

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

JONAS DRUNGILAS

LENKŲ BAJORŲ INTEGRACIJA ŽEMAITIJOJE:
MIGRACIJA, KALBA, ATMINTIS XVI A.–XVIII A.

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)

Vilnius, 2018

Disertacija rengta 2003–2007 m. studijuojant Vilniaus universiteto doktorantūroje Istorijos fakultete Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedroje ir ginama eksternu

Mokslinė konsultantė:

Prof. dr. Irena Valikonytė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija – 05 H)

Turinys

ĮVADAS	5
I. LENKŲ BAJORŲ ATVYKIMO IR ĮSIKŪRIMO LDK BRUOŽAI.....	27
1. Imigracinės politikos reglamentavimas LDK: juridinių suvaržymų ištakos, raida ir funkcionavimas	27
1.1. Teisinių nuostatų formavimosi laikotarpis	27
1.2. Unijinės valstybės link	39
1.2.1. Senų normų kaita ir naujų kūrimas Lietuvos statuteuose.....	39
1.2.2. Atvykėlius įvardijančios teisinės terminijos pokyčiai	47
2. Migracijos tinklo kontūrai.....	52
2.1. Imigracija.....	52
2.1.1. Imigracijos tyrimo šaltiniotyrynės problemos.....	52
2.1.2. Traukos veiksniai.....	58
2.1.3. Išstūmimo veiksniai.....	59
2.1.4. Migracijos mechanizmo veikimas: Šiaulių seniūnijos pavyzdys (XVI a. antroji pusė)	61
2.2. Ryšiai su gimtine Lenkijoje.....	70
2.3. Reemigracijos atvejai.....	75
II. ATVYKĖLIŲ ĮSILIEJIMO Į ŽEMAITIJOS BAJORIJĄ KULTŪRINIAI YPATUMAI	83
1. Atvykusio lenkų bajoro komunikacinė erdvė XVI a. antroje pusėje – XVII a. pradžioje: lenkų kalbos sklaida LDK ir Žemaitijoje.....	83
2. Atvykėlių antroponimijos bruožai	97
2.1. Neįprasti „D“ vardyno atgarsiai Žemaitijoje.....	97
2.1.1. Damijonas: tarp Rytų ir Vakarų.....	98
2.1.2. Dobrogostas – nuo slaviško pagoniško iki sukrikščioninto asmenvardžio	104
2.2. Atvykėlių pavardžių formavimasis	111
2.3. Pavardžių perteikimas kanceliarijoje	114
2.4. Lenkiškų pavardžių sulietuvinimas.....	118

3. Kalbinė asimiliacija vėlesnėse kartose.....	121
3.1. Žemaičių bajorija ir kalbos.....	121
3.2. Dvasininkai: penki „portretai“.....	123
3.3. Epilogas: lenkų kilmės bajorų lietuvių kalbos įsisavinimo modelis	132
III. LENKIŠKOS KILMĖS ATSPINDŽIAI GENEALOGINĖJE	
SAVIMONĖJE	148
1. Kilmės motyvo funkcionavimas savimonėje	148
1.1. Įvadinės pastabos: asmenvardžiai ir atmintis	148
1.2. Atvykėlių kilmės „katalizatoriai“	150
1.3. Atminties „figūros“ antroponimijoje.....	153
1.3.1. Kilmės vietovė	153
1.3.2. Pirmtako vardas	164
1.3.3. Eponimai: lenkiškų heraldinių legendų recepcija.....	171
2. <i>Casus improvisus</i> . Pamištos kilmės labirintuose:.....	178
Nagurskių giminės atvejis XVIII a. antroje pusėje.	178
2.1. Nagurskių iškilimas. Giminės kilmės paieškų sumanytojas: Žemaitijos pakamaris Jokūbas Ignotas Nagurskis.	179
2.2. Informacijos paieškos šaltiniuose.....	182
2.2.1. K. Niesieckio herbynas	182
2.2.2. Nagurskių (h. Leščič) iš Lenčycos pavieto giminės kronika....	185
2.2.3. Žemaitiškoji medžiaga.....	189
2.3. Giminės kilmės vietos ir pirmtako „atradimas“	191
IŠVADOS.....	197
SANTRUMPOS	203
LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SARAŠAS	204
PRIEDAS nr. 1. Nagurskių genealogija.....	253

IVADAS

Tyrimo problema ir aktualumas

Trys iškilios XX a. pirmosios pusės politinės figūros: Gabrielius Narutavičius – pirmasis Lenkijos prezidentas, jo brolis Stanislovas Narutavičius – Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras ir Lenkijos maršalas Juzefas Pilsudskis. Visų jų likimai vinguriuoja per anuomet permainingai susiklosčiusius Lietuvos ir Lenkijos valstybių santykius, visi šie bajoriškos kilmės asmenys vienaip ar kitaip susiję su Žemaitija, galiausiai minėti asmenys yra Abiejų Tautų Respublikos laikotarpio kultūrinis tęstinumas. Šis tęstinumas provokuoja įdėmiau žvilgtelėti į abiejų valstybių santykius iš tolimesnės perspektyvos.

Kaip žinoma, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) ir Lenkijos Karalystės suartėjimo procesas, prasidėjęs nuo XIV a. pabaigos, savo kulminaciją pasiekė Liublino unijos metu. Tačiau tuometinis bei tolesnis dviejų valstybių politinių santykių kontekstas dažnai užgožia kitus istorijos klodus, taip pat ir demografinį komponentą. Atidžiau pažvelgus į Liublino unijos tekstą, pastebėsime viename iš jo paragrafų užfiksuotą provokatyvią tezę, kad yra anuliuojami iki tol lenkų bajorams, norintiems įsigyti valdas Lietuvoje, taikyti įvairūs teisiniai apribojimai. Šioje frazėje, įdėmiau pažvelgus, aiškiai juntamas lenkų bajorijos ir diduomenės spaudimas lietuviams, jos veržlumas bei inercija. Minėtas teiginys atskleidžia naują kontekstą – dar iki unijos egzistavusią lenkų bajorų migraciją į LDK. Vadinasi, unijos tekste buvo aiškiai užfiksuota aktyvi bei kryptinga lenkų bajorų migracinė politika, kuri iš esmės iki šiolei istoriografijoje nėra sulaukusi atitinkamo dėmesio.

Antra vertus, Liublino unija istoriografijoje vertinama kaip naujos epochos pradinis atskaitos taškas, nuo kurio suintensyvėja lenkiškos kultūros plėtra bei jos recepcija LDK. Lietuviškoje ir lenkiškoje istoriografijoje šiuo klausimu dominuoja tautinis naratyvas: lietuviškojoje lituanizacija dažniausiai

priešpastatoma polonizacijai, o lenkiškojoje pabrėžiamas lenkėjimo procesas, tačiau į LDK atvykusių lenkų bajorų indėlis šiuose procesuose detaliau neanalizuojamas¹.

Pateiktos istoriografinės kontraversijos skatina tiek į persipynusį polonizacijos/lituanizacijos reiškinį, tiek į abiejų minėtų valstybių suartėjimą pažvelgti nauju rakursu – per lenkų bajorų įsiliejimą į Lietuvos bajoriją. Toks įsikūrusių LDK lenkų bajorų tyrimas yra aktualus ir novatoriškas keliais aspektais. Pirma, per migraciją atskleidžiamas bajorijos dinamizmas, matant ją kaip gyvą, pulsuojančią organizmą, o taip pat iškeliamas naujas demografinių procesų Abiejų Tautų Respublikoje matmuo. Antra, naujai įsikūrusių bajorų gyvenamosios analizė, kai dėmesys fokusuojamas tiek į atvykusių, tiek į vietinių bajorų kultūrinius skirtumus bei panašumus, leidžia atidžiau stebėti šių grupių kultūrinių „mainų reakcijas“, t. y. vykstančius pokyčius visuomenėje. Trečia, toks tyrimas neišvengiamai atveria naujus LDK bajorijos istorijos segmentus.

Tyrimo objektas

Šio tyrimo objektas – lenkų bajorų integravimasis Žemaitijoje XVI–XVIII a. Analizei pasirinktas Žemaitijos regionas, kuris šio tyrimo atveju, manytume, yra tinkamiausias. Pirmiausia, jis įėjo į anuometinės vadinamos „tikrosios Lietuvos“ (*Lituania propria*) sudėtį. Antra, tai nuo slaviško kalbinio paribio geografiškai atokiausias bei sociokultūriškai išsiskiriantis regionas. Trečia, tokioje kompaktiškoje teritorijoje galima tikėtis detaliau bei išsamiau apčiuopti įvairių procesų pokyčius. Tyrime analizuojami lenkų bajorai – kilmingieji, atvykę iš Lenkijos Karalystės, kurių geografinė kilmė nustatyta remiantis šaltinių duomenimis ir/ar genealoginiais žinynais. Socialiniu atžvilgiu šią bajorų grupę galima suskirstyti į dvi dalis: į Žemaitijos valdžios elitą patekusios (pvz. Chšonstovskiai, Gruževskiai, Umiastovskiai, Važinskiai ir kt.) ir nepatekusios giminės (pvz. Maškovskiai, Kosakovskiai, Okurovskiai, Slavočinskiai).

---

¹ Plačiau žr. I skyrelio įvadinę dalį.

Darbe nebuvo siekta atlikti nuodugnią lenkų bajorijos migracijos statistinę analizę, suregistruojant kiekvieną atvykusįjį, bet labiau koncentruotasi į paties migracijos reiškinio atskleidimą bei funkcionavimą. Taip pat tyrime neanalizuojami atvykusiųjų socialinės integracijos veiksniai (pvz. vedybos, žemėvalda, klientiniai ryšiai), bet didesnis dėmesys skiriamas kultūriniais segmentams (kalba, asmenvardžiai, atmintis). Kalbant apie integracijos termino vartojimą verta pažymėti, kad sociologijoje jis yra daugiareikšmis², šiuo atveju remiamasi istoriniuose tyrimuose naudojama abstrakčia šio termino reikšme³, kuri lietuvių kalboje reikštų įsiliejimą⁴. Šis terminas naudojamas kaip visa apimantis procesas, kiek kitaip nei akultūracija, kuri dažniausiai suvokiama kaip tam tikrų kultūros elementų įsisavinimas (ji tapatinama su adaptacija)⁵. Tyrime vengiama vartoti asimiliacijos terminą, kuriuo apibūdinamas konkretaus individo kitos kalbos, kultūros ir tapatybės perėmimas, tačiau naudojamas siauresnis – kalbinės asimiliacijos – terminas, juo nusakant lietuvių kalbos vartojimą tarp įsikūrusių lenkų kilmės asmenų. Tad galima kalbėti apie dalinį šiuolaikinės sociologijos terminų naudojimą, nes tiesmukas jų taikymas aniems laikams yra anachroniškas ir ne visada tinkamas.

---

² Žymus britų sociologas A. Giddens etninę integraciją skirsto į tris tipus: asimiliaciją, „tautų katilą“, kultūrinį pliuralizmą, žr. apie šiuos terminus ir jų reikšmes, žr. A. Giddens, *Sociologija*, Kaunas, 2005, p. 286–287. Kitokią klasifikaciją žr. J. W. Berry, Immigration, acculturation, and adaptation, *Applied psychology: an international review*, vol. 46(1), 1997, p. 5–68; A. Ager, A. Strang, Understanding integration: a conceptual framework, *Journal of refugee studies*, vol. 21, no. 2, 2008, p. 166–188.

³ E. Olshausen, Versuch einer Definition des Begriffes „Integration“ im Rahmen der historischen Migrationsforschung, *Migration und Integration. Aufnahme und Eingliederung im historischen Wandel* (Stuttgarter Beiträge zur historischen Migrationsforschung, Bd. 3), hrsgg., M. Krauss, M. Beer, M. Kintzinger, Stuttgart, 1997, p. 27–35.

⁴ *Leksika: skolinių vartojimas (svetimybės, tarptautiniai žodžiai)* (Kalbos patarimai, kn. 4, d. 1), sudarė D. Mikulėnienė, Vilnius, 2005, p. 21.

⁵ Z. Dargužytė, Akultūracija, *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*, sudarytoja V. Savoniakaitė, Vilnius, 2011, p. 23–25; P. Kalnius, Asimiliacija, *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija...*, p. 44–45; N. Kasatkina, T. Leončikas, *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*, Vilnius, 2003, p. 66–73.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tyrimo tikslas – atskleisti lenkų kilmės bajorų integravimosi procesą Žemaitijoje XVI a. – XVIII a. Realizuojant šį tikslą keliami tokie uždaviniai:

- 1) nustatyti lenkų bajoro statusą ir jo kaitą Lietuvos teisėje;
- 2) identifikuoti pagrindinius lenkų bajorų migracinio proceso kontūrus;
- 3) įvertinti atvykusių bajorų galimą komunikacinę erdvę;
- 4) atskleisti atvykusiųjų antroponimijos (vardų, pavardžių) ypatumus;
- 5) ištirti vėlesnių lenkų bajorų kartų santykį su lietuvių kalba;
- 6) nustatyti atvykusiųjų kilmės atspindžius jų genealoginėje savimonėje;
- 7) rekonstruoti Žemaitijoje įsikūrusių giminių vykdytas kilmės paieškas Lenkijoje.

Tyrimo chronologija

Šio tyrimo chronologiniai rėmai – XVI–XVIII a. Pradine darbo chronologine riba laikytini 1529 m., kai Pirmajame Lietuvos Statute buvo nuosekliai susistemintos ligtolinės ir naujai sukurtos teisinės normos, nusakančios svetimšalių (pirmiausia lenkų) padėtį LDK. Galutine riba (1795 m.) pasirinkta valstybės – Abiejų Tautų Respublikos – sužlugdymo bei naujos epochos pradžios data. Kita vertus, kadangi tyrimą sudaro skirtingi tematiniai pjūviai, jų chronologija retkarčiais išeina už pasirinktų ribų. Antai, jei XVI–XVII a. laikotarpio medžiaga paranki analizuoti lenkų teisinį statusą LDK, migraciją ir kalbinę adaptaciją, tai kultūriniais procesams ir mentaliniams pokyčiams atskleisti prireikė ženkliai platesnių ribų, kartais pasinaudojant XV a. ar net iki XX a. pradžios nusitęsiančiais duomenimis.

Ginamieji teiginiai

1. XV–XVI a. pirmoje pusėje lenkų bajorams, kaip svetimšaliams, skirtos LDK teisinės nuostatos buvo gynybinio pobūdžio. Kai XVI a. antroje pusėje atvykėliams skirtų teisinių normų teisynuose pagausėjo, pakito šių normų turinys ir atvykusįjį nusakantys terminai, o tai signalizavo apie lankstesnę lenkų bajorų integraciją į vietinę visuomenę.
2. Lenkų bajorų emigraciją į LDK nulėmė traukos (kultūriniai, karjeros) ir išstūmimo (demografiniai) veiksniai. Įsikūrus vienam bajorui, paskui jį atvykdavo kiti, dažnai geografiškai ar giminystės ryšiais susiję asmenys, taip susidarant atvykėlių srautams, grandinėms. Tarp atvykėlių dėl jų sėkmingos karjeros Lenkijoje ar nepavykusios adaptacijos pasitaikydavo ir reemigracijos atvejų.
3. Atvykusiems XVI a. antroje pusėje – XVII a. pradžioje jų tuometinė bendravimo terpė buvo ne visai palanki. Patogesnė komunikavimo erdvė buvo didikų dvaruose likusiems lenkams, kurie galėjo bendrauti rusėniškai/lenkiškai, kai kiti patekę į smulkiają bajoriją buvo priversti bendrauti ir vietine kalba.
4. Vietiniams bajorams neįprastai skambėjo kai kurie atvykusiųjų vardai, kurie dėl savo retumo signalizavo, kad asmuo yra iš Lenkijos kilęs bajoras.
5. Kai kurie atvykusieji neturėjo susiformavusių pavardžių, o joms sukurti panaudojo tėvavardžius. Lenkiškos pavardės iki XVII a. pradžios buvo adaptuojamos prie tuomet vyravusios rusėnų kalbos, o vėliau įgydavo lenkiškas formas.
6. Žemaitijos bajorija buvo konservatyvi savo nuostatomis kitų kalbų atžvilgiu, tad atvykusieji, patekę į smulkiają bajoriją, turėjo vėliau ar anksčiau išmolti vietinę kalbą. Geriausiai tai parodo lenkų kilmės

katalikų ir protestantų dvasininkų kūryba, atskleidžianti, kaip kartu bėgyje įsikūrusios giminės netgi sužemaitėdavo.

7. Savo lenkišką kilmę geriausiai atsimindavo į valdžios elitą patekusios giminės. Jos naudojamuose asmenvardžiuose įamžindavo kilmės vietovę, atvykusio pirmtako vardą ir lenkiškus heraldinius eponimus.

8. Atvykusieji, kurie anksti įsikūrė, tačiau į Žemaitijos valdžios elitą pateko vėlai, tik XVIII a., sunkiai atkurdavo tikslią savo kilmės vietą. Pradžioje jie naudodavosi anuomet išleistų herbynų medžiaga bei ieškodavo bendrapavardžių Lenkijos Karalystėje, taip tikėdamiesi surasti savo giminės ištakas.

Istoriografija

Ilgą laiką lenkų bajorų įsikūrimo bei įsiliejimo į LDK visuomenę problema buvo lydimą politinio šleifo, šia tematika ir buvo parengta apžvalginų, apibendrinančių bei pavienių tyrimų, kuriuos toliau ir aptarsime⁶.

Šios tematikos istoriografijos ištakos prasideda XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje, kai veikiant lietuvių tautiniam sąjūdžiui bei kuriantis jaunai Lietuvos valstybei išaugo įtampa tarp dviejų skirtingas lietuviybės formas atstovaujančių visuomenės grupių. Viena iš jų, pasisakanti už etnolingvistinę lietuviybės sampratą, skelbė, kad lietuviybės pagrindas yra lietuvių kalba, o bajorija turinti grįžti prie savo šaknų, kita – buvusias LDK žemes laikė savarankišku objektu, o ją pačią – kaip lietuvių politinės tautos narius, galinčius kalbėti lenkiškai⁷. Abiejų grupių iškelti lenkiškumo bei lietuviškumo

---

⁶ Šiuo klausimu istoriografija aptarta žr. G. Błaszczyk, *Geografia historyczna Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Poznań, 2012, p. 41–42. Tačiau G. Błaszczykas minėtoje knygoje nepaminėjo dar dviejų Baltarusijos istorikų darbų: А. Радаман, Ваяводскія і повятовыя земскія ўрадынікі польскага паходжання ў Вялікім Княстве Літоўскім у 2-й палове XVI ст., *На шляху да праўды: Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі „Шлях да ўзаемнасці“ (Белавежа, 15 – 17 чэрв. 2000 г.)*, ed. А. Баршчэўскі (Acta Albaruthenica; 2), Мінск, 2001, p. 35–44; Галубовіч В. У., Шляхта польскага паходжання ў Полацкім ваяводстве ў канцы XVI–XVII стст., *Матэрыялы гісторыка-краязнаўчай канферэнцыі (да 80-годдзя Полацкага краязнаўчага музея)*, уклад. В. Д. Краско, Полацк, 2008, p. 53–55.

⁷ R. Miknys, D. Staliūnas, Lenkų ir lietuvių konfliktas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje: senų koncepcijų atgimimas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos istorijos ir tradicijos fenomenai: tautų atminties vietas*, sudarė A. Bumblauskas, G. Potašenko, Vilnius, 2013, p. 174–184.

klausimai vertė argumentuotų atsakymų ieškoti praecityje. Šiame politiniame kontekste XX a. pradžioje, minint 500-ąsias Žalgirio mūšio ir Horodlės unijos metines, pasirodė pirmieji rimtesni tyrimai pastarąja problematika⁸. Nuo ano meto pradėjusią klostytis šia tematika istoriografiją galima padalinti į du tematinius blokus: teisinį–politinį ir demografinį–kultūrinį.

Pirmos istoriografijos krypties, kur lenkų statusas aptariamas teisiniame ir politiniame LDK savarankiškumo kontekste, pradininku vertėtų laikyti lenkų teisės istoriką, Lvovo universiteto profesorių P. Dąbkowskį. Jis, sekdamas kolegos Liucijono Lipińskio, 1886 m. išleidusio darbą apie svetimšalių statusą Lenkijoje pavyzdžiu, 1912 m. paskelbė studiją apie svetimšalių padėtį LDK XV a. antroje pusėje – XVI a⁹. Minėtas tyrinėtojas, remdamasis valdovų privilegijomis, seimų nutarimais bei Lietuvos Statutais, iki šiolei išsamiausiai perteikė svetimšalių statusą LDK. Jis vienas pirmųjų suskirstė bei aptarė į LDK atvykusių svetimšalių kategorijas ir nusakė jų padėtį, aptardamas ją per teisinių draudimų prizmę (neleisti turėti pareigybių, įsigyti žemės ir kt.). Tačiau toks P. Dąbkowskio pasirinktas tyrimo aspektas neleido šiuose teisiniuose nuostatuose išžvelgti kitokių slypėjusių niuansų, į tai pažvelgti ne tik iš draudimų, bet ir leidimų pusės. Be to, jis teigė, kad LDK teisėje lenkai nebuvo išskirti iš kitų svetimšalių.

Po kurio laiko lietuvių tyrinėtojas A. Šapoka pažėrė kritikos P. Dąbkowskiui, taikliai pastebėdamas, kad dauguma „draudžiančių“ straipsnių Lietuvos Statutuose yra adresuoti būtent lenkų bajorams. Pastarasis tyrinėtojas, analizuodamas Lietuvos ir Lenkijos santykius po Liublino unijos, pateikė nemažą sąrašą lenkų asmenų, XVI–XVIII a. patekusių į LDK valdantįjį elitą¹⁰. Netrukus A. Šapoką papildė kitas lietuvių tyrinėtojas K. Avižonis, kuris, pasinaudojęs K. Niesieckio ir A. Bonieckio herbynais, suskaičiavo, kad Vazų valdymo laikotarpiu LDK įsikūrė apie 70 lenkų kilmės

⁸ K. Buchowski, *Litvomanai ir polonizuotojai. Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje*, Vilnius, 2012, p. 39–51.

⁹ P. Dąbkowski, *Stanowisko cudzoziemców w prawie litewskiem w drugiej połowie XV i w XVI wieku (1447–1588)*, Lwów, 1912.

¹⁰ A. Šapoka, *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų Liublino unijos: jų valstybinių santykių bruožai*, Kaunas, 1938, p. 231, išnaša 286; plačiau žr. sk. „Įstatymai, vertę Lietuvos urėdus dalinti tik jos piliečiams ir jų taikymas“, p. 230–261.

giminių¹¹. Tarsi pratęsdama P. Dąbkowskio tyrimus, J. Deveikytė-Navakienė, išanalizavusi Trečiąjį Lietuvos Statutą, pastebėjo bei įdėmiau įvertino svetimšalio sampratos pokyčius XVI a. pabaigoje¹². Po ilgo laiko į šį klausimą, papildydamas savo tyrimus naujais šaltinių duomenimis – XVII–XVIII a. seimelių medžiaga, pabandė naujai pažvelgti M. Jučas, kuris galiausiai reziūmavo, kad ir šiame laikotarpyje svetimšalių klausimas LDK bajorijai visada išliko opus¹³.

Antrosios istoriografijos srovės, aptariančios lenkų bajorų padėtį demografiniame bei kultūriniame LDK kontekste, ištakos nuveda į XIX a. antrą pusę, kai lenkakalbės visuomenės dalyje įsitvirtino mitas apie lietuvių karių XIII – XIV a. išsivarytus tūkstančius lenkų belaisvių bei iš ten atsikėlusius kolonistus (T. Narbutas, Z. Glogeris, W. Wielhorskis, W. Abrahamas ir kt.¹⁴). Pastebėtina, kad šie darbai, nors apėmė ankstyvąjį LDK istorijos periodą, tačiau suteikė stiprų impulsą plėtotis ir vėlesnio laikotarpio tyrimams. Iš šio laikotarpio vertėtų išskirti V-jame lenkų istorikų suvažiavime (1930 m.) žymaus Lenkijos lituanisto, Vilniaus S. Batoro universiteto profesoriaus K. Chodynckio iškeltą reikšmingą klausimą: koku būdu įsikūrė lenkų giminės Lietuvoje?¹⁵. Anuomet politizuotame kontekste toks klausimas buvo novatoriškas ir reikšmingas, siekiant įvertinti įvykusius demografinius procesus, jis savo aktualumo neprarado ir iki šiolei, nes istoriografijoje nėra į jį visiškai atsakyta. Tiesa, šiame kontekste išsiskiria Palenkės apgyvendino tyrimai, pradėti dar XX a. pradžioje, kuriuose lenkų istorikai (I. Baranowski, S. Zajączkowski, J. Wiśniewski, T. Jaszczolt ir kt.¹⁶) iki šiolei nagrinėja lenkų bajorų migraciją į šį regioną.

---

¹¹ K. Avižonis, *Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais*, Kaunas, 1940, p. 401–493.

¹² J. Deveikytė-Navakienė, Svetimšaliai ir jų padėtis Lietuvoje pagal III Lietuvos Statutą, *Teisė*, 1940, t. 52, p. 226–239.

¹³ M. Jučas, *Lietuvos ir Lenkijos unija*, Vilnius, 2000, p. 214–222.

¹⁴ K. Buchowski, *Litvomanai ir polonizuotojai...*, p. 51–53.

¹⁵ K. Chodinycki, Kilka zagadnień z dziejów Litwy po unii lubelskiej, *Pamiętnik V Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie*, t. 1, Lwów, 1930, p. 127–143.

¹⁶ I. Baranowski, Podlasie w przededniu Unii Lubelskiej: trzy studia z dziejów społeczno-ekonomicznych, *Przegląd Historyczny*, t. 7, nr. 1–3, 1908, p. 48–74, 183–203, 299–321; S. Zajączkowski, Najdawniejsze osadnictwo polskie na Podlasiu, *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, t. 5, 1936, p. 13–44; J. Wiśniewski, Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim od XV do XIX wieku, *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej*, pod redakcją J. Antoniewicza, Białystok, 1963,

Po Antrojo pasaulinio karo istoriografijoje šiuo klausimu (išskyrus Palenkės apgyvendinimo tyrimus) stojo ilga tyla, tarsi iliustravusi tuomet prislopintus Lietuvos ir Lenkijos santykių tyrimus bei abipusius valstybinius ryšius. Tad tik nuo XX a. 9-o dešimtmečio lenkų istoriografijoje pradėjo rodytis pirmieji Poznanės universiteto lituanistikos tyrinėtojų darbai, aptariantys lenkų padėtį LDK. Pradžioje čia pasižymėjo žymaus lenkų istoriko H. Łowmiańskiego mokiniai. Pirmiausia išskirtina M. Kosmano studija, skirta ikiliubljiniam laikotarpiui. Joje tyrinėtojas išryškino lenkų vaidmenį kuriant valdovo raštinę (Ldk Vytauto atvejis), vykdant valstybines reformas (karalienės Bonos aplinka), taip pat dvasininkų indėlį formuojant konfesines struktūras ir institucijas krikščionėjančioje Lietuvoje, pagaliau atskleidė ankstyvuosius lenkų ir lietuvių didikų giminystės ryšius¹⁷. Tad minėta studija, nors buvo apibendrinančio pobūdžio, tačiau tapo paskata tęsti šios tematikos tyrimus.

Neužilgo, 1987 m., kaip M. Kosmano studijos tęsinys, pasirodė poznatietės istorikės M. B. Topolskos straipsnis, aptariantis lenkų padėtį LDK XVI–XVIII a. Minėtame darbe lenkų tyrinėtoja be vertingų pastabų (pavyzdžiui, ji aptarė migracijos priežastis, pažymėjo lenkų indėlį, auklėjant LDK didikų vaikus, spaustuvininkų veiklą XVI a. ir t. t.), taip pat pateikė

---

p. 9–222; J. Wiśniewski, *Rozwój osadnictwa na pograniczu polsko-rusko-litewskim od końca XIV do połowy XVII w.*, *Acta Baltico-Slavica*, t. I, 1964, p. 115–135; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do połowy XVII wieku*, *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, pod redakcją J. Antoniewicza, Białystok, 1965, p. 51–138; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim od XV do końca XVIII wieku*, *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, pod redakcją J. Antoniewicza, Białystok, 1967, p. 13–294; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie grajewskim do połowy XVI wieku*, *Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego*, t. 1, pod redakcją M. Gnatowskiego, H. Majeckiego, Warszawa, 1975, p. 9–252; J. Wiśniewski, *Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny – geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne*, *Acta Baltico-Slavica*, t. XI, 1977, p. 7–80; T. Jaszczolt, *Osadnictwo lewobrzeżnej części ziemi drohickej w XV i na początku XVI wieku*, *Sokołów Podlaski. Dzieje miasta i okolic*, pod redakcją G. Ryżewskiego, Sokołów Podlaski, 2006, p. 63–243; T. Jaszczolt, *Szlachta powiatu mielnickiego do połowy XVI wieku. Materiały genealogiczne i majątkowe*, *Czas na podlaskie. Mielnik. 497 rocznica urodzin województwa podlaskiego*, Białystok, 2010, p. 89–142; T. Jaszczolt, *Własność możnowładcza, średnio- i drobnoszlachecka na obszarze tzw. „podlaskiej” części powiatu węgrowskiego do połowy XVI wieku*, *Rocznik Liwski*, t. V, 2010/2011, p. 9–32; T. Jaszczolt, *Osadnictwo Podlasia nadbużańskiego w XV i I połowie XVI wieku*, *Podlasie nadbużańskie. 500-lecie województwa podlaskiego*, red. nauk. Oleg Łatyszzonek, Ciechanowiec, 2013, p. 73–168 ir kt.

¹⁷ M. Kosman, *Połacy w Wielkim Księstwie Litewskim. Z badań nad mobilnością społeczeństwa w dobie jagiellońskiej 1386–1569*, *Spółczesność Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 1, Warszawa, 1981, p. 347–378.

tendencingų teiginių bei padarė metodiškai neargumentuotas išvadas dėl lenkų skaičiaus LDK. Jos tyrime vyrauja nuostata („metodika“), jei LDK gyventojų pavardė su priesaga *-owski*, tuomet jis lenkas¹⁸. Tokiu būdu, nenaudodama genealoginio metodo ir neįvertindama to meto antroponimijos pokyčių, ši istorikė padarė išvadą apie XVIII a. išaugusį lenkų skaičių miestuose bei padidėjusią jų koncentraciją vakarinėje LDK dalyje. Tuo remdamasi, ji pateikė hipotetinius spėjimus, kad lenkų LDK XVII a. viduryje galėjo būti apie 100000 – 200000 asmenų. Pastebėtina, kad tyrime ji nevengė naudotis ir XX a. tautybių surašymų duomenimis, taip savo tekstui suteikdama politizuotą atspalvį¹⁹.

Netrukus po Nepriklausomybės atgavimo kai kurių lenkų tyrinėtojų XX a. pradžioje išsakyti teiginiai apie masišką lenkų apgyvendinimą Lietuvoje sulaukė ir lietuvių istorikų kritikos bei argumentuoto atsako (E. Gudavičius, A. Nikžentaitis, D. Baronas²⁰). Kita vertus, pastarosios lenkų tyrinėtojų mintys rado atgarsį tautinių mažumų istoriją nagrinėjusių tyrinėtojų darbuose (V. Čekmonas, G. Potašenka²¹). Jų tekstuose jokiais šaltiniais neargumentuota ir visiškai neverifikuota dar gyvavo frazė apie XV a. pradžioje netoli Kauno besiformuojančią pirmą lenkišką gyvenvietę. Tuo pat metu pasirodė visiškai kitokio turinio poznaniečių lituanistikos tyrinėtojų, žymaus lenkų istoriko J. Ochmańskio mokinių, J. Jurkiewicziaus ir G. Błaszczuko darbai²². Abu

---

¹⁸ Beje, tai įvertino ir kritiškai pastabas išsakė lenkų situaciją LDK apžvelgęs G. Sliesoriūnas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lenkai, G. Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje (1588–1733 metais)*, (Lietuvos istorija, t. VI), Vilnius, 2015, p. 353–366.

¹⁹ M. B. Topolska, Polacy w Wielkiem Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku. (Przyczynek do dziejów polskiej emigracji na wschód w okresie staropolskim), *Lituanio-Slavica Posnaniensia. Studia Historica*, t. 2, 1987, p. 147–166.

²⁰ E. Gudavičius, Lenkų atsiradimas Rytų Lietuvoje, *Rytų Lietuva: istorija, kultūra, kalba*, red. komis. V. Milius (pirm.) ir kt., Vilnius, 1992, p. 24–30; A. Nikžentaitis, *Nuo Daumanto iki Gedimino. Ilikrikščioniškos Lietuvos visuomenės bruožai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. V), Klaipėda, 1996, p. 18–22; D. Baronas, Lenkai etninėje Lietuvoje, D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, *XIII a. – 1385 m.: valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų* (Lietuvos istorija, t. III), Vilnius, 2011, p. 293–295.

²¹ V. Čekmonas, Lietuvos lenkų tautinės sąmonės raida, *Lietuvos rytai*, sudarė K. Garšva ir L. Grumadienė, Vilnius, 1993, p. 111; G. Potašenka, *Daugiatautė Lietuva: Lietuvos etninių mažumų istorija*, Kaunas, 2008, p. 73.

²² G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności, t. I: Trudne początki*, Poznań, 1998, p. 179–192 (žr. sk. „Polacy w Litwie. Litwini w Polsce”); J. Jurkiewicz, Osadnictwo polskie w Wielkiem Księstwie Litewskim w świetle badań historycznych, *Acta Baltico-Slavica*, t. 22, 1994, p. 237–256.

paminėti tyrinėtojai, pateikdami naujų duomenų, pabandė naujais rakursais revizuoti ankstesnius polonizacijos istoriografinius vertinimus. Galiausiai J. Jurkiewiczčius, peržvelgdamas ligi tol buvusią istoriografiją, priėjo prie išvados, kad šioje problematikoje stinga konkrečių tyrimų. Paantrinant minėtam lenkų tyrinėtojui, galima pasakyti, kad ligi šiolei polonizacijos procesas detaliau neanalizuojamas ir dažniausiai vertinamas abstrakčiai, jį suvokiant kaip neišvengiamą europėjimo modelį (E. Gudavičius, A. Bumblauskas²³), arba išryškinant jo aiškesnius kontūrus: ūkio perimamumą, išaugusį lietuvių kalbos vaidmenį (R. R. Trimonienė²⁴) ir pan. Tad šie išvardinti tarpusavyje kontrastuojantys veiksniai ne tik rodo polonizacijos proceso daugialypiškumą, bet signalizuoja apie poreikį jį tirti, ieškant naujų tematinų „laukų“ arba pasitelkiant konkrečios problemos giluminius šaltinius.

Kita vertus, ženkliai didesnę aiškumą į minėtą problematiką įneša nauji, XXI a. pradžioje pasirodę, lietuvių istorikų darbai. Pirmiausia paminėtina E. Saviščevo monografija, skirta Žemaitijos valdžios elitui. Joje autorius pastebėjo, kad su Chodkevičių gimine (kartu su rusėnų bajorais) į naująją Žemaitijos elitą atėjo ir lenkai²⁵. Kita istorikė – R. R. Trimonienė savo tyrimuose, gausiai naudodama empirinę medžiagą bei užfiksavusi iš svetur į Žemaitiją atvykusius bajorus, padarė išvadą, kad XVI a. antroje pusėje – XVII a. pradžioje iš šaltiniuose aptiktų 350 Žemaitijoje svetimšalių bajorų šeimų, 80% buvo lenkai²⁶. Vėlgį, šių tyrinėtojų gautos išvados tik dar labiau

---

²³ A. Bumblauskas, E. Gudavičius, *Būtovės slėpiniai: Nuo Netimero iki...*, sudarė A. Švedas, Vilnius, 2014, p. 361–374, žr. sk. „Lietuvos lenkėjimas“.

²⁴ R. R. Trimonienė, Polonizacija, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė V. Ališauskas ir kt., Vilnius, 2001, p. 492–507.

²⁵ Žr. E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 m.*, Vilnius, 2010; E. Saviščevas, Influx of the „Outside“ Nobility into Samogitia in the 16th Century, *Zapiski Historyczne*, t. 69, z. 4, 2014, p. 5–24.

²⁶ R. R. Trimonienė, Bajorų luomo vedybinių ryšių atspindžiai Žemaičių žemės ir pilies teismo aktuose. XVI a. II pusė – XVII a. I pusė, *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra*, Šiauliai, Ryga, 2004, p. 167–178; R. R. Trimonienė, Svetimšalių ir svetimtaučių bajorų imigracija į Žemaitiją XVI a. antroje pusėje – XVII a. pirmoje pusėje. Imigracijos kultūriniai veiksniai ir įtakos Žemaičių visuomenei, *Rytų Europos kultūra migracijos kontekste: tarpdalykiniai tyrimai*, sudarė I. R. Merkienė, Vilnius, 2007, p. 491–513; R. R. Trimonienė, Ewangeliccy przybysze z Polski i innych krajów i ich społeczno-ekonomiczna integracja ze społeczeństwem lokalnym na Żmudzi w drugiej połowie XVI wieku, *Studia nad reformacją*, pod redakcją E. Bagińskiej, P. Guzowskiego, M. Liedke, Białystok, 2010, p. 99–110; R. R. Trimonienė, Žemaitijos bajorų etninio tapatumo problema XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje, imigraciniai procesai, *Tiltai. Priedas: Mokslo darbai: Krikščioniškosios vertybės*

provokuoja tęsti polonizacijos tyrimą Žemaitijos regione, bandant išnarplioti lenkų bajorų įtaką šiame procese.

Reziumuojant aptartas pagrindines²⁷ problemas istoriografines pozicijas, matome tik bendrą, pakankamai abstraktų polonizacijos proceso vaizdą, kuriame tiek lietuvių tiek lenkų istoriografijoje dominuoja tautinis naratyvas²⁸. Lenkų bajorijos vaidmuo šiame kontekste iki šiol buvo nagrinėtas fragmentuotai, tik paliečiant migracijos ir įsikūrimo reiškinius vienu ar kitu aspektu. Tad iš esmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriografijoje lenkų bajorija kaip atskiras tyrimo objektas specialaus dėmesio dar nesulaukė.

Šaltiniai

Darbe nagrinėjama plati bei daugiaplanė tematika nepilnai atsiskleistų, pasitelkus vieną ar keletą kompleksinių šaltinių, tad platesniam tyrimo spektrui atverti panaudoti įvairaus pobūdžio publikuoti ir rankraštiniai šaltiniai, kurių svarbesnes grupes ir tipus glaustai ir apžvelgsime.

Pirmiausia išskirtina normatyvinių teisinių dokumentų grupė – Lietuvos Statutai (1529, 1566, 1588²⁹), valdovų privilegijos ir nuostatai³⁰.

---

kultūros ir istorijos kontekste, red. ir sud.: A. Ramonas, S. Vaitekūnas, nr. 43, Klaipėda, 2012, p. 217–236.

²⁷ Kiekviename disertacijos skyrelyje bei įvado dalyje, kurioje apžvelgiami darbe panaudoti metodai, detalčiau aptarta atitinkamos tematikos istoriografija.

²⁸ Apie tautinio naratyvo dominavimą Lietuvos istorikų sintezėse plačiau žr.: G. Potašenko, *Istorijos kultūra šiuolaikinėje Lietuvoje: daugiakultūriškumo samprata visuomenėje ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tyrimuose*, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai*, sudarė A. Bumblauskas, G. Potašenka, Vilnius, 2009, p. 276–299.

²⁹ *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius, Vilnius, 2001 (toliau – *PLS (1529 m.)*); *Pirmasis Lietuvos Statutas. Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis*, t. 2, d. 1, Vilnius, 1991, (toliau – *PLS. Tekstai*); *Statut Litewski: drugiej redakcyi (1566)=Statutum Lituanicum: alterius editionis (1566)* (Archiwum Komisji Prawniczej=Collectanea ex Archivo Collegii Iuridici, t. 7), wyd. Fr. Piekosiński, Kraków, 1900 (toliau – *Statut Litewski (1566)*); *Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года*, аўт. Т. И. Доўнар, У. М. Сатолін, Я. А. Юхо, Мінск, 2003 (toliau – *Статут 1566 г.*). Pastebėtina, kad šiame leidinyje, nieko nepataisius, buvo perleistas XIX a. publikuotas Antrojo Lietuvos Statuto tekstas, žr. *Временник императорского Московского общества истории и древностей российских*, кн. 23, Москва, 1855. Tuo tarpu Trečiojo Lietuvos Statuto nagrinėjimui pasinaudota *1588 metų Lietuvos Statutas*, t. 2: *Текстас*, parengė I. Lappo, Kaunas, 1938 (toliau – *1588 m. Lietuvos Statutas*).

³⁰ Daugiausia XVI a. pirmos pusės Lietuvos didžiojo kunigaikščio nutarimų, LDK bajorijos prašymų publikuota Lietuvos Metrikos Viešųjų reikalų knygose, žr. *Русская историческая библиотека*, т. XXX (Литовская метрика, кн. 3, отд. 1–2, ч. 3: книга публичных дел, т. 1), Юрьевъ, 1914 (toliau – *РИБ*, т. XXX). Valdovo privilegijos, liečiančios svetimšalių klausimą, publikuotos skirtinguose leidiniuose: *Codex epistolaris saeculi decimi quinti, t. 3: 1392–1501* (Monumenta medi

Pastarąją šaltinių grupę galima įvardinti kaip lietuvių ir lenkų bajorų santykių „barometrą“, atskleidžiantį opiausius ano meto klausimus, o tarp jų ir lenkų bajorų migracijos problemą, kurios aštriai „kampai“ atsispindi minėtuose dokumentuose. Visgi šie normatyviniai dokumentai perteikia tik formaliąją *de iure* migracijos pusę. Kai patį migracijos reiškinį ir jo funkcionavimą *de facto* atskleidžia kiti du šaltinių kompleksai – iki šiolei publikuotos Lietuvos Metrikos knygos³¹ bei nuo XVI a. antrosios pusės vedamos Žemaitijos žemės ir pilies teismo knygos³². Minėti šaltinių kompleksai reikšmingi, nes juose (nors ir ne visada) įvardijama atvykėlių geografinė kilmė, remiantis jais galima stebėti migrantų judėjimą, jų aplinką, atsekti giminystės bei vedybinius ryšius. Lygiagrečiai šie šaltiniai leidžia užčiuopti ir vykusią kultūrinių procesų „pulsą“. Antai Lietuvos Metrikos knygos atskleidžia ankstyvąjį XV–XVI a. antrosios pusės lenkiškų asmenvardžių (vardų, prievardžių, pavardžių) formavimąsi, jų kaitą, vartojimo praktiką, kai Žemaitijos teismo knygos išsamiai nušviečia vėlesnę situaciją. Taip pat verta pridėti, kad per įvairaus pobūdžio minėtose teismo knygose esančius dokumentus (pvz. testamentus, žemės pirkimo-pardavimo aktus, dovanojimus, įkaitus ir pan.) nuosekliai galima stebėti pirmos – trečios/ketvirtos kartos lenkų kilmės giminių įsiliejimo į Žemaitijos bajoriją procesą. Na, o šių akumuliuotų duomenų bazę svariai papildoma statistinio, demografinio pobūdžio šaltiniai: LDK kariuomenių surašymai (1529, 1565, 1567, 1621³³) bei XVII a. antrosios pusės Žemaitijos,

---

aevi historica res gestas Poloniae illustrantia t. 14) coll. opera A. Lewicki, Kraków, 1894 (toliau – CEXV); *Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529. Tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, t. 3, wyd. T. Działyński, Poznań, 1841 (toliau – *Zbiór praw litewskich*); *Žemaitijos žemės privilegijos XV–XVII a.*, parengė D. Antanavičius ir E. Saviščevas, Vilnius, 2010 (toliau – *ŽŽP XV–XVII a.*); ir kt.

³¹ Panaudotos Lietuvos Metrikos knygos nurodytos darbo gale esančiame publikuotų šaltinių sąrašė.

³² Dauguma XVI a. antrosios pusės – XVII a. Žemaitijos žemės (toliau – *ŽŽT*) ir pilies (toliau – *ŽPT*) teismo knygos saugomos *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje 7* fonde (toliau – *VUB RS*). Tyrimė panaudotos Žemaitijos teismo knygos detalėu nurodytos pateiktame rankraščių šaltinių sąrašė.

³³ XX a. pradžioje 1528, 1565, 1566 m. LDK kariuomenės surašymai buvo publikuoti, žr. *PIB*, t. XXXIII. Taip pat tyrimė pasinaudota naujais 1528 ir 1565 m. surašymų leidimais, žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 523 (1528). Viešųjų reikalų knyga 1*, parengė A. Baliulis, A. Dubonis, Vilnius, 2006 (toliau – *LM, VrKn. 523/1*); *Popisy wojskowe pospolitego ruszenia Wielkiego Księstwa Litewskiego (1524–1566)*, wstęp i opracowanie G. Lesmaitis, Białystok, 2016 (toliau – *Popisy wojskowe (1524–1566)*); *Rejстры popisowe pospolitego ruszenia szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1621 r.*, opracował A. Rachuba, Warszawa, 2015 (toliau – *Rejстры popisowe z 1621 r.*).

Vilniaus ir Naugarduko vaivadijų padūmės registrai³⁴. Tokie plataus masto šaltiniai geografiškai išplečia tyrimo diapazoną, neapsiribojant vien tik Žemaitija. Tuo pat metu jie leidžia apčiuopti atvykėlių geografinio mobilumo trajektorijas, atskirų jų giminių šakų išplitimą LDK bei atskleidžia vėlesnių kartų statusą ir žemėvaldą.

Pažymėtina, kad tiksliau identifikuoti pirmos kartos atvykėlius padeda išleisti XIV–XVI a. Lenkijos Karalystės šaltiniai. Pirma, tai genealoginio pobūdžio šaltiniai – I. K. Milewskio herbynas (jame gausu išrašų iš Palenkės ir Mazovijos teismų knygų) bei 1937 m. A. Wolffo publikuoti XV–XVI a. heraldiniai giminių įrašai iš Mazovijos teismų knygų³⁵. Antra – A. Pawińskiego, A. Jabłonowskio, I. T. Baranowskio parengtos įvairių Lenkijos regionų XVI a. izdo knygos, kuriose užfiksuotos bajorų pavardės bei iš jų surinkti mokesčiai³⁶. Šie lenkiškos proveniencijos šaltiniai svariai papildė LDK dokumentuose dažniausiai menko informatyvumo apie atvykusį įrašytus fragmentus, jie padeda nustatyti emigravusio lenkų bajoro giminės statusą, giminystės ryšius Lenkijoje, t. y. leidžia bent iš dalies atkurti jo giminės vaizdą.

---

³⁴ Pasinaudota šiais padūmės registrais: 1667 m. Žemaitijos padūmės registras, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), SA, b. 3708; *Metryka Litewska. Rejesty podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księstwo Żmudzkie 1690 r.* opracował G. Błaszczyk, Warszawa, 2009 (toliau – *RpKsŻm. 1690 r.*); *Metryka Litewska. Rejesty podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo wileńskie 1690 r.*, opracował A. Rachuba, Warszawa, 1989 (toliau – *RpWojWłń. 1690 r.*); *Metryka Litewska. Rejesty podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo nowogródzkie 1690 r.*, opracowali H. Lulewicz, A. Rachuba, Warszawa, 2002 (toliau – *RpWojNow. 1690 r.*).

³⁵ *Herbarz Ignacego Kapicy Milewskiego (dopelnienia Niesieckiego)*, wydał Z. Gloger, Kraków, 1870; A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe z XV i XVI wieku*, Kraków, 1937.

³⁶ *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym* (Źródła dziejowe, t. XIV–XV), t. III–IV: *Małopolska*, opisana przez A. Pawińskiego, Warszawa, 1886 (toliau – *ŹD, t. XIV: Małopolska*); *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym* (Źródła dziejowe, t. XVI), t. V: *Mazowsze*, opisana przez A. Pawińskiego, Warszawa, 1895 (toliau – *ŹD, t. XVI: Mazowsze*); *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym* (Źródła dziejowe, t. XIII), t. I: *Wielkopolska*, opisana przez A. Pawińskiego, Warszawa, 1883 (toliau – *ŹD, t. XIII: Wielkopolska*); *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym* (Źródła dziejowe, t. XII), t. II: *Wielkopolska*, opisana przez A. Pawińskiego, Warszawa, 1883 (toliau – *ŹD, t. XII: Wielkopolska*); *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym* (Źródła dziejowe, t. XVII, część I-sza), t. VI: *Podlasie*, opisane przez A. Jabłonowskiego, Warszawa, 1908 (toliau – *ŹD, t. XVII (cz. 1): Podlasie*); *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym* (Źródła dziejowe, t. XIX, cz. 1), t. VIII: *Ziemie Ruskie. Wołyń i Podole*, opisane przez A. Jabłonowskiego, Warszawa, 1889 (toliau – *ŹD, t. XIX, cz. 1: Wołyń i Podole*); *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym* (Źródła dziejowe, t. XXIII), t. XII, cz. 1: *Prusy Królewskie*, wydał I. T. Baranowski, Warszawa, 1911 (toliau – *ŹD, t. XXIII: Prusy Królewskie*).

Vertėtų paminėti dar vieną panaudotą dokumentinių šaltinių grupę – parapijų krikšto, santuokos ir mirties metrikų knygas, tačiau jomis pasinaudota tik dalinai. Tokį pasirinkimą įtakojo išlikusių parapijų knygų chronologinis nenuoseklumas, nes tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje praktiškai nėra nė vienos parapijos, kur būtų išlikusi nesuardyta šių knygų serija. Be to, kaip taikliai pastebėjo lenkų bajorijos genealogijų tyrinėtojas W. Dworzaczekas, kad iš minėtų knygų paimti duomenys negali tapti pagrindine genealogijų konstravimo ašimi, tačiau jie gali reikšmingai papildyti jas. Šios šaltinių grupės naudingumas toks, kad ji atskleidžia smulkiausias giminių šakas, jos narius, ko dažniausiai neužfiksuoja kitokio pobūdžio šaltiniai³⁷. Tad dėl aukščiau sumintų priežasčių XVII–XVIII a. parapijų metrikų knygomis pasinaudota atsitiktinės imties principu. Be to, renkant medžiagą, geografiškai vėlgi neapsiribota Žemaitija (Palanga), bet tyrimas išplečiamas į gretimai esančių Šiaurės (Linkuva, Krinčinas, Pasvalys) ir Pietų (Stakliškės) regionų parapijas³⁸.

Atkuriant lenkų kilmės giminių genealogijas pravertė XVI–XVIII a. parengti herbynai. Štai B. Paprockio (1584), S. Okolskio (1643–1643) herbynai padėjo nustatyti (lyginant juose ir kituose šaltiniuose aptiktą medžiagą) Žemaitijoje įsikūrusių lenkų giminių kilmę. O juose perteiktos anuo metu bajorijoje paplitusios heraldines legendos buvo naudingos, rekonstruojant atvykusių giminių genealoginę atmintį. Antai A. Kojalavičiaus-Vijūko herbyno (1658) duomenys atskleidė jau LDK įsikūrusių lenkų giminių istoriją, kai K. Niesieckis išleistame daugiatomiam veikalė „Korona Polska“ (1728–1743) susistemino bei apibendrino ankstesnių herbynų įdirbį bei pateikė naujas, jo paties surinktas, žinias. Iš šio konteksto išsiskiria A. Jablonovskio (1742) veikalas, kuris, tiesa, daugiau skirtas heraldikos teorijai, nei giminių

³⁷ W. Dworzaczek, *Genealogia*, Warszawa, 1959, p. 60–61.

³⁸ *Palangos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios archyvas* (toliau – PBA), Palangos parapijos santuokų 1636–1665 m. knyga; *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka Rankraščių skyrius* (toliau – LMAVB RS), F. 42–2, Linkuvos parapijos krikšto metrikų knyga 1690–1705 m.; *Pasvalio bažnyčios krikšto metrikų knygos, t. I: 1697–1797*, parengė A. Krinčius, Krinčinas, 2013 (toliau – PsBKrMK 1697–1797); *Stakliškių bažnyčios krikšto (1699–1813), jungtvių (1699–1798) ir mirties (1705–1798) metrikų knygos*, parengė A. Kaminskas, Krinčinas, 2014 (toliau – StkBMK); *Krinčino bažnyčios krikšto metrikų knygos, t. I: 1697–1797*, parengė A. Krinčius, Krinčinas, 2014 (toliau – KrčBKrMK 1697–1797).

genealogijų aprašymui. Be to, jame pateikti senųjų heraldinių giminių vardai, anuomet žinomų genealoginių medžių, lentelių pavyzdžiai, o tokia specifinė informacija leidžia kelti naujus klausimus (pvz. senųjų vardų, prievardžių vartojimo praktika) giminių mnemotechnikos problematikoje³⁹. Šiam giminių atminties tyrimų „laukui“ naujų duomenų suteikė ir kiti panašaus žanro šaltiniai, tai proginiai kūriniai, parašyti vestuvių ar krikštynų proga⁴⁰, bei keletas giminių genealoginių kronikų⁴¹, perteikiančių giminių savirefleksijos momentus.

Galiausiai pastarąją medžiagą reikšmingai papildė vaizdinių šaltinių grupė – genealoginiai medžiai, schemas, taip pat antkapinės, fundacinės lentos bei paveikslai, kurie, iš vienos pusės, buvo to laikmečio analizuojamų giminių reprezentacijos dalis, o kita vertus, neakivaizdžiai veikė, kaip atminties formavimo instrumentai⁴². Prie šių genealoginės atminties atkūrimo šaltinių taip pat verta paminėti keletą tyrime panaudotų ano meto religinio gyvenimo šaltinių: S. J. Slavočinskio giesmyną, J. Kosakovskio OP maldaknygę,

---

³⁹ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wydał K. J. Turowski, Kraków, 1858; S. Okolski, *Orbis Polonus, Splendoribus coeli: Triumphis mundi: Pulchritudine animantium: Decore aquatiliū: Naturae excellentia reptiliū, condecoratus. In quo antiqua Sarmatarum gentilitia, pervetustae nobilitatis Poloniae insignia, vetera et nova indigenatus meritorum praemia et arma specificantur et relucunt. Nun primum, ut latinitati consecratus, ita claritate et veritate perspicuus*, Cracoviae, 1643–1645, t. I–II; A. Kojalavičius-Vijūkas, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, iš lot. k. vertė S. Narbutas, Vilnius, 2015 (toliau – A. Kojalavičius-Vijūkas, *LDK giminių ir herbų vardynas*); J. A. Jabłonowski, *Heraldica, to iest osada kleynotow rycerskich, wiadomości znakow herbowych, dotąd w Polsce nieobiasniona*, we Lwowie, 1742; K. Niesiecki, *Korona Polska przy złotej wolności starożytnemi rycerstwa polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego kleynotami, naywyższemi honorami, heroicznym męstwem, y odwagą, wytworną nauką, a naypierwey cnotą, pobożnością y swiętobliwośćią ozdobiona. Potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelną sławę pamiętnych w tey oyczyźnie synów, podana*, t. I–IV, Lwów, 1728–1743. Šis herbų vardynas XIX a. buvo perleistas, o juo daugiausia ir naudojomės: K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wydał J. N. Bobrowicz, t. II, VI, VIII, IX, Lipsk, 1839–1846 (toliau – K. Niesiecki, *Herbarz polski*).

⁴⁰ Žr. darbo gale pateiktą Retų spaudinių sąrašą.

⁴¹ Plačiau žr. J. Drungilas, Pamirštos kilmės labirintuose: Nagurskių giminės atvejis XVIII a. antroje pusėje, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje. Valstybė. Kultūra. Edukacija* (XVIII amžiaus studijos, t. 2), sudarytoja R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2015, p. 228–234.

⁴² Pasinaudota 1824 m. pastatyta L. Gorskio fundacinės lentos Gargždeles koplyčia fotografija, *Žemaičių vyskupystės muziejus* (toliau – ŽVM), GEK–2065; XIX a. pradžios T. Umiastovskio antkapinė lenta Subotnikų (dab. Baltarusija) bažnyčioje (žr. A. A. Kosiński, Umiastowski herbu Roch III. Przydomku Pierzchała, *Przewodnik heraldyczny*, t. III, Warszawa, 1881, p. 542.); genealoginiai medžiai, schemas aptarti bei nurodyti, žr. J. Drungilas, Pamirštos kilmės labirintuose..., p. 221–243; įrašai knygose, ekslibrisai, portretai panaudoti iš V. Kisarauskas, *Lietuvos knygos ženklai 1518–1918*, Vilnius, 1984; *Žemaitijos dvarų meno kolekcija „Alkos“ muziejuje. Katalogas*, sudarė Z. Dargaitė, Vilnius, 2010.

Ch. Z. Zdrowskio benediktinėms skirtą maldynėlį⁴³. Įprastai tokio pobūdžio kūriniai į genealoginius tyrimus neįtraukiami, tačiau šių kūrinių antraštėse bei tekstuose liko užfiksuotos vertingos giminių savimonės detalės, be to, minėti kūriniai atskleidžia lenkakilmių autorių lietuvių kalbos įsisavinimo laipsnį, taip sociolingvistiniu požiūriu praturtindami patį tyrimą.

Tad darbe daugiausia naudojama pakankamai plati dokumentinių šaltinių grupė, kurią taip pat papildė naratyviniai, religinio gyvenimo bei vaizdiniai šaltiniai. Jie, perteikdami savo laikmečio „dvasią“, padeda sukonstruoti atvykėlių genealoginį, kultūrinį bei mentalinį „karkasą“, kurį atveria tyrime pasirinkta metodika.

Tyrimo metodai ir prieiga

Šio darbo pagrindinis (šalia įprastai istorijos moksle taikomų *aprašomojo (deskriptyvinio), analizės, sintezės, analogijos* ir kt. metodų) tyrimo „skalpelis“ – *genealoginis* metodas, kurį taikant buvo surinkta bei apdorota keletas dešimčių lenkų kilmės giminių 3–8 kartų duomenys. Pastaruoju metu šio metodo naudojimas pamažu vis labiau išsiveržia iš įprastinių jo taikymo rėmų, todėl genealogija tapo savotiška socialinių ir humanitarinių mokslų „sankryža“, leidžianti pritaikyti kitus metodus bei kelti naujus klausimus, o tai dar labiau išryškina genealogijos privalumus⁴⁴.

Ryškiausiai genealogijos metodo taikymo rezultatai pastebimi jį naudojant su dar menkai LDK genealogijos srityje išnaudotu „instrumentu“ –

---

⁴³ S. M. Slavočinskis, *Giesmės tikėjimui katalickam priderančios, 1646*, paruošė J. Lebedys, Vilnius, 1958; J. Kosakovskis, *Rožancius Szwęciausios Maryos Pannos yr saldžiausya warda Jezusa teypogi spاسبas apwayksciojima kalhu Kahwaryos Ziamayciu su modlitwomis yr giesmemis anto sluzijęciomis*, 1681 m., *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyrius* (toliau – LMAVB RSS), Mf., nr. 385 (iš Krokuvos Čartoriskių bibliotekos); Ch. Z. Zdrowski, *Pektoralik duchowny dla panien zakonnych pod regulę swiętego Benedykta żyjących [...]*, Wilno, 1681, *Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius* (toliau – VUB RSS), sign. III 19544.

⁴⁴ Antai sociologo K. Mannheimo (1928) visuomenė buvo vertinama kaip kartų visuomenė, kai anot prancūzų istoriko P. Nora (1992) kartą galima vertinti kaip periodizacijos kategoriją, žr. S. Weigel, *Pokolenie, genealogija, pleć. Historia koncepcji pokolenia i jej naukowej conceptualizacji od końca XVIII wieku, Pokolenia albo porządkowanie historii*, (Poznańska Biblioteka Niemiecka, t. 40) wybór, wstęp, opracowanie H. Orłowski, Poznań, 2015, p. 219–225; G. Brunet, A. Bideau, *Démographie historique et généalogie, Annales de démographie historique*, 2000, nr. 2, p. 101–110.

antroponimija⁴⁵. Verta pabrėžti, kad per asmenvardžius atsiskleidžia giminių mentaliniai pokyčiai, įvairūs genealoginės savimonės rakursai. Nors pastaruoju metu bajorijos genealoginės savimonės tyrimai Lietuvoje bei Lenkijoje yra suaktyvėję (M. Antoniewicz, N. Asadauskienė, J. Jurkiewicz, R. Petrauskas, A. Railaitė-Bardė, ir kt.)⁴⁶, tačiau atvykusių ir LDK įsikūrusių lenkų giminių genealoginė atmintis, remiantis asmenvardžių analize, nesulaukė didesnio tyrinėtojų dėmesio⁴⁷. Todėl norėtusi plačiau aptarti šio tyrimo metodą bei su

---

⁴⁵ Plačiau apie antroponimijos svarbą istoriniams tyrimams bei glaustą jos tyrimų apžvalgą, skirtą viduramžių laikotarpiui Vakarų Europoje žr.: F. Menant 2011 m. sausio 9–21 vesto seminaro tekstą: Le nom, document d'histoire sociale ou L'anthroponymie comme outil de classement social. (iš ciklo) *Les sociétés européennes au Moyen Âge: modèles d'interprétation, pratiques, langages*, Paris, 2011, p. 2–17; o Rytų Europoje – B. Б. Кобрин, *Опричина. Генеалогия. Антропонимика*, Москва, 2008, p. 234–245.

⁴⁶ Pirmiausia vertėtų paminėti A. Railaitės-Bardės disertaciją, kurioje pateikta nemaža dalis ligtolinių LDK diduomenės, bajorijos genealoginę savimonę tyrusių darbų, žr.: A. Railaitė-Bardė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų genealoginė savimonė ir jos atspindžiai heraldikoje XVI–XVIII a.*, Daktaro disertacija, Vilnius, 2013; taip pat: N. Asadauskienė, LDK diduomenės genealoginės sampratos atsiradimas, *Istorija*, t. XXXV, 1997, p. 78–87; M. Antoniewicz, *Protoplaści księżąt Radziwiłłów. Dzieje mitu i meandry historiografii*, Warszawa, 2011; R. Petrauskas, Atrandant protėvius: genealoginio mąstymo prielaidos ir užuomazgos Lietuvoje XIV–XVI a. viduryje, *Ministri historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos tyrimuose. Mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas dr. Edmundo Rimšos 65-ėčio sukakčiai*, sudarė Z. Kiaupa ir J. Sarcevičienė, Vilnius, 2013, p. 45–63; J. Jurkiewicz, *Legendarna genealogia Despotów Zenowiczów, Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII wieku)*, pod redakcją S. Górczyńskiego i M. Nagielskiego, Warszawa, 2014, p. 169–189 ir kt.

⁴⁷ Tokią situaciją nulėmė senai Vidurio Rytų Europos regione moksle susiklosčiusi tradicija, kad antroponimų teikiama informacija bei jų tyrimai dažniausiai tarsi yra rezervuojami kalbininkams, kurie asmenvardžius analizuoja lingvistiniu aspektu: jų kilmę, formavimąsi ir pan. Šiame kontekste išsiskiria etnologo ir sociologo J. S. Bystroño bei teisės istoriko J. Matuszewskio darbai, kuriuose struktūruotai pateikiami kilmingųjų asmenvardžių tipai, formos. Visgi, į pastebėtų reiškinį ypatumus jie toliau nesigilino (žr. J. S. Bystroń, *Nazwiska polskie*, Warszawa, 1993; J. Matuszewski, *Polskie nazwisko szlacheckie*, Łódź, 1975. Beje, pastarasis tyrinėtojas susilaukė kritikos, kad rašydamas apie asmenvardžių raidą visiškai netyrė viduramžių Lenkijos riterių genealogijų, todėl neišvengė klaidų, plačiau apie tai žr. K. Mosingiewicz, *Imię jako źródło w badaniach genealogicznych, Genealogia – problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym*, pod red. J. Hertla, Toruń, 1982, p. 93.). Tad be šių darbų bei kalbininkų studijų atskirų istorinių tyrimų asmenvardžiai iki šiolei nesulaukė.

Vertėtų pastebėti, kad kiek kitokia situacija susiklostė Vakarų Europoje, kur nuo XX a. 8 dešimtmečio prancūzų istorikų medievistų grupės (M. Bourin, P. Beck, P. Chareille, J. Menant ir kt.) organizuojami asmenvardžių raidai viduramžiais skirti seminarai, konferencijos, straipsnių rinkiniai (vėliau prisidedant ispanų, amerikiečių, ir kt. šalių tyrėjams) smarkiai įtakoją, kad istorinė antroponimika V. Europoje įgavo visiškai kitokią dimensiją istorijos moksle (žr. *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, vol. 1, *Études d'anthroponymie médiévale, I^e et IIe rencontres*, Azay-le-Ferron, éd. M. Bourin, Tours, 1988; min. veik., vol. 2, *Persistances du nom unique*, t. 1: *Les cas de la Bretagne. L'anthroponymie des clercs*, t. 2: *Désignation et anthroponymie des femmes. Méthodes statistiques pour l'anthroponymie*, éd. M. Bourin et P. Chareille, Tours, 1992; min. veik., vol. 3, *Enquêtes généalogiques et données prosopographiques*, éd. M. Bourin et P. Chareille, Tours, 1995; min. veik., vol. 4, *Discours sur le nom: normes, usages, imaginaire (VIe–XVIe siècles)*, éd. P. Beck, Tours, 1997; min. veik., vol. 5, *Intégration et exclusion sociales: lectures anthroponymiques*, t. 1: *Serfs et dépendants au Moyen Âge (VIIIe–XIIe s.)*, t. 2: *Serfs et dépendants au Moyen Âge: „le nouveau servage”*, éd. M. Bourin et P. Chareille, Tours, 2002; min. veik., vol. 6, *Le nom: histoire et*

juo išskylančius probleminius uždavinius. Pradžioje, naudojantis lenkų kilmės giminių genealogijomis, fiksuojami jų narių asmenvardžiai, kurie atspindėjo atvykėlių ištakas – tėvonines valdas bei giminių pirmtakus: identifikuojamus (į LDK emigravusių šakų pradininkus) bei legendinius protėvius. Taigi pagrindinis dėmesys sutelkiamas ne į pirmąjį įvardijimo sandą – asmens vardą, bet į kitą komponentą – prievardžius (dažniausiai rašomus tarp vardo ir pavardės), kartu stebint giminės pavardės formavimąsi. Po to narpliojama šių prievardžių formų kilmė (asmenvardinė, pareigybinė, toponiminė). Galiausiai analizuojamas giminės vertikalios mobilumo faktorius, jos narių kopimas pareigybiniais „laiptais“, kuris aiškiau parodo giminės vertybinių kriterijų suvokimo (kilmės) bei jų iškelimo, paviešinimo (formos antroponimuose) reiškinį, taip atskleidžiant reiškinio priežasčių bei formų sąveiką. Tad akumuliuojant lenkiškų giminių naudotus antroponimus, įvairias jų variacijas, pasitaikančias laiko tėkmėje, atsiveria ženkliai platesnis jų spektras, kuris leidžia labiau apčiuopti giminės viduje vykstančius pokyčius, o kartu tarsi punktyrais paženklinama informacijos sklidimą atskirose giminės kartose. Toks atskirų bajorijos segmentų (kurie bendrame fone iš pirmo žvilgsnio tarsi ypatingai neišsiskiria) mentaliteto tyrimas prisideda prie į LDK įsiliejusių etninių darinių išlaikyto savitumo atskleidimo.

Kitas asmenvardžių ir genealoginio metodo privalumas tai *vardo kriterijaus* taikymas (*kryterium imionowe*). Mat kiekviena Lenkijos heraldinė giminė turėjo tam tikrą jos narių naudojamą specifinių vardų grupę, kurie buvo paveldimi agnatiškai⁴⁸. Minėto kriterijaus dėka galima stebėti lenkiškų vardų perdavimą LDK įsikūrusiose giminėse. Be to, naudojantis asmenvardžių duomenimis ir *retrospektyviniu* metodu galima pabandyti atkurti į LDK atvykusių bajorų žemėvaldos struktūrą Lenkijoje. Pagaliau naudojant genealoginį metodą konkrečios giminės atveju bei pasitelkiant platesnį

---

statistiques. Quelles méthodes quantitatives pour une étude de l'anthroponymie médiévale?, éd. P. Chareille, Paris, 2008, ir kiti straipsnių rinkiniai.

⁴⁸ K. Mosingiewicz, *Imię jako źródło...*, p. 72–97; K. Jasiński, Dokumentacyjne funkcje imion w średniowieczu (na przykładzie dynastii piastowskiej), K. Jasiński, *Prace wybrane z nauk pomocniczych historii*, Toruń, 1996, p. 142–155; B. Nowak, *Ród Porajów w Małopolsce w średniowieczu*, Kraków, 2009, p. 39.

kontekstą ir nuoseklų bei tankų duomenų surinkimą galima taikyti *atskiro atvejo* metodą, leidžiantį rekonstruoti konkrečios giminės (pvz. Nagurskių), kilmės paiešką.

Nemažiau efektyvus genealogijos metodo taikymas, naudojantis kito interdisciplininio mokslo – *sociolingvistikos*⁴⁹ pasiekimais, atkreipiančio dėmesį į kalbinės elgsenos kaitaliojimąsi, kalbos vartojimo terpę, jos įvairumą, nepastovumą ir pan. Tai padeda revizuoti daugiakalbystės situaciją LDK. Pavyzdžiui, atrinkus lenkiškos kilmės kultūros veikėjų išlikusius raštus, po to nustačius, kuriai kartai kūrėjas priklausė, bei naudojantis kalbininkų atlikta šių kūrėjų raštų analize, galima pasakyti, koku lygiu jie galėjo kalbėti lietuviškai ar žemaitiškai. Tokius duomenis sustruktūravus ir įvertinus kūrėjo giminės (asmens) socialinį statusą ir jo kalbos/ų vartojimo galimybes pritaikant *modeliavimo* metodą, galima kurti lenkų/lietuvių kalbos vartojimo modelius įsikūrusiems lenkų giminėms.

Atskleisti lenkų bajorų migracijos reiškinį padėjo sociologinė demografinė prieiga. Pažymėtina, kad dėl kitokios anuometinės visuomenės sanklodos Vakarų Europos demografinės istorijos tyrimų įdirbis ir tematika nuo LDK skiriasi. Čia kilmingųjų migracija nėra atskirai analizuojama, ji tiriama bendrame fone su kitais luomais⁵⁰. Tai patvirtina faktas, kad ir tokių konglomeratinių valstybinių darinių, kurie, rodos, būtų puikus migracijos srautų objektas, kaip Šv. Romos imperija, Didžiosios Britanijos ar Skandinavijos kilmingųjų migracija, nesulaukė atskirų tyrimų, o dėmesys labiau koncentruojamas į socialinius reiškinius⁵¹. Kita vertus, užkrečiantis

---

⁴⁹ Plačiau apie sociolingvistiką, jos tyrimus, metodiką žr. L. Grumadienė, *Sociolingvistika ir kalbos kultūra, Sociolingvistika ir kalbos kultūra: straipsnių rinkinys*, sudarė L. Grumadienė ir R. Marcinkevičienė, Vilnius, 1994, p. 5–13.

⁵⁰ L. P. Moch, *Moving Europeans. Migration in Western Europe since 1650*, Bloomington, 1992; *Europeans on the move. Studies on European migration 1500–1800*, ed. N. Canny, Oxford, 1994; *Le migrazioni in Europa secc. XIII–XVIII* (serie II: Atti delle „Settimane di Studi“ e altri Convegni t. 25), ed., S. Cavaciocchi, Firenze, 1994; *Les migrations internes et à moyenne distance en Europe, 1500–1900*, éd. A. E. Roel et O. R. Castelao, Santiago de Compostela, 1994; *Histoire des populations de l'Europe, t. 1: des origines aux prémices de la révolution démographique*, sous la direction de J.-P. Bardet, J. Dupâquier, Paris, 1997. K. J. Bade, *Sozialhistorische Migrationsforschung* (Studien zur Historischen Migrationsforschung, Bd. 13), hrsg. v. M. Bommers und J. Oltmer, Göttingen, 2004.

⁵¹ Pz. H. Noflatscher, *Funktioneliten an den Höfen der Habsburger um 1500, Sozialer Aufstieg. Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit. Büdinger Forschungen zur Sozialgeschichte 2000 und 2001*

pavyzdys gali būti užsienio šalių mokslininkų tirtos etninės bendruomenės kitoje šalyje (pvz. airių Ispanijoje, italų Prancūzijoje, prancūzų – Ispanijoje, anglų Airijoje⁵² ir pan.). Tiesa, šiuo atveju mums artimiausi yra Vidurio Europos tyrėjų darbai, kuriuose tiriama viduramžių vokiečių kilmės bajorija Čekijoje⁵³, ar vokiečių riterių įsikūrimas anuomet germanizuotose Lenkijos dalyse (Silezijoje, Pomeranijoje)⁵⁴. Visgi daugiausia naujų kūrybinių impulsų suteikia tie tyrimai, kuriuose naudojant sociologinės migracijos prieigą, aptariami migracijos veiksniai, keliavimo trukmė, distancijos, tipologija⁵⁵. Apskritai demografinių terminų naudojimas patį tyrimą sustruktūroja, įneša daugiau tikslumo bei aiškumo, labiau jaučiamas migracijos reiškinio takumas, o ne atsitiktinių duomenų išdėstymas.

Tad išvardintų skirtingų metodų taikymas bei įvairių disciplinų žinių derinimas, šioje daugiabraunėje problematikoje leidžia tikėtis pasiekti ir naujų rezultatų.

(Deutsche Führungsschichten in der Neuzeit, Bd. 25), hrsg. v. G. Schultz, München, 2002, p. 291–314.

⁵² J.-F. Dubost, *La France italienne XVIe–XVIIe siècle*, Paris, 1997; K. Schüller, *Die Beziehungen zwischen Spanien und Irland im 16. und 17. Jahrhundert. Diplomatie, Handel und die Soziale Integration katholischer Exulanten*, Münster, 1999; *Les Français en Espagne à l'époque moderne (XVIe–XVIIIe siècles)*, Paris, 1990; J. Nadal & E. Giralt, *La Population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement* (École pratique des hautes Études, VIe section, Centre des recherches historiques. Démographie et société, t. III), Paris, 1960; N. P. Canny, *Kingdom and Colony. La colonisation de l'Irlande par l'Angleterre 1560–1800*, Bécherel, 2011 ir kt.

⁵³ L. Bobková, Cizí šlechta usazená v severních Čechách do poloviny 17. století, *Život na šlechtickém sídle v 16. – 18. století = Das Alltagsleben auf dem Adelbesitz im 16. bis 18. Jahrhundert. Sborník příspěvků z konference na pedagogické fakultě UJEP v Ústí nad Labem 30. – 31. října 1991* (Acta Universitatis Purkynianae. Philosophica et historica I, Opera historica, I, 1992), uspořádala L. Bobkova, Ústí nad Labem, 1992, p. 99–113.

⁵⁴ T. Jurek, *Obce rycerstwo na Ślącku do połowy XIV wieku*, Poznań, 1998; G. J. Brzustowicz, *Rycerstwo ziemi choszczeńskiej XIII–XVI wieku. Polityka-Gospodarka-Kultura-Genealogia*, Warszawa, 2004; K. Guzikowski, *Obce rycerstwo na Pomorzu Zachodnim do początku XIV wieku*, Szczecin, 2013.

⁵⁵ P. Han, *Soziologie der Migration: Erklärungsmodelle, Fakten, Politische Konsequenzen, Perspektiven*, Stuttgart, 2000; apie migracijos tipologiją žr. C. Lesger, L. Lucassen et M. Schrover, Is there life outside the migrant network? German immigrants in XIXth century Netherlands and the need for a more balanced migration typology, *Annales de démographie historique*, nr. 2, 2002, p. 29–31.

Disertacijos struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, trys dėstymo skyriai, išvados, naudotų šaltinių ir literatūros sąrašas, ir priedas (genealoginė lentelė). Pirmame skyriuje aptariamas atvykėlių migracijos proceso teisinis reguliavimas, analizuojant teisinių nuostatų formavimąsi ir jų evoliuciją XVI a., daugiausia remiantis normatyviniais teisiniais (1529, 1566, 1588 m. Lietuvos statutai) dokumentais. Taip pat analizuojami terminai, kuriais buvo vadinami atvykėliai, bei jų kaita. Po to aptariama lenkų bajorų imigracija į LDK, šaltiniuose pasitaikančios atvykėlių identifikavimo problemos. Nagrinėjant migracijos funkcionavimą dėmesys sutelkiamas į migracijos traukos-išstūmimo veiksnius, taip pat aptariant ir pasitaikančius reemigracijos atvejus. Antrame skyriuje tiriama lenkų kalbos sklaida LDK, kartu bandant nustatyti galimą atvykėlio komunikacinę erdvę XVI a. antroje pusėje – XVII a. pradžioje. Taip pat aptariami dviejų konkrečių vardų – krikščioniško Damijono ir seno slaviško Dobrogosto – naudojimo atvejai, analizuojant jų retumą Žemaitijoje. Toliau nagrinėjamas atvykėlių pavardžių formavimasis, jų kūrimas, analizuojant pavardžių adeptus rusėnų, o vėliau ir lenkų kalbose; pateikiama keletas lenkiškų pavardžių sulietuvinimo atvejų. Skyrius užbaigiamas aptariant lenkų kilmės giminių vėlesnių kartų (ne)galimą kalbinę asimiliaciją. Trečiame skyriuje tiriamas genealoginės savimonės funkcionavimas asmenvardžiuose ir pateikiamas konkretus XVIII a. pabaigoje Žemaitijos pakamario Jokūbo Ignoto Nagurskio vykdytos giminės kilmės paieškos Lenkijoje (jų eiga, šaltiniai ir rezultatai).

I. LENKŲ BAJORŲ ATVYKIMO IR ĮSIKŪRIMO LDK BRUOŽAI

1. Imigracinės politikos reglamentavimas LDK: juridinių suvaržymų ištakos, raida ir funkcionavimas

1.1. Teisinių nuostatų formavimosi laikotarpis

Lietuvos ir Lenkijos politinius santykius analizuojančiuose darbuose įprastai vyrauja mintis, kad į LDK atvykę ir apsigyvenę lenkų bajorai prieš ir po Liublino unijos buvo laikomi svetimšaliais. Dauguma šių darbų remiasi XX a. pradžioje pasirodžiusia fundamentalia lenkų teisės istoriko Przemysławo Dąbkowskio detaliais svetimšalių (tarp jų ir lenkų) teisinę padėtį LDK aptariančia studija⁵⁶. Visgi šis istoriografijoje vyraujantis požiūris yra pakankamai kontraversiškas, skatinantis sparčiai intensyvėjančių LDK ir Lenkijos valstybinių santykių plotmėje revizuoti atvykusių ir įsikūrusių lenkų bajorų statusą LDK teisėje ir visuomenėje XVI a.

Manytina, kad ieškant atsakymo tokiam tyrimo vertėtų sukeisti akcentus, pasitelkiant ne vien tik teisinį, bet ir socialinį bei demografinį kontekstus. Kita vertus, į Lietuvos statutuose svetimšaliams skirtų straipsnių turinį, jų kaitą, funkcionavimą bei teisinės terminijos raidą žvelgiant siauresniu rakursu – per lenkų bajoriją, turėtų atsiskleisti nauji šios temos atspalviai, parodantys LDK bajorijoje vykstančius pokyčius, ką ir pabandydysime pateikti šiame skyrelyje.

* * *

Vystantis teisiniam LDK visuomenės vidinio gyvenimo reglamentavimui, atitinkamai palaipsniui formavosi ir santykiai su atvykstančiais asmenimis – svetimšaliais, o pirmiausia – su kaimynine lenkų bajorija. Pirmą kartą visos ligtolinės (pradedant nuo 1447 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero privilegijos (§ 14)) bei naujai sukurtos normos, skirtos

---

⁵⁶ P. Dąbkowski, *Stanowisko cudzoziemców...* Vėliau minėtą tyrinetoją bandė papildyti kiti istorikai, žr. J. Deveikytė-Navakienė, *Svetimšaliai ir jų padėtis...*, M. Jučas, *Lietuvos ir Lenkijos unija...*

svetimšaliams, buvo susistemintos bei įrašytos į Pirmąjį Lietuvos Statutą (toliau – PLS), tad juos ir aptarsime.

PLS svetimšalių bajorų statusui skirtų straipsnių yra keturi. Pirmame svetimšaliams adresuotame straipsnyje (III. 3) valdovas įsipareigojo, kad *žemių ir pilių, ir miestų, ir bet kokių paveldų, ir laikymų, ir taip pat bet kokių mūsų urėdų ar titulų bei dignitorijų jokiam svetimam neteiksime, o tik aukščiau minėtosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tų mūsų žemių čiagamiams ir čiabuviams laikyti ir naudotis duosime ir mūsų įpėdiniai duos*⁵⁷. Detaliau pažvelgus į šio straipsnio tekstą galima pastebėti, jog pastarasis draudimas yra sudarytas tarsi iš dviejų dalių⁵⁸. Pirmiausia, kai tekste išvardijami bajorijos ekonominės galios šaltiniai (žemės, pilys, miestai) ir pridėdama, jog valdovas nesuteiks urėdų (*officia, держаней, dzierzania*⁵⁹), tai kalbama apie žemutinę valdžios grandį – tįjūnus, seniūnus, laikojuos ir t. t. O po to nurodoma, kad valdovas taip pat neteiks titulinį, garbės (*dignitates, чести, czci*) pareigybių, kurios aiškiai bylojo apie asmens statusą ir jo įtaką, t. y. taip tekste išskiriamas LDK valdantysis sluoksnius. Tad straipsnio iniciatoriai uždėjo dvigubą saugiklį valdovui dalijant LDK pareigybes. Savotiška minėtą draudimą papildančia tąsa reikėtų laikyti kitą PLS straipsnį (I. 25), kuriame nurodoma, kad valdovui esant Lenkijoje, jis negali dvarų, žemių ir valstiečių suteikti LDK⁶⁰. Iš to galima suprasti, jog anksčiau pateiktas draudimas buvo skirtas valdovui, o straipsnio paraštėse buvo palikti nesunkiai nuspėjami jo pažeidėjai – valdovo Lenkijos dvaro aplinka, diduomenė. Kita vertus, aptartieji draudimai nesaistė privačių bajorijos sandorių (apie tai užsimenama I. 25⁶¹), tuo nesuvaržant lenkų bajorų atvykimo ir įsikūrimo.

Kalbant apie PLS III sk. 3 straipsnio ištakas, verta prisiminti, jog jis nebuvo naujai sukurtas: pagrindinė norma buvo perimta iš Ldk Kazimiero

---

⁵⁷ Cituojama iš *PLS (1529 m.)*, p. 148–149.

⁵⁸ Pirmasis tai pastebėjo P. Dąbkowski, *Stanowisko cudzoziemców w prawie litewskiem...*, p. 36.

⁵⁹ *PLS. Tekstai*, p. 108–109.

⁶⁰ *PLS. Tekstai*, p. 86–87.

⁶¹ „Нижли што ся дотычеть купли, каждому у везде и в панстве нашом, Коруне Польской, будучи, маем потвержати“, *PLS. Tekstai*, p. 87.

1447 m. privilegijos (§ 14)⁶², kuri vėliau glausčiau perteikta 1492⁶³ ir 1506 m. privilegijose⁶⁴. Tam tikrą teksto perėmimą patvirtina svetimšalio termino vartojimas PLS ir minėtuose teisiniuose dokumentuose. Antai, PLS straipsnio paantraštėje panaudotas „svetimšalio“ (*чужоземцом, czudzoziemcom*) terminas, nors tekste paliktas universalesnis, abstraktesnis „svetimo“ apibūdinimas (*обчому, občemu*)⁶⁵, prilygstantis 1447 m. privilegijoje panaudotam *extraneorum* terminui⁶⁶. Visgi nagrinėjamoji straipsnio formuluoatė nebuvo unikali, tokie draudimai atsirasdavo formuojantis naujiems valstybių konglomeratiniams dariniams. Antai, panašūs nuostatai prieš svetimšalius žinomi Čekijoje (1310)⁶⁷, Švedijoje (1319, pakartotas – 1350 bei 1442)⁶⁸, Lenkijoje (1374)⁶⁹ ir Vengrijoje (1439)⁷⁰. Kiekvienu atveju sutarčių bei privilegijų tekstuose slėpėsi aiškus ir konkretus adresatas, pvz., 1374 m. Košicės statute svetimšaliams skirtas paragrafas buvo įrašytas, nes lenkai baiminosi vengrų bajorų dominavimo, o 1439 m. privilegijoje vengrų bajorams

---

⁶² „Item, promittimus et spondemus, quod in terris ipsis nostris ipsis magni ducatus terras, castra, civitates seu quascumque hereditates in possessiones et tenutas, ac quecumque officia sive personatus dignitates, nulli **extraneorum** (čia ir visur toliau paryškinta mano – J. D.), sed solum indigenis ipsarum terrarum nostrarum magni ducatus supradicti dabimus et nostri successores dabunt, tenenda et possidenda.“, *CEXV*, p. 12, nr. 7; lietuviškąjį privilegijos vertimą žr. *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. I: Feodalinis laikotarpis*, red. kol.: K. Jablonskis ir kt., Vilnius, 1955, p. 134.

⁶³ „Item dignitates, tenutas et alia omnia officia aut bona hereditaria nemini extraneo aut advenae, sed solum indigenis tenebur conferre.“, *Statut Litewski (1566)*, p. 268 (§ 16); *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25*, parengė A. Baliulis ir D. Antanavičius, Vilnius, 1998, (toliau – *LM, UžKn.* 25) nr. 2.1 (§ 19), 2.6 (§ 6, išplėstas paragrafo turinys), p. 41, 53.

⁶⁴ *Zbiór praw litewskich*, p. 97.

⁶⁵ *PLS. Tekstai*, p. 108–109.

⁶⁶ *CEXV*, p. 12.

⁶⁷ Vl. Klecenda, Přijímání cizozemců na sněmu do Čech za obyvatele. Přspěvek k dějinám inkolátu před obnovením zřízením zemským, *Sborník prací věnovaných prof. dru Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám 1871–1931*, Praha, 1931, p. 456.

⁶⁸ 1319 m. Švedijos diduomenei išsirinkus karaliumi trylikametį Magnusą Eriksoną, buvo paskelbtas Privilegijų raštas (Chartija), kuriame valdovas buvo įpareigotas neskirti svetimšalių Tarybos nariais ar dvarų valdytojais, žr. J. Veibulas, *Švedijos istorijos apžvalga*, Stokholmas, 1996, p. 22.

⁶⁹ „Item promittimus, quod tales honores et dignitates, ut pote palatinatus, castellanatus, judicia et succamerarius officia, et hic similia, qui vel quae usque ad vitam conservari consueverunt, allis quibuspiam hominibus, **extraneis hospitibus**, non conferemus, nisi talibus, qui sint regnicolae terrarum eiusdem Regni [...]“, Lenkijos ir Vengrijos karaliaus Liudviko Anžujiečio 1374 m. išleistas Košicės statutas, žr. *Volumina legum*, t. I, Petersburg, 1859, (toliau – *VL*) p. 24.

⁷⁰ „Item, quod **alienigenis et forensibus hominibus** cuiuscunque nationis et lingvagii existant, officia in ipso regno nostro non commitemus. Nec castra, fortalitia, metas, possessiones, honores, praelaturas, baronatus, comitatus vel quascunque ecclesiasticas vel saeculares dignitates, ad tempus vel perpetuum, **extraneis** vel **forensibus**, nisi hominibus Hungaris conferemus.“, Šv. Romos imperatoriaus, Čekijos ir Vengrijos karaliaus Albrechto II privilegija Vengrijos bajorams, žr. *Corpus Iuris Hungarici*, vol. 1, Lipsk, 1901, p. 332, 432; cituojama pagal St. Grodziski, *Obywatelstwo w szlacheckiej Rzeczypospolitej*, Kraków, 1963, p. 106.

panašus paragrafas įrašytas baiminantis lenkų. LDK atveju PLS straipsniuose vyrauja reikalavimų, suvaržymų, draudimų formos, kurios aiškiai liudija apie PLS kūrėjų gynybinę poziciją prieš lenkus. Antra vertus, tokios teisinės nuostatos kartojimas rodo jos aktualumą ir signalizuoja ne apie pavienį atvejį, bet apie besikartojantį reiškinį.

Tad trafaretiškoje 1447 m. privilegijos paragrafo formuluotėje slypėjo kur kas gilesnis informacinis turinys, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Manytina, kad šio paragrafo atsiradimą lėmė to meto politinės aplinkybės, kai Kazimieras, išvykdamas į Lenkiją, jis paskelbė naują privilegiją bajorams, kuri atspindi LDK diduomenės siekį įtvirtinti dominuojančią padėtį krašte⁷¹.

Sprendžiant apie šio bei kitų PLS straipsnių, skirtų svetimšaliams, realų funkcionavimą, būtina pažymėti, kad dokumentuose liko užfiksuoti tik pavieniai atvejai, sulaukdavę didesnio rezonanso visuomenėje. Kaip vieną iš tokių galima paminėti 1538 m. seime Ponų tarybos pateiktą skundą valdovui, kad šis LDK taurininko pareigybę suteikė lenkui Vaitiekui Jasinskiui, tačiau valdovas atsakė, jog suteikti šią pareigybę minėtam asmeniui prašė kai kurie Ponų tarybos nariai. Iš skundo teksto galima lengvai nuspėti, jog prašymą inicijavo V. Jasinskio globėjas – Ponų tarybos narys, Vilniaus vyskupas Paulius Alšėniškis⁷². Tad aukščiau pateiktą pavyzdį galima laikyti chrestomatiniu, puikiai atskleidžiančiu, kaip minėtą straipsnį lanksčiai apeidavo net patys PLS sergėtojai. Be to, panašių normos pažeidimų, kaip matyti iš 1544 ir 1547 m. seimuose pateiktų prašymų, būta ir vėliau, tačiau platesnio atgarsio jie nesulaukė⁷³.

Pastebėtina, kad kiek kitoks svetimšalio statusas buvo Žemaitijoje, kur funkcionavo vietinė, valdovo valdžią apribojanti teisė, reglamentuota dar

⁷¹ Plačiau apie šią privilegiją žr. J. Kiaupienė, R. Petrauskas, *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji kunigaikštystė 1386–1529 m.*, (Lietuvos istorija t. 4), Vilnius, 2009, p. 187, 317–318; G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko – litewskich*, t. II, *Od Krewa do Lublina*, d. 1, Poznań, 2007, p. 816–817.

⁷² „[...] то не бывало, абы **Ляхове чужоземьцы** мели быть сажоны на дворные вряды у Великомъ Князстве Литовскомъ.“, *РИБ*, т. XXX, р. 27.

⁷³ „[...] абы **Полякомъ чужоземьцомъ** врядовъ и иныхъ достоиностей у Великомъ Князстве не давано.“, *РИБ*, т. XXX, р. 118. Į mestus kaltinimus dėl suteiktų ar jau svetimšalių einamų pareigybių LDK, valdovas atsakydavo, jog atsižvelgs į LDK teisę arba, kaip 1547 m. seimo atveju, prašydavo nurodyti kaltininkus: „[...] хто бы съ **чужоземьцовъ** што дерьжалъ, альбо зъ земли въ скарбы бы выносиль, – вы бы тыхъ меновали.“, žr. *РИБ*, т. XXX, р. 157.

1442 m. Ldk Kazimiero privilegijoje⁷⁴. Tokia teisiškai dvilypė situacija dalinai atsispindėjo žemaičių pateiktuose prašymuose 1542, 1551, 1554, 1559 m. seimuose. Antai, pirmų trijų paminėtų seimų metu bajorai, naudodamiesi Žemaitijos privilegijos tekstu, prašymuose tiesmukai nurodė nevietinių „pažeidėjų“, kuriems valdovas suteikė žemes ar pareigybes, etninę kilmę – lietuviai, rusėnai ir lenkai (1559 m. dar paminėti vengrai ir vokiečiai)⁷⁵. O ketvirtajame skunde (1559 m.), pasinaudojus privilegijos tekstu, šalia įvardintų lenko ir rusėno etnonimų prašymuose žemaičiai pirmą kartą pavartojo teisinę kategoriją – „svetimšalis“⁷⁶. Šiuo atveju išvelgtinas PLS svetimšaliams skirtos straipsnio (III. 3), matyt, atitinkamai derinto su Žemaitijos privilegijomis panaudojimas, tuo siekiant padaryti stipresnį įspūdį. Beje, lenkų paminėjimas seimuose pateiktuose prašymuose nebuvo išskirtinis, nes žemaičiai turėjo ypatingą, nuo 1442 m. teisiškai reglamentuotą „svetimšalio“ kategoriją, į kurią įėjo kitos valstybės (pvz. lenkas), ar tiesiog – ne iš Žemaitijos kilęs bajoras (pvz., lietuvis, rusėnas). Aišku, pagrindiniai šių prašymų seimuose iniciatoriai bei vietinės teisės sergėtojai buvo žemaičių tįūnai, kurie atidžiai sekė laikas nuo laiko išaiškėjančias Žemaitijos seniūno ir valdovo užkulisinių susitarimų pasekmes⁷⁷. Visa tai leidžia manyti, kad tik XVI a. 6 dešimtmečio pabaigoje

⁷⁴ Pagal 1442 m. privilegiją bei vėlesnius jos papildymus ir patvirtinimus (1492, 1507, 1545 m.), pvz., valdovas galėjo tik patvirtinti Žemaitijos bajorų išsirinktą tįūną, jis pasižadėjo nesteigti naujų dvarų Žemaitijoje, nesiusi teismo pareigūnų už Nevėžio ir t. t., žr. privilegijos publikaciją: K. Jablonskis, Archyvinės smulkmenos, *Praeitis*, t. 2, Kaunas, 1933, p. 423–424; S. C. Rowell, Rusena karas Žemaičiuose: keletas pastabų apie 1442 m. privilegijos genezę, *Žemaičių praeitis*, t. 8, sud. A. Butrimas, V. Vaivada, D. Mukienė, Vilnius, 1998, p. 25–28; *ŽŪP XV–XVII a.*, p. 40–44. Apie šią bei vėlesnes privilegijas, žr. E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda...*, p. 116–141.

⁷⁵ „[...] они мовили, ижъ надъ права и привил(ь)я ихъ литве и руси, и ляхомъ врыды тивуньства сут(ь) розданы, чога за предьковъ его м(и)л(о)ст(ь) г(о)с(по)д(а)рьскихъ не бывало [...]“, žr. *Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščevienė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2007, (toliau – *LM, TbKn. 12/231*) nr. 246, p. 210: „[...] абы врыды въ земли Жомоитской не были даваны ани Литве, ани Руси, и не осельмъ, одно Жомоити, которые зъ отьцовъ и зъ родицовъ своихъ суть тамошние родичы оселье [...]“, žr. *РИБ*, т. XXX, p. 200, 256–257; plg. 1492 m. Ldk Aleksandro privilegijos Žemaitijai paragrafą nr. 16: „Тежь жадныхъ инныхъ воеводъ и тивуновъ не мамы имъ давати, одно тыхъ, которыхъ бы они себе обрали, альбо хотели обрати, (сь) своихъ поветовъ, або которыхъ бы у насъ просили [...]“, žr. *Акты, относящиеся к истории Западной России*, т. 1, Санкт Петербург, 1846, nr. 103, p. 121.

⁷⁶ „[...] жебы Ляхове и Русь, которымъ надъ прывилья ваши врыды въ земли Жомоитской подаваны, зложоны з урядовъ были и впередъ абы чужоземьцомъ врыды не даваны, одно вамъ, обователемъ земли тамошнее [...]“, *РИБ*, т. XXX, p. 282–283.

⁷⁷ Antai, 1554 m. seimui pateiktų prašymų pradžioje nurodyta: „[...] прозбы, которые панове тивунове и вся шляхта земли Жомоитское [...]“, žr. *РИБ*, т. XXX, p. 198.

žemaičiai „perkando“ šią teisinę situaciją, dalinai pasinaudodami bei pritaikydami PLS III sk. 3 straipsnį. Kita vertus, minėtų prašymų chronologinė seka liudija apie greitesniu tempu besikeičiančią vietinio valdančiojo sluoksnio sudėtį bei patvirtina, kad iškilus reikalui, aukščiau aptartieji teisiniai draudimai vienokiu ar kitokiu būdu buvo apeinami.

Antrame svetimšaliams skirtame PLS straipsnyje (III. 11) buvo nustatytas reikalavimas, pagal kurį iš atvykėlių buvo galima prašyti įrodyti jų bajorišką kilmę⁷⁸. Šis kilmės įrodymas nebuvo primygtinis, jo buvo reikalaujama tik tuo atveju, kai vietinį ar atvykėlį bajorą kas nors apkaltindavo nekilingumu. Pastebėtina, kad šiame straipsnyje atvykę bajorai nėra išskiriami, jų teisės vienodos kaip vietinių, nors atvykėliui pateiktame reikalavime išdėstytos kitokios kilmės įrodymo sąlygos: *O jeigu kuris būtų svetimšalis žmogus atvykėlis, tuomet turi vykti į savo šalį, iš kurios yra, ir ten urėdo akivaizdoje turi savo šlėktystę įrodyti ir, įrodinėdamas savo šlėktystę, iš urėdo turi atgabenti raštus su antspaudais*⁷⁹. Šiame straipsnyje atvykėlį nusakantis žodžių junginys (*чужоземецъ пружождчуйи, czudzoziemiecъ przyezdni, alienigena advena*⁸⁰) netiesiogiai nurodo, jog tai jau atvykęs ir įsikūręs asmuo, tuo būdu neakivaizdžiai pripažįstant realų svetimšalių, o pirmiausia – lenkų bajorų įsikūrimą LDK.

Vėlgį keblu tiksliai nusakyti, kiek minėtas PLS straipsnis (III. 11) buvo taikomas lenkų bajorijai. Šiuo atveju galima paminėti kelis aptiktų lenkų bajoriškos kilmės įrodymų atvejus Žemaitijoje. Pavyzdžiui, apkaltinus Simoną iš Galenzovo Bielskį nebajoriška kilme, jis 1557 m. į teismą pristatė dokumentą (1581 m. įrašyto į Žemaitijos žemės teismo knygą), kuriame aštuoni Liublino pavieto bajorai: Kališo vaiskis Mikalojus Piva iš Opolsko⁸¹, Kasparas Gliuskavičius ir Jonas Račovičius iš Galenzovo (*Galęzów*), Jokūbas

---

⁷⁸ PLS. Tekstai, p. 114.

⁷⁹ PLS (1529 m.), p. 152.

⁸⁰ PLS. Tekstai, p. 114–115.

⁸¹ Plačiau apie M. Pivą, Kališo vaiskį (1533–1558) ir jo giminę (herbas Pravidzic), žr. *Urządnicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku: spisy* (Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. I, zes. 2), opr. A. Bieniaszewski, Wrocław etc., 1987, (toliau – *UrzWielk.*) nr. 484, p. 86; K. Pacuski, *Możnowładztwo i rycerstwo ziemi gostynińskiej w XIV i XV wieku. Studium z dziejów osadnictwa i elity władzy na Mazowszu średniowiecznym*, Warszawa, 2009, p. 185–190.

ir Stanislovas iš Mentuvo (*Mętów*), Jokūbas Petrovskis ir Adomas Tarnaveckis Gronda iš Mažosios Tarnavkos (*Tarnawka*), bei Albertas Visockis iš Visokų (*Wysokie*), dauguma gyvenusių kaimynystėje, paliudijo jo bajorišką kilmę⁸². Ne mažiau įdomus ir kitas atvejis, kai Žemaitijoje įsikūrusios Kopanskių giminės trečios kartos atstovas Stanislovas 1610 m. Varšuvoje savo bajorystę įrodė, remdamasis Lenkijoje gyvenusių antros kartos pusbrolių Jurgio ir Mikalojaus liudijimais⁸³. Tad šis kilmės įrodymo reikalavimas buvo svarbus bei aktualus bajorijai, nors teismų kasdienybėje tokių bylų pasitaikydavo retai. Mat kilmės faktorius į viešumą galėjo būti iškeltas tik konkrečiais atvejais, kai paliesdavo tokias bajorijos gyvenimo sritis, kaip žemėvalda (pvz., ginčijantis dėl ribų, pabėgusių valstiečių, ar apkaltinus atvykėlį neteisėtu žemių užėmimu ir t. t.)⁸⁴. Galiausiai bylai pasiekus teismą ir iškilus neaiškumams dėl „naujojo žemionio“ – atvykėlio kilmės, šis teisinis reikalavimas veikė.

Trečiame, reglamentuojančiame bajoraičių kraitių PLS (IV. 9), straipsnyje buvo įrašytas suvaržymas merginoms, ištekėjusioms už svetimšalių. Šių bajoraičių teisės buvo apribojamos tuo, kad skirtingai nuo vietinių, joms visa priklausanti kraičio dalis buvo išmokama pinigais⁸⁵. Pirmą kartą ši nuostata dėl bajoraitės ištekimo į svetimą šalį užfiksuota Ldk Aleksandro 1492 m. privilegijoje (§ 31)⁸⁶, vėliau pakartota 1506 m. (§ 8⁸⁷) ir

---

⁸² Deja, 1581 m. Žemaitijos žemės teismo knygos, kurioje buvo minėto dokumento įrašas, neišliko, tad pasinaudota J. Sprogio sudarytu šios knygos dokumentų aprašu, publikuotu *Опись документов Виленского Центрального Архива Древних актовых книг*, t. 1, (toliau – *ОДВЦА*) p. 67, nr. 93.

⁸³ A. Boniecki, *Herbarz Polski, cz. I, Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. XI, Warszawa, 1907, (toliau – A. Boniecki, *Herbarz Polski...*), p. 112.

⁸⁴ Antai, 1560 m. Vladimiro paseniūnio Vasilijaus Hulevičiaus tarnybininkui, Baivo vietininkui Jonui Gruževskiui, neseniai atvykusiam iš Mazovijos (plačiau žr. J. Drungilas, *Etnosocialinis mobilumas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Gruževskių giminės pavyzdys (XVI a. antroji pusė – XVIII a. pradžia)*, *Lietuvos istorijos metraštis. 2004/2*, Vilnius, 2005, p. 54–60) ilgai bylinėjantis su Ivanu Leduchovskiu, pastarasis, pasinaudojęs proga, teisme paprašė, kad J. Gruževskis įrodytų savo kilmingumą ir teismas nurodė: „Мы всказали ведле Статуту, иж врядникъ п(а)на Василевъ повинен ест до повету своего ехат и там постановившиися на уряде своем з братею своею и принести ведомост з уреду, под которымъ он ест, иж он есть шляхтич.“, žr. *Луцька замкова книга 1560–1561 pp.*, пид. В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук, Луцьк, 2013, (toliau – *ЛЗК 1560–1561 pp.*) p. 333. Vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad skunde I. Leduchovskis, o vėliau ir teismas, nevadino J. Gruževskio „svetimšaliu“, nors Lucko teismas nurodė J. Gruževskiui tą sąlygą, kuri buvo privaloma ne vietiniams, o svetimšaliams, atvykėliams. Vadinasi, teismo pareigūnai puikiai žinojo esamą situaciją.

⁸⁵ *PLS. Tekstai*, p. 130.

⁸⁶ „Item si aliqua virgo aut vidua voluerit nubere ad alienas partes extra Magnum Ducatum Lituaniae etc. expeditione ac dote recepta bona hereditaria hic relinquat, ad eaque intrmittere se non debebit.“, *Statut Litewski (1566)*, p. 270; *LM, UżKn. 25*, (§ 35), nr. 2.1, p. 43.

įtraukta į PLS. Tekstologiniu požiūriu palyginus skirtingu metu užrašytą šią normą, pastebimos lotyniško termino „svetimą šalį/žemę“ variacijos: 1492 m. privilegijoje – *alienas partes (pl.)*, PLS straipsnio (IV. 9) pavadinime – *regiones externas (pl.)*, o to paties straipsnio tekste – *terram externam (sg.)*⁸⁸. Pagaliau šių išsireiškimų potekstė prasiveržia straipsnio tekste, pabrėžiant, jog toji „svetima šalis“ – pirmiausia Lenkijos Karalystė bei vėliau jos sudėtin (nuo 1526 m.) patekusi Mazovijos kunigaikštystė⁸⁹. Pažymėtina, jog šiame straipsnyje pirmą kartą valstybinės reikšmės teisiniame dokumente šalia universalios teisinės kategorijos – „svetimšalis“, nurodomas konkretus straipsnio objektas – Lenkijos bajorai.

Minėto straipsnio ištakas veikiausiai reikėtų sieti su 1484 m., kai LDK kancleris ir Vilniaus vaivada Alekna Sudimantaitis dukrą Aleksandrą ištekino už Krokuvos kalavijininko Mikalojaus Tenčinskio (*Tęczyński*). Labiausiai tuometinę Ponų tarybą privertė sunerimti tai, kad 1489 m. šiam lenkų didikui atiteko sutuoktinės valda Palenkėje – Semiatičių raktas⁹⁰. Be to, vėliau A. Tenčinskienė iš Ldk Aleksandro išprašė keletą kaimų su Krylovo pilimi Vladimiro paviete, kurie atitekę Tenčinskiams buvo prijungti prie Lenkijos⁹¹. Tad susiklosčius tokioms aplinkybėms, jau mirus A. Sudimantaičiui, šis paragrafas ir buvo įrašytas į 1492 m. privilegiją.

Šios teisinės nuostatos dėl merginos ištekimo į svetimą šalį funkcionavimą atskleidžia du gana gerai žinomi, XVI a. pirmoje pusėje garsiai nuskambėję, atvejai⁹². Sofija Chreptavičiūtė, ištekėjusi už iš Mazovijos kilusio

---

⁸⁷ *Zbiór praw litewskich*, p. 96; *LM, UżKn.* 25, nr. 2.5, p. 51.

⁸⁸ *PLS. Tekstai*, p. 131.

⁸⁹ „[...] естли бы котороя девка с панства нашего, Великого князства Литовского, пошла до чужое земли, до Польщы або до Мазовш, або до которое-колле земли, [...] тая девка с тым мужом своим чужоземцом [...]“; *PLS. Tekstai*, p. 130.

⁹⁰ XV a. pab. Semiatičių raktui priklausė apie 10–11 sodybų ir žirgų kaimenė. Ši valda, su pertrauka 1527–1538 m., iki XVI a. pabaigos priklausė Tenčinskiams, žr. J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków, 1997, p. 531, 566; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis–Struktūra–Valdžia*, Vilnius, 2003, p. 124, 297–298; J. Maroszek, Siemiatycze jako ośrodek dóbr ziemskich w XV–XVIII w. (do 1801 r.), *Studia i materiały do dziejów Siemiatycz*, pod red. H. Majeckiego, Warszawa, 1989, p. 7–8.

⁹¹ *РИБ*, т. XXX, p. 43.

⁹² Abu atvejai aptarti, žr. I. Valikonytė, Lietuvos Metrikos 4-oji Teismų bylų knyga – šaltinis moters statusui tirti, *Lietuvos Metrikos studijos. Mokymo priemonė*, sud. I. Valikonytė, Vilnius, 1998, p. 128–129; I. Valikonytė, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorių teisė laisvai ištekti: realybė ar fikcija?, *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, red. kol.: Z. Kiaupa ir kt., Vilnius, 1997, p. 147.

Cechanoveco kaštelionaičio, Jono Oborskio, nuo 1529 m. bylinėjosi dėl tėvo palikimo dalies – dvarų Palenkėje bei kitose LDK dalyse, kurių teisiškai paveldėti negalėjo, nes buvo ištekėjusi už svetimšalio – lenko. Vėliau Sofijai nurodžius, kad ji su vyru pardavė dvarus Mazovijoje, o nusipirko LDK (taip situaciniai tapo LDK gyventojais), Sofija gavo palankų Ponų tarybos sprendimą dėl jai priklausiusios tėvo palikimo dalies⁹³. Kitas atvejis viešumon iškilo tik 1538 m. seimo metu, kai Ponų taryba skundėsi valdovui, jog našlė, LDK išdininkienė Teodora Bohovitinavičienė vyresniąją dukrą Oną ištekino už Sandomiro vaivadaičio Stanislovo Tenčinskio ir neišmokėjo dukteriai priklausančios kraičio dalies pinigais, tuo atkreipdami dėmesį į pastarojo PLS straipsnio (IV. 9) nevykdymą. Atsižvelgęs į šį skundą bei kitas aplinkybes, valdovas nustatė terminą, per kurį T. Bohovitinavičienė privalėjo žentui išmokėti dukteriai priklausančią kraičio dalį, o iki tol S. Tenčinskis galėjo valdyti žmonai priklausančias valdas Palenkėje⁹⁴.

Išanalizavus šiuos bei dar keletą atvejų⁹⁵, paaiškėja, kad dauguma minėto PLS straipsnio (IV. 9) pažeidimų pasitaikydavo Palenkėje⁹⁶. Šis LDK priklausęs regionas kartkartėmis susilaukdavo valdančiųjų dėmesio dėl kylančių konfliktų ir ginčų pasienyje⁹⁷. Vis dėlto žymiai didesnis dėmesys buvo skiriamas Lenkijos bajorams ir didikams, vedybų keliu įgijusiems valdas Palenkėje, kurias dėl geografinio artumo lenkams buvo patogu valdyti. Reikia

---

⁹³ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528–1538). Užrašymų knyga 15*, parengė A. Dubonis, Vilnius, 2002, (toliau – *LM, UžKn. 15*) nr. 67, 132, p. 105, 164. Beje, minėtoji Sofija, mirus pirmam vyrui J. Oborskiui, besibylinėdama (prieš 1533 m.) ištekėjo už valdovo dvarionio, kilusio iš Liublino vaiv., Mikalojaus Vrelevskio (Vželevskio?). Susilaukę trijų dukrų ir visas jas ištekino už Mažosios Lenkijos bajorų: Sofija ištekėjo už būsimojų Liublino kašteliono Stanislovo Slupeckio, Kotryna – už Stanislovo Bončalskio, o Ona – už Pauliaus Ciecierskio, žr. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa, 1887, p. 389; A. Boniecki, *Herbarz Polski...*, t. I, p. 136, 158; t. III, p. 161; G. Ryżewski, *Ród Chreptowiczów herbu Odrowąż. Dobra i kariery Chreptowiczów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV–XVIII w.*, Kraków, 2006, p. 49–51.

⁹⁴ В. Собчук, Боговитиновичі: генеалогія і маэтки, *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*, t. 1, Київ-Львів, 2004, p. 498–537; *РИБ*, t. 30, p. 20–22, 43.

⁹⁵ *РИБ*, т. XXX, p. 23, 43, 232, 267.

⁹⁶ Pirmoji tai pastebėjo, nors detaliau nenagrinėjo, J. Deveikytė-Navakienė, *Svetimšaliai ir jų padėtis Lietuvoje...*, p. 233.

⁹⁷ Plačiau žr. A. Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa, *Spory graniczne polsko litewskie w XV–XVII w.*, Wilno, 1938, p. 103–124; A. Kołodziejczyk, *Przemiany społeczno-gospodarcze na Podlasiu w XV–XVI wieku*, Olsztyn, 2012, p. 83–86; T. Čelkis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija: sienų samprata ir delimitaciniai procesai XIV–XVI amžiuje*, Vilnius, 2014, p. 275–298.

pažymėti, kad šie lenkų bajorai LDK diduomenės buvo akylai stebimi, atidžiai prižiūrimos jų atliekamos prievolės valstybei. Antai 1538 m. seimo metu Ponų taryba pateikė skundą, įvardindama keturis lenkus (nurodyta, jog tokių yra daugiau), per vedybas įgijusius valdas LDK, ir kaltindama juos dėl atsinaus bei lengvabūdiško požiūrio į atliekamą karinę tarnybą⁹⁸. Žinoma, šiuo atveju minėtą skundą galima laikyti LDK diduomenės solidarumo ženklu, o kartu ir LDK valdančiojo elito savignyos išraiška, atkreipiant valdovo dėmesį į tokių vedybų pasekmes. Šią mintį papildė bajorų skundas 1554 m. seime, kur kaltinamos našlės, kurios, pasinaudojusios įkaito teise, perleido lenkams žemes, dvarus⁹⁹. Įdomu, kad tame pačiame seime siekta, kad „svetimšaliai“ negalėtų įsigyti žemių Volynėje ir Palenkėje, t. y. bajorai norėjo apriboti privačius bajorijos sandorius (!¹⁰⁰). Iš to galima spręsti, jog turtingesni žemvaldžiai jautė gana stiprią lenkų konkurenciją ir bandė ją pažaboti, remdamiesi LDK teise. O tokiose bylose teisiniai niuansai ir įstatymų pokyčiai buvo atidžiai sekami. Pavyzdžiui, anksčiau aptartoje S. Chreptavičiūtės byloje (1529 m.) buvo naudotasi ką tik priimtu PLS straipsniu, o T. Bohovitinavičienės byloje (1538 m.) – jau išplėstinės PLS redakcijos pakeitimais¹⁰¹. Galiausiai 1551 m. seime bajorija netgi prašė valdovo užregistruoti šio straipsnio pataisą, pagal kurią merginos ir našlės, ištekėjusios į svetimą šalį be giminaičių sutikimo, netektų joms priklausančios kraičio dalies¹⁰². Tad nekyla abejonių, kad LDK pasienio regionas, ypač diduomenei, buvo tarsi neužgyjanti opa, kuri kartkartėmis atsinaujindavo¹⁰³, o lenkams

---

⁹⁸ „[...] съ тыхъ Ляховъ, которые у Великомъ Князстве жоны попоймовали, яко Врелевский, Скорута, Споровский, Светицкий и нншихъ много, которые жъ ани на службу военную сами особами своими едутъ, ани выправуютъ, а естли же жоны ихъ выправуютъ, тогды досыть надзне, на клячахъ, на борогъничахъ, з рогатиньками.“, *РИБ*, т. XXX, р. 23. Plačiau apie minimus asmenis, žr. A. Boniecki, *Poczet rodów...*, p. 315, 338, 389.

⁹⁹ *РИБ*, т. XXX, р. 232.

¹⁰⁰ „абы на Подляшы и на Волыни именовей не куповали чужоземьцы, а ни жадными прычынами не посядали именовей.“, *РИБ*, т. XXX, р. 231.

¹⁰¹ *LM, UżKn. 15*, nr. 67, p. 105; *РИБ*, т. XXX, р. 20.

¹⁰² *РИБ*, т. XXX, р. 232.

¹⁰³ Be konkrečių bylų, bendri skundai dėl merginų ištekimo už svetimšalių, lenkų, buvo pateikti 1551, 1554 metų seimuose, bei atskiras Volynės bajorų skundas 1554 m., žr. *РИБ*, т. XXX, р. 195, 232, 267.

atitekusių valdų atvejai buvo įdėmiai fiksuojami LDK valdančiojo elito kolektyvinėje atmintyje¹⁰⁴.

Apibendrinant galima teigti, kad LDK diduomenė, suvokdama abiejų valstybių suartėjimo neišvengiamumą ir matydama, kad lenkų vedybos su LDK bajoraitėmis tampa įprastiniu reiškiniu, minėtą PLS straipsnį (IV. 9) naudojo kaip įrankį konkurencinėje kovoje su lenkiškąja puse, ypatingai dėl valdų Palenkėje.

Ketvirtajame svetimšaliams skirtame PLS straipsnyje (VI. 9) buvo įteisintas draudimas, jog svetimšalis negali būti prokuratoriumi – besibylinėjančią pusę pavaduojančiu asmeniu LDK. Visgi jau pirminės redakcijos PLS nuorašuose (Zamojskių ir Firlėjų) buvo prirašyta, kad garbės bylose prokuratoriumi gali būti ir svetimšalis¹⁰⁵. Pirmiausia, vertėtų atkreipti dėmesį, kad straipsnio tekste detalizuojama, jog svetimšalis negali būti prokuratoriumi su valdomis (nekilnojamu turtu), nuostoliais ir su smurtu susijusiose bylose. Atrodytų, jog taip iškeliami vietinė bajorija, išmananti vietinę, LDK teisę, beje, tai buvo akcentuojama ir XVIII a.¹⁰⁶ Kai iš tolesnio straipsnio teksto buvo leidžiama suprasti, jog garbė – tai bendra, visus kilminguosius vienijanti savybė, dėl kurios bylinėjantis šalį gali atstovauti ir svetimšalis. Mat iškilus garbės bylai, kuri buvo nagrinėjama valdovo dvare, artimiausi „svetimšaliai“, puikiai išmanę teisinius kazusus, buvo lenkai, pvz. Florijonas Zebžidovskis, Mikalojus Grabia¹⁰⁷ ir kt.¹⁰⁸ Be to, ir pats prokuratoriaus terminas plito iš tuo metu tiek lingvistiniu, tiek demografiniu

---

¹⁰⁴ Antai, 1538 m. Ponų taryba valdovui pasiskundė dėl keletos kaimų ir Krylovo pilies prijungimo prie Lenkijos valstybės, bei priminė Semiatičių valdos atitekimo lenkų didikams Tenčinskiam 1489 m. aplinkybes: „То тежь бы ся могло стать не за долгий часъ и имению Семятицькому, которое жь недалеко границы Лядское лежить, кгды бы ся пану Танчиньскому по жоне достало.“, žr. *РИБ*, т. XXX, p. 24, 43.

¹⁰⁵ „А што ся дотычь чсти, хто бы кому на честь приганил, в таковой речи маеть кождый собе прокуратора мети, кого-кольвек можеть достати, хотя не оселого у Великом князьстве (...)“, žr. *PLS. Tekstai*, p. 176, išnaša 509.

¹⁰⁶ Pvz., 1776 m. Upytės seimelio atstovai tvirtino: „Lenkijos piliečiai skiriami į Lietuvos teismus, o jie Lietuvos Statuto pakankamai nemoka, todėl lietuvių bylas turi spręsti tik lietuvių patriotai“, cituota iš M. Jučas, *Lietuvos ir Lenkijos unija...*, p. 222.

¹⁰⁷ Plačiau apie minėtų asmenų karjeras žr. 2.3 skyrelyje.

¹⁰⁸ I. Valikonytė, Prokuratorius XVI amžiaus pirmoje pusėje: bylos šalies pavaduotojas, kalbovas ar „teisingumo riteris“, *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha: straipsnių rinkinys*, sud. I. Valikonytė ir L. Steponavičienė, Vilnius, 2005, p. 148–149.

požiūriu smarkiai lenkėjančios Palenkės. Tad veikiausiai, šis veiksnys ir buvo minėto straipsnio įrašymo į PLS stimulus.

Nenuostabu, jog šis, kaip ir kiti PLS svetimšaliams skirti straipsniai, nenusižengiant teisei, reikiama momentais buvo sumaniai apeinami. Tai atskleidžia 1533 m. byla, kuri buvo iškelta Vilniaus kaštelionui Jurgiui Radvilai, o šis pareiškė nesibylinėsiąs, kadangi karalienės Bonos prokuratorius Paulius Kolačkovskis buvo ne LDK pilietis, bet svetimšalis. Po šešių dienų tęsiant bylos nagrinėjimą išaiškėjo, jog per šį laiką valdovo dvarionis, kaip paaiškėjo iš vėlesnių duomenų, Lenkijos Karūnos žemionis, Seradzo pav. teismo raštininkas, P. Kolačkovskis spėjo įsigyti iš Trakų vaivados Jono Zaberezinskio perleistą dvarą LDK. Nors J. Radvila, supratęs apie įvykusį suokalbį, protestavo¹⁰⁹, tačiau P. Kolačkovskis laisvai galėjo atstovauti karalienės interesams. Šiuo atveju atkreiptinas dėmesys, kad minėtame PLS straipsnyje bei aptartoje byloje pirmą kartą teisiškai reglamentuojant svetimšalio institutą dėl turtinės atsakomybės atsirado „sėsłumo“ kriterijus (*осельи*), nes tik LDK nekilnojamojo turto turintis bajoras buvo pajėgus padengti bylos išlaidas ir nuostolius. Taip pamažu formuojantis svetimšalio instituto kontūrams, atitinkamai brendo ir LDK indigenato kriterijai¹¹⁰, kuriems didesnis dėmesys buvo skirtas vėlesnėje teisėje.

Taigi, savus interesus ginanti bei LDK atstovaujanti diduomenė šiame etape įteisino keletą svarbių gynybinio pobūdžio straipsnių, pirmiausia nukreiptų prieš Lenkijos didikus ir bajorus, siekdama sumažinti pastarųjų įsigalėjimą ir aktyvumą LDK. Nors, prireikus, šie straipsniai pačių įstatymo iniciatorių buvo apeinami, taip atveriant naujas erdves būsimųjų normų formavimui.

---

¹⁰⁹ „Пан виленський на то поведил и за то просил ижбы был захован водле Статута, абы прокуратор чужоземець не был (...). Ино пан виленський не хотел оных листовъ за слушьныйи и за обычайныйи мети, жебы пан Колачковський ку оселости за такъ короткий час мел прийти (...).“ *LM, ТбКп. 8/227*, nr. 19, p. 35.

¹¹⁰ С. Лазутка, И. Валиконите, Э. Гудавичюс, *Первый Литовский Статут (1529 г.)*, Вильнюс, 2004, p. 345.

1.2. Unijinės valstybės link

1.2.1. Senų normų kaita ir naujų kūrimas Lietuvos statutuose

XVI a. antroje pusėje nuvilnijusi reformų banga bei įsibėgėjusios ir permainingai besiklostančios derybos su Lenkija dėl unijos¹¹¹ įnešė ryškių permainų nustatant svetimšalio statusą Antrajame (toliau – ALS) bei Trečiajame (toliau – TLS) Lietuvos statutuose. Tad vertinant perimtus senuosius ir naujai įrašytus statutų straipsnius, susijusius su atvykėlių padėtimi, į juos reikėtų žvelgti pirmiausia atsižvelgus į prieš ir poliublijinių įvykių foną, Livonijos karo metu atsiradusį samdinių poreikį¹¹², bei to meto LDK bajorijos nuotaikas. Be to, stebint pastarųjų straipsnių turinio skirtingumą statutuose, šį laikotarpį galima laikyti atskiru tarpsniu atvykėlių istorijoje. Antai, jei PLS svetimšalių atžvilgiu vyrauja gynybinis aspektas, suteikiantis „viduramžišką“ atspalvį¹¹³, tai ALS, o juo labiau TLS juntami naujųjų modernųjų laikų valstybės bruožai LDK, kuri, ženkliai išplėtusi įstatymų bazę, buvo pasirengusi kiekvieną atvykusį bajorą pamažu integruoti į visuomenę.

Reikšmingiausi pokyčiai atvykėlių – pirmiausia lenkų bajorų atžvilgiu – pastebimi straipsniuose, perimtuose iš PLS. Iš esmės pasikeitė LDK diduomenei svarbus PLS (III. 3) straipsnio, draudusio valdovui teikti pareigybes svetimšaliams, turinys. Šiame straipsnio tekste, lyginant su ankstesniu, galima pastebėti keletą svarbių pakeitimų. Pirmiausia, paskutiniame straipsnio variante – TLS (III. 12) pakeistas straipsnio pavadinimas, kur draudžiant pareigybes suteikti „svetimšaliams“

---

¹¹¹ „Statuta i ustawy wszystkie, jakiekolwiek i z ktorejkolwiek przyczyny przeciw narodowi polskiemu w Litwie ustawione i uchwalone około nabywania i dzierżenia imienia w Litwie Polakowi, [...] ale aby wolno było zawždy tak Polakowi w Litwie, jako Litwinowi w Polsce, każdym słusznym obyczajem dostawać imienia i dzierżyć je wedle prawa, w którym leży ono imiennie.“, *Akta Unji Polski z Litwą 1385–1791*, wydali S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków, 1932, p. 360, nr. 149.

¹¹² G. Lesmaitis, *LDK samdomoji kariuomenė XV a. pabaigoje – XVI a. antroje pusėje*, Vilnius, 2010, p. 129.

¹¹³ Plačiau žr. skyrelyje „Teisinių nuostatų formavimosi laikotarpis“.

(чужоземьцою), tuoj pat pridurta: – o „atvykėliams“ (*приходнемь*) iš kitų valstybių neduoti ir žemių¹¹⁴. Tad nors minėto straipsnio pavadinimui trūksta konkretumo, tačiau išryškinama diferenciacija tarp pačių atvykėlių, taip tarsi nurodant kaimyninių valstybių bajorus, pirmiausia, manytina, lenkus. Antra, kad minėtas straipsnis buvo svarbus bei aktualus LDK diduomenei, įrodo jo perrašymo akcentavimas, tuo parodant teisinių tradicijų tąsą – jų perimamumą bei funkcionalumą: ALS – *paėmę tai iš senojo Statuto mūsų pono tėvo jo mylistos karaliaus*, ir TLS – *paėmę tai iš senojo Statuto jo karališkos mylistos Žygimanto Pirmojo*¹¹⁵. Trečia, ALS tame pačiame (III. 9) straipsnyje priešpastatant vietinius atvykėliams, įvardijama, kad pareigybės bei valdos bus teikiamos Lietuvos (*Литве*) ir LDK rytinių žemių (*Руси*) bajorams, o 1569 m. ALS pataisose ir TLS greta jų jau pridėta ir kita LDK dalis – Žemaitija¹¹⁶. Šiuo atveju tikėtina, kad Žemaitijos bajorai, stipriai remiami iš vietinių giminių kilusių tijūnų, kaskart primygtinai pabrėždavę, jog būtų laikomasi Žemaitijos žemei duotos privilegijos nuostatų, galiausiai privertė TLS rengėjus įrašyti pataisą į šį (III. 12) straipsnį. Žemaičių bajorijos atkaklumą ir savos teisės nuostatų paisymą puikiai iliustruoja 1573 m. atvejis, kai vietiniai bajorai Žemaičių seniūnui Jonui Chodkevičiui nedviprasmiškai priminė, kad vietiniais tijūnais gali būti ne svetimės tautės, o Žemaitijos žemėje gimę bei gyvenantys bajorai. Ir tuoj pat papriekaištavo, kad J. Chodkevičius iki šiol nesilaiko šių žemaičių bajorams suteiktos privilegijos nuostatų, tuo labiau, kad esą nevietinės kilmės tijūnai (proteguojami J. Chodkevičiaus) pirmiausia žiūri sau naudos ir, be to, nedalyvauja Žemaitijos seimeliuose¹¹⁷. Tad minėtas skundas, perteikiantis nevietinės kilmės tijūnų atsainų požiūrį į savo pareigybes, o kartu

¹¹⁴ „Около недавня чужоземьцою достоенство и вradoу всяких, а приходнемь зь иньших панство оселости не давати.“, 1588 m. *Lietuvos Statutas*, p. 129.

¹¹⁵ *Статут 1566 г.*, p. 81; 1588 m. *Lietuvos Statutas*, p. 129.

¹¹⁶ „[...] давати будемь повинни только Литве, Руси и Жомойти, родичомь старожитнымь и уроженцомь Великого Князства Литовьского [...]“., žg. 1588 m. *Lietuvos Statutas*, p. 129; *Statut Litewski (1566)*, p. 364, 365.

¹¹⁷ „[...] заховующы насъ всехъ вобець водлугъ вольностей и привилеевъ нашихъ, ижъ которые колкель особы перво сего зь обчого народу въ земли Жомойтской врадниками на тивунствахъ уставены и преложоны были; вжо большъ ни которыхъ вradoу мети и имъ даваны быти не мели, одно обаватели и родичи земли Жомойтской [...], тое постановенье и зезволенье ажъ до сихъ часовъ отъ вашей милости нашего милостивого пана выполнена не есть.“, iš Žemaitijos bajorų rašto J. Chodkevičiui, Kražiai, 1573 spalio 14 d., *Археографический сборникъ документовъ, относящихся къ истории Северо-Западной Руси*, т. 4, Вильна, 1867, (toliau – АСД) p. 13.

lyg ir jų vengimą integruotis į vietinę bendruomenę, parodo anuo metu tvyrojusią įtampą tarp vietinės ir nevietinės kilmės Žemaitijos pareigūnų. Ketvirta, analizuojamajame TLS straipsnyje (III. 12) atvykėliui įvardinti naudojami nebe vienas, o trys terminai – „svetimšalis“ (*чужоземец*), „užsienietis“ (*заграничник*), ir „kaimynas“ (*сусед*), atskleidžiantis apie įvykusius pokyčius statutų terminijoje, kuriuos aptarsime vėliau (žr. 1.2.2).

Be to, prie šios pakeistos bei papildytos PLS straipsnio tradicinės draudimų dalies buvo pridėta kita, naujai sukurta. Naujoje dalyje akcentuojamas nebe neigimas, o atvirkščiai – pripažįstamas valdovo valdų dalijimas, pabrėžiant – jei kas iš atvykėlių išdrįstų valdovo ką nors išprašyti ir gautų valdyti (*в держанье приити*), tuomet jis gali šią valdovo suteiktą valdyti iki pareikalavimo ją grąžinti. Ir čia pat pridedama sankcija, kad nepaklusus šiam reikalavimui, atvykėlio turtas atitektų valstybės išdui¹¹⁸. Vadinasi, ALS ir TLS atvykėliams leido valdyti valdovo jiems suteiktus ekonominius vienetus (pvz. seniūnijas), kurie taip, kaip ir vietiniams bajorams, buvo suteikiami atitinkamam laikotarpiui. Tad šis leidimas suteikė aktyviai lenkų bajorijai galimybę skverbtis į LDK valstybinių darinių administravimo struktūrą, kartu sudarė palankias sąlygas toje vietovėje kurti bei plėtoti asmeninę žemėvaldą ir taip įsilieti į vietinę bajoriją.

Apibūdinus atvykėlių teises valstybinių darinių valdyme, toliau šiame straipsnyje reglamentuojamos jų įsikūrimo detalės – įgijus ar įsigijus nekilnojamojo turto LDK. Nurodoma, kad jei atvykėlis už tarnybą gautų ar kitu teisiniu būdu įsigytų žemės, t. y. taptų sėsliu, tuomet jis privalo duoti priesaiką to pavietai žemės ar pilies teismo pareigūnams, prisiekdamas būti ištikimu ir geranorišku LDK valstybei. Tad atvykęs lenkas, atlikęs nustatytą teisinę procedūrą (tokių dokumentų iki šiol neaptikta), tapdavo LDK piliečiu, tuo labiau, kad nuo turimos žemės jis privalėjo atlikti karinę tarnybą¹¹⁹, taip jis buvo integruojamas į valstybinę prievolių sistemą. Nepaisant to, minėtas

¹¹⁸ 1588 m. Lietuvos Statutas, p. 129.

¹¹⁹ Įdomi detalė, bylojanti apie lenkų bajorų įsikūrimą LDK, užfiksuota 1563 m. Žygimanto Augusto pasisakyme Vilniaus seime, kur jis atsakydamas į bajorų prašymus, patvirtino, kad jei vietinis LDK bajoras būtų senas ar sergantis ir sūnaus neturėtų, tuomet „неоселого шляхтича доброго за себе послати маеть, тубылица або поляка.“, žr. *РИБ*, т. XXX, р. 324.

straipsnis užbaigiamas griežtu epilogu, perimtu iš PLS – atvykėliams LDK negali būti suteikiamos pasaulietinės ir dvasinės pareigybės, o kad taip neatsitiktų, turi prižiūrėti valdovo kanceliarijos pareigūnai (*печатары и писары*)¹²⁰.

Išties pastarojo straipsnio turinys yra ganėtinai permainingas. Jame galima išžvelgti dvi viena kitai prieštaraujančias nuostatas. Pirmą, palanki LDK, kai sekant PLS straipsnių tradicija siekiama išlaikyti griežtas teisinės normas visiems atvykėliams. Antra, atsiradusi spaudžiant Lenkijos atstovams, kai į tą patį tekstą buvo įterptos ir prirašytos naujos, atvykėliams palankios teisinės nuostatos. Kad tai pasiektų, Lenkijos atstovai naudojo įvairias spaudimo priemones. Antai, 1561 m. lenkų samdiniai užprotestavo, kad nenori kariauti už LDK, nes jos piliečiai yra nusistatę prieš lenkus, bei apribojo lenkų, vedusių LDK bajoraites, teises¹²¹. Pagaliau prasidėjus deryboms dėl unijos 1564 m. Lenkijos atstovai, kaip priešpriešą galiojusioms PLS teisinėms normoms nurodo, kad net penketas iš jų turi valdų LDK už 300000 auksinų sumą¹²². Beje, žinomas panašus atvejis, kai dalis Skandinavijos didikų prisijungė prie Kalmaro sutarties (1397), nes buvo suinteresuoti valstybių integracija dėl valdų topografinio nevientisumo, kurios buvo išmėtytos skirtingose šalyse¹²³. Tad šio straipsnio turinys, veikiamas dviejų skirtingų valstybinių požiūrių, išliko prieštaringas. Minėtą kontrastingą teisinį foną papildė dar viena įdomi bei svarbi detalė, kai 1569 m. ALS pataisose šiame straipsnyje buvo įrašyta, kad pareigų negalės įgyti ne tik atvykęs asmuo, bet ir

¹²⁰ „[...] чого печатары и писары наши с повинности своее постерегати винъни будуть.“ 1588 m. *Lietuvos Statutas*, p. 130.

¹²¹ G. Lesmaitis, *LDK samdomoji kariuomenė...*, p. 83.

¹²² „I okazujemy to i w tem, iż przypuszczamy do majątności i dziedzictwa Księstwa Litewskiego i odstąpiłiśmy twardego prawa swego, przed którem było trudno narodowi polskiemu, do jakiego dziedzictwa przyjsć. Cośmy już puścili mimo się puszczać, to wolno każdemu kupować, ożeniac się, frymarczyć, etc. Jakoż już za tem przyzwoleniem naszym przyszło, iż już pięć osób polaków mają w Księstwie Litewkiem majątności za trzykroć sto tysięcy złotych“, 1564 m. Wilniaus seimo nutarimai, *Źródłopisma do dziejów unii Korony Polskiej i W. K. Litewskiego*, przyg. T. Działyński, cz. 2, odz. 1, Poznań, 1861, p. 325. Beje, yra žinoma, jog tuo metu Volynėje žemės turėjo lenkai: Chelmo pakamaris Mykolas Dzialinskis, Seradzo vaivada Albrechtas Laskis, Lubačovo kaštelionas Mikalojus Lisakovskis, Beata Ostrogiškienė, Gniewaišos bei keletas mažiau žymių asmenų, žr. O. Halecki, *Przyłączenia Podlasia, Wołynia i Kijowczyzny do Korony w roku 1569*, Kraków, 1915, p. 41, pgl. *ŹD*, t. XIX, cz. 1: *Wołyń i Podole*, p. 7, 12, 14, 21, 22.

¹²³ B. Piotrowski, *Współpraca i dążenia ku jedności Skandynawów (XIV–pierwsza połowa XX wieku)* (cz. 1), *Zapiski Historyczne*, 1997, t. LXII, zes. 2/3, p. 43.

jo palikuonis (*potomek, potomki*), t. y. antroji atvykėlių karta¹²⁴. Tuo tarpu TLS apie tai jau neužsimenama¹²⁵. Manytina, kad šią ALS užfiksuotą detalę reikėtų vertinti kaip tam tikrą LDK derybininkų demonstratyvų priešiško ženklo lenkams dėl Liublino unijos.

Tačiau būtina pažymėti, kad šis straipsnis atskleidžia LDK teisėje numatytą atvykėlių natūralizacijos procesą. Kai pirmajai atvykėlių kartai, kuriai ALS ir TLS draudė teikti LDK pareigybes, tarsi buvo iškeltas uždavinys – per giminystės ryšius (pvz. vedybas), įvairialypę veiklą (pvz. dalyvavimas kare, seimeliuose) jie turėjo įsiliesti į vietinę bajoriją ir palaipsniui adaptuotis prie vietinės aplinkos. Tuo tarpu antroji karta, gimusi ir užaugusi vietinėje terpėje, galėjo tikėtis gauti LDK pareigybes. Manytina, kad statutų rengėjai šį natūralizacijos modelį perėmė iš viduramžiais paplitusio, teisiškai nesunorminto svetimšalių natūralizacijos proceso, kai atvykėlis, įsikūręs vietinėje bendruomenėje, tapdavo *terrigena*, o jo sūnus – *indigena*¹²⁶. Taip pat žinoma, jog panašūs reikalavimai XVI–XVII a. galiojo ir Habsburgų imperijoje, Austrijoje, kai tik trečios kartos atvykusių bajorų palikuonis galėdavo užimti vietines pareigybes¹²⁷. Tad apibendrinant šio (III. 12) straipsnio analizę, galima pasakyti, kad pasikeitus politinėms aplinkybėms, griežtą PLS straipsnio toną pakeitė ženkliai nuolaidesnė ir palankesnė atvykėlių integravimo į LDK sistema.

Gerokai pasikeitė ir straipsnio (ALS, III. 17; TLS, III. 21), skirto svetimšalių kilmingumo įrodymui, turinys. Jis iš PLS straipsnio (III. 11) pastraipos buvo suformuotas į atskirą straipsnį. Pagrindinė straipsnio norma buvo paimta iš PLS, ją papildžius, kad vykstant karui šalyje, iš kur yra atvykęs asmuo, jo kilmingumą priesaika gali patvirtinti du tos šalies bajorai arba vietiniai bajorai, pabuvoję toje šalyje¹²⁸. Pirma, tai byloja, kad ALS ir TLS

¹²⁴ „[...] a iesliby odzierzał inszego abo obczego narodu człowiek albo jego potomek [...]“, *Statut Litewski (1566)*, p. 364, 366.

¹²⁵ *1588 m. Lietuvos Statutas*, p. 129–130.

¹²⁶ St. Grodziski, *Obywatelstwo w szlacheckiej Rzeczypospolitej...*, p. 96.

¹²⁷ B. Waldstein-Wartenberg, *Neuer Adel unter Habsburgs Patronanz, Adel in Österreich*, hg. von H. Siegert, Wien, 1971, p. 50.

¹²⁸ „А естлибы валка съ тое стороны была, откуль онъ ест, тогда маеть поставити двохъ особъ правдивыхъ шляхтячовъ съ тоежь стороны своее, або тутошнихъ, бывалыхъ въ тои земли,

rengėjai iš praktikos žinojo apie LDK įsikūrusių kaimyninių ir iš tolimesnių valstybių atvykusių bajorų migraciją. Antra, faktas, kad liudyti leidžiama vietiniams bajorams, apsilankiusiems toje šalyje, vėlgi rodo, kad šio straipsnio sudarytojai puikiai suvokė tuometinės komunikacijos lygį ir bajorijos judėjimą (pvz., studijos, kelionės). Tačiau prie šių kilmės įrodymo sąlygų pridedamas papildomas reikalavimas atvykėliui, jog, jei jis nori naudotis LDK bajorų teisėmis ir yra koku nors būdu įsigijęs valdą, tai privalo teismo pareigūnams nurodyti, kur jis ją nusipirko. Vėlgi, ši norma byloja apie bajorų luomo uždaramą, kai buvo stengiamasi, kad valdos, dvarai „judėtų“ tame pačiame luome. Pagaliau šio straipsnio pabaigoje reglamentuojama, kad LDK pareigybių svetimšalis negali gauti. Atsižvelgus į minėtame bei anksčiau aptartame straipsnyje pasikartojančias nuostatas, jį galima vertinti kaip ankstesniojo (III. 12) tąsą.

Ženkliai pasikeitė PLS IV skyriaus 9 straipsnis, reguliavęs LDK bajoraičių ištekinimą į svetimą šalį. Pirmiausia šio straipsnio (ALS, TLS, V. 7) teisinis krūvis bei turinys buvo adresuotas nebe ištekančiai merginai, bet jauniui¹²⁹. Antra, sutuoktinis nebeminimas kaip „svetimšalis“, o įvardijimas kaip „nesėslus“. Trečia, nebėra kategoriškos nuostatos, kuri draustų įsigyti valdą ar žemės būsimajam vyrui, be to, sutuoktinis, gavęs iš žmonos ar kitokiu būdu įgijęs valdas, privalėjo pats asmeniškai stoti į karinę tarnybą. Viena vertus, stiprią įtaką šio straipsnio turinio kaitai turėjo ALS (VII. 1) panaikinti bet kokie apribojimai bajorijai disponuoti savo žeme. Kita vertus, „sėslumo, kaip savarankiško termino įsitvirtinimui lemiamą įtaką padarė 1564–1566 m. administracinė ir teisinė reformos, kai buvo reglamentuota LDK bajoro administracinė bei teisinė priklausomybė. Tad neatsitiktinai šalia paminėtų atvykėlio apibūdinimų, XVI a. antroje pusėje įsitvirtino dar vienas naujas

---

которые бы были сведоми шляхецтва его, а тые мають также при немь присегнути, ижь онъ есть шляхтичь [...]“; *Статум 1566 г.*, p. 85; *1588 m. Lietuvos Statutas*, p. 135.

¹²⁹ „Тежь уставуемь, ижь который бы кольвекъ оселый и неоселый ожениль се въ Литве, побралъ по жене именья, тогда часу войны и каждое потребы [...], з ыменей жоны своее и зъ якого жь кольвекъ набытъя досталъ бы именья въ томъ паньстве, повинень будеть сам особою своею службу земьскую военньюю служити и заступовати [...]“; *1588 m. Lietuvos Statutas*, p. 290.

terminas – „nesėslus“¹³⁰. Veikiausiai pastarojo termino ištakas reikėtų sieti su PLS (VI. 9) straipsniu, draudusiu svetimšaliui būti prokuratoriumi LDK, reikalaujant, kad jis turi būti „sėslus“. Matyt, spaudžiami tuometinių aplinkybių, kai lenkų bei kitų etnosų bajorai įsigydavo LDK žemes, ALS ir TLS sudarytojai lemiamu faktoriumi nurodė sėsrumo kriterijų, įgyjant indigenatą ir tampant LDK piliečiu. Kad šis terminas tapo svarbus, rodo jo vartojimas, kai jis minimas šalia „svetimšalio“ ir dažnai straipsniuose įgauna atskiro termino statusą¹³¹.

Taip pat buvo pakeistas PLS (VI. 9) straipsnio, draudusio svetimšaliams būti prokuratoriumi LDK, turinys. ALS pastarasis straipsnis (IV. 34) tiksliai nurodė, kada atvykėlis gali atstovauti besibylinėjančiai šaliai. Bylose dėl žemės, valdų ar kilnojamojo turto, atvykėlis (*cudzoziemiec nieosiadly*) negalėjo būti prokuratoriumi, o kai byla kildavo dėl garbės ar atsakovui grėsė mirties bausmė (*gardlo*) – galėjo¹³². Tuo tarpu TLS atitinkamo straipsnio (IV. 56) turinys dar labiau pakito. Pirmiausia, priešišką PLS ir ALS vartojamą „svetimšalio“ terminą TLS minėtame straipsnyje pakeitė „nesėslaus“ atitikmuo. Kita vertus, pagrindiniu kriterijumi, suteikiančiu galimybę atvykėliui atstovauti ar neatstovauti bylos šaliai, tapo teismo procesiniai niuansai. Kai atvykėlis, turėdamas besibylinėjančios šalies raštišką įgaliojimą jai atstovauti, patvirtintą žemės ar pilies teisme, galėjo būti prokuratoriumi¹³³.

Taigi galima pastebėti laipsnišką minėto straipsnio turinio kaitą, kuri bent iš dalies atspindi ir teisinės minties evoliuciją pačiuose statutuose: PLS straipsnio tikslas – draudimas, ALS – dalinis leidimas, o TLS visiškai pakeičiama pati straipsnio formuluotė, kur pagrindinis akcentas atitenka dokumentui, o PLS draudimas lieka kaip rudimentas, besislepiantis po terminu „nesėslaus“.

---

¹³⁰ 1588 m. Lietuvos Statutas, p. 92 (I. 26), 198–201 (IV. 29), 290 (V. 7), 304–305 (VI. 3), 435 (XI. 57), 481 (XIV. 4), 448–490 (XIV. 10).

¹³¹ Statut Litewski (1566), p. 16 (I. 22); 1588 m. Lietuvos Statutas, p. 92 (I. 26).

¹³² Statut Litewski (1566), p. 104.

¹³³ „[...] и неоселые люди въ томъ паньстве Великомъ Князстве Литовьскомъ.“, 1588 m. Lietuvos Statutas, p. 237.

Be aptartų pakeistų PLS straipsnių ALS ir TLS atsirado ženkliai gausiau naujų teisinių nuostatų, labiau įtraukusių atvykėlius į LDK visuomenės gyvenimą. Pirmiausia, atvykėliai, kaip ir vietiniai, teisiama remiantis Statutu¹³⁴, išplėsta jų teisinė atsakomybė: dėl grasinimų¹³⁵, kriminalinių nusikaltimų¹³⁶, neleista būti globėjais¹³⁷ (išskyrus tuos atvejus, kai paskirdavo tėvas testamentu)¹³⁸. TLS minimos ypatingos atvykėlių grupės, kaip samdiniai, pasienio gyventojai¹³⁹, net tokia asmenų grupė, kaip LDK ponams tarnaujantys asmenys, veikiausiai – lenkai¹⁴⁰. Žvelgiant į visų aptartų teisinių nuostatų funkcionavimą, galima pasakyti, kad LDK diduomenei ir bajorijai aktualiausias straipsnis išliko dėl pareigybių suteikimo svetimšaliams, ypač tada, kai lenkai pretendavo užimti Lietuvos senatorių postus¹⁴¹. Tuomet pasigirdavo aštrūs LDK didikų (Leono Sapiegos, Kristupo Radvilos) pasisakymai¹⁴².

¹³⁴ *Cmatym 1566 z.*, p. 58; *Statut Litewski (1566)*, p. 12 (I. 17); *1588 m. Lietuvos Statutas*, p. 65 (I. 1).

¹³⁵ „Тежь уставуемь: хто жь кольвекь **неоселый**, будь тубылец панства нашого Великого Князства Литовского, яко и **чужоземець** [...]“; *1588 m. Lietuvos Statutas*, p. 92 (I. 26); *Statut Litewski (1566)*, p. 16 (I. 22).

¹³⁶ *1588 m. Lietuvos Statutas*, p. 435 (XI. 57).

¹³⁷ Galbūt, šio straipsnio ištakas galima sieti, kai 1538 m. valdovas paprašė Ponų tarybos išsiaiškinti dėl Melniko seniūno Nikodemo Cechanoveckio skundo, kad Nemiros vaikų globėjas Liublino vaivada Petras Firlėjus yra užėmęs nemažai žemių Melniko paviete, tačiau šių žemių užgrobimui įrodyti Liublino vaivada Melniko seniūnui nepateikė jokių įrodymų bei tvirtino, kad dėl šio reikalo gavo iš valdovo privilegiją. Paaiškėjo, kad valdovas tokio rašto Liublino vaivada nesuteikė ir jis jo neturėjo, *žr. РИБ*, т. XXX, p. 25–26, 54.

¹³⁸ „(...) ведъже не **чужоземцы**, але родичы того панства Великого Князства Литовского, люди добрые, побожные, неутратные и **добре оселые в томъ же повете**, где опекаати се будут.“; *1588 m. Lietuvos Statutas*, p. 304; *Statut Litewski (1566)*, p. 145 (VI. 3). Išskyrus tuos atvejus, kai tėvas galėjo juos paskirti vaikams testamentu, plačiau apie sąlygas globėjams *žr. J. Lohosobolewski, Prawo opiekuńcze w dawnej Litwie*, Lwów, 1937, p. 57–58; apie globėjo sėslumą, *žr. S. Godek, Elementy prawa rzymskiego w III Statucie litewskim (1588)*, Warszawa, 2004, p. 105–112.

¹³⁹ *Statut Litewski (1566)*, p. 37, 43 (II. 25, 26; III. 3); *1588 m. Lietuvos Statutas*, p. 114, 122 (II. 23, III. 4).

¹⁴⁰ „А слуги панские неоселые, [...] маеть дати знати пану своему [...], естли бы тотъ панъ у Великомъ Князстве Литовскомъ оселость мель [...], а **неоселому у Великомъ Князстве Литовскомъ** вряд не будетъ повинень ведати дати [...]“; *1588 m. Lietuvos Statutas*, p. 199–200 (IV. 29).

¹⁴¹ Platų mastą ir atgarsį įgavo Zigmanto Vazos bandymas į Vilniaus vyskupo sostą paskirti lenką, Lucko vyskupą B. Maciejovskį, plačiau *žr. I. Lapo, Bandymas paversti lenkui Vilniaus vyskupo katedrą XVI amžiaus pabaigoje, Praeitis*, t. 1, red. A. Janulaitis, 1930, p. 94–138.

¹⁴² „[...] aby pro una vice tego pozwolic, z takowym warunkiem, aby in posterum ani polakom od nas, ani nam od polakow to sie dzialo, nie tylko strony biskupstw, dygnitarstw senatorskich, ale in minutioribus.“; iš L. Sapiegos laiško K. Radvilai, Varšuva, 1595 gegužės 22 d., *Archiwum domu Sapiehow, t. 1: Listy z lat 1575–1600*, op. A. Prochaska, Lwów, 1892, nr. 140, p. 110. Antai, 1632 m. elekcinio seimo metu susiginčijus Vilniaus vaivada Kristupui Radvilai su senokai LDK įsikūrusiu

Taigi, šiame laikotarpyje atvykėliams buvo sukurta gana lanksti, nors su tam tikromis teisinėmis išlygomis, integravimosi į LDK bajorišką visuomenę sistema.

1.2.2. Atvykėlius įvardijančios teisinės terminijos pokyčiai

Pakeistuose ir naujai sukurtuose ALS ir TLS atvykėliams skirtuose straipsniuose pakito ir juos apibūdinanti terminija. Ji ženkliai pagausėjo, tapo turtingesnė bei įvairesnė, vaizdingai perteikė to meto visuomenės ir kalbos gyvybingumą¹⁴³.

Šioje gausioje bei spalvingoje terminijoje, kuri daugiausia atspindėjo svetimumo arba judėjimo motyvus, gretimai išsikristalizavo teritorinį aspektą turintys terminai. Dažniausiai atvykusiai bajorijai įvardinti (kai kuriais atvejais ir pirkliams) abiejuose statutuose buvo naudojami du pagrindiniai terminai: „svetimšalis“ (*чужоземец, cudzoziętec*) ir „užsienietis“ (*заграничник, zagranicznik*). Greta jų, pagrindiniame svetimšaliams skirtame straipsnyje (ALS, III. 9, TLS, III. 12), kuriame valdovas pasižada neteikti pareigybių bei žemių atvykėliams, atsirado „kaimyno“ (*cyced, sąsiad*) terminas¹⁴⁴. Tad šiuo laikotarpiu susiformuoja trys teritorinį atspalvį turinčios, atvykusį asmenį nusakančios kategorijos, kurių turinys vertas atidesnio žvilgsnio.

Pirmasis – „svetimšalio“ (*чужоземец*) terminas ALS ir TLS buvo vartojamas siekiant kuo universaliau, abstrakčiau nusakyti bet kurį į LDK atvykusį asmenį¹⁴⁵. Kartu šiuo terminu buvo norima aiškiai pabrėžti bet kokią

Mstislavlio vaiskiu Jokūbu Karoliu Madalinskiu, Radvila jį pavadino „priimtuojų svečiu“, žr. H. Visneris, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo pavojai*, Vilnius, 1991, p. 22.

¹⁴³ Pavyzdžiui, TLS sutinkame šiuos terminus: *людеи чужоземских, людеи приездных* (XIV. 4), *людеи прибылых, обьчыхъ, соседныхъ заграничниковъ* (II. 23), *постороннимъ* (III. 5), *приходнемъ* (III. 12), *чоловекъ приезджий* (XI. 57) ir pan., žr. 1588 m. *Lietuvos Statutas*, p. 114, 123, 129, 435, 483. Pastebėtina, jog į šį sąrašą liko neįtraukti TLS pirklių nusakantys apibūdinimai.

¹⁴⁴ *Статут 1566 г.*, p. 81. Beje, visi trys minėti terminai aptinkami ALS ir TLS rusėniškuose tekstuose, tuo tarpu lotyniškasis yra juridškai tikslesnis, perteikdamas šiuos terminus dviem žodžiais *translimitanis et ac vicinis*, žr. *Statut Litewski (1566)*, p. 48.

¹⁴⁵ Manytina, kad ši mintis formavosi, kai dar buvo paplitę dvigubi teisiniai-etniniai junginiai, pvz.: *чужоземьцы туркове*, žr. *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522–1552 гг.)*. *Кніга запісаў 28*, падр. В. Мянжынскі, У. Свяжынскі, Менск, 2000, (toliau – *Метрыка ВКЛ. Кніга 28*) p. 49, nr. 2; *полякомъ чужоземьцомъ*, žr. *РНБ*, т. XXX, p. 118.

(pvz. kalbinę, valstybinę) distanciją nuo vietinių¹⁴⁶. Kita vertus, minėtas terminas daugiausia išliko iš PLS perimtuose straipsniuose, kurių adresatas daugumoje atvejų buvo lenkai. Tad ši svetimšalių „etiketė“ lenkams buvo naudojama, kai LDK bajorai siekė pabrėžti valstybinį atskirumą, tuo pademonstruojant priešpriešą¹⁴⁷. Vadinas, minėto termino naudojimas, adresuojant jį lenkų bajorijai, vėlesniu laikotarpiu galėjo reikšti ne vien tik teisinę kategoriją, bet buvo naudojamas kaip įprastinė teisinės tradicijos dalis ir atspindėjo besiformuojančios konglomeratinės valstybės ypatumus.

Antrasis – „užsieniečio“ (*заграничник*) terminas buvo taikomas nusakyti tiems asmenims, kurie atvykdavo iš valstybių, esančių už LDK sienos¹⁴⁸. Suprantama, kad į šį neilgą LDK supančių valstybių sąrašą taip pat pateko lenkai ir mazoviai. Pastarieji iš lenkų buvo išskiriami pirmiausia dėl kadaise turėto savarankiško statuso Lenkijos valstybėje, užfiksuoto dar PLS (IV. 9), bei dėl geografinio artumo, ką iliustratyviai perteikia ALS tekstas (III. 3): *и ку иному панству отъ того нашего коли кольвекъ упрошоно, ку Короне, ку Мазовиу, ку Прусомъ, ку Инфлантомъ ... А хотя быхъ тежъ кому **заграничникомъ*** (paryškinta – čia ir toliau J. D.) *при границахъ тыхъ верху мененыхъ земли*¹⁴⁹. Atidžiau pažvelgus į „užsieniečio“ termino raidą, pastebėtina, jog šalia pamatinio „svetimšalio“ jis XVI a. formavosi, pamažu pavirsdamas atskiru terminu. Dalinai šią prielaidą patvirtinti galėtų LDK bajorų skundas 1551 m. seime, kur tikslinama svetur ištekančių merginų kryptis: *за границы Великого Князьства до чужое земли*¹⁵⁰. Tad pateiktas pavyzdys rodo, jog „užsieniečio“ terminas jau buvo bebaigiąs susiformuoti. Kai ALS ir TLS pastarasis terminas jau buvo naudojamas tiek šalia

---

¹⁴⁶ Tokiais atvejais galima laikyti, pvz., „[...] и никому иному **тубылицу литовскому и чужоземьному** продавано быти [...]“, žr. *Метрыка ВКЛ. Книга 28*, nr. 155, p. 203; „[...] такъ **подданных панствъ нашихъ, яко и чужоземцовъ постороннихъ** [...]“, žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 51 (1566–1574). Užrašymų knyga 51*, parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas, Vilnius, 2000, nr. 72, p. 81.

¹⁴⁷ Antai, XVIII a. LDK bajorija seimelių instrukcijoje „svetimšalio“ terminu įvardino lenkų bajorus, plačiau M. Jučas, XVIII a. socialinės ir politinės problemos lietuvių pavietų seimeliuose, *Lietuvos istorijos metraštis. 1973 metai*, Vilnius, 1974, p. 27–28.

¹⁴⁸ J. Deveikytė-Navakienė, Svetimšaliai ir jų padėtis Lietuvoje..., p. 229.

¹⁴⁹ *Статут 1566 г.*, p. 78. Pastebėtina, kad TLS išvardintų šalių pavadinimai jau nebuvo įrašyti, žr. *1588 m. Lietuvos Statutas*, p. 122 (III. 4).

¹⁵⁰ *РИБ*, т. XXX, p. 232, 267.

„svetimšalio“, tiek greta kitų panašių terminų bei atskirai, kas įrodo anuo metu šio termino savarankišką statusą bei įsitvirtinimą LDK teisėje¹⁵¹. Spėtina, jog kai šis terminas buvo vartojamas savarankiškai, tai dažniausiai šių ALS ir TLS straipsnių adresatai galėjo būti lenkai. Pavyzdžiui, kai kalbama apie samdinius ALS (II. 25) ir TLS (II. 23), aiškiai nusakoma jų geografinė kilmė, atskiriant svetimšalius nuo lenkų: *людей прибылыхъ такъ обьчыхъ, яко и суседныхъ заграничниковъ приймавати и вести до паньства нашего*¹⁵². Kaip matyti, statutų sudarinėtojai, pasinaudodami ano laikmečio praktika, gyvai plėtojo atvykėlio sąvoką, vis įnešdami naujų žodžių, juos „aplipindami“ būdvardžiais, galiausiai sukurdami naujus junginius. Taip vystydami toliau rutuliojo *kito* atitikmenį, įsiterpusio tarp *savas* (čiagimis) ir *svetimas* (svetimšalis) dėmenų.

Šioje vietoje reiktų stabtelėti ties lietuvių istoriografijoje atsiradusiu „svetimtaučio“ terminu, kuris yra netiksliai išversto „užsieniečio“ atitikmuo¹⁵³. Apgailestautina, kad buvo pamiršti ankstesnių tyrinėjimų rezultatai, aiškiai pabrėžiantys „užsieniečio“ termino fiksavimą LDK teisėje¹⁵⁴. Be to, vertėtų atkreipti dėmesį, jog „svetimtaučio“ terminas yra tyrinėtojų naujadaras, nefiksuojamas nei to meto (ALS, TLS), nei vėlesniuose šaltiniuose. Juolab, jog šis terminas negalėjo būti vertinys iš kitų kalbų, kuo nesunkiai galima įsitikinti peržvelgus XVI–XVII a. lietuviškus raštus (Roberto Belarmino, Jono Bretkūno, Mikalojaus Daukšos, Frydricho Pretorijaus, Konstantino Sirvydo), kuriuose fiksuojama bent penketas atvykusį žmogų nusakančių atitikmenų, o „svetimtaučio“ juose nėra: „ateivis“ – *atainijs*, „prašalingas“ – *praszalingas*, „svetim(a)žemis“ – *swetimaziemis*, besiformuojantis „svetimšalis“ – *swetimos szalies žmogus* ir „sveturgimis“ – *swetur-gimmys*¹⁵⁵. Be to, minėti XVI–

¹⁵¹ P.vz.: „Также и **чужоземцы** и **заграничники** Великого Князства приездчые и якимъ кольвекъ обычаемъ прибылые [...]“, „[...] и ни якимъ особамъ, которымъ кольве въ томъ панстве обывателемъ яко и **заграничникомъ** и постороннимъ и жадному иному [...]“, *Статут 1566 г.*, p. 58, 79 (I. 17; III. 4).

¹⁵² *Статут 1566 г.*, p. 74–75; *1588 m. Lietuvos Statutas*, p. 114.

¹⁵³ M. Jučas, *Lietuvos ir Lenkijos unija...*, p. 216; R. R. Trimonienė, Bajorų luomo vedybinių ryšių atspindžiai..., p. 168; R. R. Trimonienė, Svetimšalių ir svetimtaučių bajorų imigracija..., p. 491, 494.

¹⁵⁴ P. Dąbkowski, *Stanowisko cudzoziemców w prawie litewskim...*, p. 23; J. Deveikytė-Navakienė, Svetimšaliai ir jų padėtis Lietuvoje..., p. 229.

¹⁵⁵ J. Palionis, *XVI–XVII a. lietuviškų raštų atrankinis žodynas*, Vilnius, 2004, p. 41, 359, 457, 458. Taip pat žr. K. Sirvydo žodyną (~1620 m.), kur atvykėlio atitikmuo pateikiamas lenkų, lotynų ir lietuvių kalbomis: „[...] cudzoziemiec – advena, peregrinus, alienigena – swetimos szalies žmogus, ir

XVII a. lietuviški dariniai buvo tiesioginiai vertiniai iš kitų kalbų, kuo dalinai galima įsitikinti peržiūrėjus PLS atvykėlius nusakančią terminiją. Antai, lotyniškame Lauryno nuoraše naudojamas *alienigenus*, kuris lietuviškai skambėtų kaip „svetimgimis“ (alienus + genitus). O slaviškuose nuorašuose vartojami *чужоземец*, *cudzoziemiec*¹⁵⁶, kurie suprantami kaip „svetimžemis / šalis“ (чужая + земля, cudza + ziemia). Tad lotyniškasis „svetimgimis“ akcentuoja kilmės šalį, o slaviškasis „svetimžemis / šalis“ – geografinę erdvę, žemę, kurie byloja apie vartojamų žodžių skirtingas semantines reikšmes. Šiuo atveju lemiamą vaidmenį turėjo ankstyva ir stipri slaviškosios rašytinės kultūros įtaka LDK, palikusi ryškų pėdsaką anuometinėje bei dabartinėje lietuviškoje teisinėje leksikoje.

Trečiasis – „kaimyno“ (*cyced*) – terminas buvo aiškiai adresuotas lenkų bajorijai, perteikiantis LDK ir Lenkijos teritorinius bei valstybinius santykius. Viena vertus, juo buvo įvardijami geografiškai arčiausiai gyvenę kitos valstybės asmenys. Kita vertus, šiuo terminu parodoma ypatingo valstybinio ryšio svarba, taip Lenkiją ir lenkų bajorus išskiriant iš kitų, „už sienos“ buvusių valstybių. Prie šio „kaimyno“ termino, patikslinant pastarojo adresatą, ALS buvo panaudotas „brolio“ terminas: *wolności zwywaiąc z sąsiady i bracią (paryškinta – J. D) swoią rycerstwem i innymi stany narodu Corony Polski*¹⁵⁷. Abu pastarieji terminai rodo, kad vis tampresni LDK ir Lenkijos valstybiniai ryšiai leido XVI a. antroje pusėje formuotis tarp lenkų ir lietuvių bajorų naujai *artimumo* formai, kuri šių terminų fiksavimo metu buvo pasiekusi tam tikrą abiejų bajoriškų visuomenių bendrystės pakopą. Tad šalia pavartoto „brolio“ (*brat*) termino nerasime ano meto įprastų konkretų giminystės laipsnį nurodančių žodžių kaip *rodzony*, *wlasny* ir pan., kadangi jis apėmė ženkliai platesnę reikšmę, išreiškusią anuometinį bajorijos luominį artumą bei lygybę¹⁵⁸. Aišku, kad šie „kaimyno“ ir „brolio“ terminai į teisinę

---

przychodzień – advena, peregrinus, alienigena – ataiuo [...]“, žr. *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*, parengė K. Pakalka, Vilnius, 1997, p. 59, 317.

¹⁵⁶ PLS. *Tekstai*, p. 108–109.

¹⁵⁷ *Statut Litewski (1566)*, p. 42.

¹⁵⁸ J. Wroniszewski, *Szlachta ziemi sandomierskiej w średniowieczu. Zagadnienia społeczne i gospodarcze*, Poznań-Wrocław, 2001, p. 202. Beje, „brolio“ terminas galėjo apimti tiek genealoginį

leksiką įsiveržė iš kasdieninės kalbos, kaip įprasti bei giminystės laipsnį parodantys žodžiai. Visgi, LDK ir Lenkijos politinių santykių fone jie nebuvo kasdieninės vartosenos terminai, tai daugiau buvo tarpvalstybinės bendrystės išraiškos simboliai, kurie galėjo būti naudojami valstybinės reikšmės aktuose ar naratyviniuose šaltiniuose (pvz. seimų kalbose, laiškuose, atsiminimuose ir t. t.), kai kūrėjui reikėdavo atskleisti dviejų susijungusių valstybių jausminę gamą.

Vaizdžiai perteikiant atvykėlį bajorą nusakančią teisinę terminiją, sąlyginai ją galima įsivaizduoti kaip tris skirtingo „dažnio“ geografines bangas. Pirmoji, toliausiai sklindanti ir plačiausią diapazoną apimanti – „svetimšalis“. Antra, ženkliai siauresnė, apimanti aplink LDK esančias valstybes – „užsienietis“. Trečia, artimiausia, familiari, tiesioginė jungtis – „kaimynas“, „brolis“.

Beje, LDK kitaip, nei kai kurios Vakarų Europos šalys (pvz. Prancūzija)¹⁵⁹, neturėjo atvykstančių asmenų fiksuojančių institucijų, o iš svetur atvykusiems bajorams LDK pilietybė – indigenatas pradėtas suteikinti tik XVI a. pabaigoje¹⁶⁰. Tad šiuo atžvilgiu „svetimšalio“ bei vėliau atsiradusių terminus, aptinkamus teisiniuose bei normatyviniuose aktuose, galima įvardinti kaip tam tikrus „indikatorius“, signalizuojančius apie LDK vykstančius imigracinius procesus.

---

aspektą, taip įvardijant net tolimiausią giminės narį, tiek galbūt primenant ir herbinę adopciją „fratres clenodiales“, kaip tam tikra aliuzija į Horodlės uniją, žr. M. Szymczak, *Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego*, Warszawa, 1966, p. 85–86; I. Ворончук, *Родоводи волинської шляхти XVI–першої половини XVII ст. (реконструкція родинних структур: методологія, методика, джерела)*, Київ, 2009, p. 56–59.

¹⁵⁹ M.-N. Baudouin-Matuszek (rec.): J.-F. Dubost, *La France italienne XVIe–XVIIe siècle*, Paris, 1997, žr. *Bibliothèque de l'école des chartes*, 1999, vol. 157, nr. 1, p. 273–274.

¹⁶⁰ Z. Kaczmarczyk, B. Leśnodorski, *Historia państwa i prawa Polski, t. 2: Od połowy XV wieku do r. 1795*, pod red. J. Bardacha, Warszawa, 1966, p. 75.

2. Migracijos tinklo kontūrai

LDK teisėje reglamentuota imigracinė politika aiškiai bylojo apie XVI a. vis aktyvėjančią lenkų bajorų imigraciją į LDK. Šį procesą aptariančių tyrimų nėra gausu, tai daugiau pavieniai arba apibendrinantys darbai, dažniausiai ją perteikiantys kultūriniame ar politiniame fone¹⁶¹. Manytina, kad pasinaudojus sociologinių bei demografinių tyrimų metodologija, jų įdirbiu, galima atrasti naujų tyrimų gairių minėtoje migracijoje, kas prisidėtų prie Abiejų Tautų Respublikos kaip daugiataučio bei pulsuojančio darinio atskleidimo, o antra vertus, galbūt tai paskatintų kelti naujus klausimus, problemas dėl lenkų bajorijos migracijos į LDK.

2.1. Imigracija

2.1.1. Imigracijos tyrimo šaltiniotyrinės problemos

Renkant duomenis apie atvykusius lenkų bajorus į Žemaitiją, o vėliau šiuos duomenis norint apdoroti statistiškai, būtina jų verifikacija, tačiau „filtruojant“ šiuos duomenis, išskyla tam tikri sunkumai, kuriuos ir norėtume išdėstyti.

Pirma, siekiant išsamaus migracijos vaizdo bei nustatyti įvairius migracijos parametrus (pvz. intensyvumą, atvykėlių srautus), privalu turėti imigraciją į Žemaitiją pastoviai fiksuojančius statistinius šaltinius. Tokie, pavyzdžiui, XVI a. antroje pusėje buvo Prancūzijoje, kuriuose buvo užfiksuojamas kiekvienas į valstybę atvykęs svetimšalis bei pateikiama detali informacija apie jį¹⁶², ko LDK nebuvo. Iš dalies tai gali kompensuoti ne tik įvairių XVI–XVII a. šaltinių kompleksų (XVI a. kariuomenės surašymų, Žemaitijos žemės ir pilies teismų knygų, Lietuvos Metrikos), nors jie yra taip

¹⁶¹ Pavyzdžiui, tokios apibendrinančios studijos kaip M. Kosman, *Polacy w Wielkiem Księstwie Litewskim...*, p. 347–378; M. B. Topolska, *Polacy w Wielkiem Księstwie Litewskim...*, p. 147–166.

¹⁶² M.-N. Baudouin-Matuszek, rec.: J.-F. Dubost, *La France italienne...*, p. 273–274.

pat „skylėti“¹⁶³, bet ir vėlesnių XVIII a. teismo knygų, kuriose pasitaiko ir XVI a. įrašų, duomenų akumuliacija. Tačiau tokios duomenų bazės sudarymui reikalingos nemažos laiko sąnaudos. Galiausiai, netgi surinkus iš minėtų šaltinių duomenis, galima atkurti daugiau ar mažiau reprezentatyvų imigracijos vaizdą.

Antra – atvykėlių identifikacijos problema. Praktiškai daugumai atvykusiųjų yra būtinas jų geografinės kilmės nustatymas ar jos verifikavimas. Įprastai atvykusių lenkų bajorų geografinės kilmės užfiksavimas šaltiniuose yra labiau būdingas pirmai atvykėlių kartai, kai jų kilmė „išnirdavo“ įvairaus pobūdžio aktuose: testamentuose, dovio užrašymuose, palikimo dalybose ir panašiai. Geografinę kilmę nustatyti padeda atvejai, kai atvykęs bajoras naujai įsikurdavo Žemaitijoje ar kitoje LDK dalyje. Tuomet šaltiniuose aptinkame aiškiai įvardintą atvykėlio geografinę kilmę, kaip pavyzdžiui: *земенину Коруньи Полскои, воеводства Сирадского, повяту Петрѣковѣского*¹⁶⁴. Visgi, tokių ilgų, detaliai atvykusiojo kilmės regioną nusakančių įrašų nėra daug. Dar kebliau tampa atvykusįjį identifikuoti, kai tik glaustai nurodoma, kad jis atvyko iš Lenkijos Karalystės. Žinoma, tuomet turėtų pagelbėti XVI–XVIII a. herbynai, kurie padėtų tiksliau nustatyti bajoro išvykimo arealą. Tačiau, kaip rodo atskiri atvejai, herbynuose esanti informacija gali būti paini ir klaidinanti. Štai, kaip pavyzdį, galime paminėti XVI a. pabaigos Šiaulių miestelio vaito Mikalojaus Suchodolskio († 1601) atvejį. Svarbiausiu orientyru identifikuojant jo kilmę tapo bendraamžininko B. Paprockio (1540–1614) herbyne pateikti duomenys, kur nurodoma šio asmens geografinė kilmė bei naudojamas herbas: *Dom Suchodolskich z sędomirskiego powiatu starodawny, z których Mikołaj wieku mego był starostę na Kiesi, pisał się z Marnawy, rotmistrz królów polskich dawny, ten wiele a mężnie z nieprzyjacióły królów*

---

¹⁶³ Pavyzdžiui, tai rodo iki dabar išlikusių Žemaitijos žemės teismų knygų aptarimas, žr. D. Vilimas, Žemaičių bajorai žemės teisme XVI a. pabaigoje (trumpa buvusių ir esamų Žemaitijos žemės teismų knygų apžvalga), *Lituanistica*, t. 59, nr. 4(94), 2013, p. 221–234. Beje, šią išsamią D. Vilimo apžvalgą galime papildyti dar viena neseniai Maskvoje aptikta XVI a. pabaigos Žemaitijos žemės teismų knyga, žr. J. Drungilas, Iš Lietuvos istorijos šaltinių „kelionių“: XX a. pradžioje pradingusi Žemaitijos žemės teismo knyga (1595 m.) – Maskvoje, *Lituanistica*, t. 60, nr. 4(98), 2014, p. 274–275.

¹⁶⁴ *Istorijos Archyvas: XVI amžiaus inventoriai*, surinko K. Jablonskis, Kaunas, 1936, (toliau – IA) p. 430.

polских i księstwa litewskiego czynił. (...) herb jego Abdank i Pobóg po matce¹⁶⁵. Tikrinant B. Paprockio pateiktus bei vėliau juo sekusių heraldikų S. Okolskio bei K. Niesieckio duomenis¹⁶⁶, paaiškėjo, kad XVI a. tokios *Suchodoly* vietovės Sandomiro pav. nebuvo. Visgi, naudojantis herbyne pateiktu dar vienu informacijos dėmeniu – nurodytu M. Suchodolskio herbu, pavyko nustatyti, remiantis Abdanko herbo giminii XIII–XV a. valdytomis vietovėmis, kad 1381–1416 m. *Suchodoly* vietovė, buvusi Mažojoje Lenkijoje, priklausė Jokūbui Vatajui¹⁶⁷. Tačiau pastarojo sūnus Egidijus vėliau įvardijamas kaip Sudolskis (*Sudolsky, Sudolszky, Schudolszky*), t. y. jau turi paveldimą toponiminės kilmės pavardę¹⁶⁸. Giminės su tokia pavarde XVI–XVIII a. herbynuose nėra. Pagaliau pasitelkus lenkų tyrinėtojų kartografijos bei apgyvendinimo duomenis, kuriuose atsispindi vietovardžių pavadinimų kaita, paaiškėjo, kad Sandomiro vaiv., Višlicos pav.,¹⁶⁹ XV a. *Suchodoly* vietovės pavadinimas buvo sutrumpėjęs ir pavirtęs į *Sudól* pavadinimą¹⁷⁰. Pastebėtina, kad vėlesniuose herbynuose nurodomos Suchodolskių giminės, kurios naudojo Janinos (Liublino vaiv.), Junošos (Dobrinės žem.), Pobogo ir

¹⁶⁵ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego...*, p. 225.

¹⁶⁶ S. Okolski, *Orbis Polonus, Splendoribus coeli: Triumphis mundi: Pulchritudine animantium: Decore aquatiliū: Naturae excellentia reptiliū, condecoratus. In quo antiqua Sarmatarum gentilitia, pervetustae nobilitatis Poloniae insignia, vetera et nova indigenatus meritorum praemia et arma specificantur et relucet. Nun primum, ut latinitati consecratus, ita claritate et veritate perspicuus*, Cracoviae, [1643], t. I, p. 15; K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. VIII, p. 557.

¹⁶⁷ „(...) in campo, qui dicitur Suchodol (...)“ (1251 m.), *Kodeks dyplomatyczny Małopolski, t. IV: 1386–1450* (Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia t. 17) wyd. F. Piekosiński, Kraków, 1905, p. 346–347; „(...) sex testes nobiles ydoneus de tribus clenodijis, videlicet de suo clenodio Lancawicza et de proclamatione Audanczy duos fratres suos clenodiales seniores Jacussium de Suchdol, Dobeslaum de Pyczyn (...)“ (1416 m.), *Z ksiąg rękopiśmiennych dotąd nieużytych głównie z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej* (Starodawne prawa polskiego pomniki) wyd. A. Z. Helcel, t. II, Kraków, 1870, nr. 1453, p. 211, Wł. Semkowicz, *Ród awdanców w wiekach średnich, Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego*, t. 45, Poznań, 1919, p. 183; t. 46, 1920, p. 111–112 (Awdancų heraldinės giminės paplitimo žemėlapis Lenkijoje, nr. 146).

¹⁶⁸ J. Długosz, *Liber beneficiorum diocesis Cracoviensis* (Opera omnia, vol. 8), t. II, Cracoviae, 1864, wyd. A. Przeździecki, p. 65, 78, 403, 417, 424–424. *Zapiski sądowe województwa sandomierskiego 1395–1444* (Archiwum Komisji Prawniczej AU, t. 8, cz. 1), wyd. F. Piekosiński, Kraków, 1907, p. 128, 159, 161 ir kt.

¹⁶⁹ *ŻD, t. XIV: Małopolska*, p. 221; *Atlas Historyczny Polski. Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku, cz. II: Komentarz, Indeksy*, pod red. St. Trawkowskiego, Warszawa, 1993, p. 157.

¹⁷⁰ Identiską atvejį, kai vietovės *Suchodol*y pavadinimas buvo trumpinamas, aptinkame ir Krokuvos vaiv. Ksionsko pav., kai iš „partem de Suchdol“, 1262 m., (žr. K. Maleczyński, Kilka nieznanych dokumentów z XIII w. przeważnie z archiwów poznańskich, *Kwartalnik Historyczny*, rocz. 40, 1926, p. 196.) XV ir XVI a. beliko sutrauktas – „Sudol“ (žr. *Atlas Historyczny Polski. Województwo krakowskie w drugiej połowie XVI wieku, cz. II: Komentarz, Indeksy*, pod red. H. Rutkowskiego, Warszawa, 2008, p. 280; *ŻD, t. XIV: Małopolska*, p. 87.).

Naktikovio (Palenkės vaiv.) herbus. Štai A. Kojalavičius-Vijūkas nurodo, kad LDK gyvenantys Suchodolskiai naudojo modifikuotą Pobogo herbą, t. y. Naktikovį¹⁷¹. Tad A. Kojalavičius-Vijūko aprašyta giminė buvo kilusi iš Palenkės. Kita vertus, net esant tokiai neaiškiai ir painiai situacijai, ignoruoti B. Paprockio pateiktos informacijos negalima, nes dalis jo nurodytų duomenų (herbas, vietovė), remiantis retrospektyviu metodu, pasitvirtino. Nesant detalesnių lenkų genealogų darbų, skirtų šiai giminei, galima likti aklavietėje. Arba iškelti keletą hipotezių. Pirma, kad galbūt XVI a. pradžioje *Sudol* vietovė valdžiusios Habdanko herbo viena iš Jugoševskių giminės šakų ir pasivadino Suchodolskais¹⁷²? Antra, tai galėjo būti vienas iš asmenų Suchodolskių giminės, kuri buvo įsitvirtinusi Liublino vaivadijos valdžios elite? Tad, kaip rodo pateiktasis atvejis, XVI–XVIII a. herbų pateikiamai informacijai būtina verifikacija, reikalaujanti tolesnės lenkiškų šaltinių analizės.

Tačiau didžiausi keblumai iškylo, kai nėra jokios užuominos apie atvykusiojo kilmę, o tuo labiau jokių duomenų herbųuose. Galiausiai tokio atvykusiojo bajoro kilmę galima tik nuspėti. Žinoma, bajoro pavardės priesaga *-ski* tarsi turėtų signalizuoti apie šio asmens galimą lenkišką kilmę, tačiau šį kriterijų labiau tiktų taikyti XVI a. pirmajai pusei. Kadangi vėliau pasitaikantys tokie atvejai gali tyrinėtoją suklaidinti, nes jau XVI a. antroje pusėje nemažai vietinių Žemaitijos bajorų giminių šakų savo pavardes formavo, prie toponimų pridėdami priesagą *-ski*. Kita vertus, kaip rodo atliktas 1602–1616 m. laikotarpio Vilniaus miestiečių asmenvardžių tyrimas, tuo metu lietuviškos pavardės buvo tiesiog verčiamos į lenkų kalbą. Pavyzdžiui: *Gelezela* pavirto *Żelazka*, *Ożelis* → *Kozłowski*, *Balandis* → *Golębienski*, *Akmenis* → *Kaminski* ir t. t.¹⁷³ Vadinas, priesaga *-ski* asmens pavardėje ne visada gali būti bajoriškumo ir lenkiškos kilmės rodiklis. Tad kiekvienu abejotinu atveju

---

¹⁷¹ A. Kojalavičius-Vijūkas, *LDK giminių ir herbų vardynas*, p. 608, 613.

¹⁷² Antai, 1505 m. *Sudol* vietovė priklausė, Sandomiro pav. įsikūrusiai Jugoševskių giminei (h. Abdank), tad galima manyti, kad greičiausiai minėtos giminės šaka perėmė šią valdą, A. Boniecki, *Herbarz Polski...*, t. IX, p. 100.

¹⁷³ Z. Zinkevičius, *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*, Vilnius, 1977, p. 105–111.

būtinai genealoginis tyrimas. Kaip pavyzdį paimkime bajorų Piotrovskių atvejį.

Pradžioje kiekvienam žvelgiančiam į šią pavardę atrodo aišku, kad ji kilusi iš krikščioniško asmenvardžio Petras (*Piotr*) ir greičiausiai priklausė vietinei lietuvių bajorijos giminei. Visgi, detaliau išanalizavus šios giminės duomenis, ši versija nepasitvirtino. Mat iš XVII a. dokumentų paaiškėja, kad 1573 m. Trakų pavieto vaisksis Balceris, Jono s., Rajeckis užrašė dvarą, vadinamą Užulete (Upytės pav.), Jonui Piotrovskiui, kuris buvo – *земенин Короны Полскои (...) яко кривному повинному своему*¹⁷⁴. Remiantis šiomis detalėmis bei žinoma minėto Rajeckio kilme, nesunku nustatyti, kad minėtas Piotrovskis buvo kilęs iš Radomo paviete *Pyotrowicze* vietovės, buvusios visai šalia Rajeckių giminės lizdo – *Rajec*¹⁷⁵.

Trečia – lenkų bajorų atvykimo laiko nustatymas. Neturint daugiau duomenų apie atvykusį bajorą, keblu nustatyti ir galimą jo atvykimo į LDK laiką, tad tokiu atveju pravartu išplėsti paieškos lauką. Antai, iš Mazovijos atvykęs Jonas Gruževskis pirmiausia (prieš 1560 m.) buvo užverbuotas Vladimiro paseniūnio Vasilijaus Hulevičiaus ir tapo Bajevo vietininku¹⁷⁶, vėliau apie 1565 m. jį „perėmė“ Radvila Juodasis paskyręs Niehnievičių vietininku¹⁷⁷, o galiausiai Radvila Našlaitėlis apie 1580 m. jį paskyrė Šiaulių vietininku¹⁷⁸. Minėtasis atvejis parodo dar vieną migracijos reiškinių pusę: keliaujant per skirtingus administracinius vienetus atsiskleidžia J. Gruževskio bei galimai kitų M. Radvilai Našlaitėliui tarnavusių lenkų bajorų *švytuoklinės*¹⁷⁹ migracijos trajektorija: Mazovija → Ukraina → Baltarusija → Žemaitija. Žinoma, tokie atvejai anuomet buvo įprasti, kai didikų vietininkai dažnai „keliaudavo“ administruodami iš vieno į kitus, skirtinguose LDK regionuose išsimėčiusius, didikų dvarus. Tad neretai pravartu paiešką išplėsti ir į ukrainietiškas žemes. Tuo labiau, kaip rodo anksti mirusio kunigaikščio

¹⁷⁴ Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут рукописів, П 27958–27980, I. 7.

¹⁷⁵ *ŻD, t. XIV: Małopolska*, p. 298.

¹⁷⁶ *Луцька замкова книга 1560–1561 рр.*, p. 274, 281 ir kt.

¹⁷⁷ *Національний історический архів Беларусі (толіау – ННАБ)*, f. 694, ap. 2, nr. 10723, l. 4–15.

¹⁷⁸ J. Drungilas, *Etnosocialinis mobilumas...*, p. 54–60.

¹⁷⁹ V. Kanopienė, *Demografija: pagrindinės sąvokos ir rodikliai*, Vilnius, 1997, p. 41.

Jonušo Pauliaus Ostrogiškio (*1598–†1619) dvaro analizė, tenykščiai didikai verbavo tarnybininkus ne vien tik iš ukrainietiškų žemių, LDK, bet ir iš įvairių Lenkijos regionų, o šie vėliau ar anksčiau galėjo patekti į LDK¹⁸⁰. Tad apsiriboti tik lokalia paieškos erdve – Žemaitija, metodiniu požiūriu gali būti per siaura, kadangi tuomet neįmanoma nustatyti visos galimos atvykėlių migracinės trajektorijos. Kita vertus, peržvelgus pradinius ir galutinius atvykėlių kelionių taškus, matyti, kad jų keliones galima įvardinti kaip *ilgo nuotolio migracijas*, kurios atspindėjo galimus ano meto bajorijos kelionių mastus. Pavyzdžiui, Simonas Šulevskis, atvykęs iš Točilovo (*Toczyłowo*) iš Palenkės vaivadijos į Raseinius, turėjo sukarti apie 270 km¹⁸¹, Jonas Grondskis, atvykęs iš Grondų (Mazovija), į Platelius įveikė apie 460 km¹⁸², o Jonas Mališevskis, atvykęs iš Mališevo (Dobrynė, lenk. *Dobrzyń*) ir įsikūręs Juodeikių dvare, įveikė apie 720 km¹⁸³.

Ketvirta – dėl realaus migranto atvykimo. Pasitaiko atvejų, kai valdovo aplinkos asmenys: raštininkai, dvarionys ar kiti pareigūnai, gavę atskirus dvarus ir valdas, netrukus jas perduodavo arba įkeisdavo. Tuomet iškyla abejonė dėl realaus šių asmens atvykimo, nes tai gali suklaidinti, fiksuojant duomenis apie įsikūrusius imigrantus. Iškelta problemą galime pailustruoti, pateikdami Lenkijos Karalystės didžiojo maršalkos Luko Opalinskio atvejį, kuris 1637–1639 m. buvo gavęs Simno miesto vaitystę¹⁸⁴. Mat šiuo atveju lieka neaišku, ar L. Opalinkis buvo pats atvykęs į šį nedidelį Pietų Lietuvos miestelį, ar jis jį administravo *pro forma*, kaip buvo anuomet įprasta, per savo vietininką? Tokiais atvejais didikų, stambiajam ar labiau pasiturinčiam bajorijos sluoksniui priklausančių asmenų atvykimą ir jų faktinį buvimą LDK patikrinti yra sunku.

Tad pateikti lenkų bajorų imigracijos problemos pjūviai parodė, kad metodologiniu atžvilgiu svarbus, nors kartais itin painus, yra atvykėlio

¹⁸⁰ I. Тесленко, Двір князя Януша Павла Острозького, *Крізь Століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя*, ред. кол.: О. Вінниченко и ин., Львів, 2012, p. 417–448.

¹⁸¹ VUB RS, f. 7 – ŽPT 1602–1606 (1, 1/14453) l. 298.

¹⁸² VUB RS, f. 7 – ŽŽT–1604 (39, ŽB 47), nr. 81, l. 33.

¹⁸³ LMAVB RS, f. 37–3900, l. 1.

¹⁸⁴ *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 8: *Lazdijai, Simnas*, parengė J. Drungilas, Vilnius, 2013, p. 169, 174.

identifikacijos procesas, o siekiant detalesnio migracijos vaizdinio reikalingas platesnis paieškos laukas.

2.1.2. Traukos veiksniai

Siekiant suprasti migracijos atsiradimą ir išplitimą bei funkcionavimą, vertėtų atsižvelgti į migracijos priežastis, o pirmiausia į migrantų traukos išstūmimo veiksnius (ang. *Push-Pull factor*¹⁸⁵).

Atvykėlių „traukos“ iniciatoriai, šitaip siekė realizuoti savus interesus, buvo LDK didikai. Galima nurodyti keletą veiksnių, nulėmusių lenkų bajorų atsiradimą LDK diduomenės aplinkoje. Pirma, demografiniu atžvilgiu gausesnėje Lenkijoje buvo daugiau paruoštų bei išsilavinusių specialistų, kurių profesiniai įgūdžiai didikams praversdavo karybos, teisės, žemėvaldos ir kituose reikaluose. Be to, šie asmenys atlikdavo net tam tikrą reprezentacinę funkciją, parodydami didiko dvaro, jo svitos lygį¹⁸⁶. Tad nenuostabu, kad XVI a. antroje pusėje Žemaitijoje galima aptikti įsikūrusius buvusius rotmistrus (pvz. Vaitiekus Liubатовskis, Jonas Kurnickis¹⁸⁷), Valakų reformos matininkus (pvz. Vaitiekus Nadažynskis, Jokūbas Laškovskis¹⁸⁸). Antra, tai Lenkijos ir LDK didikų vedybiniai ryšiai¹⁸⁹. Manytina, kad šių ryšių dėka LDK didikai (per žmonių valdas, ryšius Lenkijoje) ir galėjo užverbuoti lenkų

---

¹⁸⁵ Migracijos terminai vartojami remiantis tarptautiniu Europos Komisijos patvirtintu žodynu, žr. *Asylum and Migration Glossary 2.0. A tool for beter comparability*, Luxembourg, 2012, p. 153.

¹⁸⁶ Pvz. M. Radvilos Našlaitėlio dvare buvo įsikūrę lenkų bajorai: gydytojai – Kasperas Vilkovskis, Andrius Grutinskis, graveris ir kartografas Tomas Makovskis ir kt., žr. T. Kempa, Urzędnicy i klienci Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotki, *Lituanio-Slavica Posnaniensia. Studia historica*, t. 9, Poznań, 2003, p. 195–197.

¹⁸⁷ *ОДВЦА*, т. 1, p. 24, 51, nr. 133, 388.

¹⁸⁸ *Акты, издаваемые Виленской Комиссией для разбора древних актов*, т. 24, Вильно, 1897, (toliau – *АВАК*) p. 89, 142, 145, 182; В. И. Пичета, *Аграрная реформа Сигизмунда-Августа в Литовско-Русском государстве*, Москва, 1958, p. 238–242; Z. Drozd, Miernicy w pomiarze włócznej w Wielkim Księstwie Litewskim w drugiej połowie XVI wieku, *Lituanio-Slavica Posnaniensia. Studia historica*, t. 13, Poznań, 2008, p. 63–67.

¹⁸⁹ R. Petrauskas, Związkі personalne między możnowładztwem Polski i Litwy od końca XIV do połowy XVI wieku, *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych*, t. 1, red. W. Bukowski i T. Jurek, Kraków, 2012, p. 479–496; A. Lesiak, Kobiety z rodu Radziwiłłów w świetle inwentarzy i testamentów (XVI–XVIII w.), *Administracja i życie codzienne w dobrach Radziwiłłów XVI–XVIII wieku*, pod red. U. Augustyniak, Warszawa, 2009, p. 123–124; R. Ragauskienė, XVI a. didikų Radvilų lenkų kilmės žmonos, *Istorija*, t. 87, nr. 3, 2012, p. 3–13.

bajorus. Trečia, nuo XVI a. 5 dešimtmečio LDK diduomenės kasdienybėje palaipsniui populiarėjo ir įsivyravo lenkų kalba. Be to, diduomenė buvo vadovaujanti valstybės grandis, diktuojanti madą bei imliausia naujovėms. Tad tuomet atitinkamai formavosi noras kiek galima geriau išauklėti vaikus, tobulinant jų lenkų kalbėsenos bei rašto įgūdžius, atsirado nauji poreikiai – turėti savo aplinkoje gabių ir išsilavinusių, palaikančių pastovią lenkišką kalbinę atmosferą, asmenų ratą. Taigi esant lenkų bajorų poreikiui, atitinkamai formavosi ir juos išpildanti „rinka“.

Šį diduomenėje įsitvirtinusių reiškinių taikliai nusako fragmentas iš Augustino Rotundo veikalų „Lenko pasikalbėjimas su lietuviu“ (1565 m.), kur, aptardamas tuometinę LDK padėtį, autorius tariamo „lenko“ lūpomis nusako pagrindinį lenkų bajorų atvykimo būdą: *jako narodu litewskiego ludzi w Polsce, tak a snadź więcej naszego polskiego synow dosyć w Litwie u panow y slachty litewskiej służyć*¹⁹⁰. Minėtas fragmentas signalizuoja, kad XVI a. 7 dešimtmetyje lenkų bajorų tarnystė LDK didikams buvo įprastas kasdienis reiškinys, o tekste minimas žodžių junginys – *snadź więcej* parodo šio reiškinio mastą.

2.1.3. Išstūmimo veiksniai

Svarbiausias lenkų bajorų migracijos „išstūmimo“ veiksnys buvo demografiniai pokyčiai Lenkijoje – smarkiai išaugęs gyventojų skaičius. Antai, 1340 m. Mažojoje Lenkijoje 1 km² gyveno 8 asmenys, Didžiojoje Lenkijoje – 10/ km², o Mazovijoje – 8/ km². Tuo tarpu kai 1580 m. Mažojoje ir Didžiojoje Lenkijoje atitinkamai gyveno 22 ir 21 asmuo 1 km², o Mazovijoje 20 asmenų km²¹⁹¹ (kai LDK 1528 – 7/ km², 1567 – 9/km²¹⁹²). Stebint atvykusių į Žemaitiją lenkų bajorų geografinę kilmę matyti, kad atvykėliai buvo iš visų Lenkijos regionų: Dobrynės (pvz. Mališevskiai), Lenčycos (pvz. Maškovskiai,

¹⁹⁰ A. Rotundas, Lenko pasikalbėjimas su Lietuviu, *Šešioliktojo amžiaus raštija*, (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 5), sud.: A. Samulionis, R. Jurgelėnaitė, D. Kuolys, Vilnius, 2000, p. 206.

¹⁹¹ C. Kuklo, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbirowej*, Warszawa, 2009, p. 212, lentelė nr. 30.

¹⁹² H. Lowmiański, *Zaludnienie państwa litewskiego w wieku XVI. Zaludnienie w roku 1528*, Poznań, 1998, p. 222, 224.

Nagurskiai), Liublino (pvz. Bielskiai, Visockiai), Krokuvos (pvz. Čajevskiai), Kališo (pvz. Laškovskiai), Seradzo (pvz. Bialkovskiai), Palenkės (pvz. Šulovskiai), tačiau gausu buvo iš Mazovijos atvykusiųjų (pvz. Chmielevskiai, Chšanovskiai, Gorskiai, Gruževskiai, Naborovskiai, Okurovskiai, Ozmejevskiai, Paplinskiai, Radziminskiai, Ribinskiai, Skaševskiai, Važinskiai, Višomirskiai ir kt.)¹⁹³. Mat Mazovijoje buvo labai gausu smulkiosios ir neturtingosios bajorijos, kurie verčiami nepritekliaus ieškojo naujos savirealizacijos erdvės¹⁹⁴. Šią situaciją rekonstruoti padeda XVII a. pasirodęs publicistinis kūrinys *Prawdziwa jazda Bartosza Mazura jednego do Litwy na służbę, podczas Trybunału roku 1643 wyprawiającego się*¹⁹⁵. Autorius pradeda kūrinį pirmiausia aprašydamas socialinius motyvus: pagrindiniam personažui Mazovijos bajorui Bartošui įgrysta troba, skurdas ir kasdieninė rutina – tėvas varo jaučių ganyti, grįžus, motina jau varo prie žagrės, ir galiausiai jis apsisprendžia: *pojadęc ja sobie do mielej Litwy*. Vėliau, tarsi bandoma pagrįsti pasirinktos kelionės kryptį, sukuriant patrauklios, kone idealios Lietuvos įvaizdį, „kur pats ponas Dievas ir visi šventieji gyvena“. Tad kūrinyje galima pamatyti realų išvykstančio lenkų bajoro prototipą. Atvykus Bartošui į Lietuvą, autorius nurodo socialines realijas, viliojančias bajorą – tai kilmingųjų tarnų gyvenimas: *Ale za samym kadlubem to tam jacy starsi słudzy w czerwonych delijach (...). Oj, nie zal ze by się z takimi pobratać, przed ktorymi rusylem capki i nie zal mi bo bylo przed kim*. Nuosekliai toliau plėtodamas siužetą, autorius pateikia, manytina, galimą dvaro tarno ar tarnybininko verbavimo mechanizmą, kai pagrindinis veikėjas, susižavėjęs vienu Lietuvos ponu bei jo apranga, kreipiasi į jį: *Cy mie w[a]ść, moje panią[t]ko, nie przyjmie za starszego slugę*¹⁹⁶. Taigi, šiame kūrinyje pakankamai įtikinamai pateikiamas vienas iš galimų lenko bajoro atvykimo į LDK modelių.

---

¹⁹³ J. Drungilas, Echa unii polsko–litewskich: imigracja polskiej szlachty na Żmudź, reemigracja oraz związki z krajem rodzinnym na przełomie XVI i XVII wieku, *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego*, t. 14, Warszawa, 2015, p. 11.

¹⁹⁴ Plačiau žr. W. Smoleński, *Szkice z dziejów szlachty mazowieckiej*, Kraków, 1908.

¹⁹⁵ *Prawdziwa jazda Bartosza Mazura jednego do Litwy na służbę, podczas Trybunału roku 1643 wyprawiającego się*, *Dawna facecja polska (XVI–XVIII w.)*, op. J. Krzyżanowski i K. Żukowska-Billip, Warszawa, 1960, p. 166–173.

¹⁹⁶ *Prawdziwa jazda Bartosza Mazura...*, p. 166, 168, 169.

2.1.4. Migracijos mechanizmo veikimas:

Šiaulių seniūnijos pavyzdys (XVI a. antroji pusė)

Pirmiausia lenkų bajorų traukos į LDK ašimi tapdavo neformalūs pareigybiniai santykiai, kai pradžioje didikas užverbuodavo lenkų bajorą. Taip susidarydavo įprasta schema: LDK didikas → lenkas tarnas, tarnybininkas, (pvz. M. Radvila Juodasis → J. Gruževskis). Pažvelgus atidžiau, galima išvysti tolimesnę šio reiškinių tąsą, kai neretai „imigrantai – pionieriai“, t. y. pirmieji atvykusieji tapdavo kitų lenkų bajorų traukos centrais. Pavyzdžiui, pirmosios kartos lenkų atvykėlių, daugiausia tapusių Žemaitijos pareigūnais, aplinkoje taip pat dominavo lenkų kilmės tarnybininkai bei tarnai. Antai, LDK taurininko Stanislovo Kęsgailos buvęs tarnybininkas Stanislovas Skaševskis (kilęs iš Mazovijos), Kražių tijūnas, savo aplinkoje turėjo tarnybininką Joną Ozmejevskį (kilusi iš Mazovijos, Cechanuvo pav.¹⁹⁷). Tad aukščiau įvardinta migracinė schema atrodytų taip: LDK didikas (patronas) → jo tarnybininkas lenkas (vėliau tapęs Žemaitijos pareigūnu) → šio tarnybininkas, tarnas (lenkas). Galimos ir kitos šios schemos variacijos, kai vidurinei grandinėms daliai priklausė LDK bei Žemaitijos pareigūnai (nebūtinai lenkų kilmės), kuriems tarnavo ar dvarus administravo atvykę lenkų kilmės bajorai, pvz.: LDK kanclerio Mikalojaus Radvilos Rudojo klientas LDK dvaro maršalka Jonas Volmenskis turėjo tarnybininką Andrių Dobžickį¹⁹⁸ (atvykusį iš Didžiosios Lenkijos, Kališo pav.¹⁹⁹), arba Josvainių laikytojas Mikalojus Miloševskis (kilęs iš Mazovijos, Cechanuvo pav.²⁰⁰) turėjo tarnybininką lenką

¹⁹⁷ Lenkijoje ši giminė buvo įvardijama kaip Žmijo(e)vskių (*Żmijo(e)wski*), kuri buvo įsikūrusi Mazovijoje, Cechanuvo pav., Žmijevo parapijoje, bei naudojo Vanago herbą (žr. *ŻD, t. XVI: Mazowsze*, p. 333; A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe...*, p. 354.). Kai Žemaitijoje šios giminės atstovai aptinkami apie XVI a. vidurį ir vadinami Ozmejevskiais (žr. *LMAB RS*, f. 37–1714, l. 3 (1561 m.), G. Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. IV, p. 421–422; J. Drungilas, *Adaptacija i integracija pierwszego pokolenia...*, p. 265.).

¹⁹⁸ *LMAB RS*, f. 37–1714, l. 3; *ОДВЦА*, т. 1, p. 32.

¹⁹⁹ Manytina, kad Dobžickių giminė yra kilusi nuo Dobžicos (*Dobrzyca*) vietovės, esančios D. Lenkijoje, Kališo pav. (žr. *ŻD, t. XII: Wielkopolska*, p. 116.).

²⁰⁰ Antai, 1579 m. Mazovijoje, Cechanuvo pav., Černicų par. viena šalia kitos buvo trys Miloševicų vietovės: *Milosewiez Wielkie*, *Milosewiez Maly*, *Millosewiecz Toki* (žr. *ŻD, t. XVI: Mazowsze*,

Joną Vižikovskį (Vižchovskis²⁰¹), o Rietavo tįjūnas Morkus Vnučka – Jokūbą Vinski²⁰² (kilusį iš Palenkės vaivadijos, Drohičino pav.²⁰³) ir panašiai. Kaip matyti iš aptartųjų pavyzdžių lenkų bajorų migracijos ir jų įsikūrimo reiškinys jau XVI a. antroje pusėje buvo išplitęs plačiai, kai lenkų bajorai aptinkami net ir tarp Žemaitijos vidutiniosios bajorijos tarnų. Antai, M. Radvilai Našlaitėliui priklausančių Kražių vietininkas Baltazaras Varputėniškis savo tarnu turėjo ne per seniausiai iš Mazovijos atvykusį Joną Javorski²⁰⁴.

Antroji migracijos mechanizmo varomoji jėga buvo giminystės ryšiai – stiprus bei solidarizuojantis tiek atvykusius, tiek Lenkijoje likusius asmenis veiksnys. Tad XVI a. antroje pusėje Žemaitijoje naujų atvykėlių pagrindiniai traukos centrai tapo artimi giminaičiai: 1) broliai – pvz. XVI a. pabaigoje Žemaitijos vyskupo Merkelio Giedraičio pakviestas, Jonas Višemirskis (kilęs iš Mazovijos, Nuro žemės²⁰⁵), kanauninkas, oficiolas (1593), o vėliau – sufraganas²⁰⁶, padėjo savo broliui Martynui įsikurti Žemaitijoje²⁰⁷, taip pat paminėtini brolių Okurovskių, Gruževskių ir kiti atvejai²⁰⁸; 2) pusbroliai – pvz. Andrius Diminskis (kilęs iš Liublino vaivadijos, Lukovo pav.²⁰⁹), tarnavo pas

---

p. 341.). Plačiau apie šią giminę Žemaitijoje žr. G. Błaszcyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. IV, p. 138.

²⁰¹ Šiuo metu įvardinti tiksliai Vižichovskių/Vižikovskių kilmę yra keblu. Pirma, dėl pavardės skirtingo užrašymo Žemaitijos žemės teismo knygoje. Kaip aukščiau minėta M. Miloševskio tarnybininku buvo Jonas Vižchovskis (*Вурховскіи*, žr. *ОДВЦА*, t. 2, p. 27.), o 1597 m. Polocko kašteliono Vaclovo Šemetos tarnybininku buvo Mykolas Vižikovskis (*Вурховскіи*, *ОДВЦА*, t. 4, p. 249.) Tad pagal šią šaltiniuose varijuojančią pavardę galime manyti, kad atvykę asmenys galėjo būti iš dviejų regionų: a) iš Palenkės, Melniko pav. nuo *Wirziki* vietovės kilę Vižikovskiai (*ŽD*, t. XVII (cz. I): *Podlasie*, p. 65.), b) arba iš Mazovijos, Lomžos pav., XV–XVI a. gyvenę *Wirziki* vietovėje bei naudoję Liubicz herbą (žr. *ŽD*, t. XVI: *Mazowsze*, p. 370; A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe...*, p. 348–349; mazovietiškos kilmės versijos laikosi ir G. Błaszcykas, žr. G. Błaszcyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. IV, p. 341–343.).

²⁰² *ОДВЦА*, t. 2, p. 54; t. 1, p. 59.

²⁰³ 1580 m. Drohičino pav. tuometinėje Cechanuvo-Vinos parapijoje buvo kelios vietovės, kur gyveno Vinskių giminės atstovai: *Winna Stara*, *Winna Wipichi*, *Winni Krisczki*, *Winni Witki*, *Winni Czibori*, *Winni Sutki*, žr. *ŽD*, t. XVII (cz. I): *Podlasie*, p. 41.

²⁰⁴ Mazovijos bajoro J. Javorskio skundas, *LMAB RS*, f. 256–4263, l. 1.

²⁰⁵ Išsamiau J. Višemirskio biografijos detalės pateikiamos žr. V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, Vilnius, 2009, (toliau – *LKD XIV–XVI a.*) nr. 215, p. 53.

²⁰⁶ G. Błaszcyk, *Diecezja Żmudzka od XV do początku XVII wieku. Ustrój*, Poznań, 1993, p. 128.

²⁰⁷ Žemaičių vyskupijos kapitulos aktai 1417–1655 m., *Kauno kurijos archyvas*, b. 1, l. 142–144, 167–168.

²⁰⁸ Žr. žemiau šiame skyriuje pateiktus brolių Gruževskių ir Okurovskių pavyzdžius.

²⁰⁹ Diminskiai, Dminskiai (*Dymiński*, *Dmiński*), kilę nuo Dminino vietovės, Liublino vaiv., Lukovo pav., žinomas jau XV a. *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu* (Dzieje Lubelszczyzny, t. III), opr. St. Kuraś, Warszawa, 1983, (toliau – *SIWojLub.*) p. 65); 1580 m. minimas ten gyvenęs Abraomas Diminskis (*ŽD*, t. XIV: *Małopolska*, p. 412).

Joną Umiaszovskį (kilęs iš Mazovijos, Varšuvos pav.²¹⁰), o jo pusbroliis Bartošas – pas buvusį Patumšių tiją Joną Žickį²¹¹ (kilęs iš Lenkijos Karalystės Karališkosios Prūsijos²¹²); 3) dėdės – pvz. Stanislovo Skaševskio (atvykęs iš Mazovijos, Zakročimo pav.²¹³) aplinkoje užtinkame jo sūnėną Stanislovą Gorskį (atvykęs iš Mazovijos, Varšuvos pav.²¹⁴), o Šiaulių klebono Jono Maškovskio (Didžioji Lenkija, Lenčycos pav.²¹⁵) dėka į Žemaitiją atvyko jo sūnėnas Aleksandras²¹⁶; taip pat veikiausiai ir tolimesni giminaičiai. Taigi kraujo ryšys migracijos procese atlikdavo tarsi magneto funkciją, kai vienam šeimos nariui išvykus į LDK ir įsikūrus, juo pasekdavo kiti dažnai artimo giminystės laipsnio asmenys.

Prie to reikia pridurti, kad atvykėlių srautai, „bangos“ buvo tampriai susijusios su Žemaitijos seniūnų ir kitų vietinių pareigūnų kaita²¹⁷. Jų keitimasis buvo stiprus veiksnys, kuris veikė vėliau atvykstančių lenkų bajorų kontingentą. Tad šiuo atveju atvykėlių, kilusių iš vieno regiono gausėjimui įtaką turėjo ne vien tik horizontalūs (giminystė, kaimynystė), bet ir vertikalūs (klientiniai) ryšiai.

---

²¹⁰ Plačiau apie Umiaszovskių giminės kilmę žr. J. Drungilas, Lenkų giminių, įsikūrusių Žemaitijoje, genealoginės savimonės atspindžiai antroponimijoje: kilmės motyvas (XVI a. antroje pusėje – XVIII a.), *Lietuvos istorijos metraštis*, 2014/2, 2015, p. 68–71.

²¹¹ *ОДВЦА*, t. 2, p. 63, nr. 326; E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda...*, p. 289, 359.

²¹² Manytina, kad pastarieji Žemaitijoje įsikūrę Žickiai buvo kilę iš Lenkijos Karališkosios Prūsijos regione buvusio *Żyhc* dvarelį (Antai, XVI a. antroje pusėje *Sziczkie* vietovėje minimi: *Martinus Sziczkecz, Joannes Sziczki* ir kt., žr. *ŻD, t. XXIII: Prusy Królewskie*, p. 232; M. Targowski, *Na prawie polskim i niemieckim. Kształtowanie się ziemskiej własności szlacheckiej na Pomorzu Gdańskim w XIII–XVI wieku*, Warszawa, 2014, p. 61.). Nors taip pat žinoma Žickių giminė, įsikūrusi Mazovijoje, Ravos vaiv., XVI a. valdžiusi *Życko (Życko/Życk)* dvarelį bei naudojusi Junošos herbą (K. Pacuski, *Możnowladztwo i rycerstwo ziemi gostymińskiej...*, p. 138–140; *ŻD, t. XVI: Mazowsze*, p. 200). Visgi, iš Žemaitijoje įsikūrusios Žickių giminės, naudojusios Dževice herbą, vartojamo patronimo „Ottowicz“, manytina, kad tai buvo iš Karališkosios Prūsijos atvykusi giminė (G. Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. VI, p. 418–420.).

²¹³ R. Ragauskienė, Klientelė Reformacijos verpetuose. Bajoro Skaševskio biografijos tyrimas, *Darbai ir Dienos*, t. 44, 2005, p. 190.

²¹⁴ R. Klimavičius, Gorskių giminės genealogija, *Žemaičių praeitis*, ats. red. A. Butrimas, t. 2, Vilnius, 1993, p. 257; V. Vaivada, Dokumentas apie S. Gorskio vedybas, *ten pat*, p. 277–278.

²¹⁵ Plačiau apie Maškovskių giminės kilmę žr. J. Drungilas, *Echa unii polsko–litewskich...*, p. 13–15.

²¹⁶ *VUB RS*, f. 7 – ŽŽT–1593 (15, 23/14596), nr. 21, l. 21–25; *ОДВЦА*, t. 3, p. 54, nr. 21.

²¹⁷ Antai, su Stanislovu Kęsgaila Žemaitijoje įsikūrė Radziminskiai, Skaševskiai, su Chodkevičiais – Mališevskiai, Sapiegomis – Pšistanovskiai, Kamenskiai, Radvilomis – Gruževskiai, žr. J. Drungilas, *Adaptacija i integracija pierwszego pokolenia szlachty polskiej osiedlającej się na Żmudzi (II połowa XVI – początek XVII wieku)*, *Europa Orientalis. Studia z Dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich*, t. 1, Toruń, 2009, p. 255–265.

Aukščiau aptartoji lenkų bajorų atvykimo ir įsikūrimo schema perteikia tik svarbiausias migracijos proceso linijas, jos arterijas. Pasitelkime konkretų pavyzdį – Šiaulių seniūnijos administracijos aparatą, kurio formuotoju 1572–1616 m. laikotarpyje buvo Mikalojus Radvila Našlaitėlis, tačiau pagrindinį dėmesį fokusuodami į tuometinį jo vietininką Joną Gruževskį (1580–1592 m.) bei jo aplinką (žr. 1 schemą).

Minėtas Šiaulių seniūnijos vietininkas Jonas Gruževskis (*1540–†1609) buvo kilęs iš Mazovijos, Lomžos pav. Kaip anksčiau minėta, jis dar prieš 1560 m. buvo užverbuotas Vladimiro paseniūnio Vasilijaus Hulevičiaus, o vėliau jį „perėmė“ Radvila Juodasis paskyręs Niehnievičių vietininku. Tad užverbuotas J. Gruževskis apie XVI a. vidurį atsikėlė į patrono valdas Naugarduko pav., kur 1560 m. įsigijo Baracino dvarelį. Jonui vietininkaujant Niehnievičiuose, praėjus kuriam laikui, jis iš gausios savo aštuonių brolių šeimos į LDK pasikvietė keturis – Mikalojų, Damijoną, Andrių ir Jokūbą. Jaunesnieji jo broliai – Paulius, Stanislovas ir Pranciškus liko Mazovijoje, kuriems atiteko valdos Młodzianove, Okurove bei Karališkuosiuose Prūsuoje (Grodziske ir Gružuose)²¹⁸. Taip palaiptis pradėjo formotis migracinė grandinė, kurios „migrantu – pionieriumi“²¹⁹ šiuo atveju tapo pirmasis atvykęs asmuo – J. Gruževskis, pasikvietęs ir padėjęs atvykusiems broliams įsikurti LDK. Antai, jo brolis Damijonas bei greičiausiai jų giminaitis Vaitiekus²²⁰ (minimi nuo 1571 m.) priklausė M. Radvilos Našlaitėlio tarnybininkų ratui, o apie 1580 m. Jonui tapus Šiaulių seniūnijos vietininku, turėta jo Niehnievičių vietininko pareigybė atiteko broliui Jokūbui (įsikūrusiam ir pasilikusiam Naugarduko pav.), taip išsiplėtė šeimos ryšių geografinė erdvė. Suprantama, tai vyko su patrono M. Radvilos Našlaitėlio sutikimu, kai J. Gruževskis atlikdavo tarpininko funkciją, rekomenduodamas Radvilai „įdarbinti“ savo brolius.

---

²¹⁸ J. Drungilas, *Etnosocialinis mobilumas...*, p. 54–59.

²¹⁹ P. Han, *Soziologie der Migration: Erklärungsmodelle, Fakten, Politische Konsequenzen, Perspektiven*, Stuttgart, 2000, p. 12.

²²⁰ „Jurgielt służebników dworu jm. (...) Wojciechowi Gruzewskiemu 10 zł. (...)“, *VUB RS*, f. 5, B 67, nr. 3408, l. 141.

XVI a. 9 dešimtmetyje J. Gruževskiui persikėlus ir įsikūrus Žemaitijoje, kartu su juo atvyko ir kiti broliai, kuriems Jonas padėjo įsikurti: Damijonui pavedė jam įkeistos Tytuvėnų valdos, o jauniausiajam Andriui, kuris XVI a. pabaigoje buvo įsikūręs Vilniaus pav., XVII a. pradžioje patikėjo centrinės jo rezidencijos – Kelmės valdos – administravimą²²¹. Subūręs aplink save brolius, J. Gruževskis kartu sukūrė artimais giminystės ryšiais paremtą svarbų patikėtinių ratą. Vėlgi, kaip rodo šis pavyzdys, ankstyvajame migracinės grandinės etape svarbiausias vaidmuo atiteko giminystės ryšiams²²², kurie tapo pagrindine atvykėlių atrama įsikuriant bei toliau siekiant karjeros²²³.

Tolimesnę šios migracinės grandinės dalį ir neformaliuosius jos ryšius atskleidžia brolių Okurovskių atvejais. Vienas iš brolių, Mikalojus Okurovskis, tarnavęs J. Gruževskiui įkeistame Tauragės dvare, į Žemaitiją pasikvietė keturis savo brolius: Andrių, Joną, Juozapą ir Mykolą²²⁴. Dar vienas, matyt, vyriausias jų brolis Stanislovas, tapo Gruževskio administruojamai Šiaulių valdai priklausiusio Radviliškio miestelio vietininku²²⁵. Taigi, broliai Mikalojus ir Stanislovas sukosi Šiaulių vietininko erdvėje: vienas asmeninėje, o kitas – pareigybinėje sferoje. Mat brolių Okurovskių ir Jono Gruževskio ryšys nebuvo atsitiktinis: Okurovas, iš kurio buvo kilę broliai, buvo viena iš Gruževskių giminės valdų Mazovijoje²²⁶, jie buvo kilę iš to paties pavieto²²⁷

---

²²¹ J. Drungilas, *Etnosocialinis mobilumas...*, p. 54–57, 60.

²²² Giminytės ryšių svarbą Radvilų klientinėje sistemoje aptarė J. Tazbiras, apdorojęs XVII a. pirmos pusės Radviloms tarnavusių Lubienieckių, Mieženskių, Pšipkovskių medžiagą, (žr. J. Tazbir, *Bracia polscy w służbie Radziwiłłów w XVII wieku, Radziwiłlowie XVI–XVIII wieku: w kręgu polityki i kultury* (Miscellanea historico-archivistica, t. III), Warszawa-Lódź, 1989, p. 144). O vėliau analizuodama Radvilų klientūros sudėtį tą patį pastebėjo U. Augustyniak (U. Augustyniak, *Znaczenie więzów krwi w systemach nieformalnych w Rzeczypospolitej pierwszej połowy XVII wieku na przykładzie klienteli Radziwiłłów birżańskich, Kultura staropolska – kultura europejska. Prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa, 1995, p. 205–210).

²²³ L. Lorenzetti, *Les élites „tessinoises“ du XVIIe au XIXe siècle: alliances et réseaux familiaux*, A.-L. Head-König, L. Lorenzetti, B. Veyrassat éd., *Familles, parenté et réseaux en Occident (XVIIe–XXe siècles). Mélanges offerts à Alfred Perrenoud*, Genève, 2001, p. 207–211.

²²⁴ *ОДБЦА*, т. 2, p. 174.

²²⁵ *ОДБЦА*, т. 1, p. 111; Plačiau apie šią giminę Žemaitijoje žr. G. Błaszczuk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. IV, p. 385.

²²⁶ B. Gruzewski, *Kościół ewangelicko-reformowany w Kelmach. Rys historyczny na dokumentach urzędowych*, Warszawa, 1912, p. 4.

²²⁷ Štai, 1578 m. Lomžos žemėje, Kolno pav. minimos dvi vietovės, kuriose gyveno Okurovskiai: *Ocurowo Młodzianowo ir Okurowo Brzozowo*, žr. *ŻD, t. XVI: Mazowsze*, p. 375.

bei naudojo tą patį Lubičo herbą²²⁸, t. y. atvyko iš ten pat, kaip ir Gruževskiai, ir priklausė vadinamajai tai pačiai heraldinei giminei. Net praėjus kuriam laikui, ši giminystė buvo prisimenama. Antai, net antrai atvykėlių kartai priklausantis Žemaitijos žemės teisėjas Jurgis Gruževskis aiškiai prisimena giminystės ryšius: *pokrewnego mego pana Okurowskiego*²²⁹. Vėlgi, ir minėtu atveju Šiaulių vietininkas galėjo būti tas tarpininkas, kuris savo patronui M. Radvilai Našlaitėliui rekomendavo Stanislovą Okurovskį kaip kandidatą į Radviliškio miestelio administratoriaus vietą. Šiek tiek neformalių ryšių erdvę praplečia minėto Stanislovo Okurovskio vedybiniai ryšiai. Jis buvo vedęs Reginą Kochanaitę iš Naugarduko vaivadijos kilusią rusenų kilmės giminės atstovę²³⁰. Ir neatsitiktinai Reginos brolis Timotiejus Kochanas tapo J. Gruževskio vietininkaujamos Šiaulių valdos pajamų raštininku²³¹. Minėtose vedybose svarbų vaidmenį suvaidino tai, jog S. Okurovskį ir T. Kochaną globojo tas pats M. Radvila Našlaitėlis²³². Beje, vedybos tarp to paties patrono tarnybininkų ir klientų buvo įprastas didiko dvaro ir klientūros vidinio solidarumo ženklas²³³.

Lenkų kilmės bajorų aptinkame ir paties Jono Gruževskio aplinkoje. Antai, žinomas jo tarnybininkas Valentinas Bžeskis²³⁴, kilęs iš Mazovijos, Plonsko pav.²³⁵ J. Gruževskiui priklausiusį Želvių dvarą valdė Mikalojus Plonskis²³⁶, kilęs iš Palenkės, Bielsko pav.²³⁷ Manytina, jog pastarieji

---

²²⁸ „(...) inter nob. Mathiam, Paulum, Nicolaum filios olim Mathie de Okurowo et partes ipsius adherentes de armis Lubycze ab una (...)“; 1472 m., Kolnas, A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe*..., nr. 388, p. 85.

²²⁹ *LNB RKRS*, f. 93–666, l. 1v.

²³⁰ *ОДВЦА*, т. 1, p. 171.

²³¹ *ОДВЦА*, т. 2, p. 162.

²³² T. Kempa, *Urządnicy i klienci...*, p. 218–219 (išnaša 158).

²³³ U. Augustyniak, *Globėjo pareigos tarnybininkams ir klientams, remiantis Kristupo II Radvilos (1585–1640) klientelės pavyzdžiu. Lūkesčiai ir tikrovė, Lietuvos istorijos metraštis, 2002/1*, Vilnius, 2003, p. 55.

²³⁴ *VUB RS*, f. 7 – ŽŽT–1591 (10, 18/14592), nr. 670, l. 965.

²³⁵ A. Kojalavičius-Vijūkas nurodo, kad ši giminė atsikėlė iš Mazovijos, naudojo Pravdzico herbą, o vėliau įsitvirtino Płonsko pav.: „Brzesky, ex Mazovia in Lituaniam.“, A. Kojalavičius-Vijūkas, *LDK giminių ir herbų vardynas*, p. 65; A. Boniecki, *Herbarz Polski...*, t. II, p. 168. Minėtos giminės lidzas buvo Płonsko pav. Baboševo par., ji turėjo žemių Baboševo, Sokolnikų ir Bžeskių vietovėse, *ŽD, t. XVI: Mazowsze*, p. 99. Kai S. Uruskis pateikė kitokius duomenis nurodydamas, kad Bžeskių giminė kilusi iš Seradzo vaiv. ir naudojusi Veršiuko (*Ciołek*) herbą, ji XVI a. atsikėlė į Palenkę, o XIX a. aptinkama Kauno pav., žr. S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. II, p. 23.

²³⁶ *VUB RS*, f. 7 – ŽŽT–1589–1590 (14589/15), nr. 460, l. 361 (Želvių dv. vietininkas). Iš 1595 m. dokumento sužinome, kad Mikalojus Plonskis (*Плоньский*), įvardijamas kaip Žemaitijos žemionis,

tarnybininkai buvo jo užverbuoti iš pažįstamų ar jo tėvynainių rato, taip J. Gruževskiui užsitikrinant atsidavusių žmonių grupę savo Kelmės dvare.

Lenkų kilmės bajorų aptinkame ir J. Gruževskio pareigybinėje aplinkoje, kurie irgi priklausė M. Radvilos Našlaitėlio tarnybininkų ratui, pvz.: Šiaulių vaitas Mikalojus Suchodolskis (kilęs iš Mažosios Lenkijos, Sandomiro pav.²³⁸), Šiaulių seniūnijos pavietininkis Jokūbas Grondckis (kilęs iš Mazovijos, Viznos pav.²³⁹), Žagarės dv. vietininkas Lukas Vasilevskis²⁴⁰ (kilęs iš Palenkės, Drohičino pav.²⁴¹). Šiam migraciniam srautui neoficialiai galima priskirti dar porą asmenų. Antai, Jašiūnų dvarą, esantį Vilniaus pav., administravo Stanislovas Chšanovskis²⁴² (min. 1577 m.), kilęs iš Mazovijos, Viznos pav.²⁴³ Manytina, kad su minėtu asmeniu giminystės ryšiais buvo susijęs tuometinis Gelgaudiškio ir Zapyškio klebonas Jokūbas Chšanovskis (1577 m.²⁴⁴), kurio dėka atvykę iš Mazovijos Žematijoje įsikūrė du broliai,

---

jau buvo miręs, o jo žmona – Jadvyga, Jono Juškevičiaus d., buvo Telšių valsčiaus žemionė, *VUB RS*, f. 7 – ŽŽT–1595 (17, 26/14600), nr. 199, l. 366.

²³⁷ *ŽD*, t. XVII (cz. 1): *Podlasie*, p. 109–110; Ši giminė naudojo Rolos herbą, žr. *Herbarz Ignacego Kapicy Milewskiego...*, p. 328; Beje, vėliau Plonškių 1667 ir 1690 m. Žemaitijos padūmės registruose neaptinkame, tačiau 1670 m. Kristupas Plonkis (*Plonski*) minimas kaip Raseinių miestelėnas, *LNB RKRS*, f. 93–1183, 1185.

²³⁸ 1567 m. kariuomenės surašyme Mikalojus Suchodolskis (†1601) minimas kaip LDK pakanclerio Eustachijaus Valavičiaus „tarnas“, išrengęs dvaro vėliavai 1 raitelį, o dar 1 – iš Veliuonos valsčiaus. Vėliau jis tapo JKM rotmistru, po to Vendeno (1578–1582), galiausiai Marienhauso (1584–1601) seniūnu, o 1592 m. aptinkamas kaip Šiaulių vaitas (*AGAD*, AR, dz. XVII, nr. 148, l. 1; *PIIB*, t. XXXIII, p. 446, 1284; *ОДВЦА*, т. 2, p. 151, nr. 717; *Urządnicy inflanccy XVI–XVIII wieku. Spisy* (Urządnicy dawniej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. IX), opr. K. Mikulski, A. Rachuba, Kórnik, 1994, nr. 2070, 2270, p. 192, 210; A. Haratym, Mikołaj Suchodolski, *PSB*, t. XLV, zes. 3, Warszawa-Kraków, 2007-2008, p. 293.). Pastebėtina, kad XVII a. pradžioje šios giminės atstovų Žemaitijoje nebeaptinkama. Pagal K. Niesiecki, minėto asmens palikuonys įsikūrė Valkavysko pav. (žr. K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. VIII, p. 557.).

²³⁹ *VUB RS*, f. 7 – ŽŽT–1590 (11, 17/145491), nr. 322, l. 524. Manytina, jog Jokūbas buvo kilęs iš ten pat kaip ir Jonas Grondckis – iš Viznos pav., („(...) земенин г(оспода)рский повету ви(3)ко(го) пан Ян Кгронский учтивый шляхтич (...)“; *VUB RS*, f. 7 – ŽŽT–1604 (39, ŽB 47), nr. 81, l. 33.). Ši giminė naudojo Lados herbą (plačiau A. Boniecki, *Herbarz Polski...*, t. VII, p. 52; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej...*, t. IV, p. 367–368.).

²⁴⁰ *AGAD*, AR, dz. II, ks. 68, l. 8; dz. XVII, sygn. 152, l. 4v.; *HIAB*, f. 694, ap. 4, b. 1841, l. 74, 99; b. 1842, l. 19; T. Kempa, *Urządnicy i klienci...*, p. 216–17, 219.

²⁴¹ *ŽD*, t. XVII (cz. 1): *Podlasie*, p. 38. Žinoma, kad ši Drohičino pav. įsikūrusi (vėliau ir Volynės vaiv. aptinkama) Vasilevskių giminė naudojo Dževicos herbą, žr. *Herbarz Ignacego Kapicy Milewskiego...*, nr. 574, s. 438; K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. IX, p. 245.

²⁴² *ПАДА*, f. 1473, ap. 1, b. 326, l. 1. Žinoma, kad jis 1581 m. naudojo Suchekomnatų herbą, *VUB RS*, f. 22–550, l. 7; pgl. A. Kojalavičius-Vijūkas, *LDK giminių ir herbų vardynas*, p. 221, išnaša 101; *АВАК*, т. 24, nr. 230, p. 364.

²⁴³ Antai, Mazovijoje, Viznos pav. 1577 m. buvo dvi vietovės: *Chrzanowo Wipichi* ir *Chrzanowo Cyrpki*, kur gyveno Chšanovskiai, (žr. *ŽD*, t. XVI: *Mazowsze*, p. 359.).

²⁴⁴ *LKD XIV–XVI a.*, nr. 659, p. 120; G. Błaszczyk, *Diecezja Żmudzka...*, p. 178.

Jono sūnus: Tomas ir Paulius²⁴⁵. Greičiausiai daugumos minėtų lenkų bajorų atvykimas ir įsikūrimas Žemaitijoje neapsiėjo be J. Gruževskio tarpininkavimo bei M. Radvilos Našlaitėlio sutikimo. Taigi šie pateikti pavyzdžiai verčia suabejoti, ar išties Radvilų giminės tarnybininkų verbavime, kaip teigia R. Ragauskienė, svarbiausias kriterijus buvo LDK pilietybė²⁴⁶.

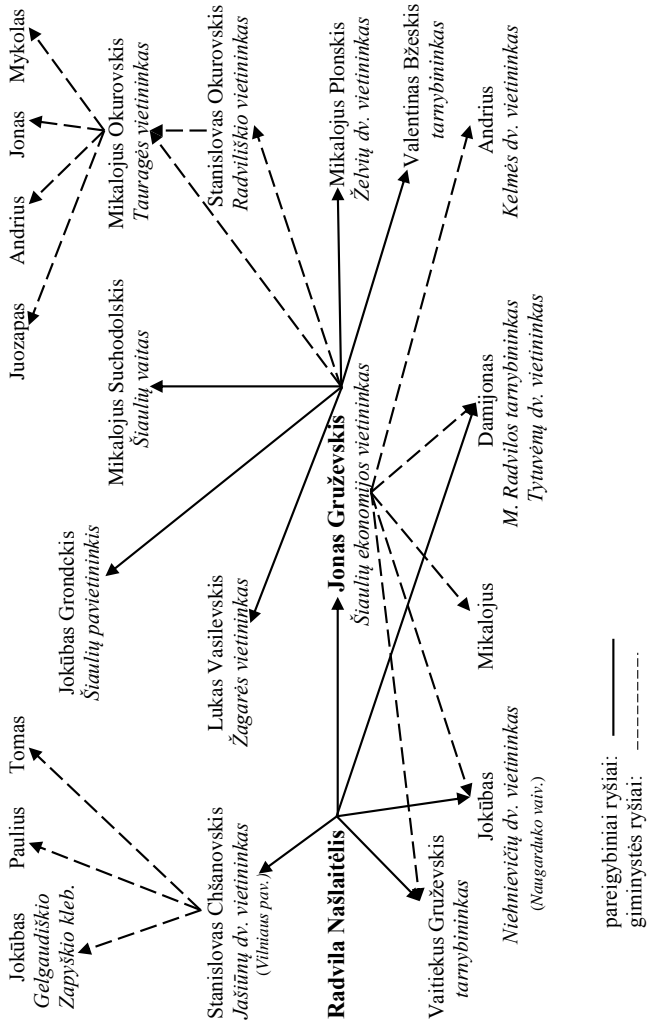
Apibendrinant galima pasakyti, kad Jonas Gruževskis atvykęs bei įsikūręs LDK ir tapęs Šiaulių seniūnijos vietininku į savo tarnybinę aplinką bei asmeninę sferą pritraukė giminaičius ir kaimyninius bajorus iš Lenkijos, vienokiu ar kitokiu būdu susaistytais ryšiais. Visgi, šalia šio mazovietiškos kilmės migrantų branduolio buvo ir iš kitų regionų – Palenkės, Sandomiro – atvykusių bajorų. Tai rodo, kad negalime sukurti vientisos migracinės schemos, nes šis procesas prilygo kintančiai mozaikai.

---

²⁴⁵ *ОДБЦА*, т. 3, p. 108. Šiek tiek duomenų apie šią giminę pateikė G. Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. I, p. 359.

²⁴⁶ R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*, Vilnius, 2002, p. 160.

1 schema. Migracinės grandinės pavyzdys (XVI a. antroji pusė)

2.2. Ryšiai su gimtine Lenkijoje

Žemaitijoje apsigyvenę lenkų bajorai pirmiausia rūpinosi įsikurti naujoje vietoje, tačiau kartu jie taip pat jautė ir gimtinės trauką, veikiamą dviejų tarpiai tarpusavyje susijusių „magnetų“ – Lenkijoje likusių giminaičių bei valdų.

Ryšiai su gimtinėje likusia gimine neabejotinai buvo svarbūs pirmos kartos atvykėliams, o labiausiai pradžioje, siekiant įsikurti naujoje aplinkoje. Akivaizdžiai tai paliudija migracinės grandinės mechanizmas, kai atvykusiųjų aplinkoje, kaip sakytą, aptinkami įvairiais giminystės ryšiais susieti artimieji: broliai, sūnėnai, dėdės ir panašiai²⁴⁷. Be to, nuolatinių ryšių su gimine palaikymą stimuliavo ilgalaikis pirmos kartos atvykėlių valdų išlaikymas gimtinėje, Lenkijoje. Pragmatiniu požiūriu, šios valdos buvo pastovus finansinis šaltinis, kurio paskirtį ar jo „tėkmę“ galėjo reguliuoti pats atvykėlis. Galima išskirti keletą šio nekilnojamojo turto panaudojimo variantų. Pirmą – valda kaip pastovus (papildomas) finansinių pajamų šaltinis. Antai, XVI a. antroje pusėje buvęs Šiaulių seniūnijos, o vėliau Žagarės dv. vietininkas Lukas Vasilevskis greta gaunamų pajamų iš vietininkavimo kartu jų gaudavo ir iš savo tėvonijos Vasilievo dv., buvusio Palenkės vaiv., Drohičino pav.²⁴⁸ Antra, Žemaitijoje susituokusiems lenkų bajorams gimtinėje turėtos valdos kartais buvo užrašomos jų žmonoms kaip dovis²⁴⁹. Trečia, prirėkus vienkartinės didesnės pinigų sumos, atvykusieji jiems priklausančias valdas ar jų dalis įkeisdavo ir paprastai dažniausiai giminaičiams. Štai į Žemaitiją atvykęs Simonas Šulevskis (*Szulowski, Suliewski*) 1607 m. savo broliui Tomui 3 metams įkeitė Palenkės vaivadijoje, Bielsko pav. buvusio ir jam priklausiusio *prawem ojczystym od braci moich rodzonych* Točilovo (*Toczyłowo*) dvaro

²⁴⁷ J. Drungilas, *Adaptacija i integracija pierwszego pokolenia...*, p. 261.

²⁴⁸ Antai, 1580 m. Drohičino pav., Skžeševo par. buvusių vietovę „Wasieliewo“ valdė: „ślachetny Łukasz Wasielewski z cześnikami swemi, dał z włok ziemskich 5, po gr. 15.“, žr. *ŽD, t. XVII (cz. 1): Podlasie*, p. 38.

²⁴⁹ *ОДВЦА*, т. 4, p. 161, 317 ir kiti atvejai.

dalį²⁵⁰. Lygiai taip pat galima prisiminti anksčiau aptartą Jono Maškovskio atvejį, kuris net ir tapęs kunigu, išlaikė sau priklausančią Maškovicų (*Maszkowicie*) dvaro dalį. Šios dalies jis parduoti ar dovanoti neskubėjo savo broliui, tuometiniam Lenčycos pav. stalininkui Mikalojui. Be to, netgi broliui mirus, Jonas 1593 m. savo dvaro, buvusio Lenčycos pav., dalį už 6000 auksinų įkeitė sūnėnui Aleksandrui²⁵¹. Tad išlaikyti Lenkijoje buvusias valdas atvykėliams buvo paranku pirmiausia dėl praktinių sumetimų. Be to, tai buvo finansinė atrama besikuriant naujoje vietovėje, o galbūt tai galima vertinti ir kaip atsarginį galimo sugrįžimo į gimtinę variantą. Kita vertus, šitokią besikartojančią lenkų bajorų migraciją tarp Žemaitijos ir Lenkijos, negalima vadinti užbaigtine, t. y. galutinai įvykusia. Veikia ją vertinti kaip apykaitinę, švytuoklinę (angl. *circular, commuter*) migraciją. Kai yra numanu, kad atvykėlis didesniu ar mažesniu mastu galėjo „vizituoti“ skirtinguose Abiejų Tautų Respublikos regionuose jam priklausiusias valdas arba įsikūrusius giminaičius.

Tačiau konkrečiau nusakyti anuometinį atvykusiųjų ir jų giminaičių bendravimą, jo formas, intensyvumą pirmoje ir vėlesnėse kartose yra pakankamai sunku, nes išliko nedaug duomenų. Šaltiniuose aptikta tik keletas pavienių atvejų, kurie, manytume, dėl savo turinio verti atskiro aptarimo. Čia norėtusi paminėti du išskirtinius atvejus, kurie, nors ir fragmentiškai, atskleidžia neįprastą giminaičių komunikavimą pirmojoje kartoje. Štai, 1562 m. iš Kauno Stanislovas Suskis siuntė savo broliui į Mazoviją vokiečių, kad šis išmoktų lenkiškai, o jo brolis Tomas, Zambrovo pav. paseniūnis, iš Mazovijos į Kauną pasiuntė lenką, kad tasai išmoktų lietuviškai²⁵². Pirmiausia čia reikėtų atsižvelgti į tuometinį Kauno statusą. Šis miestas, anksti gavęs savivaldą (1409 m.) ir įsikūręs geografiškai patogioje padėtyje, sudarė puikias galimybes sparčiai bei sėkmingai vystytis bei augti prekybai, o taip pat ir pačiam miestui. Pagal finansinius srautus XVI a. Kaunas buvo antras miestas

²⁵⁰ *VUB RS*, f. 7 – ŽPT 1602–1606 (1, 1/14453) l. 298.

²⁵¹ *ОДБЦА*, т. 3, p. 54.

²⁵² *Vaito knyga 1561–1564* (Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a.), parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 2013, nr. 1034, p. 219; J. Lebedys, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, Vilnius, 1976, p. 192.

LDK²⁵³. Tad minėtų brolių Suskių apsikeitimas asmenimis, kurie vėliau turėjo tarpininkauti (vertėjauti) su į Kauną ar Mazoviją atvykusiais įvairiakalbiais prekybininkais, rodo, kad prekyba buvo motyvuotas brolių pragmatinis interesas dar labiau ateityje suintensyvinti tarpusavio komunikavimą, jų ryšius. Tad neatsitiktinai XVI a. antroje pusėje dalis šios Suskių giminės (h. Pomianas) „nusėdo“ Žemaitijoje: Patumšių ir Beržėnų valsčiuose²⁵⁴.

Antras atvejis, kai valdovo Vladislavo Vazos buvęs pėstininkų gvardijos pulkininkas Reiholdas Rosenas (1590–1664)²⁵⁵ XVII a. viduryje iš Žemaitijos, Akmenės valsčiaus, broliui Voldemarui į Lenkiją „atidavė“ vietinio valstiečio Vaitiekiaus Venckaičio dukrą, „paėmęs į nykštukus“²⁵⁶. Žinoma, kad anuomet juokdariai bei neūžaugos buvo neatsiejama valdovų bei LDK didikų dvarų kultūros dalis, kurių pagrindinė paskirtis buvo linksminėti²⁵⁷. Tačiau pastarasis atvejis išsiskiria, mat tai nebuvo nusamdyta, o prievartiniu būdu paimtas valdovo jurisdikcijai priklausiusi valstietė bei panaudota asmeniniams poreikiams. Čia taip pat susiduriame ne su Abiejų Tautų Respublikos diduomenės sluoksniui priklausančiais asmenimis, bet su gimine, kurios skirtingų šakų asmenys gyveno iš karinės tarnybos įvairiose Europos dalyse²⁵⁸. Tokiu būdu rekrūtuodami neūžaugas savo dvarams, Reinholdas bei jo brolis Voldemaras Rosenai imitavo ano meto kilmingųjų dvarų madas. Na, o aptartų pavyzdžių kontekstą tinkamai papildo dar vienas atvejis iš Vakarų Europos regiono. Kai XVI–XVII a. Prancūzijoje įsikūrę bei aukštesniam sluoksniui priklausę italai ne tik susirašinėjo su gimtinėje likusiais

²⁵³ Z. Kiaupa, *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 metų* (Kauno istorija, t. 1), Vilnius, 2010, p. 41–43, 73–82, 388–389.

²⁵⁴ G. Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. V, p. 426–427.

²⁵⁵ Plačiau apie R. Roseną žr. M. Nagielski, Reinhold Rosen, *PSB*, t. XXXII, zes. 2, p. 60–62.

²⁵⁶ „(...) Войтеху Венскайтю сына и дочку в карлы побралъ, сына при себе ховает, а дочку ажъ до Полски до брата своего отдалъ (...)“; *Lietuvos valstiečių ir miestėlių ginčai su dvarų valdytojais, I dalis: XVI–XVII amžiai*, sudarė K. Jablonskis, Vilnius, 1959, p. 289.

²⁵⁷ R. Ragauskienė, Dvaro juokdario „institutas“ Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje, *Naujasis židinys-Aidai*, 2011, nr. 4, p. 263–271.

²⁵⁸ Šiuo metu nėra aišku, kur buvo Voldemaro Roseno valdos Lenkijoje. Galbūt minėta valstiečio dukra atiduota tolimesniam Reiholdo giminaičiui Fabijonui Vilhelmui, kuris valdė Dzieldovą, buvusį Kunigaikštishkoje Prūsijoje bei Kruchovo kaimą, Gniezno pav., D. Lenkijoje (žr. M. Nagielski, Rosen Fabian Wilhelm, *PSB*, t. XXXII, zes. 2, p. 52–53.). Plačiau apie Rosenų giminę žr. *Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften*, Teil 1, 2: Livland, Bd. 2, Lief. 14, 15, 1929, p. 1049–1155 (genealoginės lentelės VIII, XII); *Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften*, Teil 2, 1: Estland, Lief. 1, 1930, p. 208–236; Teil 2, 2: Estland, Lief. 1, p. 171–184.

giminaičiais, bet parsisiųsdavo iš Italijos figas, razinas, *caprari* ir *marzolini* sūrius ir kt., tai, kas jiems primindavo gimtinę²⁵⁹. Suprantama, kad aukščiau išvardinti pavyzdžiai buvo būdingi stambiosios ir vidutiniosios bajorijos sluoksniui, ko, manytina, nepasitaikydavo tarp atvykusių smulkiųjų bajorų. Kita vertus, tokie kontrastuojantys „mainai“ tarp giminaičių dėl linksmybių ir prekybos, iš vienos pusės, signalizuoja apie aiškiai nenuspėjamą, o iš kitos, apie veikiausiai daugiaskluskę bei įvairialypę komunikavimo kultūrą tarp Žemaitijoje įsikūrusių ir Lenkijoje likusių giminaičių.

Prie įprastinių giminaičių susitikimų, kurių, kaip galima manyti, tikrai buvo ne vienas ir ne keletas, o ženkliai daugiau, vertėtų pridėti ir retas, bet pasitaikančias „priverstines“ atvykėlių išvykas į gimtinę. Antai, kaip sakytą, pagal Lietuvos statutų reikalavimą, atvykusį bajorą apkaltinus nekilingumu, jis privalėjo iš Lenkijos atgabenti į teismą dokumentą, įrodantį jo bajorišką kilmę. Tad, kaip rodo pateikti duomenys, į LDK atvykusiųjų bajorų pirmoji karta gana intensyviai palaikė ryšius su Lenkijoje likusiais giminaičiais.

Kur kas kebliau kalbėti apie įsikūrusios antrosios kartos ryšių išlaikymą su gimtine, nes dauguma atvykusių smulkiajai bajorijai priklausančių giminių tuo metu jau nebeturėdavo valdų Lenkijoje. Tačiau buvo keletas giminių, kurios išlaikė valdas ir antroje kartoje. Čia galime paminėti, kad XVI a. pirmoje pusėje į Žemaitiją atvykę Stanislovas Skaševskis ir Martynas Radziminskis, savo sūnums paliko Skaševo ir Radzimino dvarus Mazovijoje. Tad nieko nuostabaus, kai būsimasis Žemaitijos pakamaris Vaitiekus Radziminskis 1567 m. Cechanuvo pavieta valdė ne tik pagrindinį giminės Radzimino dvarą, bet ir gretimai esančias Kotermano, Kališo ir Tščiankos (*Trzcianka*) vietas ar jų dalis²⁶⁰. Beje, pasitaikydavo atvejų, kai giminė valdas Lenkijoje išlaikydavo net kelis šimtmečius. Šiame kontekste išsiskiria Mališevskių giminė (h. Godziemba), kuri turėjo valdų ne tik Žemaitijoje, bet ir per keletą kartų išlaikė giminės „lizdą“ Lenkijos Karalystėje. Štai Smolensko pastalininkis Jonas Chrizostomas Mališevskis

---

²⁵⁹ J.-F. Dubost, *La France italienne XVIe–XVIIe siècle*, Paris, 1997, p. 125–127.

²⁶⁰ *ŽD*, t. XVI: *Mazowsze*, p. 323.

Žemaitijoje, Juodeikių dvare 1671 m. surašytame testamente pažymi, kad savo palikuonims palieka *majętnosci w Koronie Polskiej, w ziemi Dobrzynskiej, nazwanie Maliszewa*²⁶¹. Šitoks ilgas valdų išlaikymas Lenkijoje veikė kaip katalizatorius palaikant ryšius su giminaičiais, kartais netgi nusitęsiančius per kelias kartas. O tai rodo, kad šalia pragmatinio intereso egzistavo ir kitas valdų išlaikymo motyvas. Daugumai atvykėlių šios valdos buvo pagrindiniai jų giminių dvarai, kuriuos buvo siekiama išlaikyti savos giminės rankose²⁶², nes, matyt, egzistavo ir atitinkama sentimentų dozė, kuri stimuliuodavo ryšių palaikymą su gimine bei gimtine²⁶³. Kita vertus, valdų išlaikymą Lenkijoje galima vertinti ir kaip migracinį „kanalą“, kuriuo galbūt galėjo atvykti nauji lenkų bajorai. Be to, gera proga aplankyti giminaičius galėjo būti karinė tarnyba Lenkijoje, kurios metu galbūt pasitaikydavo galimybė užsukti ir į gimtinę. Antai, 1590 m. Jonas Skaševskis negalėjo Raseiniuose dalyvauti teismo byloje, nes buvo: *на службе Речи Посполитой жолнерскоу, (...) въ Коруне Польскоу*²⁶⁴. Visgi, pastarieji pavyzdžiai aptinkami pasiturinčios, ekonomiškai pajėgios bajorijos sluoksnyje ir nepriskirtini įprastiniams atvejams, tačiau kartu jie rodo antros ir vėlesnių kartų pasiturinčiųjų sluoksniui priklausančių lenkų kilmės bajorų mobilumą.

Kaip toliau klostydavosi Lietuvoje įsikūrusių lenkų bajorų, priklausiusių dar vėlesnėms kartoms, santykiai su giminaičiais, tiksliai nėra aišku. Veikiausiai, nebeturint valdų Lenkijoje, laipsniškai trūkinėdavo ir santykiai su gimine. Visgi, netgi nutrūkus ryšiams su pagrindiniu dvaru gimtineje bei giminaičiais, minėti du elementai stipriai įsispausdavo į giminės genealoginę savimonę. Tiesa, ši tendencija labiau pastebima ekonomiškai pajėgioje, Žemaitijos valdžios elitui priklausančioje bajorijoje. Kalbant apie giminystės ryšių funkcionavimą giminės atmintyje, galima vėl prisiminti

---

²⁶¹ *LMAVB RS*, f. 37–3902, l. 4.

²⁶² Plačiau žr. P. Klint, *Szlachecki obrót ziemą w powiecie kcyńskim w latach 1626–1655*, Wrocław, 2012, p. 115–119.

²⁶³ Tai pastebima šiuolaikinės migracijos tyrimuose žr.: A. Portes, Introduction: The Debates and Significance of Immigrant Transnationalism, *Global Networks*, nr. 1(3), 2001, p. 188; *Užburtas ratas? Lietuvos gyventojų grįžtamoji ir pakartotinė migracija*, red. E. Barcevičius ir D. Žvalionytė, Vilnius, 2012, p. 66–68, 112.

²⁶⁴ *VUB RS*, f. 7 – ŽŽT–1591 (12, 18/14592), nr.600, l. 938v–939.

anksčiau aptartąjį Kopanskių atvejį, kai Žemaitijoje įsikūrusios šios giminės trečios kartos atstovas Stanislovas savo bajorystę Varšuvoje 1610 m. įrodė, remdamasis Lenkijoje gyvenusių antros kartos pusbrolių Jurgio ir Mikalojaus liudijimais²⁶⁵. Nors iš šių detalių nėra aišku, kiek iki tol giminaičiai palaikė ryšius, tačiau netgi darant prielaidą, kad bendravimas tarp giminaičių buvo nutrūkęs, šis pavyzdys rodo, kad giminėje iš kartos į kartą verbaliniu būdu buvo perduodamas atitinkamas giminės istoriją liečiantis informacijos kiekis.

Lygiagrečiai tą patį galima pasakyti apie atvykusiųjų kilmės vietas, jų pagrindinio giminės dvaro Lenkijoje pavadinimo atsiminimą, kuris stipriai įsirėždavo į giminės genealoginę savimonę. Įprastai giminės „lizdo“ ar kilmės vietovės pavadinimas, kuris buvo įterpiamas tarp asmens vardo ir pavardės, skirtingu metu „išnirdavo“ vėlesnėse kartose. Antai, antrai atvykėlių kartai priklausantis, iš Mazovijos kilęs Žemaitijos pilies teismo raštininkas, 1647 m. pasirašydamas, aiškiai nurodė savo kilmės vietą *Piotr z Rybna Rybiński*²⁶⁶. Panašų vaidmenį atliko giminės pirmtako Žemaitijoje vardo fiksavimas, arba kai buvo įrašomas giminės naudojamo herbo legendinis pirmtako vardas (pvz. *Skarbek Ważyński, Dunin Rajeckī*)²⁶⁷. Suprantama, šios tendencijos buvo būdingos visai Abiejų Tautų Respublikos bajorijai, tačiau atvykusių lenkų bajorų vėlesnėms kartoms tai svarbūs genealoginės savimonės elementai, primenantys jų kilmę bei giminystės ryšius.

2.3. Reemigracijos atvejai

Šalia aptarto lenkų bajorų imigracijos proceso egzistavo ir atvirkštinis reiškinys – reemigracija, kai į Žemaitiją atvykęs asmuo vėliau sugrįždavo į Lenkiją. Nustatyti tokį į gimtinę grįžtančių bajorų tikslų srautą praktiškai neįmanoma, nes vėlgi nėra aptariamą reiškinį fiksuojančių statistinių šaltinių, tad belieka remtis pavieniais atvejais, kurie atskleidžia minėto reiškinio

---

²⁶⁵ Plačiau žr. J. Drungilas, *Pinklės atvykusiai lenkų bajorijai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje 1447–1588 m.: juridinių suvaržymų ištakos, raida ir funkcionavimas, Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 5, sud. A. Dubonis, Vilnius, 2014, p. 90.

²⁶⁶ *VUB RS*, f. 7 – ŽPT–1646–1647 (11, 14464), nr. 33, l. 328v.

²⁶⁷ Plačiau žr. J. Drungilas, *Lenkų giminių, įsikūrusių Žemaitijoje...*, p. 61–95.

funkcionavimo kontūrus. Metodiniu požiūriu, reemigracija galime vadinti tokį atvejį, kai atvykęs ir Žemaitijoje įsikūręs asmuo (asmenų grupė): a) po kurio laiko aptinkamas sugrįžęs į Lenkijos Karalystę, b) buvo trumpam atvykęs dėl konkrečios priežasties (pvz. dalijantis mirusiojo brolio turta), c) vėliau nebeaptinkamas Žemaitijoje. Tiesa, paskutinis variantas gali iš dalies klaidinti, nes hipotetiškai maštant tuomet atvykęs galėjo būti miręs Žemaitijoje arba persikėlęs į kitas LDK dalis, tačiau taip pat išlieka nemaža tikimybė, kad ir šie bajorai sugrįždavo į Lenkiją²⁶⁸. Antra vertus, aptartoji situacija rodo, kad atsiradus reemigracijos įtarimui bei norint pateikti išsamesnį jos vaizdą, yra būtina ne tik LDK, bet ir lenkiškų šaltinių „revizija“. Tačiau šiuo atveju apsiribosime pateikdami tik pastebėtus svarbesnius šio reiškimo aspektus.

Analizuojant lenkų bajorų sugrįžimą į gimtinę skatinusius veiksnius ir motyvus, sąlyginai galima išskirti du reemigracijos tipus. Pirmasis būdingas smulkiajai bajorijai, kai atvykusieji grįždavo atgal į gimtinę, nes nespėdavo ar nerasdavo galimybių pakankamai įsitvirtinti Žemaitijoje. Įprastinė sugrįžimo schema buvo tokia. Pradžioje pas pirmąjį LDK įsikūrusį brolių, kuris jau turėjo žemės ar vietininkavo kuriame nors dvare, atvykdavo ir apsidarėdavo kiti jo broliai ar giminaičiai. Vėliau, šiam broliui mirus, likusieji broliai dažniausiai išvykdavo atgal. Antai, XVI a. pabaigoje Žemaitijoje įsikūrė iš Mazovijos, Lomžos pav., atvykę du broliai Okurovskiai²⁶⁹. Manytina, kad pirmas iš šeimos atvyko Stanislovas, tapęs Radviliškio miestelio vietininku, vedė Reginą Kochanaitę, susilaukė sūnaus Jono bei dukterų: Barbaros, Onos, Elžbietos²⁷⁰, tad ši šaka Žemaitijoje įsitvirtino ilgam²⁷¹. Jo brolis Mikalojus tapo J. Gruževskiui priklausančio Tauragės dvaro vietininku ir, matyt, liko nevedęs. Vėlesnės detalės rodo, kad Mikalojaus administruojamame dvare buvo

---

²⁶⁸ Su panašia problema susidūrė T. Jurek skirstydamas laikiną ir pastovų svetimšalių riterių būvimą Silezijoje, žr. T. Jurek, *Obce rycerstwo na Ślącku do polowy XIV wieku*, Poznań, 1998, p. 20.

²⁶⁹ Plačiau apie brolius Okurovskius žr. J. Drungilas, *Adaptacja i integracja pierwszego pokolenia...*, p. 259–261.

²⁷⁰ *ОДБЦА*, т. 1, p. 171.

²⁷¹ Antai, Žemaitijos vazniu 1684–1703 m. buvo Vladislovas Okurovskis, *LMAVB RS*, F. 37–310, l. 164, 247; taip pat žr. 1667 m. Žemaitijos padūmės registrą, *LVIA*, SA, b. 3234, l. 83v.

apsistoję keturi jo broliai: Andrius, Jonas, Juozapas ir Mykolas²⁷². Galiausiai Mikalojui mirus, minėti broliai išsidalino jo turtą ir apie jų buvimą Žemaitijoje daugiau duomenų nebeaptinkame. Tad manytina, kad jie išvyko atgal į Mazoviją. Panašus atvejis, kai Motiejus Vitkovskis iš Krasovo, greičiausiai kilęs iš Mazovijos (?)²⁷³, įsikūrė Žemaitijoje, tačiau po jo mirties likę keturi sūnūs: Mykolas, Samuelis, Jonas ir Abraomas, sprendžiant pagal kitų vėliau čia gyvenusių Vitkovskių patronimus, Žemaitijoje nepasiliko ir veikiausiai sugrįžo į Lenkiją²⁷⁴. Ano meto šaltiniuose nerasime konkrečių detalių, nurodančių tokios reemigracijos priežastis, tačiau neabejotina, kad prie jų galima priskirti socialinius, ekonominius, o taip pat ne taip aiškiai apčiuopiamus atvykėlių prisitaikymo sunkumus, t. y. psichologinius veiksmus – nauja aplinka, ryšiai, kalba ir panašiai.

Nors ir šaržuotai, kiti kai kurie šio reemigracijos tipo aspektai atsispindi aukščiau minėto publicistinio kūrinio *Prawdziwa jazda Bartosza Mazura...* fragmente, kai sumuštas ir apvogtas Mazovijos bajoras satyriškai aprašo Lietuvos piniginės sistemos, valgio, papročių detales, iš esmės šiuo kūrinio formuodamas „provincinės“ Lietuvos stereotipą²⁷⁵. Galiausiai per šį mazovą autorius pateikė konkretų ir aiškų perspėjimą kitiems ketinantiems išvykti lenkų bajorams: *polazłem do swoich towarzysow miłych i takim im napomnienie dał, zeby do Litwy (bo jus zamyślali) na służbę nie chodzili: Bartoszkowie napomnienie, ABY MAZUROWIE DO LITWY NA SŁUŻBĘ NIE*

---

²⁷² *ОДВІЦА*, т. 2, p. 173.

²⁷³ G. Błaszczykas mano, kad pastarasis Vitkovskis atvyko iš Mazovijos, iš Cechanoveco vaiv. (žr. G. Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. VI, p. 213). Kai K. Niesiecki nurodo du Vitkovskių kilmės variantus: Krokuvos (h. Novina) ir Lenčycos (h. Poraj) vaivadijas (žr. K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. IX, p. 365–366.). Prie to reikėtų pridėti ir netoli Racionžo įsikūrusius Vitkovskius (h. Okša): „(...) Alberti de Vythkowo et partes ipsorum de domo Oxe (...)“ (žr. A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe...*, nr. 534, p. 116). Kai 1617 m. Motiejus, Andrius s., Vitkovskis (iš Vilkijos valsč.) naudojo Pobogo herbą (žr. *LVIA*, f. 716, ap. 2, b. 74, l. 15, pgl. A. Kojalavičius-Vijūkas, *LDK giminių ir herbų vardynas*, p. 671, išnaša 70.). Vėlgi, nors ir nesant nuoseklių genealoginių tyrimų, šiuo atveju galima kalbėti, greičiausiai, apie kelių skirtingų Vitkovskių giminių įsikūrimą LDK.

²⁷⁴ *IA*, p. 403–404.

²⁷⁵ „Dam wam na tazbir całe siedmkwarnik, po waszemu gros!“, „Bo tam sami panowi jadają, na co nase świnię nie patrzą, nieszczęsną, plugawą boćwinię. O, nie tak tam, nie, jak u nas. U nas warzą garnuszek w kolano na kielku, a u Litwy tylko w pitwackach na kielkanaście. U nas naleją pyzow miszkę, śnies – drugą, trzecią, lesi zmozes. A u nieszczęsnj Litwy tylko boćwinię chlip, leją w się, a po staremu w końcu grzbieta pustki“ ir toliau žr. *Prawdziwa jazda Bartosza Mazura...*, p. 170–171.

*JECHALI*²⁷⁶. Analizuojant šį teksto fragmentą peršasi keletas minčių. Pirmas, tekstas yra feljetono autoriaus kūrybinės vaizduotės vaisius, nors jo siužeto pagrindu galbūt galėjo būti konkretus įvykis arba autoriaus girdėtos atskirų pasakojimų detalės. Antra, minėtame kūrinyje fragmente neakivaizdžiai patvirtinamas Mazovijos regiono bajorų migracinis aktyvumas. Trečia, tekste užfiksuotas svarbus momentas – migracinės grandinės veikimo detalė, kai pagrindinis veikėjas Bartošas įspėja savo bičiulius, jau susiruošusius išvykti į LDK. Ši detalė signalizuoja, kad minėtas Bartošas, išvykęs ir įsikūręs LDK, būtų tapęs jam pažįstamą, kaimyninių bajorų traukos centru bei padėjęs jiems įsikurti. Ketvirta, patį kūrinių galima vertinti kaip „antireklamą“ Lietuvai bei savotišką migracijos stabdymo priemonę, nes kūrinyje pabaigoje dar kartą pabrėžtinai primenama Bartošo svarbiausia mintis, kad kraštiečiai nevyktų į Lietuvą. Penkta, šis kūrinys, kaip ir kita publicistika, bajoriškoje visuomenėje atliko tam tikrą informacinę – „medijos“ funkciją, tačiau koks buvo jos poveikis – sunku nusakyti.

Antroji reemigracijos priežastis – atsiveriančios naujos karjeros galimybės gimtinėje. Tam pailustruoti pasitelksime dviejų iš Lenčycos pav. kilusių brolių Jono ir Mikalojaus, Felikso sūnų, Maškovskių²⁷⁷ (h. Abdankas) atvejį. Pradžioje trumpai peržvelgsime svarbiausius abiejų brolių gyvenimo ir karjeros momentus. Pirmasis į LDK atvyko Mikalojus, kurį pakvietė Lucko vyskupas Jurgis Chvalčevskis. Taip pat žinoma, kad jis 1546 m. rūpinosi akmenų pristatymu iš Livonijos Žygimanto Augusto rūmų statybai Vilniuje²⁷⁸. Mirus pirmajam patronui, jį užverbavo Mikalojus Radvila Juodasis, paskirdamas tuometinio Šiaulių valsčiaus vietininku²⁷⁹. Vėliau Mikalojus minimas kaip valdovo dvarionis²⁸⁰ bei netrukus išvyko į gimtinę, nes tapo

---

²⁷⁶ Prawdziwa jazda Bartosza Mazura..., p. 169–170.

²⁷⁷ Žinoma, kad XVI a. viduryje Žygimanto Augusto dvare tarnavo Motiejus ir Martynas Maškovskiai, tačiau nėra aišku ar jie priklausė tai pačiai giminei, kuri naudojo Abdanko herbą, žr. M. Ferenc, *Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie*, Kraków, 1998, p. 38, 47, 51, 185.

²⁷⁸ *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto dvaro sąskaitos (1543–1548). I knyga: 1544 XI 15–1546 XI 15*, parengė D. Antanavičius, Vilnius, 2009, p. 7, 435, 457, 459, 463.

²⁷⁹ AGAD, AR, dz. XVII, nr. 146, l. 2.

²⁸⁰ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 52 (1569–1570): Užrašymų knyga 52*, (toliau – LM, UŽKn. 52), parengė A. Baliulis, R. Firkavičius, Vilnius, 2004, nr. 178, p. 131–132.

Lenčycos pav. stalininku (1572–1591)²⁸¹. Visiškai kitoks buvo jo brolio Jono Mašovskio likimas. Pradžioje jis sutinkamas kaip kunigaikščiui Jonui Svirskiui priklausančio Strūnaičio dvaro (Švenčionių raj.) vietininkas²⁸², tačiau vėliau jis pasirinko dvasininko kelią ir veikiausiai remiamas tuometinio kunigo Jono Makoveckio, bei vėlesnio Šiaulių seniūnijos valdytojo M. Radvilos Našlaitėlio, tapo vienos turtingiausių Žemaitijos parapijos – Šiaulių, o po kiek laiko ir Joniščio klebonu (1569–1593)²⁸³, šių parapijų ganytoju išbuvęs iki pat gyvenimo pabaigos.

Žinoma, kad dar nuo Ldk Vytauto laikų²⁸⁴ susiklostė tam tikra tradicija, kai atvykusiems bei dėl ryšių su valdovu²⁸⁵ arba didikais iškilusiems lenkų bajorams jų veikla bei gyvenimo etapas, praleistas LDK, tapdavo tramplinu tolimesnei karjerai Lenkijoje (pvz. brolių Chvalčevskių²⁸⁶,

---

²⁸¹ *Urządnicy wójewództw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku: spisy* (Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. II, zes. 2), opr. E. Opaliński i H. Żerek-Kleszcz, Kórnik, 1993, (toliau – *UrzŁęczSier.*) nr. 597, p. 95.

²⁸² *Lietuvos Metrika (1562–1566), 47-oji Teismų bylų knyga*, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, Vilnius, 2011, (toliau – *LM, TbKn. 47/261*) nr. 97, 125, p. 131–132, 169–170.

²⁸³ *LM, UžKn. 52*, nr. 177, p. 131; *ОДБЦА*, т. 3, p. 54, nr. 21; *LKD XIV–XVI a.*, nr. 968, p. 167; Antai, 1667 m. Šiaulių parapijai priklausė 82 dūmai žr. G. Błaszczyk, *Diecezja żmudzka od XV wieku do początku XVII wieku. Uposażenie*, Poznań, 1992, p. 48–49.

²⁸⁴ Plačiau žr. S. Szybkowski, Rycerscy goście z Polski na dworze wielkiego księcia Witolda – próba portretu grupy, *Litwa i jej sąsiedzi w relacjach wzajemnych (XIII–XVI w.)*, pod redakcją A. Kołodziejczyk, R. Kubickiego, M. Radocha, Olsztyn-Gdańsk, 2014, p. 81–105; R. Petrauskas, Tarp riteriško mobilumo ir indigenato: svetimšaliai riteriai Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare XV a. pirmoje pusėje, *Krikščionių visuomenės raidos atodangos LDK vakarinėje dalyje ir Prūsijoje: nuo užuomazgos iki brandos*, sudarytojas M. Ščavinskas, Klaipėda, 2015, p. 183–193.

²⁸⁵ W. Pociecha pažymi, kad karalienė Bona tikslingai rėmė lenkų atvykimą į LDK, patikėdama jiems įvairias administracines, ūkines pareigybės. Pavyzdžiui, Vaitiekus Tšebskis (Trebskis), kilęs iš Chelmo pav., 1533–1540 buvo Gardino seniūnijos administratoriumi; Andrius Nieksinskas, atvykęs iš Mazovijos, Plocko pav., buvo paskirtas Vilniaus vyskupo Mastų dv. (Gardino pav.) mokesčių rinkėju; kunigas Adomas Pilchovskis h. Rogala (†1586), kilęs iš Mazovijos, Vyšogrudo pav., pradžioje buvo karalienės raštininku ir revizoriumi, 1546 tapo Varšuvos kanauninku, o 1578 – Chelmo vyskupu; kunigas (vėliau atsisakęs kunigystės) Jeronimas Kvileckis h. Šreniava (†1571), kilęs iš Poznanės pav., buvo karalienės Bonos raštininkas, tapo Mstibovo, Punios klebonu, o vėliau Josvainių laikytoju (žr. W. Pociecha, *Królowa Bona (1494–1557): czasy i ludzie odrodzenia*, t. III, Poznań, 1958, p. 189–195.).

²⁸⁶ Chvalčevskių giminė (h. Ragai), kilusi nuo Chvalčevo km., Kališo vaiv. Žinomi, penki broliai visi susiję su LDK. Pirmas – Andriejus – Vilniaus prelatas kantorius (1538). Antras, vyriausiasis – Jurgis (†1549) pradžioje globojamas Vilniaus vyskupo Jono, vėliau karalienės Bonos bei Žygimanto Augusto bičiulis padarė dvasininko karjerą: Zarasų (1522–1533), Lentupio (1525–1529), Utenos ir Užpalių (1532), Anykščių (1535), Vitebsko (1542), Giedraičių klebonas, Vilniaus kanauninkas (1529–1537), Lucko vyskupas (1536–1549). Trečias – Pranciškus (*1516–†1566) – Torčino seniūnas, Lucko pav. (1540), Kovelio seniūnija, Volynės vaiv. (1554). Ketvirtas – Petras (†1566/68) – valdovo pilių ir dvarų LDK administratorius (1552), Kauno seniūnas (1554–1558), Kališo pakamaris (1555–1561), Biechovo kaštelionas (1566). Penktas – Stanislovas (†1567) – Kremeneco (1536–1545), Kobryno (1545–1552), Pinsko seniūnas (nuo 1552), vadovavo Valakų reformai valdovo valdose LDK (1553–1555), vėliau senatvėje sugrįžo į gimtąjį Raškovo dvarą Kališo vaiv. Plačiau žr. M. Kosman, Bracia

Mikalojaus Grabės²⁸⁷, Pauliaus Kolačkovskio²⁸⁸, Florijono Kasparo Zebžidovskio²⁸⁹ pavyzdžiai). Visgi aptartasis Maškovskių ir kiti panašūs

---

Chwalczewscy, M. Kosman, *Orzel i Pogoń. Z dziejów polsko-litewskich XIV–XX w.*, Warszawa, 1992, p. 170–200; W. Pociecha, Franciszek Chwalczewski, *PSB*, t. III, zes. 4, Kraków, 1937, p. 479; W. Pociecha, Stanisław Chwalczewski, *PSB*, t. IV, zes. 1, Kraków, 1938, p. 3–4; W. Pociecha, Jerzy Chwalczewski, *PSB*, t. IV, zes. 1, Kraków, 1938, p. 1–2; W. Pociecha, Piotr Chwalczewski, *PSB*, t. IV, zes. 1, Kraków, 1938, p. 2–3; *UrzWielk.*, p. 33, 67, nr. 6, 308; *LKD XIV–XVI a.*, p. 54, 187–188, nr. 231, 1053.

²⁸⁷ Mikalojus Grabia, h. Grabie (†1549) – kilęs iš Mazovijos, Ravos pav., studijavo Krokuvos universitete, dirbo karališkoje kanceliarijoje, po to kaip raštininkas užtinkamas pas Lenkijos kanclerį Kristupą Šidloveckį. Vėliau proteguojamas karalienės Bonos pamažu kilo karjeros laiptais: Seradzo pakamaris (1534–1543), Chelmo vaiksias (1540–1544), Chelmo kaštelionas (1544–1549), Lenkijos pakancleris (1547–1549), žr. H. Zins, Mikolaj Grabia, *PSB*, t. VIII, zes. 5, p. 461. Tuo pat metu jį aptinkame LDK. Antai, 1534 jis Ldk dvarionis (žr. *Lietuvos Metrika (1533–1535), 8-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, N. Šlimienė, Vilnius, 1999, (toliau – *LM, TbKn. 8/227*) p. 140, 178, nr. 316, 381.); 1535 – teisme atstovauja Elžbietą Hlebavičiūtę, Trakų vaivados Grigaliaus Astiko žmoną, 1536 – Ldk dvarionį Vaitiekų Žarskį, Kauno miestiečius, Drohičino pav. vaiksio pašunį Konstantiną („Kostiuchną“) Abramavičių, 1547 m. minima, kad sudarė Vydžių dvaro inventorių (žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 17: (1530–1536). Užrašymų knyga 17*, parengė L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2015, (toliau – *LM, UžKn. 17*) p. 471, nr. 502; *LM, UžKn. 19*, p. 76–77, 149, 150, 193, 194, nr. 21, 134, 136, 188, 190; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 29 (1546–1547). Užrašymų knyga 29*, parengė I. Ilarienė, Vilnius, 2016, (toliau – *LM, UžKn. 29*) p. 127, nr. 114.).

²⁸⁸ Paulius Kolačkovskis h. Janina (†1542) – kilęs iš M. Lenkijos, Vislicos pav., 1527 – valdovo dvarionis, 1530–1536 – Sandomiro pav. teismo raštininkas, 1536–1542 – Sandomiero pav. teismo teisėjas, 1538 – Karūnos instigatorius (žr. A. Boniecki, *Herbarz Polski...*, t. X, p. 331–332; *Urządnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy* (Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. IV, zes. 3), opr. K. Chłapowski i A. Falniowska-Gradowska, pod redakcją A. Gąsiorowskiego, Kórnik, 1993, p. 99, 112, nr. 713, 845.). Pastebėtina, kad P. Kolačkovskis turėdamas pareigybės Lenkijoje, LDK teismuose pradžioje atstovavo karalienės Bonos (1533–1534), taip pat kunigaikščio Jurgio Sluckio (1533), o paskiausiai (1534–1537) kunigaikščio Iljos Ostrogiškio interesams (žr. *Lietuvos Metrika (1528–1547). 6-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius, 1995, (toliau – *LM, TbKn. 6/225*) p. 122–123, nr. 171–172; *LM, TbKn. 8/227*, p. 30, 32, 35, 46, 89, 113, 116, 173, nr. 9, 15, 19, 32, 162, 239, 252, 367; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 20 (1535–1537). Užrašymų knyga 20*, parengė R. Ragauskienė, D. Antanavičius, Vilnius, 2009, p. 135.).

²⁸⁹ Florijonas Kasparas Zebžidovskis, h. Radvanas (†1566) – kilęs iš Krokuvos vaiv., nuo 1548 – Žygimanto Augusto sekretorius, 1552–1563 – Krokuvos burgrafas, Osvencimo kaštelionas 1552–1553, o 1553–1566 Liublino kaštelionas (žr. *Urządnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku. Spisy* (Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. IV), opr. W. Kłaczewski i W. Urban, Kórnik, 1991, p. 23, 133, nr. 59.). Antai, 1541 m. minimas kaip valdovo dvarionis, jis 1540–1547 m. teismuose atstovavo Žemaitijos seniūnaitę Elžbietą Radvilaitę, kunigaikštį Vasilijų Ostrogiškį, kunigaikštienę Julijoną Mstislavskienę, LDK stalininką Stanislovą Kęsgailą, LDK virtuvininką Vaitiekų Jasinskį, LDK raikytoją Grigalių Astiką, Lucko vyskupą Jurgį Chvalčevskį, būsimąjį Polocko vaivadą Stanislovą Davainą (kaip jo „bičiulis“), LDK maršalkos ir raštininko Sidoro, Vasilijaus s., Kopeco sūnų Fiodorą, Trakų kaštelionaičius Stanislovą ir Petrą Kiškas, Fridrichą Sapiegą, LDK pakamarį ir medžioklį Mikalojų Pacą, Eleną Bokiejienę ir Uršulę Tarnovskienę, valdovo sekretorių ir Kirsnemunės laikytoją Paulių Naruševičių, Giedraičių bajorą Mikalojų Andruškevičių, Oną Skorutienę, (žr. *LM, UžKn. 29*, p. 28, 61, 62, 68, 122, 123, nr. 9, 26, 27, 31, 107, 109; *LM, TbKn. 12/231*, p. 44, 108, 155, 163, 187, nr. 22, 114, 175, 187, 218; *Lietuvos Metrika (1540–1541). 10-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščeviienė, Vilnius, 2003, p. 54, 61, 80, 85, 89, 95, 97, 123, nr. 79, 87, 131, 138, 143, 154, 157, 193; *Lietuvos Metrika (1541–1542). 27-oji Užrašymų knyga*, parengė I. Valikonytė, T. Čelkis, L. Steponavičienė, Vilnius, 2016, p. 50, 109, 119, 153, nr. 25, 105, 126, 177). Įdomu, kad 1551 m. jis minimas kaip Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio sekretorius (žr. *LMAVB RS*, f. 264–403, l. 3–4). Žinoma, kad Ona, Mikalojaus Astiko žm., buvo jam įkeitusi Miklašovo dvarą, Zamionovo kaimą bei sklypus ir daržus Drohičino mieste ir pav. (žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 37*

pavyzdžiai rodo, kad visų atvejų negalime įsprausti į vieną nustatytą schemą. Be to, ne visai tikslu šių bajorų migraciją supaprastintai įvardinti kaip karjeros paiešką, ką akcentuoja lenkiškoji istoriografija²⁹⁰. Veikiau šį reiškinį reikėtų traktuoti plačiau – kaip naujų galimybių bei atvykusiųjų asmenų savirealizacijos paieškas. Šiam teiginiui pagrįsti pateiksime keletą pastebėjimų. Pirmiausia, retoriškai galima klausti, ar išvykdamas į LDK Jonas Maškovskis mąstė, kad taps dvasininku? Kita vertus, detaliau pažvelgus į jo brolio Mikalojaus istoriją, matyti, kad panašiais atvejais atvykėliams dažniausiai išskildavo keletas alternatyvų. Manytina, kad pradžioje buvo numatytas įsitvirtinimas Žemaitijoje, ką aiškiai parodo Mikalojaus sukaupta nemaža žemėvalda Žemaitijoje ir Upytės paviete. Antai, 1567 m. LDK kariuomenės surašyme nurodoma, kad Maškovskiai iš savo valdų išrengė 12 raitelių bei 4 pėstininkus, bei buvo priskirti Žemaitijos „ponams žemionims“²⁹¹. Prie to galima pridurti, kad net ir tapęs Lenčycos pav. stalininku, Mikalojus savo dvarus Žemaitijoje pardavinėjo pamažu²⁹², galbūt už tuos pinigus adekvačiai pirkdamas žemes Lenkijoje²⁹³? Tad yra pagrindo manyti, kad iš pradžių broliai Maškovskiai siekė įsitvirtinti Žemaitijoje. Tačiau laiko tėkmėje Mikalojui priimtinesnis tapo kitas variantas – grįžimas į gimtinę. Esminis ženklas, rodantis, kad pasikeitė Mikalojaus planai, buvo Lenčycos pav. stalininko pareigybės gavimas, kuri buvo gauta greičiausiai ne be Radvilų ir Žemaitijos seniūno Jono Chodkevičiaus pagalbos²⁹⁴. Be abejonės, tam įtakos turėjo nemenka ir įvairi Mikalojaus administravimo patirtis bei jo išplėtotas ryšių tinklas. Pastebėtina, kad toks sugrįžimo variantas egzistavo visuomet, nes broliai, įsikūrę bei plėsdami žemėvaldą Žemaitijoje išlaikė savo valdas

---

(1552–1561): *Užrašymų knyga 37*, parengė D. Baronas, Vilnius, 2011, (toliau – *LM*, *UžKn.* 37) p. 224, nr. 163.).

²⁹⁰ Pavyzdžiui, A. B. Zakrzewski, Jeszcze raz o Polakach w Wielkim Księstwie Litewskim w XIV–XVIII wieku, *Przez Kresy i historię po obrzeża polityki. Profesorowi Marcelemu Kosmanowi w pówieczyce pracy naukowej*, redakcija I. Hofman, W. Maguś, Torun, 2011, p. 266.

²⁹¹ *PIB*, t. XXXIII, p. 1258–1259.

²⁹² *LMAVB RS*, f. 256–3904, l. 1v.

²⁹³ Antai, 1576 m. Mikalojus Lenčycos vaivadijoje žemių turėjo 5 vietovėse – *Malachovicze, Maskovicze, Sipino, Streikow, Timienicza*, žr.: *ŹD, t. XIII: Wielkopolska*, p. 56, 60, 62, 91.

²⁹⁴ Pavyzdžiui, 1572 m. Žemaitijos seniūnas J. Chodkevičius Mikalojui Maškovskiui įkeitė Metelių dvarą, Trakų pav., *Muzeum Narodowy w Krakowie, Biblioteka Czartoryskich*, syg. 743/2, l. 44.

Lenkijoje²⁹⁵. Vadinasi, Mikalojus giminėje išvelgė didesnę sau perspektyvą, o Lietuvą paliko antraeiliam plane, kas atspindi tolimesnėje giminės istorijoje. Antai, jeigu dalis Mikalojaus linijos asmenų, gyvenusių Lenčycos paviete, nors ir nebeužimdami pareigybių savo giminę reprezentavo bent valdovų elekcijose²⁹⁶, tai Lietuvoje likusi dalis – Mikalojaus sūnų Aleksandro ir Jono (perėmusių jo žemėvaldos likučius Upytės paviete²⁹⁷) palikuonys – įsiliejo į miestelėnų bei smulkiosios bajorijos sluoksnį²⁹⁸.

Šie, kad ir sporadiški, atvejai rodo, kad reemigraciją skatino du skirtingi veiksniai. Pirmas – nesugebėjimas/nespėjimas įsitvirtinti Žemaitijoje, kurį galima vertinti kaip „išstūmimo“ faktorių ir antras – atsiveriančios naujos karjeros galimybės Lenkijoje, kurios tapo traukos veiksniu. Visgi privalu suvokti, kad vieno iš šių dviejų veiksnių prioritetą lėmė atvykusiųjų asmeninis pasirinkimas, kai kiekvienas iš jų turėjo išspręsti esminį klausimą: likti bei integruotis į vietinę bajoriją ar grįžti į giminę.

---

²⁹⁵ Akivaizdžiai tai parodo Jono pavyzdys, kuris nors ir būdamas Šiaulių ir Joniškio klebonu, dar 1593 m. išlaikė jam priklausančią valdos dalį Maškovicuose, Lenčycos pav., *ОДВЦА*, t. 3, p. 54.

²⁹⁶ „Jan na Maszkowiacach Maszkowski“ (1648 m.), „Felicjan Maszkowski“ (1697 m.), *VL*, t. IV, V, p. 103, 432; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej...*, t. X, p. 263.

²⁹⁷ *ОДВЦА*, t. 8, p. 284, 285, 321, 324.

²⁹⁸ Antai, 1646 m. kaip Akmenės miestelėnas minimas „Maszkowski“ (*Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*), parengė L. Jovaiša, Vilnius, 2011, p. 199–200), o 1676 m. minimas „Michał Maszkowski“ (*Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai*, parengė M. Paknys, Vilnius, 2011, p. 428); 1728 m. Krinčino bažnyčioje krikštijant naujagimį kaip krikštamotė dalyvavo „Generosa Domina Joana Maszkowska“, *KrčBKrMK 1697–1797*, p. 126.

II. ATVYKĖLIŲ ĮSILIEJIMO Į ŽEMAITIJOS BAJORIJĄ KULTŪRINIAI YPATUMAI

Atvykę ir *Litania propria* teritorijoje įsikūrę lenkų bajorai susidūrė su dvilypiu reiškiniu – smarkiai į vietinės bajorijos privatų ir viešąjį gyvenimą besiveržiančia lenkų kalba²⁹⁹, o kartu ir didėjančiu lietuvių kalbos vaidmeniu³⁰⁰. Tad kaip atvykusiems lenkų bajorams pavyko įsilieti į vietinę Žemaitijos bajoriją, toliau pabandysime atskleisti per keletą pasirinktų tyrimo pjūvių: komunikacinę erdvę, antroponimiją bei kalbinę asimiliaciją.

1. Atvykusio lenkų bajoro komunikacinė erdvė XVI a. antroje pusėje – XVII a. pradžioje: lenkų kalbos sklaida LDK ir Žemaitijoje

Svarbų vaidmenį atvykusio bajoro kasdienybėje atliko kalba – pagrindinė jo minčių raiškos bei bendravimo su aplinka priemonė. Nežiūrint į tai, kad 1566 m. rusėnų kalba buvo įteisinta kaip LDK rašto kalba³⁰¹, lenkų kalba anuo metu iš didikų aplinkos pamažu skverbėsi į kitus bajorijos sluoksnius. Akivaizdu, jog kuo platesnis buvo lenkiškai kalbėjusių ir ją suprantančių ratas bajorijoje, tuo mažesnis buvo kalbinis bei psichologinis diskomfortas atvykusiajam. Tad norint suvokti atvykusio lenkų bajoro kalbinę situaciją, jo bendravimo erdvės ribas, reikėtų atsižvelgti į tuometinę lenkų kalbos vartosenos padėtį bei jos sklaidą įvairiuose LDK bajorijos sluoksniuose.

---

²⁹⁹ Plačiau žr.: Z. Kurzowa, *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.*, Kraków, 2006, p. 20–28; J. Jurkiewicz, *Polonizacja językowa szlachty w Wielkim Księstwie Litewskim u schyłku XVI wieku w świetle podpisów sędziów trybunalskich*, *Eruditio et interpretatio. Studia Historyczne*, pod redakcją Z. Chodyły, Poznań, 2000, p. 215–229; M. Niendorf, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Studija apie nacijos formavimąsi ankstyvaisiais naujais amžiais 1569–1795*, Vilnius, 2010, p. 114–143.

³⁰⁰ Žr. J. Lebedys, *Ar senajame Vilniaus universitete buvo lietuvių kalbos katedra?*, J. Lebedys, *Lituanistikos baruose*. t. I, *Studijos ir straipsniai*, parengė J. Girdzijauskas, Vilnius, 1972, p. 201–211; I. Lukšaitė, *Lietuvių kalba reformaciniame judėjime XVII a.*, Vilnius, 1970; P. Rabikauskas, *Vilniaus Akademija ir Lietuvos Jėzuitai*, parengė L. Jovaiša, Vilnius, 2002 (žr. sk. „Pirmieji jėzuitai Vilniuje ir pirmieji lietuviai jėzuitai (1569–1573)“, *Lietuviškumo apraiškos Vilniaus akademijoje*), p. 95–125, 243–267 ir kt.

³⁰¹ „A pisarz ziemski ma po rusku literami i slowy ruskiemi wszystkie listy i pozwy pisać, a nie inszym językiem”, *Statut Litewski (1566)*, (IV. 1) p. 71.

Visgi, šis reiškinys neatsiejamai yra susijęs su lenkų kaip valstybinės kalbos iškilimu Lenkijoje, tad svarbiausius šio proceso momentus ir apžvelgsime.

Pirmieji lenkiški tekstai Lenkijoje pasirodė XIV a., pirmiausia religinėje raštijoje – tai rankraščiniai psalmynai (pvz. Dovydo, Florijono), maldos (pvz. verstinė *Salve Regina*), legendos (pvz. „Legenda apie šv. Blažiejų“), pamokslų rinkiniai (pvz. Švento Kryžiaus, Gniezno). Beveik lygiagrečiai lenkų kalba pradėjo skverbtis į teisinių institucijų veiklą, kai buvo užfiksuotos pirmosios priesaikų formulės, įrašytos Poznanės ir Krokuvos teismų knygoje (1386, 1397). Netrukus XV a. atsirado įvairaus žanro verstiniai literatūros kūriniai (pvz. „Istorija apie Makedonijos karaliaus Aleksandro Didžiojo kovas“, „Jančaro atsiminimai“, „Satyra apie tingius valstiečius“)³⁰². Pagaliau XVI a. pradžioje ši kalba įsiveržė į aukščiausios institucijos – valdovo kanceliarijos veiklą, kai Karūnos Metrikos knygoje aptinkami anksčiausieji lenkiškai surašyti dokumentai: 1503 m. Pasiuntinybių ir 1511 m. Užrašymų knygoje³⁰³. Taip pat XVI a. pradžioje buvo patvirtintas pirmas lenkiškai rašytas vieno Krokuvos miesto cecho statutas. Pažymėtina, kad minėtas kalbos pozicijas visuomenės gyvenime sutvirtino nuo 1473 m. pradėtos spausdinti knygos, nors XVI a. pirmoje pusėje lenkiškų knygų tebuvo išspausdinta 174, o kitomis kalbomis – 1392. Pagaliau buvo atsižvelgta į šios kalbos vartojimą mokyklose, kai XVI a. trečiame – ketvirtame dešimtmeciais lotynų kalba (kartu su paraleliai surašytais lenkiškais tektais) buvo išleista daug gramatikų, žodynėlių, skirtų mokytis lenkų kalbai. Visgi, prasidėjusi ir plintanti Reformacija buvo svarbiausia priežastis, kurios dėka lenkų tapo dominuojančia kalba. Antai, 1544–1560 m. laikotarpyje išstūmusi kitas, ji tapo pagrindine giesmių, maldų, pamokslų ir katekizmų kalba; nuo 1552 m. atsirado pirmieji lenkiški dialogai ir politiniai traktatai (pvz. S. Ožechovskio, J. Solikovskio, P. Micielskio kūriniai) ir t. t.³⁰⁴ Taigi, XVI a. antroje pusėje

---

³⁰² Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, Warszawa, 2002, p. 144–170.

³⁰³ B. Kaczmarczyk, *Język polski w kancelarii królewskiej w pierwszej połowie XVI wieku*, Wrocław, 2003, p. 136–137.

³⁰⁴ Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego...*, p. 217–284.

lenkų kalba užėmė valstybinės kalbos pozicijas Lenkijos Karalystėje ir įsivyravo visose visuomenės gyvenimo srityse.

Tuo metu kai Lenkijoje plito pirmieji lenkiški tekstai, lygiagrečiai XIV a. pabaigoje LDK visuomenė susidūrė su didesniu lenkų kalbos vartojimo poreikiu. Juolab, kad užsimezgę giminytės ryšiai, politinė bei konfesinė veikla (pradžioje didžiąją daugumą LDK katalikų dvasininkų sudarė lenkai), buvo pradiniai ir pagrindiniai veiksniai, stimuliuavę lenkų kalbos mokymąsi Lietuvos kilmingųjų luome. Be to, minėtos kalbos skverbimąsi skatino LDK bajorų studijos Krokuvos universitete bei įvairių sričių ir sluoksnių žmonių (pvz. amatininkų, prekeivių) įvairialypė veikla, kontaktai su anuometine Lenkijos sostine³⁰⁵. Smarkiai prie lenkų kalbos mokymosi ir jos populiarinimo prisidėjo valdovo dvaro institucija, kurioje buvo tiek lenkų, tiek iš LDK kilusių asmenų³⁰⁶. Vadinasi, jau tuomet LDK bajorai turėjo pripažinti ir suvokti lenkų kalbos vartojimą kaip aukštesnės kultūros rodiklį. Žinoma, jog LDK bajorai su lenkais bendravo lenkų kalba, nors pradiniam laikotarpyje pokalbiai, ginčai, derybos galėjo vykti maišytu slavų kalbų kratiniu. Panašias situacijas galima pailustruoti XIII a. lenkų kunigaikščio Boleslovo II Rogatkos (*~1220/25–† 1276) atveju, kuris, norėdamas įsiteikti vokiečiams, nepaisant sunkios žodžių artikuliacijos, kaip išmanydamas stengėsi kalbėti vokiškai, tuo tik sukeldamas aplinkinių juoką³⁰⁷. Manytina, kad į panašią situaciją galėjo patekti ne vienas LDK bajoras.

LDK pamažu plečiantis sluoksniui asmenų, turėjusių vienokių ar kitokių sąlyčių su lenkų kalba, susiformavo pastovi lenkiškai kalbėjusių didikų terpė. Netiesiogiai tai patvirtina nuo XVI a. pradžioje jų aplinkoje užtinkami

---

³⁰⁵ Plačiau žr. W. Urban, *Lietuviai Krokuvėje nuo XIV a. pabaigos iki 1579 m., Šešioliktojo amžiaus raštija...*, p. 421–452.

³⁰⁶ S. C. Rowell, *Trumpos akimirks iš Kazimiero Jogailaičio dvaro: neeilinė kasdienybė tarnauja valstybei, Lietuvos istorijos metraštis 2004/1*, Vilnius, 2005, p. 25–31.

³⁰⁷ „Hic Boleslavus valvus, sicut fide dignitorum tenet relacio, mirabilis dicebatur; fuit enim loquere mirabilis eo quod Theotonicum proferens sic verba corruptit, ut (in) pluribus audientibus ridiculum reddetur”, *Kronika ksiąząt polskich [Piotra z Byczyny]*, ed. Z. Węcławski, *Pomniki dziejowe Polski = Monumenta Poloniae Historica*, t. III, wyd. A. Bielowski, Warszawa, 1961, p. 497, pgl. B. Zientara, *Cudzoziemcy w Polsce X–XV wieku: ich rola w zwierciadle polskiej opinii średniowiecznej, Swojskość i cudzoziemszczyzna w dziejach kultury polskiej*, red. nauk. Z. Stefanowska, Warszawa, 1973, p. 25.

užverbuoti lenkų bajorai³⁰⁸. Tačiau pirmieji akivaizdūs lenkų kalbos įsismelkimo į LDK bajorijos privačią dokumentaciją ženklai į paviršių iškilo XVI a. antrame dešimtmetyje³⁰⁹. O to paties amžiaus trečiajame dešimtmetyje aptinkamas vienas iš ankstyviausių tekstų lenkų kalba Lietuvos didžiojo kunigaikščio kanceliarijos archyve – Lietuvos Metrikoje³¹⁰. Be to, prieš PLS (1529 m.) Zamojskių nuorašą esančią *Summa rerum* buvo įrašyta lenkiška „Dievo Gimdytojos“ (*Bogarodzica*) giesmė. Be abejonės, tai įvyko su LDK didikų, o pirmiausia – PLS kodifikatoriaus LDK kanclerio A. Goštauto iniciatyva ar pritarimu, ką galima laikyti christianizacijos, populiarinusios lenkų kalbą, pasekme (dauguma atvykusių lenkų kunigų neabejotinai katekizavo bei su aplinkiniais bent atvykimo pradžioje kalbėjo gimtąja lenkų kalba). Prie to galima pridėti, kad PLS vertimo nuorašas į lenkų kalbą buvo surašytas 1550 m., kurį užsakė iš Mažosios Lenkijos atvykęs ir kartu su broliu Vaitiekumi (tapusiu LDK virtuvinininku) čia įsikūręs Vilniaus katedros arkidiakonas Juozapas Jasinskis³¹¹.

XVI a. pirmoje pusėje, vis intensyviau plėtojantis LDK didikų giminystės ryšiams su Lenkijos Karalystės kilmingųjų giminėmis, lenkų kalba tapo kasdienine LDK diduomenės kalba, vis giliau įskverbusi į jos privataus ir viešojo gyvenimo sritis, ką taip pat patvirtina išlikusi didikų/ių korespondencija. Antai, XVI a. ketvirtame – penktame dešimtmėčiuose aptinkami ankstyviausieji, lenkų ar rusėnų kilmės moterų, ištekėjusių už LDK

---

³⁰⁸ Plačiau žr. I dalies 2 skyrių „Migracijos tinklo kontūrai“.

³⁰⁹ 1514 m. – Narutysje (*LVIA*, f. 525, ap. 8, b. 162, l. 2), 1521 m. – Pasvalyje, (*VUB RS*, f. 214, b. 158, l. 1), 1523 m. – Kėdainiuose (*LMAVB RS*, f. 256–1738, l. 1v), 1524 m. – Vilniuje (*LMAVB RS*, f. 43–9541), 1526 m. – Upytės pav. (*LMAVB RS*, f. 31–1). Plačiau žr. M. Klovas, *Privačių dokumentų atsiradimas ir raida Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje (1529 m.)*, Daktaro disertacija, Vilnius, 2017, p. 320–323.

³¹⁰ Tiesa, šio, į Lietuvos Metriką XVI a. pabaigoje įrašyto, lenkų kalba surašyto dokumento tekste kelios esančios detalės kelia įtarimą. Pirma, tekste minimiems Vilkijs, Veliuonos ir Skirsnemunės administraciniam vienetams nusakyti vartojamas ankstyvas lenkiškas atitikmuo įvardijant juos – pavietais („powieciech“), vietoje įprasto tuo metu Žemaitijos valsčiaus pavadinimo. Antra, dokumente įrašytas asmenvardis „Andrzejko Dyrwański“ yra labai ankstyvas ir netipiškas anuometinei Žemaitijos bajorijos asmenvardžių įvardijimo sistemai, kai toponiminės kilmės pavardės (atsiradusi nuo Dirvėnų vietovės) tarp vietinės kilmės bajorų atsiranda XVI a. antroje pusėje, žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 14: (1524–1529). Užrašymų knyga 14*, parengė L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2008, (toliau – *LM, UžKn. 14*) p. 113–114, nr. 66.(63).

³¹¹ S. Lazutka, E. Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas. Paleografinė ir tekstologinė nuorašų analizė*, t. I, d. 1, Vilnius, 1983, p. 50–65, 104–120, 134–146, 193–208.

didikų (pvz. Vilniaus kaštelionio Jurgio Radvilos žm. Barboros (Podolės vaivados Pauliaus Kolos dukra), Vilniaus vaivados Alberto Goštauto žm. Sofijos (kunigaikščio Vasilijaus Verejskio dukra), LDK maršalkos Mikalojaus Radvilo Juodojo žm. Elžbietos (Lenkijos Karūnos didžiojo kanclerio Kristupo Šidloveckio dukra) ir kt.) siųsti ar gauti laišakai, rašyti lenkiškai³¹². Taip pat žinomas M. Radvilos Juodojo ir M. Radvilos Rudujo³¹³ (nuo 1548 m.) susirašinėjimas lenkų kalba su Žygimantu Augustu³¹⁴. Taigi, XVI a. penktas dešimtmetis tapo lūžiniu momentu, kai lenkų kalba galutinai įsiskverbė į LDK diduomenės gyvenimą. Manytina, kad šioje studijoje pagrindines katalizatoriaus funkcijas atliko Žygimanto Augusto rezidavimas 1543–1548 m. Vilniuje ir garsiosios jo vedybos su Barbora Radvilaite (1547 m.).

Tapusi sava, netrukus lenkų kalba tapo nepakeičiama, „gimtąja“ kalba LDK didikų šeimose. Tai aiškiai matyti iš 1564 m. M. Radvilos Juodojo laiško sūnui M. Radvilai Našlaitėliui, atvykusiam į Strasbūrą studijuoti bei vengusiam ten kalbėti lenkiškai, kurį tėvas perspėjo: (...) *neužmiršk gimtosios kalbos [t. y. – lenkų], kad po to sugrįžęs nekalbėtum kaip barzdaskutys Paulius, nes iš tavęs juoksis broliai ir seserys*³¹⁵. Iš to galima spręsti, jog M. Radvila Juodasis buvo suinteresuotas, kad jo sūnus ne tik išlaikytų turimą lenkišką leksikoną, bet ir nesugadintų, neprarastų jo fonetinio lygio, o tam buvo reikalingas pastovus kasdieninis bendravimas lenkų kalba. Identiškas lenkų kalbos statusas buvo ir Chodkevičių giminėje, kai 1560 m. tuometinis Trakų kaštelionas Grigalius Chodkevičius savo sūnus – 10-metį Aleksandrą ir 11-metį Andrių, išsiuntė į Prūsijos kunigaikščio Albrechto dvarą Karaliaučiuje,

---

³¹² R. Ragauskienė, A. Ragauskas, *Barboros Radvilaitės laišakai Žygimantui Augustui ir kitiems. Studija apie XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų korespondenciją*, Vilnius, 2001, p. 58–59.

³¹³ Antai, jau 1548 m. M. Radvila Rudasis rašė lenkišką laišką motinai, iš Lenkijos kilusiai Elžbietai Šidloveckytei, R. Ragauskienė, *LDK kancleris...*, p. 31.

³¹⁴ *Listy oryginalne Zygmunta Augusta do Mikolaja Radziwilla Czarnego (...)*, wyd. S. A. Lachowicz, Wilno, 1842, p. 2, 299 (1553 m. Beatai Ostrogiškienei), 387 (1548 m. M. Radvilai Rudajam); *Listy króla Zygmunta Augusta do Radziwillów*, opr., wstęp, komentarze I. Kaniewska, Kraków, 1999, p. 39–54 ir kt.

³¹⁵ Cit. pgl. T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwill Sierotka (1549–1616). Wojewoda Wileński*, Warszawa, 2000, p. 20.

kad jie padėtų pastarojo sūnams mokytis lenkų kalbos³¹⁶. Akivaizdu, kad mažamečių berniukų mokėjimas bendrauti su kitais lenkiškai parodo lenkų kalbos įsismelkimo laipsnį Chodkevičių šeimos kasdienybėje. Kita vertus, tai liudija, jog lenkų kalbos vartojimas tuo metu pasiekė tokį lygį, kad ji galėjo tapti kultūrinių mainų objektu tarp LDK ir Prūsijos, o diduomenė tapo šios kalbos propaguotoja. Beje, kalbų mokymasis apsiukeičiant vaikais Vakarų Europoje buvo žinomas nuo XIV a., kai kaimyninių valstybių, pasienio regiono gyventojai (pvz. prancūzai ir flamandai) stengėsi, kad jų palikuonys kalbėtų bent kelioms kalbomis³¹⁷. Trafaretiškai ano laikmečio lenkų kalbos bei bendrą kalbinę situaciją LDK sostinėje Vilniuje, apibūdino čekų kilmės kunigas Baltazaras Hostounskis SJ 1569 m. gruodžio 10 d. rašytame laiške: *Išsilavinę žmonės ir didikai vartoja lenkų kalbą, svetimtaučiai – vokiečių, valstiečiai – lietuvių*³¹⁸. Vadinasi, XVI a. pirmoje pusėje į LDK atvykęs ir įsikūręs lenkų bajoras su savo patronu, didiku, galėjo kalbėtis lenkiškai (žr. žemiau pateiktą 2 schemą).

Susiformavus lenkų kalbą kasdienybėje vartojančių asmenų sluoksniui, atsirado vietinės lenkiškos lektūros poreikis, kurios pagrindiniais iniciatoriais bei užsakovais buvo LDK didikai. Pirmosios spausdintinės knygos lenkų kalba LDK pasirodė 1553–1554 m., kurios buvo išleistos M. Radvilai Juodajam priklausiusioje Lietuvos Brastos spaustuvėje, iš Lenkijos atvykusių asmenų pastangomis³¹⁹. Lemiamu lenkiškosios knygos, o kartu ir kalbos įsitvirtinimo ir tolimesnės sklaidos LDK bajorijoje rodikliu tapo 1563 m. išleista protestantiškoji, vadinamoji Brastos Biblija. Manytina, kad šios knygos išleidimas suteikė stiprų postūmį lenkiškos knygos ir spaudinių LDK

---

³¹⁶ G. Kirkienė, *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI amžiuje*, Vilnius, 2008, p. 176; pgl. *Elementa ad Fontium Editiones, Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, ed. C. Lanskoroińska, t. 43, Romae, 1978, nr. 221, 223.

³¹⁷ P. Caspard, Les changes linguistiques d'adolescents. Une pratique éducative, XVIIe–XIXe siècles, *Revue Historique Neuchâteloise*, 2000, nr. 1–2, p. 5–11.

³¹⁸ „La lingua comune di huomini civili e nobili e la polona, delli forastieri la tedesca, delli contadini la lituana (...)”, pgl. S. Kot, Un gesuita boemo, patrocinatore delle lingue nazionali slave, e la sua attività in Polonia e Lituania (1563–1572), *Ricche slavistiche*, nr. 3, 1954, p. 155, išnaša 9.

³¹⁹ Antai, 1553–1570 m. laikotarpyje Lietuvos Brastos spaustuvėje dirbo: iš Krokuvos kilęs – Bernardas Vojevudka, Stanislovas Marmeliusas, ir iš Seradzo kilęs Kiprijonas Bazilikas, išleidę 39 lenkiškus leidinius, A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski, *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku, zes. 5, Wielkie Księstwo Litewskie*, Wrocław-Kraków, 1959, p. 45, 180, 211–213, 248.

gausėjimui. Antai, iš XVI a. antrosios pusės žinomų 417 knygų pavadinimų, lenkiškosios sudarė didesniąją dalį – 44,5%, kai lotyniškosios – apie 37%³²⁰.

Tvirtai užėmusi pozicijas LDK diduomenėje, lenkų kalba laipsniškai sklido žemyn įsiskverbdama į miestų bei konfesinių bendruomenių gyvenimą. Pavyzdžiui, protestantų bažnytiniuose dokumentuose, surašytuose 1561–1603 m. laikotarpyje, lenkiškų buvo 33% (pirmasis – 1577 m.), rusėniškų – 57%, lotyniškų – 10%³²¹. Vilniaus miesto cechų aktuose 1551–1600 m. laikotarpyje lenkiškai surašytų aktų jau buvo 20%, o lotyniškai – 63%, rusėniškai – 17%. Kai 1601–1650 m. laikotarpyje lenkiškai surašyti sudarė 65%, lotyniškai – 30%, o rusėniškai – 5%³²². Apžvelgti duomenys rodo, kad XVI a. antroje pusėje lenkų kalba įsiskverbusi į įvairių socialinių, konfesinių sluoksnių dokumentaciją, savo pozicijas užsitikrino XVII a. pradžioje, ryškia persvara pirmaudama tarp kitomis kalbomis surašytų aktų, o tai byloja ir apie didesnę jos vartojimą visuomenėje.

Verta pažymėti, kas iki šiol LDK istoriografijoje liko nepastebėta, kad lenkų kalbos plitimą bei populiarinimą LDK bajorijoje aktyvino didikų dvaruose įsikūrę lenkų bajorai. Antai, XVI a. antroje pusėje M. Radvilos Našlaitėlio Naugarduko dvare minimų tarnų ir tarnybininkų grupėje buvo penki lenkai: J. Gruževskis, Vonsovičius (*Wąsowicz*), Zaklika, Košinskis, Slojevskis, o šeštas – *Roman, ten żołniersko ma służyc, tego żaluję (...)* *Na lachy narzeka, że sam litwin, jako pies u nich, to dobry służka* (išskirta – J. D.)³²³. Šiame teksto fragmente, kur pastebima šios lenkų bajorų grupės negatyvios, paniekinamosios nuostatos įvardinto Romano atžvilgiu, kurias, greita kitų veiksmų (konfesinis skirtingumas, asmeninės savybės), galbūt galėjo sukelti ir pastarojo blogas lenkų kalbos mokėjimas ar nemokėjimas. Juolab, kad Romanas buvo apsuptas kompaktiškai susitelkusių lenkų bajorų. Be to,

³²⁰ M. B. Topolska, *Książka na Litwie i Białorusi w latach 1553–1660 (analiza statystyczna, Odrodzenie i reformacja w Polsce*, t. 21, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1976, p. 154.

³²¹ *Zabytki z wieku XVI-go* (Monumenta Reformationis Polonicae et Lituanicae, ser. 1, zesz. 1), Wilno, 1925, pgl. Z. Kurzowa, *Język polski Wileńszczyzny...*, p. 21.

³²² Z. Kurzowa, *Język polski Wileńszczyzny...*, p. 34; Apie kalbinę situaciją Vilniuje XVII a. žr. D. Frick, *Kith, Kin, and Neighbors: Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno*, Ithaca and London, 2013, p. 99–116.

³²³ *Archiwum Domu Radziwiłłów* (Scriptores Rerum Polonicarum, t. 8), wyd., A. Sokołowski, Kraków, 1885, p. 15–16.

minėta lenkų bajorų grupė, vykdydama įvairius M. Radvilos Našlaitėlio nurodymus, kartu atliko transmissinę lenkų kalbos funkciją, t. y. vietinei bajorijai neakivaizdžiai nurodydami lenkų kalbos vartojimą kaip sąlygą siekiant karjeros. Tad galima manyti, kad skirtinguose LDK regionuose didikams priklausiusiuose privačiuose ir valstybiniuose dvaruose galėjo egzistuoti ir kiti panašūs lenkų kalbos skleidimo centrai (pvz. Šiaulių seniūnijos administracinis pareigūnų sąstatas XVI a. antroje pusėje³²⁴).

Tuo tarpu lenkų kalbos populiarėjimo mąstai vidutiniojoje ir stambiojoje bajorijoje aiškiai matomi iš 1582–1600 m. laikotarpio J. Jurkiewicziaus atliktos 170 Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo deputatų, pasirašiusių po 40 dekretų, rašysenų lingvistinės analizės. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad iš 277 autografų šiame laikotarpyje rusėniškų buvo 41,5%, o lenkiškų – 58,5%. Žemiau pateiktas grafikas vaizdžiai atspindi tuometinę situaciją, kai rusėnų kalbą pamažu išstūmė lenkų³²⁵. Nors dabar šis J. Jurkiewicziaus tyrimas yra koreguotinas³²⁶, tačiau iš esmės jis perteikia bendrą kalbos vartosenos poslinkių vaizdą LDK regionuose. Tad XVI a. pabaigoje lenkų kalba, kaip rodo Vyriausiojo Tribunolo deputatų parašai, pamažu įsitvirtino paviatų pareigūnų terpėje.

Kita vertus, pailginę tiriamąjį laikotarpį iki 1610 m. bei padalinę jį į tris dekadas, pastebime ženkliai aiškesnius lenkų kalbos įsitvirtinimo etapus vietinėje bajorijoje. Antai, pirmajame etape (1582–1590 m.) buvo beveik pusiausvyra, kai asmenys kone po lygiai pasirašinėjo tiek rusėniškai, tiek lenkiškai (žr. grafiką nr. 2). O antrame etape, paskutiniajame XVI a. dešimtmetyje, įvyko lūžis, kai lenkiškai pasirašantys Tribunolo teisėjai persvėrė rezultatą. Na, o trečiajame etape, XVII a. pradžioje, pasirašiusių

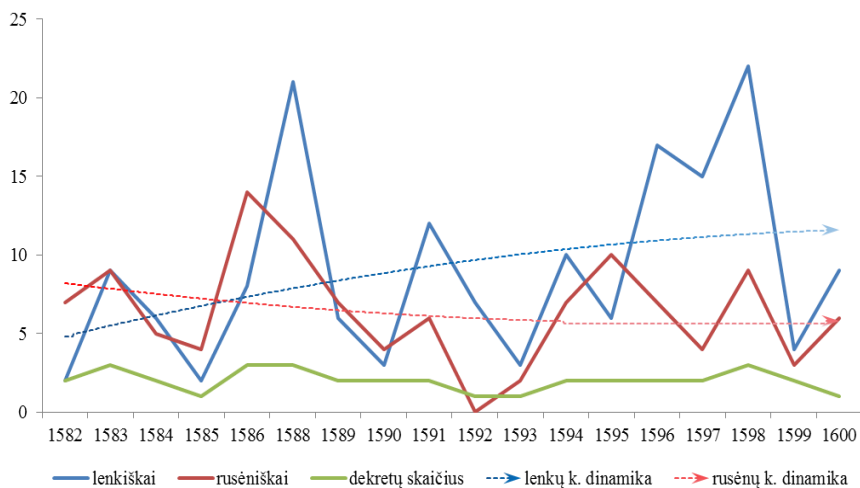
³²⁴ Plačiau žr. I dalies 2 skyriuje „Migracijos tinklo kontūrai“.

³²⁵ Besikeičiantį kalbų santykį patvirtina aptinkami tekstai, kuriuose raštininkai painiodavo kirilines su lotynų abėcėlės gaidėmis, žr. Г. Брэггер, Рэдкі ўзор транслітэрацыі кірыліцай польскамоўнага дакумента канца XVI ст. у Вялікім Княстве Літоўскім, *Silva rerum nova. Штудыі ў гонар 70-годдзя Георгія Я. Галенчанкі*, (Athenaeum: commentarii historiae et culturae, vol. XII) укладальнікі: А. Дзярновіч, А. Семячук, Вільня-Мінск, 2009, p. 50–54.

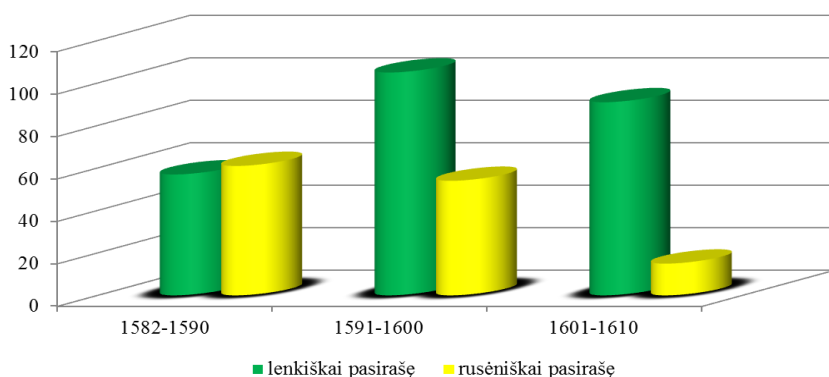
³²⁶ Atlikdamas tyrimą J. Jurkiewiczius naudojo tik vienu publikuotu šaltiniu (*Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimai 1583–1655 m.*, (Lietuvos teisės paminklai t. III) parengė V. Raudeliūnas ir A. Baliulis, Vilnius, 1988.). O dabar žinomas ženkliai didesnis tiek Tribunolo teisėjų, tiek surašytų aktų skaičius (žr. *Deputaci Trybunалу Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1582–1696). Spis*, pod redakcją A. Rachuby, Warszawa, 2007.).

lenkų kalba jau siekė 86% (žr. grafiką nr. 2) ir tik kas šeštas deputatas bepasirašydavo rusėniškai. Šiuo atveju svarbus vaidmuo atiteko kartų kaitai, kai naujoji karta, gimusi po Liublino unijos, jautusi ypač stiprią lenkų kalbos įtaką visuomeniniame gyvenime, suteikė šiai kalbai prioritetą.

1 grafikas. Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo deputatų kalbinė dinamika 1582–1600 m.³²⁷

2 grafikas. Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo teisėjų kalbinė dinamika 1582–1610 m.

³²⁷ J. Jurkiewicz, Polonizacja językowa szlachty..., p. 228.

Be to, minėtas rašysenų lingvistinis tyrimas aiškiai parodė lenkų kalbos sklaidos trajektoriją, plitusių nuo LDK vakarinės (Vilniaus, Trakų, Naugarduko, Lietuvos Brastos vaivadijos, Žemaitijos kunigaikštystė) link rytinės dalies (Minsko, Vitebsko, Polocko, Mstislavlio vaivadijos). Žinoma, šiems kalbiniams pokyčiams įtakos turėjo ir geografinis veiksnys, nes minėti LDK vakariniai regionai ribojosi su Lenkijos Karalyste, o toks artumas neabejotinai veikė ir vietinę bajoriją³²⁸.

Minėti per LDK slenkantys kalbiniai pokyčiai neaplenkė ir etninės Lietuvos regionų, paliesdami ir vieną didžiausią iš jų, išsiskyrusį homogeniška bajorija – Žemaitijos kunigaikštystę. Tad išaiškinę bendrą lenkų kalbos plitimo LDK kontekstą, detaliau paanalizuosime jos sklaidą Žemaitijoje, kas padės suprasti lenkų bajoro bendravimo jo gimtąja kalba šiame regione galimybes.

Kaip sakyta, LDK diduomenė lenkų kalbą kasdienybėje vartojo jau XVI a. pirmoje pusėje. Vadinas, tuo metu Žemaitijoje seniūnavę J. Radvila, M. Kločka, S. Kęsgaila ar J. Chodkevičius, o juo labiau vėlesni seniūnai, neabejotinai mokėjo lenkiškai. Tad į Žemaitiją atsikėlęs lenkų bajoras su patronu komunikavo savo gimtąja kalba.

Neabejotina, jog Žemaitijos bajorijos viršūnėlės, t. y. tijūnų, valdytojų, stambesnių žemvaldžių, pirmieji kontaktai su lenkų kalba buvo ankstyvi ir jie šia kalba bendravo³²⁹. Visgi, žymesni lingvistiniai pokyčiai pastebimi nuo XVI a. vidurio, kai tijūnų korpuse intensyviau buvo pradėta vartoti lenkų kalba. Tai pailiustruoja Didžiųjų Dirvėnų tijūno Jono Gradovskio 1559 m. laiškas, rašytas lenkiškai netoliese, Kauno pav., gyvenančiam Mikalojui Skorulskiui (Skaruliškiui) dėl pabėgusio valstiečio³³⁰. Pastarasis atvejis atskleidžia keletą reikšmingų detalių. Akivaizdu, kad XVI a. viduryje lenkų

³²⁸ J. Jurkiewicz, *Polonizacja językowa szlachty...*, p. 228.

³²⁹ Šią grupę papildė sunkiai identifikuojamų, bet iš Žemaitijos regiono kilusių asmenų grupė, kuri XV a. pabaigoje – XVI a. pirmoje pusėje studijavo Krokuvos universitete. Pavyzdžiai: „Alexander de Samothea” (1474), „Martinus de Barkutten Samogitta studens” (1487), „Jacobus Kiejdanensis alias Samogitta, studens de schola s. Annae” (1514), „Nobilis Nicolaus Schymanovycz de Samogitia, domicellus Samogitiensis diocesis” (1538), žr. *Cracovia Lithuanorum saeculis XIV–XVI = Lietuvių Krokuva XIV–XVI amžiais*, parengė W. Urban, S. Lužys, Vilnius, 1999, p. 52, 62, 110, 166; (I d.) nr. 102, 133, (II d.) 80, 242.

³³⁰ *LMAVB RS*, f. 43–25841, l. 1.

kalba Žemaitijos pareigūnų buvo vartojama, kartu egzistavo ir ją suprantančių terpė. Kita vertus, J. Gradovskis buvo lenkų kilmės bajoras, o tai leidžia teigti, kad dar iki XVI a. vidurio atvykę lenkų bajorai Žemaitijoje galėjo surasti lenkiškai kalbėjusių asmenų. Suprantama, atvykėliams neišvengiamai tekdavo bendrauti su Žemaitijos teismo pareigūnais (teisėjais, raštininkais, vazniais), kurių kalbinius sugebėjimus paliudija žemės teismų knygose užfiksuoti duomenys. Antai, nuo XVI a. aštuntojo dešimtmečio aptinkama atvejų, kai atskiruose kirilika surašytuose aktuose, kuriuose liudytojai pasirašė lenkiškai, vietiniai pareigūnai, tai surašydami į teismų knygas, pažymėjo, kad liudytojai pasirašė lenkiškai³³¹. Vėlgi, šie atvejai byloja apie daugiakalbystės situaciją teismuose bei apie pareigūnų lenkų kalbos išmanymą. Pastebėtina, kad XVI a. aštuntame – devintame dešimtmečiais Žemaitijos žemės teismų knygose pagausėjo įrašų lenkų kalba. Tai įtakojo ir atvykę lenkų bajorai, sudarydami palikimo sąrašus³³², testamentus³³³, pateikdami gautas privilegijas³³⁴ bei išrašus iš Lenkijos teismų knygų³³⁵. Tad palaiptu minėtose knygose atsirado vis daugiau didikų ir vietinių bajorų dokumentacijos lenkų kalba (pvz. 1592 m. jų įrašyta 12, 1593 – 4, 1595 – 7), kas rodo plintantį lenkų kalbos vartojimą bajorijoje³³⁶. Apie pastarosios kalbos plitimą paliudija ir anuomet šio regiono valdžios elitui priklausiusių giminių kultūrinės aspiracijos. Antai, 1580 m. Petro Adamkavičiaus testamente, minima, matyt, jo skaityta *библия полская*³³⁷. Taigi, į Žemaitiją atvykę lenkų bajorai, sprenddami dalykinius reikalus (pvz. pirkimo, pardavimo, paveldėjimo ir kt.), nuo XVI a. antrosios pusės kalbiniu atžvilgiu didesnių sunkumų su vietiniais pareigūnais neturėjo.

Kiek kitokia lenkų kalbos padėtis buvo smulkiojoje Žemaitijos bajorijoje. Tuometinį žemaičių bajorų santykį su svetimomis kalbomis

³³¹ Pavyzdžiui, M. Sirevičiaus pardavimo akte parašyta, jog jis pasirašė lenkiškai, tuo tarpu pačiam akte tai parašyta rusėniškai, „(...) под печатю своею и с подписомь руки своеи **по полску** пану Скашевскому дал (...)“; *VUB RS*, f. 7 – ŽŽТ–1575 (1, 1/14575), l. 74v, nr. 37; „(...) и на то я возны даль еси сеи мои квить с печатю и с подписом руки моеи властной **писмом полским** (...)“ (1596 m.), *IA*, p. 430.

³³² *ОДВЦА*, т. 2, p. 173, nr. 218.

³³³ *ОДВЦА*, т. 1, p. 171, nr. 3.

³³⁴ *ОДВЦА*, т. 4, p. 123, nr. 103.

³³⁵ *ОДВЦА*, т. 4, p. 161, nr. 172, 174.

³³⁶ Apskaičiuota pgl.: *ОДВЦА*, т. 4.

³³⁷ *ЛМАНВ RS*, f. 256–3631, l. 1.

vaizdžiai nusako iš XVI a. pirmos pusės atvejais, kai vykstant LDK karui su Maskva, Žemaičių bajorams ir tijūnams pasiskundus valdovui Žygimantui Senajam, šis patarė tuometiniam seniūnui J. Radvilai nesiųsti žemaičių į žvalgybą, nes pastarieji gerai nemoka rusėnų kalbos³³⁸. Iš to galima spręsti, kad XVI a. pirmoje pusėje Žemaitijos bajorijoje dar nebuvo išplitusi rusėnų, o juo labiau lenkų kalba. Taigi svetimos kalbos daugiau galėjo būti naudojamos Žemaitijos pareigūnų veikloje, nei smulkių bajorų, kur jos tuo metu nesulaukė ypatingo atgarsio. Dauguma vietinės bajorijos išsilavinimo pagrindus gaudavo parapišose mokyklose, tačiau XVI a. jų nebuvo gausu³³⁹. Štai XVI a. pirmoje pusėje Žemaitijoje buvo 3, o antroje pusėje jau veikė 12 katalikiškų parapišų mokyklų ir 2 protestantiškos, kurių didžioji dalis koncentravosi pietrytinėje dalyje³⁴⁰. Kaip matyti iš konkrečių atvejų, XVI a. antroje pusėje parapišose mokyklose buvo mokoma adekvačiai rusėnų ir lenkų kalbų (pvz. Ariogaloje)³⁴¹. Be to, pasitaikydavo, kad dalis mokytojų šiose mokyklose galėjo būti atvykėliai iš Lenkijos (pvz. Viduklės)³⁴². Vadinasi, XVI a. antroje pusėje vietinė bajorija turėjo neblogas sąlygas pramokti lenkų kalbos. Žinoma, turtingesnių bajorų vaikai jos galėjo išmokti ir namų mokyklos sąlygomis. Išskirtinę reikšmę šiuo atveju turėjo atvykę bajorai ir jų atžalos, kurie tapdavo žemaičių bajorų vaikų mokytojais³⁴³. Apie lenkų kalbos funkcionavimą tuometinėje Žemaitijos bajorijoje bene geriausiai pasako M. Daukša: *[...] retas kuris iš mūsų, ypač prakilnesnių, nemoka lenkų kalbos ir negali skaityti lenkiškai, rašytų pamokslų, tačiau mano manymu, daugiausia yra tokių, kurie*

---

³³⁸ Žygimanto Senojo raštas Žemaičių seniūnui Jonui Radvilai, Krokuva, 1535 m. rugpjūčio 12 d., *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 (1535–1537). Užrašymų knyga 19*, parengė D. Vilimas, Vilnius, 2009, (toliau – *LM, UžKn. 19*) p. 55–56.

³³⁹ I. Lukšaitė, Pradinių mokyklų tinklo susidarymas, *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*, red. kom.: J. Vaitkevičius (pirmininkas) ir kt., Vilnius, 1983, p. 26.

³⁴⁰ *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579)*, parengė J. Tumelis, L. Jovaiša, Vilnius, 1998, (toliau – *ŽVV (1579)*) p. 12, 40, 68, 96, 112, 136, 156, 182, 186, 238, 264; I. Lukšaitė, Pradinių mokyklų..., p. 29.

³⁴¹ „Ego doceo discipulos legere ruthenice et polonice“, *ŽVV (1579)*, p. 182. Nors 1528 m. Vilniaus vyskupijos sinodo nuostatuose rašoma, kad mokytojai: „savo mokiniams teisingai aiškintų šventąją evangeliją bei Pauliaus laiškus lygiai abiem, lietuvių ir lenkų, kalbomis“, *LIS*, t. 1, p. 165.

³⁴² „Ego vocator Andreas, sum Mazovita et magister scholae in hac ecclesia“, „(...) retinet baccalaureum Cracoviensem, bonum et doctum virum“, *ŽVV (1579)*, p. 84, 156.

³⁴³ [N.] Pšystanovskio skundas prieš Kęstartą dėl nesumokėtų pinigų už pastarojo dukters auklėjimą, 1640 m., *VUB RS*, f. 7 – ŽŽT–1640 (59, 81/14655), nr. 567, l. 362.

lenkų kalbos nesupranta arba nė kiek jos nemoka³⁴⁴. Panašų reiškinių 1566 m. pateikė Lukas Gurnickis kūrinyje „Lenkų dvariškis“, atskleisdamas „čekiškumo“ mados sklidimą lenkų bajorijoje: [...] *beveik kiekvienas lenkų oratorius vartoja čekiškus žodžius vietoj lenkiškų, tarsi tai būtų be galo pagirtina. [...] aš pamenu, kaip dvare būdavo giriamas tas oratorius, kuris į savo kalbą įmaišydavo daugiau čekiškų žodžių [...]*³⁴⁵. Manytina, kad panašus vaizdas su lenkų kalba buvo ir Žemaitijoje, pasižymėjusia neturtingos bajorijos gausa, kuri, sekama ano laikmečio „mada“, pavienius lenkiškus žodžius kartkartėmis įpindavo į žemaičių tarmę, taip tarsi kompensuodami savo nemokėjimą ar prastą gebėjimą bendrauti. Tad minėti M. Daukšos išsakyti žodžiai apibendrina XVI a. antroje pusėje lenkų kalbos padėtį Žemaitijoje, kai valdžios elitas, vidutinioji ir, galbūt, kažkokia dalis smulkiosios bajorijos galėjo kalbėti lenkiškai, tačiau didesniajai daliai smulkiosios bei neturtingosios bajorijos, tai anuomet ir vėliau liko siekiamybe³⁴⁶.

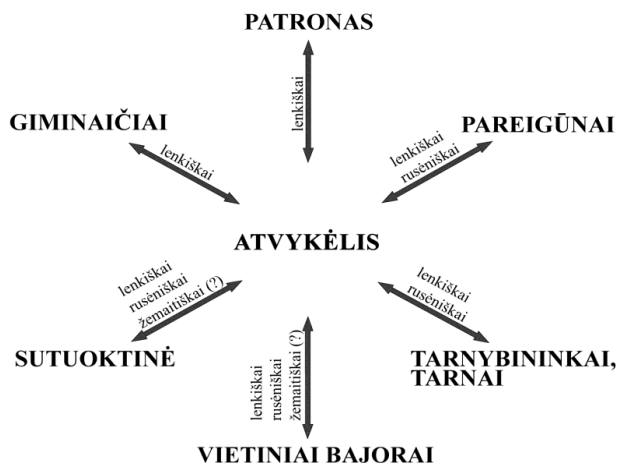
---

³⁴⁴ Mikalojus Daukša. *Postilės, prakalbos*, sudarė A. Piročkinas, Vilnius, 1990, p. 27.

³⁴⁵ Lukas Gurnickis, *Lenkų dvariškis*, vertė E. Patiejūnienė, Vilnius, 2009, p. 45, 47. Plačiau žr. J. Damborský, *Walka o język w polskim Oświeceniu i czeskim Odrodzeniu Narodowym, Odrodzenie narode w Czechach i na Słowacji. Księga ku czci profesora Zdzisława Niedzieli*, pod red. H. Mieczkowskiej i T. Z. Orłó, Kraków, 1999, p. 167.

³⁴⁶ Antai J. Ochmanskis, remdamasis B. Kviklio pastebėjais lingvistiniais pokyčiais Kėdainių krašte, kur nurodoma, jog bajorikaimiuose gyvenantys asmenys XX a. pradžioje įvardijo save „lenkais“, tai suprato, kaip lenkų k. įsitvirtinimo bajorijoje rodiklį ir be išlygų pritaikė XVII a. (žr. J. Ochmanskis, *Žemaitijos bajorija XVII a., Senoji Lietuva*, Vilnius, 1996, p. 244). Tuo tarpu, kai B. Kviklio tekste apie sulenkėjusius Laudos bajorus sakoma: „prieš Pirmąjį pasaulinį karą beveik visi senesnieji mokėjo lietuviškai kalbėti, o jaunesnieji nebekalbėjo“ (žr. *Mūsų Lietuva: krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*, parengė B. Kviklys, Boston, t. 2, 1965, p. 385. Bet šiam B. Kviklio teiginiui prieštarauja I. E. Adomavičiūtės-Čekmonienės tyrimai, kurie parodo, kad ir XX a. pirmoje pusėje žemaičių bajorai mokėjo lietuviškai, žr. I. E. Adomavičiūtė-Čekmonienė, *Lenkų kalba ir žemaičių bajorija XX a. pirmoje pusėje, Slavistica Vilnensis 1997*, (Kalbotyra, nr. 46 (2)), 1998, p. 104–117.). Be to, kaip priešpriešą J. Ochmansko teiginiui galima pateikti vėlesnį XIX a. pavyzdį. Kai Antanas Daugirdas (*1788–†1856), kilęs iš Lydos pav. nuo XV a. pabaigos įsikūrusios giminės, pradžioje tarnavęs girininku Vilniaus, vėliau Zarasų apskrityse, galiausiai 1827 m. nusipirkęs Būgių bei Antanavos dvarėlius netoli Vieksnių, įsikūrė Žemaitijoje. Pastebėtina, kad minėto pasiturinčio žemvaldžio bibliotekoje dominavo XVIII ir XIX a. rusiškos ir lenkiškos knygos, abiejomis kalbomis buvo prenumeruojama periodika. Šis bajoras prirėkusi kalbėjo lenkiškai, bet iš tradicijos, nes kaip rodo jo užrašai, lenkiškai ir rusiškai jis rašė labai netaisyklingai, kiekviename laiške buvo maišomos abi kalbos, tad atvykęs lenkas vargiai ar būtų jį supratęs. V. Daugirdaitė-Sruogienė, analizavusi minėto bajoro tekstus, nurodo, kad jam stigo ūkio terminijai nusakyti paprasčiausių žodžių, A. Daugirdo sintaksė buvo pajvairinta lenkų kalboje nevertojamais dalyviais, jo rašytuose sakiniuose buvo pilna lietuviškų išsireiškimų (pvz. „zrobiono okna do reji (rėja – žemaitiškai jauja), „pszczoły na biczulostwie u Giedutisa“ (čia minima bičiulystė) ir kt.). Tad minėta tyrinėtoja mano, kad geriausiai jis kalbėjo žemaitiškai, veikiausiai net primiršęs Lietuvos krašto aukštaitišką tarmę, žr. V. Daugirdaitė-Sruogienė, *Žemaičių bajoro ūkis XIX amžiaus pirmoje pusėje*, Vilnius, 1995, p. 19–25.

2 schema. Įsivaizduotina į LDK atvykusio lenkų bajoro komunikacinė erdvė XVI a. antroje pusėje – XVII a. pradžioje

Tad apibendrinant įsivaizduotiną lenkų bajorų komunikavimo erdvę XVI a. antroje pusėje – XVII a. pradžioje, galima teigti, kad dalis atvykėlių – didikų, vietinių pareigūnų tarnybininkai – su patronu ir kitais tarnybininkais ar tarnais bendravo lenkiškai/rusėniškai. Siekdami palankesnės kasdieninės bendravimo erdvės, sutuoktines jie rinkosi iš Žemaitijos valdžios elito, iš rusėnų ar anksčiau įsikūrusių lenkų kilmės bajorų giminių³⁴⁷. Be to, tie patys lenkų bajorai, verbuodami tarnus, tarnybininkus, rinkosi sau palankius lenkų bajorus arba vietinius, matyt, galėjusius su jais susikalbėti³⁴⁸. Šie atvykėliai per pareigybinius (su patronu, kitais tarnybininkais, tarnais), giminystės (šeima, giminaičiais) ryšius, ir su vietiniais bajorais komunikavo gimtąja – lenkų bei rusėnų kalbomis. Kai kita atvykusiųjų dalis, neturėjusi tokio išplėsto socialinių ryšių tinklo, „nugrimzdusi“ į vietinę smulkiają bajoriją, kasdienybėje šalia lenkų ir rusėnų kalbų neišvengiamai anuomet išėjo žemaičių tarmės „kursus“, kas vėliau jiems padėjo lengviau įsilieti į vietinę bajoriją³⁴⁹.

³⁴⁷ J. Drungilas, *Adaptacija i integracija pierwszego pokolenia...*, p. 263–266.

³⁴⁸ Žr. I dalies 2 skyrių „Migracijos tinklo kontūrai“.

³⁴⁹ Plačiau žr. 3.3 sk. „Epilogas: lenkų kilmės bajorų lietuvių kalbos įsivavinimo modelis“.

2. Atvykėlių antroponimijos bruožai

2.1. Neįprasti „D“ vardyno atgarsiai Žemaitijoje

Vardas – svarbus ir pirmas asmenį identifikuojantis elementas. Jis buvo gaunamas krikšto metu, kai vardo turėtojo, naujojo krikščionio, gyvenimą pavesdavo vienam ar kitam šventajam – jo asmens globėjui.

Ankstesnis krikščionybės priėmimas bei įsivyravimas Lenkijos visuomenėje lėmė didesnę jos naudotų šventųjų vardyno įvairovę bei turtumą lyginant su LDK. Kita vertus, abiejose valstybėse anuo metu dar buvo gajūs senasis slaviškasis – Lenkijoje ir baltiškasis – etninėje Lietuvoje asmenvardžių sluoksniai. Visa tai nulėmė atvykusių ir vietinių Žemaitijos bajorų vardynų skirtumus.

Didžioji dalis atvykusių lenkų bajorų turėjo tuomet populiarius (pvz. Mazovijoje) vardus, kaip Jonas, Jokūbas, Mikalojus, Stanislovas, Vaitiekus, beje abu paskutiniai buvo įtraukti į bendrą krikščioniškąjį vardyną³⁵⁰. Panaši situacija buvo ir Žemaitijoje, kai 1575–1584 m. laikotarpyje vyravo Jono, Jurgio, Mikalojaus, Motiejaus, Petro, Stanislovo ir kt. vardai³⁵¹. Na, o antroje atvykėlių kartoje pastebimas akultūracijos procesas, kai senųjų lenkiškų bei rečiau aptinkamų krikščioniškų vardų nebeapsitaikė, o savo palikuonims, gimusiems Žemaitijoje, lenkų kilmės bajorai suteikdavo Aleksandro, Jono, Jurgio, Kristupo, Samuelio³⁵², bei nuo XVII a. pirmosios pusės populiarėjantį

³⁵⁰ W. Szulowska, *Dawna antroponimia Mazowska...*, p. 251.

³⁵¹ A. Salys, *Tikriniai vardai* (Raštai, t. II), Roma, 1983, p. 38 (žr. sk. „Krikštavardžiai“).

³⁵² Pavyzdžiui, tarp septyniolikos V. Choromansko, S. Gorsko, J. Gruževskio, M. Nagursko, D. Pšystanovskio, M. Radziminskio ir S. Skaševskio palikuonims suteiktų vardų populiariausi buvo: Jonas (3), Jurgis (2), Aleksandras (2), Kristupas (2), Samuelis (2). Apskaičiuota pgl.: Gorskių genealogija, *LMAVB RS*, f. 37–3020, l. 8; Nagurskių genealogija, *LMAVB RS*, f. 37–11215a; Choromanskių genealogija, *LMAVB RS*, f. 37–5574; M. Radziminskio testamentas, 1577 m. spalio 23 d., *VUB RS*, f. 7 – ŽŽT–1578 (2, 2/14576), nr. 294, l. 572–576; S. Skaševskio testamentas, 1576 m. balandžio 16 d., *VUB RS*, f. 7 – ŽŽT–1584 (5, 7/14581), nr. 12, l. 21–25; J. Drungilas, *Etnosocialinis mobilumas LDK...*, p. 67; V. Biržiška, *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, Chicago, 1987, p. 60.

Kazimiero vardą³⁵³. Tiesa, vertinant minėtų vardų populiarumą, vertėtų atsižvelgti į giminės išpažįstamą konfesiją, kai dalis lenkų kilmės asmenų ir jų tėvai priklausė evangelikams reformatams, savo vaikams davę bibliijinius vardus³⁵⁴.

Tad galima teigti, kad atvykę lenkų bajorai kultūriniu atžvilgiu palaipsniui integrovosi į vietinę visuomenę, kartu plėsdami krikščioniškų vardų davimo tradiciją. Tačiau šių populiariausių asmenvardžių fone išsiskyrė kitokie, neįprastai Žemaitijos bajorijams skambėję, atvykusių lenkų bajorų vardai – Damijonas, Dobrogostas, kuriuos norėtume aptarti.

2.1.1. Damijonas: tarp Rytų ir Vakarų

Tarp Žemaitijos bajorų buvo aptikti du atvejai, kai atvykėliai turėjo Damijono vardą. Tai iš Mazovijos kilę žemionys: XVI a. antroje pusėje įsikūręs Damijonas Gruževskis³⁵⁵ ir XVII a. pradžioje – Damijonas, Stanislovo s., Kolakovskis († 1654)³⁵⁶. Norint tiksliau diagnozuoti minėto vardo neįprastumą ir jo retumą Žemaitijoje, būtina žvilgtelėti į pastarojo asmenvardžio paplitimo europinę panoramą bei jo vartosenos mastus LDK.

Šis graikiškos kilmės (*Δαμιανός*) vardas, kilęs nuo deivės Damijos, buvo vartojamas jau Romos imperijoje kaip *cognomen*. Tačiau labiausiai jis išpopuliarėjo krikščionybės dėka – su broliais dvyniais kankiniais šv. Kozmu ir Damijonu († 303) (stačiatikių švenčiami lapkričio 1, liepos 1, rugsėjo 17 d., o katalikų – rugsėjo 26 d.), kilusiais iš Arabijos, studijavusias mediciną Sicilijoje, dar vadinamais kaip „dirbusiais be atlygio“ (*ἀνάργυροι*, „anargyri“). Jie buvo palaidoti Sirijoje, Kiro mieste, iš ten jų kultas pasklido po visas Rytų šalis.

---

³⁵³ Antai, jau trečioje Gruževskių kartoje atsiranda Kazimiero vardas, žr. J. Drungilas, Etnosocialinis mobilumas LDK..., p. 63.

³⁵⁴ A. Salys, *Tikriniai vardai...*, p. 32.

³⁵⁵ Apie D. Gruževskį plačiau žr. J. Drungilas, Etnosocialinis mobilumas..., p. 65–66.

³⁵⁶ D. Kolakovskis įvardijamas kaip Žemaitijos ir Lenkijos Karūnos žemionis (*VUB RS*, F. 7 – ŽPT–1632 (4, 5/14457), l. 142; *VUB RS*, F. 7 – ŽPT–1654 (15/15a, 16/14468, 17/14469), [lapai nenumeruoti], dok. nr. 199). G. Błaszcyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. III, p. 156.

Vakarų Europoje šių dviejų kankinių gerbimas pirmiausia aptinkamas Italijoje, kur buvo atgabentos jų relikvijos. V ir VI a. sandūroje Romoje buvo pastatyta šių šventųjų vardo bazilika. Iš ten minėtų brolių dvynių kultas pasklido į Galiją, Ispaniją bei kitas Europos valstybes. Ypatingo populiarumo pastarieji šventieji susilaukė tarp gydytojų, tapę šios profesijos globėjais. Štai XIII a. Paryžiaus chirurgai-barzdaskučiai susibūrė į minėtų šventųjų vardo broliją, taip pat jų vardais buvo pavadinti medicinos fakultetai Prahos (1348), Kelno (1388), Vitenbergo (1502) ir kituose universitetuose. Tačiau kuo labiau tolstant nuo Romos, tuo labiau Damijono vardo populiarumas blėso. Pavyzdžiui, Lenkijoje pastarasis vardas nepriklausė populiarių asmenvardžių grupei, tad bajorai jį retai suteikdavo savo vaikams (pvz. Mazovijoje)³⁵⁷. Minėtoje valstybėje šis asmenvardis bei įvairios jo variacijos XII–XV a. aptinkamos tik apie 85 kartus³⁵⁸. Be to, plintant šiam asmenvardžiui Lenkijoje, buvo juntama rytinių slavų tarties įtaka (*Demijan*). Vadinas, tuomet Lenkijoje šalia pastarąjį vardą platinusios katalikiškosios tradicijos buvo juntamas ir stiprus stačiatikybės poveikis.

Tuo tarpu Bizantijoje pagrindinis minėtų brolių dvynių gerbimo centras buvo Konstantinopolyje, kur taip pat buvo pastatyta jų vardo bazilika. X a. šių šventųjų gyvenimų aprašymai aptinkami Bulgarijoje, Makedonijoje, Serbijoje. Galiausiai jų gerbimas pasiekė ir Kijevo Rusiją, kur vienas ankstyviausių jų paminėjimų aptinkamas XI a., įrašytas Naugardo beržo tošyse. Beje, Kijevo Rusijoje pastebimas sinkretizmo atvejis, kai šv. Kozmo ir Damijono minėjimo dienos atitiko pagoniškas švenčių dienas, šiuos šventuosius visuomenė priskyrė prie naminių paukščių ir sutuoktinių globėjų³⁵⁹. Dar tvirčiau minėtų šventųjų kultą stačiatikių visuomenėje įtvirtino kasmet liepos 1 ir lapkričio 1 dienomis švenčiamos vasarinės ir rudeninės *кузьминки*. Taip pat broliai kankiniai dažnai buvo siejami su kalvyste (*Козьма* → *Кузьма* → *кузнец*), dar įvardijami kaip „šventieji kalviai“, sujungiant jų

³⁵⁷ Mazovijoje Damijono vardas užtikamas tik XV a. antroje pusėje, žr. W. Szulowska, *Dawna antroponomia Mazowsza...*, p. 63.

³⁵⁸ M. Malec, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków, 1994, p. 205–206, 392.

³⁵⁹ В. И. Чичеров, *Зимний период русского народного земледельческого календаря XVI–XIX веков. (Очерки по истории народных верований)*, Москва, 1957, p. 20, 43, 46, ir kt.

vardus *Козьмодемьян* (*Кузьмодемьян*)³⁶⁰. Šių šventųjų populiarumas aiškiai pastebimas rusų asmenvardžiuose ir vietovardžiuose, vestuvinėse patarlėse. Tad stačiatikiškoje Europos dalyje, nors ir nustelbtas Kozmo asmenvardžio, Damijono vardas buvo gerai žinomas, įsitvirtinęs ir pakankamai populiarus.

Į LDK teritoriją šis vardas (*Демьянь, Демянь, Damian, Domian, Demian*) pateko su iš Rytų plintančių krikščioniškų vardų srautu³⁶¹. Štai minėtas asmenvardis XV a. aptinkamas Smolensko ir Naugarduko regionuose³⁶². Vėliau, XVI a. pagausėjus dokumentacijai, pastebime Damijono vardą, išplitusį didesniame areale – Kamianieco, Kobrino, Kremeneco, Rečicos, Lietuvos Brastos pavietų bajorijoje ir valstietijoje, t. y. dabartinės Baltarusijos ir Ukrainos teritorijose³⁶³. Minėtas vardas paliko pėdsakus ir dab. Baltarusijos toponimikoje, kai su šiuo asmenvardžiu XVI–XVIII a. aptinkama keletas kaimų Ašmenos, Breslaujos, Lietuvos Brastos, Oršos, Lydos, Polocko,

---

³⁶⁰ О. В. Белова, Кузьма и Демьян, *Славянские древности: этнолингвистический словарь*, под ред. Н. И. Толстого, т. 3, Москва, 2004, p. 22–24; *Православная энциклопедия*, т. XXXVIII, Москва, 2015, p. 226–250.

³⁶¹ Plačiau apie iš Rytų plitusių krikščioniškąjį vardyną žr. Z. Zinkevičius, *Krikščionybės ištakos Lietuvoje*, Vilnius, 2005.

³⁶² Antai, 1448 m. minima prie Smolensko valda „Демяна“, 1446/7 m. įrašyta suteiktis bajorui „Вечеславу Демьяновичу“, 1475 m. minimas Naugarduko apylinkėse bajoras „Демьянь“, 1446/7 m. Gardino apylinkėse minimas valstietis „Демьянец“, žr. *Lietuvos Metrika. Knyga nr. 3, (1440–1498). Užrašų knyga 3*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 1998, (toliau – *LM, UžKn. 3*) p. 34, 37, 38, 41, 45, 65 (paminėjimų datos nustatytos pgl. E. Saviščevas, Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knygą, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 1, sudarė D. Antanavičius, D. Baronas, Vilnius, 2008, p. 140–168, žr. priedą nr. 2.). Taip pat apie 1492 m. minimi Smolensko bajorai, valstiečiai turintys šį asmenvardį, žr. *Lietuvos Metrika. Knyga nr. 4 (1479–1491). Užrašų knyga 4*, parengė L. Anužytė, Vilnius, 2004, (toliau – *LM, UžKn. 4*) p. 153–155, 162, nr. 141.1, 141.17, 141.19 ir kt.; „Тиш Демянович“ – valstietis 1498 m. Slanimo pav., *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506). Užrašų knyga 5*, parengė A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2012, (toliau – *LM, UžKn. 5*) p. 107, nr. 172.

³⁶³ „Демьянь Васильевич“ – Камianieco pav., 1537 m., „Демьянчычы“ dvaras – Kamianieco pav., 1539 m., (žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 20 (1535–1537). Užrašų knyga 20*, parengė R. Ragauskienė, D. Antanavičius, Vilnius, 2009, (toliau – *LM, UžKn. 20*) p. 116, 277, nr. 70, 201.); „Демешъ Демянович“ keliuotis – Slanimo pav., 1569 m. (žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 532 (1569–1571). Viešųjų reikalų knyga 10*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 2001, p. 59, nr. 39.); Rečicos pav. – „Дума Демянович“, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 531 (1567–1569). Viešųjų reikalų knyga 9*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 2001, nr. 94, p. 99. Antai, Lucko Šv. Dimitrijaus cerkvei priklausantis dvaras pavadinamas Damijono vardu: „именъ церковное на имя Демяново“, 1525 m., *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašų knyga 12*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 2001, (toliau – *LM, UžKn. 12*) p. 402, nr. 508; tai buvo itin populiarus vardas dab. Baltarusijos teritorijoje, žr. М. В. Бирьла, *Беларуская антрапанімія*, т. 1, Мінск, 1966, p. 58.

Reičicos pavietuose³⁶⁴. Taigi šis asmenvardis aiškiai dominavo stačiatikiškuose LDK regionuose.

Pakankamai anksti, dar XVI a. pradžioje Damijono vardas sušmėžavo etninės Lietuvos paribyje, Gardino apylinkėse: Astrynės (1514), Perlamo (1516), Skydliaus (1516), Vosyliškių (1508) valsčiuose³⁶⁵. Verta pažymėti, kad anksčiau paminėtos vietovės, susijusios su Damijono asmenvardžio paplitimu, sutapo su daugmaž tuo metu lietuvių kalbos vartojimo arealo rytinėmis ribomis³⁶⁶. Kita vertus, Gardinas buvo ankstyviausias stačiatikybės sklaidos centras Lietuvos pakraštyje, nes šiame mieste XII a. antroje pusėje buvo pastatyta Šv. Boriso ir Glebo (Koložos) cerkvė, o XV a. – stačiatikių vienuolynas³⁶⁷. Tad pateiktos detalės rodo, kad Damijono vardas tarsi nežymiais brūkšneliais nužymėjo prie Lietuvos buvusį konfesinį-kalbinį paribį, kur persipynė stačiatikiškos ir katalikiškos kultūros. Tai paliudija ir Korsakų giminės, kilusios iš Polocko žemės, atvejis, kuri pradžioje išpažino stačiatikybę, o vėliau išsiskaidžiusios į keletą šakų šios giminės atstovai priklausė evangelikams, unitams ir katalikams³⁶⁸. Antai, 1616 m. Astrave Ašmenos žemės teismo teisėjas Jonas Mikalojus Korsakas (†1618) fundavo dominikonų vienuolyną su Šv. Kozmo ir Damijono titulu (iki tol 1468–1616 m., Jurgio Goštauto funduota, Švč. Mergelės Marijos ir Visų Šventųjų³⁶⁹)

³⁶⁴ Вялікі гістарычны атлас Беларусі, т. 2, Мінск, 2013, p. 217–218.

³⁶⁵ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 7 (1506–1539). Užrašų knyga 7, parengė I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2011, p. 616, nr. 375; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). Užrašų knyga 8, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius, 1995, p. 259, nr. 318; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašų knyga 9, parengė K. Pietkiewicz, Vilnius, 2003, p. 144, 222, 309, 378, nr. 148, 330, 559, 705. Taip pat 1532 m. Gardino pav. Sindikovčinos dv., minimas valstietis „Демьян Черъниковичъ“ (LM, UžKn. 17, p. 283, nr. 283.). Antai, XVI a. antroje pusėje minimas bajoras Damijonas Valadkavičius (žr. R. Ragauskienė, LDK kancleris..., p. 365); minimi valstiečiai: Minsko pav., Viapretų dv. „Петръ Демьяновичъ“ (1542 m.), o Ašmenos pav., Kibų km. minimas Damijonas Kibelevičius (1569 m.), IA, p. 25, 170.

³⁶⁶ P. Gaučas, Etnolingvistinė Rytų Lietuvos gyventojų raida: XVII a. antroji pusė – 1939 m., Vilnius, 2004, p. 39, 4 pav.

³⁶⁷ P. Chomik, Monaster św. św. Borysa i Gleba w Grodnie do końca XVI wieku, *Garađencki palimncest 2011. Asoба, грамадства, дзяржава XV–XX стст.*, пад рэд. А. Ф. Смаленчука, Н. У. Сліж, Мінск, 2012, p. 182–194.

³⁶⁸ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań, 1995, p. 139–141; M. Liedke, *Od prawosławia do katolicyzmu: ruscy możni i szlachta Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec wyznań reformacyjnych*, Białystok, 2004, p. 90.

³⁶⁹ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, Kraków, 1948, (toliau – KDKW) p. 299–301, nr. 260.

bažnyčia³⁷⁰. Pastebėtina, kad pastarasis fundatorius priklausė katalikams³⁷¹, nors jo tėvas Polocko pakamaris Onikėjus (†1587) išpažino stačiatikybę. Iš to seka, kad katalikas sūnus, greičiausiai veikiamas giminėje vyravusių stačiatikiškų tradicijų, funduotai bažnyčiai suteikė Rytų krikščionybėje populiarų bei paplitusį Šv. Kozmo ir Damijono vardo titulą, o tai galima vertinti kaip tam tikrą šiame paribyje vykusią katalikiškosios ir stačiakiškosios kultūros simbiozę.

Su iš Rytų plintančia krikščionybe Damijono vardas gana anksti įsivertino LDK sostinėje Vilniuje. Štai Vilniaus stačiatikiškoje dalyje, vadinamoje „civitas rutenica“, galbūt (?) jau XIV a. antroje pusėje³⁷² buvo pastatyta medinė Šv. Kozmo ir Damijono cerkvė (šaltiniuose minima 1503³⁷³, sudegė 1610, nugriauta 1655; dabar Savičiaus g. 15³⁷⁴). Nuo šios cerkvės šalimaisėjusi gatvė gavo tokį pat pavadinimą, jį išlaikiusi iki XVII a. pradžios³⁷⁵, vėliau pavadinta Savičiaus. Tad pastaroji cerkvė įtakėjo, kad minėtas asmenvardis nuolat pulsavo vilniečių stačiatikiškoje bendruomenėje, kurioje atsirado siuvėjų Demijonavičių giminė bei kartkartėmis pasirodydavo asmenys su Damijono vardu³⁷⁶. O katalikiškoje Vilniaus dalyje taip pat

³⁷⁰ VUB RS, F. 1-F 1030, l. 29–56; M. Paknys, *Mecenatystės reiškinys XVII a. LDK: bažnytinės architektūros užsakymai*, Vilnius, 2003, p. 169; V. Petkus, *Domīnikonai Lietuvos kultūroje*, Vilnius, 2004, p. 222.

³⁷¹ T. Wasilewski, Jan Mikołaj Korsak Zaleski, *PSB*, t. XIV, zes. 1, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968–1969, p. 104–105; *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. I, *Województwo wileńskie, XIV–XVIII wiek*, pod redakcją A. Rachuby, Warszawa, 2004, (toliau – *UrzWojWlń. XIV–XVIII w.*) p. 254, 281, nr. 1611, 1833.

³⁷² Hipotezę apie tokį cerkvės pastatymo laiką išskėlė R. Jonaitis, remdamasis netoli tos cerkvės aptikta su kalvyte siejama archeologine medžiaga, kuri datuojama XIV a. antrąja puse, žr. R. Jonaitis, „*Civitas Rutenica*“ *Vilniuje XIII–XV a.*, Daktaro disertacija, Klaipėda, 2013, p. 42–43.

³⁷³ LVIA, f. 1135, ap. 1, b. 10 (rankraštis: W. Zahorski, *Kościoly wileńskie*), l. 264; pgl. T. Dambrauskaitė, Vilniaus Senamiesčio 45 kvartalas. Istoriniai tyrimai. Istorinė apybraiža, *Vilniaus apskrities archyvas*, f. 1019, ap. 11, b. 4703, p. 4.

³⁷⁴ АСД, т. 6, Вильна, 1869, p. 10 (1511 m.); LM, *УжKn. 12*, p. 504, nr. 658 (minima 1527 m.); Ю. Крачковский, *Старая Вильна до конца столѣтїя*, Вильна, 1893, p. 29; sudegė 1655 m., žr. V. Drėma, *Dingęs Vilnius*, Vilnius, 2013, p. 276.

³⁷⁵ РГАДА, f. 1603, ap. 5, b. 1610–1612.

³⁷⁶ Antai, 1636 m. Vilniuje Savičiaus gatvėje, cerkvės žemėje, buvęs namas priklausė Damijonui Fedoravičiui, M. Paknys, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius, 2006, p. 189. 1657–1658 m. minimas Petras Demijonavičius (*Demianowicz*), Vilniaus siuvėjų cecho vyresnysis, stačiatikis, manytina, kad gyvenęs Savičiaus gatvėje arba netolimaus jos, žr. *1657–1662 m. Vilniaus miesto tarybos knyga*, (XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. I) sudarė E. Meilus, Vilnius, 2011, p. 191, nr. 59; *1658 ir 1663 m. Vilniaus miesto tarybos aktų knygos*, (XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. III) sudarė E. Meilus, Vilnius, 2015, p. 207, nr. 147. Veikiausiai, minėtojo Petro giminaičiu buvo siuvėjas, Vilniaus miestietis, Parfijonas Demijonavičius (1671 m.), A. Urbanavičius, *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 metais*. Parrašas,

susidarė palankios sąlygos šio vardo plitimui, nes 1503 m. iš Romos buvo parvežtos bei Vilniaus Šv. Stanislovo ir Vladislovo katedrai atiduotos šv. Kozmo ir Damijono relikvijos³⁷⁷. Tačiau nei anuomet, nei vėliau šios šventųjų relikvijos neįtakėjo minėto asmenvardžio plitimą Lietuvoje. Apskritai šv. Damijono kultas, o kartu ir su juo susijęs vardas tarsi liko paribyje, užgožtas kitų žymesnių šventųjų. Pastarojo šventojo neaptinkame XVI a. LDK katalikiškame liturginiame kalendoriuje, nebuvo nė vienos bažnyčios, turinčios tokį titulą Vilniaus ir Žemaitijos vyskupystėse (iki 1620 m.), tuo labiau minėto asmenvardžio nėra tarp anuomet Lietuvoje populiarių krikštavardžių (iki 1650 m.)³⁷⁸. Antra vertus, sporadiškai pasirodę asmenys su minėtu asmenvardžiu rodo, kad Damijono vardas nebuvo visiškai išstumtas iš to meto krikštavardžių ešelono. Štai peržiūrėjus Žemaitijos pilies teismo knygas iki 1650 m., tarp vietinių bajorų aptiktas tik vienas asmuo su šiuo vardu – Damijonas Junevičius (1648 m.)³⁷⁹. Vėliau, pastebimas šioks toks pagausėjimas. Antai, 1667 m. Žemaitijos padūmės registre aptinkame jau du asmenis: Damijoną, Jono s., Aleknavičių ir Damijoną Daugirdą³⁸⁰, o 1690 m. jų sąrašą papildė Damijonas Vaitkevičius³⁸¹. Susumavus, XVII a. antroje pusėje Žemaitijos bajorijoje aptikome tik tris asmenis, pavadintus šiuo vardu. Vadinasi, Damijono vardas tiek Žemaitijoje, tiek kitoje Lietuvos dalyje buvo itin retas, o sutiktas asmuo su tokiu asmenvardžiu veikiausiai stebino aplinkinius savo retumu.

Panaši situacija išliko ir XVIII a. Tai paliudija kai kurių Lietuvos (Krinčino, Pasvalio, Nemunėlio³⁸², Stakliškių) parapijų krikšto knygų duomenys, parodantys, jog šis vardas buvo retas ir tarp valstiečių. Pavyzdžiui,

---

Vilnius, 2009, p. 65, nr. 416. Taip pat šiame kvartale 1690 m. gyveno „Damian Worona“, *RpWojWln. 1690 r.*, p. 54.

³⁷⁷ L. Jovaiša, Šventųjų relikvijos ir jų gerbimas Lietuvoje (1387–1655), *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sudarė M. Paknys, Vilnius, 2005, p. 185–228; G. Drungilienė, Relikvijos ikitridentinėje Lietuvoje, *Šventųjų relikvijos Lietuvos kultūroje = Relics of the saints in Lithuanian culture*, sudarytoja T. Račiūnaitė, Vilnius, 2006, p. 9–19.

³⁷⁸ M. Paknys, Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, *Šventieji vyrai, šventosios moterys...*, p. 15–102; L. Jovaiša, Krikšto vardai XVII a. pirmos pusės Lietuvoje, *Šventieji vyrai, šventosios moterys...*, p. 147–184.

³⁷⁹ *VUB RS, F. 7 – ŽPT–1648 (13/14465)*, I. 173.

³⁸⁰ *LVIA, SA, b. 3708, l. 47, 96v.*

³⁸¹ *RpKsŽm. 1690 r.*, p. 38, 161.

³⁸² S. Jegelevičius, *Nemunaitis ir jo parapija*, I knyga, Vilnius, 2002, p. 295–301.

1770 m. kaip krikštatėvį aptinkame paminėtą Damijoną Randzį, kilusį iš Greikonių km. (Alytaus raj.)³⁸³. Pagaliau 1784 m. spalio 29 d. Pasvalio parapijos krikšto knygoje buvo užfiksuotas unikalus atvejis, kai tą pačią dieną gimę bei pakrikštyti buvo broliai dvyniai gavę Simono Kozmo ir Damijono vardus³⁸⁴. Pastarasis pavyzdys parodo retai sutinkamą abiejų brolių gerbimo recepciją nusileidusią iki valstietijos. Galiausiai apie Damijono vardo retumą LDK laikotarpiu patvirtina ir XX a. duomenys, kai šis asmenvardis užtinkamas tik išskirtinai viename Lietuvos regione – Užnemunės toponimuose ir antroponimuose³⁸⁵.

Tad Damijono vardas, nepaisant šio asmenvardžio populiarumo bei įsivyravimo stačiatikiškoje LDK dalyje, Žemaitijos bajorams XVII a. antroje pusėje – XVIII a. greičiausiai nebuvo visai nepriimtinas ar keistas, bet veikiau dėl reto figūravimo katalikiškoje erdvėje bent XVI a. antroje pusėje jis skambėjo kitoniškai ir neįprastai.

2.1.2. Dobrogostas – nuo slaviško pagoniško iki sukrikščioninto asmenvardžio

XVI a. pabaigoje iš Didžiosios Lenkijos, Poznanės pav. į Žemaitiją atvykęs LDK kanclerio Leono Sapiegos tarnybininkas Pšistanovskis (*Przystanowski*)³⁸⁶ turėjo seną slavišką nuo XII a. Lenkijoje aptinkamą ir veikiausiai žemaičių bajorams anuomet neįprastai skambantį Dobrogosto vardą³⁸⁷. Vėlgi, nustatant minėto vardo neįprastumą Žemaitijoje pirmiausia

---

³⁸³ *SikBMK*, p. 203.

³⁸⁴ *PsBKrMK 1697–1797*, p. 353.

³⁸⁵ Antai, XX a. antroje pusėje aptinkamos dviejų formų pavardės *Damijonas*, *Damijonaitis*, *Dimijonas*, *Dimijonaitis* (51 šeima), kurių dauguma buvo pasklidusių Užnemunėje, o plačiausiai – Šakių rajone (žr. *Lietuvos vietovardžių žodynas, t. II: C–F*, Vilnius, 2014, p. 118, 499.). Iš dalies šios pavardės išplitimo arealas atsispindi ir XX a. užfiksuotuose 4 sodybų pavadinimuose *Damijonaitynas*, *Damijonaitynė*, daugiausia aptiktų Šakių raj. (žr. *Lietuvių pavardžių žodynas, t. I, A–K*, ats. red. A. Vanagas, Vilnius, 1985, (toliau – *LPŽ*) p. 452.).

³⁸⁶ *IA*, p. 337.

³⁸⁷ H. Fros SJ, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków, 2000, p. 182; *Słownik staropolskich nazw osobowych*, pod redakcją W. Taszyckiego, t. I, zes. 3, 1967, Wrocław-Warszawa-Kraków, (toliau – *SSNO*) p. 488–489.

vertėtų išanalizuoti šio asmenvardžio atsiradimo, išplitimo bei vartojimo LDK istoriją.

Vienas pirmųjų atvejų, kai šiuo vardu minimas asmuo buvo užfiksuotas LDK, aptinkamas XV a. antroje pusėje. Tai iš Lenkijos atvykęs Dobrogostas, Stanislovo sūnus, kuris tarnavo kunigaikščiui Mykolui (†a.1481) ir jo sūnui Simonui Olelkaičiams Slucko kunigaikštystėje³⁸⁸. Verta pažymėti, kad minėtas Dobrogostas (*Станиславович*), o taip pat ir jo dukra Anastazija³⁸⁹ naudojo patronimus (*Доброгостовъна*³⁹⁰). Tad ši giminė net XVI a. antroje pusėje neturėjo paveldimo įvardijimo, t. y. susiformavusios pavardės ir matyt priklausė smulkiajai bajorijai. Panašūs atvejai aptinkami ir XVI a. antroje pusėje, kai su šiuo asmenvardžiu atvykę lenkų bajorai aptinkami LDK diduomenės, pareigūnų aplinkoje³⁹¹. Tokie atvejai rodo, kad į LDK sporadiškai atvykę ir įsikūrę Dobrogosto vardą nešiojantys, lenkų bajorai daugiausia priklausė smulkiajai bajorijai, kuri išimtinai naudojosi patronimais.

Kitoks šio reiškinio atspalvis pastebimas po Liublino unijos prie Lenkijos prijungtose ukrainietiškosė žemėse, kai Kijevo ir Volynės vaivadijose sutinkame atvykusių garsių lenkų giminių atstovus, pvz. Grajevskių (1592), Kuninskių (1609), Ochanskovskių (1594–1639), Piruskių (1643–1646), Sadovskių (1630) ir kt.,³⁹² turėjusius Dobrogosto vardą. Kai vietiniams

³⁸⁸ „(...) Доброгост Станиславович выслужил на предковъ его (...)“, „(...) Доброгоста Станиславовича выслугу отца его на кнегини Оленьковой и небощыку князю Михайлу, и на князи Семне Михайловичу тые имения вышеймененые, на что данина-листы в него были (...)“, žr. *LM, TbKn. 12/231*, p. 137–138, 182–183, nr. 147, 211; J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895, p. 330.

³⁸⁹ Anastazija ištekėjo už karalienės Bonos proteguojamo Ldk dvarionio, Kremeneco seniūno, Lucko lantvaičio Jono Grabinskio, vėliau už Ašmenos žemės teismo teisėjo Stanislovo Sakavičiaus (žr. *LM, UŽKn. 17*, p. 378, nr. 393; *LM, UŽKn. 20*, p. 151, 231, nr. 90, 159).

³⁹⁰ *LM, TbKn. 47/261*, p. 148–149, nr. 113.

³⁹¹ Antai, 1567 m. kariuomenės surašyme Trakų žemės teismo teisėjo Erazmo Daugirdo išrengtame raitelių būryje aptinkame Dobrogostą Mykolavičių (*Доброгост Михайлович*), kuris buvo įsikūręs prie Vosyliškių (Lydos pav.). Iš Vilniaus pav. raitelį išrengė Vilniaus miestietis Stanislovas Dobrogostas. Iš Žiezmerių vėliavos raitelį išrengė Elžbieta Dobrogostienė. Iš Vosyliškių vėliavos Andrius Hlebavičius vietoje savęs pasiuntė Motiejų Dobrogostavičių (žr. *PIB*, t. XXXIII, p. 503, 544, 647, 775). 1564 m. minimas Žemaitijos seniūno Jono Chodkevičiaus tarnybininkas Dobrogostas Haimas (*Dobrohoth Haim*) (*VUB RS*, f. 7 – Kauno vaito knyga 1564–1568 m. (10/13847), l. 2, nr. 51), kuris veikiausiai priklausė Gdansko miestiečių giminei (žr. *Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indigenatów XV–XVIII w.*, wstęp, opracowanie i edycja B. Trelińska, Lublin, 2001, p. 161, nr. 340.).

³⁹² *Центральный Державний Историчний Архів України м. Київ* (toliau – ЦДІАК), f. 27 (Vladimiro pilies teismas), ap. 1, b. 7, l. 75–76, 488–490; f. 25 (Lucko pilies teismas), ap. 1, b. 41, l. 782–787; b. 83, l. 417; b. 173, l. 676–677; b. 236, l. 150–151; b. 245, l. 18–19; b. 261, l. 514; f. 26 (Lucko

stačiatikiams rusėnų kilmės bajorams pastarasis vardas buvo svetimas ir jie jo nenaudojo. Tad minėtas asmenvardis, nepaisant atvykusio asmens giminės statuso, buvo tarsi lenkiškos kilmės „indikatorius“.

Kitas veiksnys, įtakojęs Dobrogosto vardo plitimą, jo suteikimą vietiniams bajorams – giminystės ryšiai tarp Lenkijos ir Lietuvos kilmingųjų. Kaip matyti iš XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje ankstyvų vietinių giminių atvejų (pvz. Čižų³⁹³, Daugirdų³⁹⁴, Narbutų³⁹⁵ ir kt.³⁹⁶), dažnai vedybiniai ryšiai buvo priežastis minėto asmenvardžio atsiradimui vietinėse giminėse, kai į LDK atitekėjusios lenkaitės savo iniciatyva sūnams suteikdavo joms įprastą Dobrogosto vardą. Tad su šiuo asmenvardžiu ir vėliau, XVII–XVIII a., buvo perduodamas genealoginės informacijos „kodas“ – tolimesni ar artimesni giminystės ryšiai su lenkų bajorija. Čia galima paminėti keletą aptiktų atvejų. Štai Gardino pav. žemės teismo pateisėjis Jonas Boufalas (†1618) vedė

žemės teismas), ap. 1, b. 62, l. 401–405; f. 22 (Kremeneco žemės teismas), ap. 1, b. 17, l. 125, f. 11 (Žitomyro pilies teismas), ap. 1, b. 15, l. 12–13. Už šias nuorodas nuoširdžiai dėkoju kolegai iš Kijevo dr. Igoriui Teslenko.

³⁹³ Štai Vasilijus, Bagdono s., Čižas 1524–1538 buvo LDK arklidinininkas, o XVI a. antrame ketvirtyje Aleksandras, Vaitiekas s., Čiževičius (Čižas) minimas kaip Nevėžio pav. vėliavininkas. Veikiausiai, pastarojo giminaitis buvo 1533 m. minimas Dobrogostas, Vilniaus pav. bajorės Onos, Jono Čižo žm., brolis (*LM, TbKn. 8/227*, p. 83, nr. 144). Taip pat žinoma, kad Vilniaus pav. bajoras Stanislovas, Vaitiekas s., Čiževičius su žm. Kotryna susilaukė sūnų: Dobrogosto, Vaitiekas, Motiejus. Beje, Dobrogosto vardo naudojimą Čižų ir Narbutų giminėse galėtų paaiškinti ir šių giminių vedybiniai ryšiai, kurių dėka minėtas asmenvardis galėjo atsirasti (A. Boniecki, *Poczet rodów...*, p. 41; *UrzWojWłń. XIV–XVIII w.*, p. 72, nr. 121; *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik, 1994, (toliau – *UrzCDWkSL*) p. 54, nr. 239).

³⁹⁴ Manytina, kad 1464–1476 m. minimas Vilniaus tijąnas Jonas (*Ганус*) [Daugirdaitis?] turėjo sūnų Jokūbą ir Dobrogostą. Šių asmenų tapatumą su Daugirdų gimine paliudytų ir jų valdos buvusios Vilniaus ir Ašmenos pav. Na, o jei pasitvirtintų, kad Vilniaus vyskupo Alberto Taboro giminė buvo kilusi iš Lenkijos bei naudojo Vieniavos herbą, tuomet Jokūbo Daugirdo ir Vilniaus vyskupo žinoma artima giminystė labiau paaiškintų ir Dobrogosto vardo atsiradimą Daugirdų giminėje. (žr. *LM, UžKn. 5*, p. 123, nr. 201; Z. Wojtkowiak, *Urządnicy zarządu lokalnego na Litwie. Tytułatura zarządców powiatowych przed reformą administracyjną z lat 1565–1566, Studia Źródłoznawcze*, t. XXIV, (1979), p. 154. R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė...*, p. 226–227; *UrzWojWłń. XIV–XVIII w.*, p. 89, nr. 224; K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, p. 84; J. Fijałek, *Kościół rzymskokatolicki na Litwie. Uchrześcianienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu po koniec Rzeczypospolitej, Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Kraków, 1914, p. 157–163.).

³⁹⁵ 1486 m. minimas Ldk maršalka „Доброгост Нарбутович“ (*LM, UžKn. 4*, nr. 1.3, 16.4, p. 29, 56). Prielaidą, kad Dobrogosto motina galėjo būti lenkė, patvirtina tai, kad šalia Dobrogosto vardo jam buvo suteiktas kitas krikščioniškas Petro vardas (R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė...*, p. 60, 272). Antai minimas jo sūnus Motiejus (†1535) Dobrogostovičius (*LM, UžKn. 1*, p. 35, 98, nr. 65, 467.).

³⁹⁶ 1528 m. kariuomenės surašyme minimi trys bajorai, naudoję Dobrogosto vardą, kurie greičiausiai buvo čia įsikūrę lenkų kilmės bajorai: Pienionių pav. – „Немир Доброгостович“, Slanimo pav. – „Венцлавъ Доброгостовичъ“ Bielsko „Доброгость Метеевич“, *LM, VrKn. 523/1*, p. 53, 81, 98.

Barborą Jezerskytę, kilusią iš Choinicų, Karališkųjų Prūsų³⁹⁷, ir veikiausiai dėl sutuoktinės įtakos vienam iš sūnų suteikė Dobrogosto vardą³⁹⁸. Šio asmenvardžio perdavimo tradicija pastebima ir trečiojoje aptariamose giminės kartoje, kai minėto Dobrogosto Boufalo (†1659) vaikaitis gavo Kazimiero Dobrogosto (†1755) vardus. Iš vienos pusės, tai galėjo įtakoti intensyvios šios giminės vyrų vedybos su lenkų bajoraitėmis³⁹⁹, iš kitos – įprasta ano meto giminių tradicija perduoti, kaip ir šiuo atveju, senelio asmenvardį. Panašus atvejis aptinkamas XVII a. antroje pusėje, kai Lenčycos vaivadijos ir Ašmenos pav. žemionis Martynas Dobrogostas Sadovskis savo sūnui suteikė Kazimiero Dobrogosto vardus⁴⁰⁰. Galiausiai XVIII a. antroje pusėje Podbipientų (*Podbipięta*) giminėje vienu metu aptinkami net trys asmenys, turėję Dobrogosto vardą, tai Smolensko stalininkas Antanas Dobrogostas (1777 m.), Trakų pav. pilies teismo raštininkas Juozapas Dobrogostas (†1783) bei 1764 m. minimas Mykolas Dobrogostas. Galima įtarti, kad minėtas asmenvardis šioje giminėje išplito dėl kažkurio giminaičio (pvz. senelio, tėvo) vardo įtakos. Kaip rodo aptartieji pavyzdžiai egzistavo akivaizdi vardo perdavimo tradicija, kuri veikė tiesiogiai (pvz. tėvas → sūnus) arba nusitęsavo į vėlesnes kartas (pvz. senelis → vaikaitis), tokiu būdu Dobrogosto vardas tapo tarsi paveldimas.

Be to, pastarasis asmenvardis atveria trečią – kitokios lenkiškos genealoginės kultūros plotmę. Lenkijos genealogai jau seniai savo tyrimuose naudojami vadinamuoju vardo kriterijumi (*kryterium imionowe*). Pagal šį metodą, kiekviena heraldinė giminė turėjo tam tikrą jos narių naudojamą specifinių vardų grupę, kurie buvo paveldimi agnatiškai. Nuo XIII a. šie

---

³⁹⁷ L. Białkowski, Lewaltowie-Jezierscy, herbu Rogala. Szkic genealogiczny, *Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, t. VIII, nr. 7, 1930, p. 193–210; T. Żychliński, *Złota księga szlachty polskiej*, rocz. 18, Poznań, 1896, p. 18–19.

³⁹⁸ *UrzWojTr. XIV–XVIII w.*, p. 245, 285, nr. 1562, 1920.

³⁹⁹ Antai, Dobrogostas, Jono s., Boufalas pirmą kartą vedė iš Liublino vaiv. kilusios giminės atstovę – Oną Nezabitoivskytę, o antrą – Teodorą, Zigmanto Viškovskio, Bielsko pav. medžioklio, dukrą, *UrzWojTr. XIV–XVIII w.*, p. 245, nr. 1562; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej...*, t. XII, p. 123.

⁴⁰⁰ *UrzWojWln. XIV–XVIII w.*, p. 287, nr. 1886; *UrzWojTr. XIV–XVIII w.*, p. 160, 188, 248, 285, 351, nr. 829, 1065, 1586, 1920, 2458; *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek* (Urzędniczy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. IV), pod redakcją A. Rachuby, Warszawa, 2003, p. 199, 282, nr. 1433, 2174; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej...*, t. XIV, p. 145.

specifiniai vardai vedybų dėka pamažu išplito ir kitose giminėse⁴⁰¹. Vadinas, kai kurie lenkiški vardai gali būti genealogijos tyrimo įrankiu. Norint pritaikyti šį metodą Dobrogosto vardo atvejui, sugrįžkime prie anksčiau minėto XVI a. pabaigoje į Žemaitiją atvykusio Pšistanovskio pavyzdžio. Kaip žinoma, pastaroji iš Didžiosios Lenkijos kilusi Pšistanovskių giminė, naudojo Pomiano herbą. Tad logiška būtų, kad bent kažkuri dalis jai priklaususių asmenų, kaip ir atvykęs Dobrogostas, būtų pavadinti šiai heraldinei giminei būdingais Pšeclavo, Chedo ar Ubislavo vardais⁴⁰². Tačiau tai būtų tiesmukas vertinimas. Detalesnę minėtos giminės genealoginių ryšių „išsklotinę“ atskleidžia Dobrogosto sūnaus Žemaitijos kalavijininko Andriaus Pšistanovskio (†1647⁴⁰³) jungtinis herbas. Šio herbo pirmame lauke buvo atvaizduotas jo tėvui priklausęs Pomiano, antrame motinos – Ravos, trečiame senelės iš tėvo pusės – Nalenč (Galvaraiščio), ketvirtame senelės iš motinos pusės – Bogorijos herbai⁴⁰⁴. Vadinas, į Žemaitiją atvykusiojo Dobrogosto motinos giminė naudojo Nalenč herbą. Būtent šios heraldinės giminės „lizdas“ buvo Didžioje Lenkijoje, iš kur ir atvyko D. Pšistanovskis, o šios heraldinės giminės pirmtako, žinomo XII a., vardas buvo Dobrogostas, kuris kaip ir Dzieżikrajus, buvo vienas populiariausių asmenvardžių, vėliau aptinkamas žymiose Čarnkovskių, Ostrorogų, Šamotulskių ir kitose Nalenč herbą naudojusiose giminėse⁴⁰⁵. Tad neabejotina, kad minėtam Dobrogostui Pšistanovskiui vardą išrinko bei suteikė jo motina, naudojusi Nalenč herbą. Na, o šio asmenvardžio perdavimą per kognatinę liniją galima vertinti kaip besitęsiančią, bet jau rudimentinę lenkiškų heraldinių giminių genealoginę tradiciją.

Didėjant krikščionybės vaidmeniui tiek Lenkijos, tiek LDK visuomenėje, Dobrogosto vardas atitinkamai buvo pritaikomas prie tuo metu

⁴⁰¹ K. Mosingiewicz, *Imię jako źródło...*, p. 72–97; K. Jasiński, *Dokumentacyjne funkcje imion w średniowieczu...*, p. 142–155; B. Nowak, *Ród Porajów w Małopolsce w średniowieczu*, Kraków, 2009, p. 39.

⁴⁰² J. Karczewska, *Ród Pomianów na Kujawach w średniowieczu*, Poznań-Wrocław, 2003, p. 275–289.

⁴⁰³ *UrzKsŻm. XIV–XVIII w.*, p. 186, nr. 773.

⁴⁰⁴ *LVIA*, f. 716, ap. 2, b. 16, l. 34, 38.

⁴⁰⁵ J. Pakulski, *Nalęcze wielkopolscy w średniowieczu: genealogia, uposażenie i rola XII–XIV w.*, Toruń, 1982, p. 21–68. Beje, Lenkijoje likusių Pšistanovskių giminėje šis vardas pasirodė ir vėliau. Antai, Motiejus vienam iš savo sūnų suteikė Dobrogosto (*1675) vardą, žr. S. Konarski, *Szlachta kalwińska w Polsce*, Warszawa, 1936, p. 245.

vyračiusios asmenvardžių „mados“. Pradžioje asmeniui, turinčiam šį vardą, pridėdavo ir kitą, kurio nors populiaraus šventojo vardą. Antai, 1358 m. Silezijoje, iš Gloguvo kilęs asmuo buvo įvardintas „Mikalojus, vadinamas Dobrogostu“⁴⁰⁶. Kiek vėliau, 1471 m., panašus atvejas aptinkamas ir LDK, kai Narbutų giminės atstovas įvardijamas „Petras kitaip Dobrogostas Narbutavičius“⁴⁰⁷. Šaltiniuose paminėtas žodelis „kitaip“ (*alias*) nurodė, kad minėtas slaviškas Dobrogosto vardas eiliškumo prasme buvo tarsi antras, nors kasdienybėje veikiau jis turėjo didesnę svarbą ir buvo pagrindinis, kai pirma einantis šventojo vardas (pvz. Mikalojus, Petras) buvo kaip privalomas atributas krikščionybę išpažįstančiam asmeniui. Manytina, kad po 1545–1563 m. įvykusio Tridento susirinkimo nutarimo, pagal kurį krikštijant kūdikį jam turėjo būti suteiktas šventojo vardas, pamažu visuomenėje įsitvirtino tradicija rašyti abu (krikščionišką ir nekrikščionišką) vardus kartu, tačiau prioriteta suteikiant krikščioniškajam⁴⁰⁸. Tai matome XVII–XVIII a., kai kurie LDK kilmingųjų giminų atstovai, turintys Dobrogosto vardą, jį naudojo kaip antrąjį asmenvardį, dažniausiai įrašytą jau po krikščioniškų Antano, Jono, Juozapato, Florijono, Kazimiero, Martyno, Samuelio vardų⁴⁰⁹.

Siekiant išlaikyti senuosius slaviškus asmenvardžius lenkiškoje visuomenėje, jiems buvo ieškomi krikščioniškų vardų ekvivalentai. Tokiu būdu prie nuolat besikeičiančios asmenvardžių įvardijimo sistemos buvo pritaikytas ir Dobrogosto vardas, kurį 1742 m. aprašė heraldikas A. Jablonovskis. Anot jo, anuomet senieji lenkiški vardai su įspūdingu išradingumu buvo verčiami į lotynų kalbą, taip Dobrogostas buvo prilygintas krikščioniškam Bonaventūros vardui⁴¹⁰. Visgi, žvilgtelėjus į minėtų abiejų vardų reikšmes, matyti, kad jos nebuvo lygiavertės, mat Dobrogostas, kuris

⁴⁰⁶ „Nicolao dicto Dobirgast de Magna Glogouia“, *Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter*, Hrsg. G. A. Stenzel, Breslau, 1845, p. 356; *SSNO*, t. I, zes. 3, p. 488.

⁴⁰⁷ „Petro alias Dobrogosth Narbutowycz“, *KDKW*, p. 320, nr. 173.

⁴⁰⁸ „Baptizandis nomina imponantur Sanctorum, quorum exemplo fideles ad pie vivendum excitentur et patrociniis protegantur“ (tit. 2, cap. 1, nr. 54), A. Salys, *Tikriniai vardai...*, p. 32; M. Karplukówna, *Z badań nad polskim nazewnictwem osobowym XV i w początku XVI wieku*, *Onomastica*, t. III, Warszawa, 1957, p. 180–181.

⁴⁰⁹ *RpWojWłh. 1690 r.*, p. 136, 144, 167, 216.

⁴¹⁰ „Imiona w Starożytney Polsce używane, z ciekawym wynalazkiem onych po łacinie tłumaczone, nie własney głowy, ale z Autorów poważnych lub Manuscriptow (...)“, J. A. Jabłonowski, *Heraldica, to iest osada kleynotow...*, p. 62v–63.

buvo sudarytas iš lenkų kalbos žodžių *dobry gość* reiškė „gerą svečią“, o Bonaventūra buvo dirbtinis vienuolinis vardas, labiau paplitęs pranciškonų vienuolijoje nuo žymaus italų pranciškono, teologo Bonaventūros (†1274) vardo, kuris, išverstas iš italų kalbos (*bona ventura*), reiškė „gerą ateitį“⁴¹¹. Tokių ir panašių lenkiškų vardų „pritaikymų“ prie krikščioniškųjų buvo ir daugiau, tačiau tai nebuvo „kalkės“ ar pažodiniai vertimai, o greičiau juos veikė liaudies etimologija. Pavyzdžiui, XV a. Lenkijoje aptinkame išverstą krikščionišką vardą – „Metodijus kitaip *Strachota*“ (*Metudio alias Strachota*). Pats Metodijaus vardas, kilęs iš graikiško žodžio *méthodos*, reiškiantis „mąstymas, metodas, planas“, lenkų kalboje rado semantinę ekvivalentą – *Strachota*. Manoma, kad anuomet Metodijaus vardas Lenkijoje ir Čekijoje buvo susietas su lotynišku veiksmažodžiu *metuo* reiškiančiu „bijoti, išsigąsti“, o prie jo pridėta priesaga *dej*, reiškusi veiksmą, – šitaip gautas šio vardo lenkiškas atitikmuo – *Strachota* („sukeliantis baimę“)⁴¹². Taip Silvestras buvo prilygintas *Lasotai*, Ignacas – *Žegotai*, Florijonas – *Tvarijonui*, Feliksas – *Ščasnui* ir panašiai⁴¹³. Vėlgi, toks išmaningas Dobrogosto asmenvardžio pritaikymas, jo „manevravimas“ prie krikščioniškos kultūros link leido jam išlikti gyvybingam amžių bėgyje bajoriškos visuomenės vardų sąrašė.

Tad XV–XVIII a. LDK bajorijoje aptinkamas Dobrogosto vardas vienu atveju nurodydavo iš Lenkijos kilusį bajorą, kitu – signalizavo apie vietinių giminių vedybinius ryšius su lenkų bajorija. Pastarųjų ryšių dėka atsiradęs asmenvardis dažniausiai buvo suteikiamas ir būsimų kartų atstovams, tapdamas giminės atminties segmentu. Taip Dobrogosto vardo funkcionavimas vietinėje bajorijoje atskleidžia lenkiškų heraldinių giminių tradicijos tąsa LDK, kuri dar labiau vienijo bei jungė abiejų valstybių kilminguosius. Tad Žemaitijoje šis vardas buvo retai sutinkamas ir pirmiausia tapatintinas su lenkiška kilme.

---

⁴¹¹ H. Fros SJ, F. Sowa, *Twoje imię...*, p. 154, 182.

⁴¹² M. Malec, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej...*, p. 394.

⁴¹³ A. Cieślíkowa, *Czy staropolski Żegota to Ignacy?*, *Onomastica*, t. XXV, 1980, p. 115– 122; M. Karpluk, *Tworzyjan nie był Florianem*, *Język Polski*, t. LVII, 1977, p. 25–30.

2.2. Atvykėlių pavardžių formavimasis

Dauguma atvykusių lenkų iš vietinių Žemaitijos bajorų iki XVI a. pabaigos pirmiausia išsiskyrė aiškia pavardės priesaginė galūne *-ski*, kuri anuomet Lenkijoje buvo tarsi kilmingumo atributas⁴¹⁴. Tačiau ne visi atvykusieji turėjo tokias pavardes, o neturėjusius pavardžių galima suskirstyti į dvi grupes.

Pirmai grupei priskirtini lenkų bajorai, kurie, įsikūrę LDK, visai neturėjo pavardės, t. y. paveldimo asmens antrojo įvardijimo. Dažniausiai šie bajorai po vardo naudodavo patronimą. Vienas iš ankstyviausių atvykėlių pavardžių formavimosi pavyzdžių – D(z)iežkavičių/Dziežekų (Deržekų) atvejis. Antai, veikiausiai XV a. pradžioje prie Šalčininkų įsikūrusio Dzieraslavo (h. Vieniava) vienas iš sūnų – Mikalojus (†1467) tapo Vilniaus vyskupu, kai likusieji keturi sūnūs išsisklaidė po LDK, sukurdami atskiras šakas, o viena iš jų įsikūrė ir Žemaitijoje, Raseinių valsčiuje⁴¹⁵. Įdomu, kad pradžioje rusėniškoje raštijoje Dzieraslavo sūnūs buvo įvardijami *Держкович*⁴¹⁶. Šiuo atveju patronimui suformuoti buvo panaudota ne lenkiška vardo forma (*Dzierślaw*), bet lotyniškoji – *Derślaus*, o galbūt iš šio sudurtinio asmenvardžio buvo paimtas ir pakeistas pirmas lenkiškas sandas *dzierżyć* atitikęs rytų slavų *держать* („laikyti“), iš ko buvo sudarytas rusėniškosios formos tėvavardis. Vėliau tiek trečioje, tiek ketvirtoje kartoje ši patroniminė forma tapo paveldima (*Держкович*)⁴¹⁷. Kai XVI a. antroje pusėje pasirodė rusėniškos aplenkinta (*Держкового, Держкови*), o galiausiai sutrumpinta

⁴¹⁴ Z. Kowalik-Kaleta, *Historia nazwisk polskich: na tle społecznym i obyczajowym (XII–XV wiek)*, t. 1, Warszawa, 2007, p. 43–44; J. Matuszewski, *Polskie nazwisko szlacheckie*, Łódź, 1975, p. 88–89; W. Szulowska, *Dawna antroponomia Mazowsza (XV–XVII w.)*, Olsztyn, 2004, p. 98; J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa, 2005, p. 88.

⁴¹⁵ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda...*, p. 300–301.

⁴¹⁶ J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań, 1972, p. 14; W. Semkowicz, Dzierżkowicz Mikołaj, *PSB*, t. VI, zes. 2, Kraków, 1948, p. 164–165; M. Antoniewicz, Pochodzenie episkopatu litewskiego XV–XVI wieków w świetle katalogów biskupów wileńskich, *Studia Źródłoznawcze*, t. XXXIX (2001), p. 59–60; *LM, UżKn*. 3, p. 26.

⁴¹⁷ *LM, UżKn*. 4, p. 30, 48, 78, nr. 1.3; 13.3, 23.2; *IA*, p. 136–137.

lenkiška forma – *Dzierzek*⁴¹⁸. Vadinasi, pradžioje ši giminė naudojo pirtako vardą kaip patronimą, kuris vėliau nusistovėjo ir tapo giminės pavarde.

Kiek kitokia buvo vėliau įsikūrusių lenkų bajorų pavardžių susidarymo eiga, ką iliustruoja Chšonstovskių giminės atvejis. Šios giminės žemaitiškos šakos pradininko vardas bei jo turėta išdininko pareigybė (*Пауко подскарбию*), tapo tarsi paveldimi XVI a. giminės kartų įvardijimuose. Vėliau susiformavus toponiminės kilmės pavardei, šalia jos XVII a. vėl kartkartėmis pasirodydavo žemaitiškos šakos pradininko patronimas (*Paszkowicz Chrzastowski*). Beveik panašus buvo XVI a. Froncevičių Radziminskių pavardės susidarymo atvejis. Kai antroje kartoje šios giminės asmenys pradžioje naudojo tėvavardį *Фронцович*, o vėliau panaudojo ir lenkišką giminės kilmės vietą – *z Radzimina*, iš kurios susiformavo giminės pavardė. Tad netrukus toponimas virto pavarde bei „suaugo“ su patronimine forma užrašytu pirtako vardu – *Frąckiewicz Radzimiński*⁴¹⁹. Vėlgi, pastarieji pavyzdžiai iliustruoja kaip kito atvykusio asmens įvardijimo struktūra, kai pradžioje buvo svarbus patronimas, po to atsirasdavo toponiminės kilmės pavardės, galiausiai kartu su šiomis dalimis bei vardu ir patronimu susiformuodavo trinaris/keturnaris asmens įvardijimo komplektas.

Antrai grupei priskirtume tuos atvykėlius, kurie atvyko jau turėdami besiformuojančią pavardę. Pavyzdžiui, 1488 m. valdovas skyrė 4 kapas grašių iš Kijevo muitų savo dvarioniui *Петраицьку Градовичу*⁴²⁰. Vadinasi, minėtas asmuo tuomet turėjo slavišką, galbūt LDK raštininko pritaiktą pavardę. Tuo tarpu 1503 m. greičiausiai minėtas asmuo jau įvardijamas – *Grodowszky*⁴²¹. Šiuo atveju asmenvardis byloja apie tipišką lenkišką pavardę. Minėto Gradovskio atveju galima pridėti, kad XV–XVI a. sandūra buvo pagrindinis laikotarpis, kai didesnė bajorijos dalis perėjo prie minėtų priesaginių galūnių. Antai, 1508 m. tik apie 25 % bajorijos Mažojoje Lenkijoje, Sandomiro žemėje

---

⁴¹⁸ *IA*, p. 219–220, 227–230, 300.

⁴¹⁹ Detaliau apie šių pavardžių formavimąsi žr. J. Drungilas, Lenkų giminių, įsikūrusių Žemaitijoje..., p. 76–81.

⁴²⁰ *LM, UžKn*. 4, nr. 18.2, p. 72.

⁴²¹ *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494–1504)*, parengė D. Antanavičius ir R. Petrauskas, Vilnius, 2007, p. 102.

neturėjo toponimą nurodančių galūnių⁴²². Tad minėtas atvejis puikiai pailiustruoja ankstyvą pavardžių su priesaga *-ski* „prigijimo” sklaidą atvykusioje lenkų bajorijoje.

Tuo tarpu didžioji dauguma XVI a. viduryje ir antroje pusėje į Žemaitiją atvykusių lenkų bajorų jau vartojo susiformavusias pavardes, nurodančias jų geografinės kilmės vietą. Antai, Dombrovskis buvo kilęs iš Dombrovo, Radziminskis – iš Radzimino, Skaševskis – iš Skaševo, Važinskis – iš Važino⁴²³ ir kt. Tad XVI a. paskutiniajame ketvirtyje jau visoje Lenkijoje dominavo paveldimos ir susiformavusios bajorų pavardės⁴²⁴. Kai XVI a. antroje pusėje Žemaitijoje vidutiniosios bei smulkiosios bajorijos pavardės dar intensyviai formavosi, o kilusios iš vietovardžio pavardės buvo dar gana retas reiškinys⁴²⁵. Tačiau net tuomet pasitaikydavo atvejų, kai bajorai atvykdavo dar su nesusiformavusiomis pavardėmis. Štai, anuomet iš Mazovijos į Žemaitiją atvykęs Jokūbas († a. 1590 m.) vietoje pavardės naudojo *Косакъ* – geografinės kilmės vietovardį (reiškusio „sulenkta, kreivas peilis”⁴²⁶). Pastebėtina, kad minėtos giminės antroje kartoje dar vyravo Kosakų pavardė, kurį turėjo ir tarpinė – „Kosakavičiaus” stadiją – ir tik XVI a. pabaigoje ji pavirto į Kosakovskių pavardę⁴²⁷. Matyt, tai įtakojo tuo metu jau vietinėje žemaičių bajorijoje pamažu plintanti tendencija sulenkinti savo pavardes, bei suveikė genealoginė atmintis, primenanti apie pavardėje „užkoduotą” kilmės vietovardį. Tad pastarasis atvejis liudija, kad minėtas bajoras priklausė

---

⁴²² J. S. Bystron, *Nazwiska polskie*, Warszawa, 1993, p. 41.

⁴²³ Savo kilmės vietą minėti bajorai nurodė testamentuose: V. Dambrovskio testamentas, 1588 rugpjūčio 23 d., *ОДВЦА*, т. 2, p. 3, nr. 41; M. Radziminskio testamentas, 1577 m. spalio 23 d., *VUB RS*, f. 7 – *ŽŽТ*–1578 (2, 2/14576), l. 572–576, nr. 294; S. Skaševskio testamentas, 1576 m. balandžio 16 d., *VUB RS*, f. 7 – *ŽŽТ*–1584 (5, 7/14581), l. 21–25, nr. 12; M. Važinskio testamentas, 1598 m. kovo 26 d., *ОДВЦА*, т. 4, p. 317, nr. 205.

⁴²⁴ J. Matuszewski, *Polskie nazwisko szlacheckie...*, p. 13.

⁴²⁵ V. Maciejauskienė, *Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.*, Vilnius, 1991, p. 60–68.

⁴²⁶ *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, cz. 1, *Odpelatywne nazwy osobowe*, opracowała A. Cieślíkowa, Kraków, 2000, p. 121.

⁴²⁷ Manytina, kad šios giminės atstovai, prieš tapdami Kosakovskiais, trumpai, tarsi pereinamoje stadijoje, galėjo vadintis Kosakavičiais, nes minėto Jokūbo sūnui Baltramiejui Kosakui 1592 sausio 30 d., užrašant 3/5 Mažrimaičių dvarą žmonai Polonijai Stanislovaitei, jis dokumente save įvardijo „Балтромаи Якубовичъ **Косакъ**“, dokumento eschatokole liudininkai jį rusėniškai įvardijo – „(...) Косака“, tačiau lenkiškai jis vadinamas – „Baltromieja Jakubowicza **Kosakowicza**“ (pajuodinta – J. D.), (*VUB RS*, f. 7 – *ŽŽТ*–1592 (13, 19/14593), l. 280v, nr. 166.). Tuo tarpu 1595 m. jis minimas kaip Kosakovskis (žr. *ОДВЦА*, т. 4, p. 40, nr. 310.).

neturtingam Mazovijos bajorijos sluoksniui, kuriame XVI a. tik 7% turėjo toponiminės kilmės pavardę⁴²⁸.

Dalinę pirmosios atvykėlių kartos kultūrinę integraciją į vietinę bajoriją paliudija šis faktas: jei atvykę lenkų bajorai privačiuose dokumentuose pasirašydavo vardu ir pavarde (lenkų kalba)⁴²⁹, tai oficialiuose dokumentuose (pvz. įvairiose bylose) patys įrašydavo arba buvo įrašomi ir jų patronimai⁴³⁰. Tokia trinarė asmens įvardijimo sistema lenkų kilmės giminėse išliko daugmaž iki pat XVII a. vidurio.

Tad atvykėliai, neturėję susiformavusios pavardės, vieni naudojo patronimus (ankstyvuojų laikotarpiu), o kiti (vėlesniu periodu) – kartkartėmis patronimine forma įrašytą giminės pirmtako vardą su nuolatine toponiminės kilmės pavarde. Viena vertus, tai atskleidžia kiek kitokią, nei Lenkijoje, atvykėlių pavardžių formavimosi raidą ir rodo dalinį jų prisitaikymą prie vietinių asmenų įvardijimo tendencijų. Iš kitos pusės, nuo XVI a. antrosios pusės paspartėjęs tiek vietinių, tiek atvykėlių pavardžių formavimosi su priesaginėmis galūnėmis *-ski* procesas, iš esmės atspindi LDK ir Lenkijos Karalystės gyventojų suartėjimo procesą.

2.3. Pavardžių perteikimas kanceliarijoje

Apie dalinį atvykėlių pri(si)taikymą prie vietinės rašto kultūros rodo lenkiškų pavardžių perteikimo kirilika fonetiniai ir grafiniai ypatumai, kai šią asmenvardžių transliteravimo funkciją LDK atliko valdovo bei regioninės teismų raštinės.

---

⁴²⁸ W. Szulowska, *Dawna antroponimia Mazowska...*, p. 98–99.

⁴²⁹ Žr. trijų brolių – Jono, Damijono ir Andriaus Gruževskių parašai, *LMAVB RS*, f. 256–3904, l. 2; f. 37–9261, l. 2; f. 37–1552, l. 2.

⁴³⁰ Pavyzdžiui, Jonas Paulavičius Gruževskis (*ОДВЦА*, т. 1, p. 111, 176; nr. 79, 103; *ОДВЦА*, т. 2, p. 6, nr. 89 ir kiti atvejai), Stanislovas Merkelavičius Gorskis (*ОДВЦА*, т. 1, p. 176, nr. 82, 83.), Stanislovas Jokūbavičius Okurovskis (*ОДВЦА*, т. 1, p. 111, nr. 110.), Jokūbas Vaitiekavičius Vinskis (*ОДВЦА*, т. 1, p. 59, nr. 269.) ir kt.

Štai Žemaitijoje įsikūrusios Radziminskių giminės atstovai XVI a. pabaigoje užfiksuojami kaip *Радимискии*⁴³¹. XVII a. pradžioje pagausėjus lenkiškai rašomos dokumentacijos, pasirodė bei įsitvirtino pirminė šios pavardės forma – *Radzimynski*⁴³². Aptartasis atvejis signalizuoja, kad anuomet lenkiškos pavardės Lietuvoje skambėjo neįprastai, tad kanceliarijose jos buvo perdaromos, bet pagal tam tikras taisykles. Aptikti panašūs atvejai atskleidžia tokių pavardžių „normintojų“ sistemą: pvz. *Chrzanowski* → *Храновский*⁴³³, *Wrzelewski* → *Врелевський*, *Zakrzewski* → *Закревський*⁴³⁴, *Zebrzydowski* → *Жебрядовський*⁴³⁵. Pateikti pavyzdžiai rodo, kad rusėnų raštininkams dviejų ar trijų lenkų kalbos priebalsių fonetinių junginių (pvz. *bž*, *chš*, *dž*, *kš*, *vž*) ištarimas bei grafinis jų perteikimas – buvo sunki užduotis. Vengdami šių keblumų, raštininkai praleisdavo vieną grafemą, kai kartu dingdavo ir nepatogumus kelianti fonema. Na, o likęs priebalsių junginys buvo ženkliai patogesnis ištarimui ir rašymui kanceliarijoje.

Kita lenkiškų pavardžių pritaikymo prie kirilikos ypatybė – dviejų pučiamųjų priebalsių asimiliacija, kai *ż* pavirsta (arba kaitaliojasi) bei fiksuojama kaip *ś*. Pavyzdžiui, (*Grużewski*) *Грушовский*, *Gruszewski* ↔ *Grużewski*⁴³⁶, (*Dzierżko*, *Dzierżkowicz*) *Держкович* ↔ *Дершкович*⁴³⁷.

Trečias kirilika užrašytų lenkiškų asmenvardžių perteikimo niuansas – pavardžių vertimai. Antai, lenkiškas asmenvardis – *Chrąst/Chrąst*, *Chrąstowski/Krąstowski*⁴³⁸ aptinkamas jau 1394 m., bei žinomas tos pačios šaknies hidronimas (*Cranstow*, 1350 m.⁴³⁹) ir toponimai (XIV a. antroje

⁴³¹ *VUB RS*, f. 7 – ŽŽТ–1592 (13, 19/14593), nr. 161, l. 268. Beje, tokia pavardės forma, išlaikant fonetinį tikslumą (*Radymynogo*), perteikiama ir XVIII a. iš kirilikos transliteruotame 1544 m. dokumente, žr. *VUB RS*, f. 8–1527, l. 1r–v.

⁴³² *LVIA*, Lietuvos Metrika (f. 1519), nr. 100, l. 65 (1625 m.).

⁴³³ *РГАДА*, f. 1473, ap. 1, b. 326, l. 1; *VUB RS*, f. 22–550, l. 7; *АВАК*, т. 24, p. 364, nr. 230.

⁴³⁴ *LM*, *UžKn*. 15, p. 76, 164, nr. 33, 132,

⁴³⁵ *LM*, *UžKn*. 29, p. 28, nr. 9.

⁴³⁶ *Центральный державний історичний архів України в м. Києві*, (toliau – *ЦДАК*), f. 28 (Vladimiro pilies teismas), ap. 1, b. 1 (1566 m.), l. 20, nr. 38; *ЛЗК 1560–1561 pp.*, p. 274, 281, 323, nr. 131, 140, 190; *ННАБ*, f. 694, ap. 4, nr. 1841, l. 17, 19; *VUB RS*, f. 7 – ŽPT 1632 (4,5/14457), l. 321.

⁴³⁷ *IA*, p. 136–137; 219–220.

⁴³⁸ *SSNO*, t. I, zes. 2, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1966, p. 337, 344.

⁴³⁹ P. P. Panske, *Handfesten der komturei Schlochau: nebst einigen verwandten Urkunden*, Danzig, 1921, p. 47; detaliau žr. elektroninį Lenkijos hidronimų žodyną: <http://eshp.ijp-pan.krakow.pl/search/results/40038>

pusėje⁴⁴⁰). Visa tai liudija apie Chšonstovskių pavardės senumą bei paplitimą Lenkijoje. Žemaitijoje įsikūrusios giminės asmenų pavardė XVI a. pabaigoje užrašoma kaip *Хрыстовскиѹ*, o XVII a. pradžioje iškilo jos lenkiškoji forma – *Chrzastowski*⁴⁴¹. Reikia pridurti, kad nors ši giminė Žemaitijoje įsikūrė XV a. pabaigoje, tačiau jos pavardė susiformavo ir fiksuojama tik XVI a. pabaigoje. Ieškant minėtos pavardės kardinalaus keitimo/vertimo⁴⁴² loginės sekos, manytina, kad pradžioje buvo panaudota lenkiškos pavardės šaknis *-chrzast*. Po to, matyt, bandyta ieškoti jos reikšmės ar panašiai skambančio žodžio. Tuomet buvo surastas žodis *chrzaszcz*, reiškiantis vabalą, vabzdį, kuris rytų slavų (rusėnų) kalboje turėjo atitikmenį *хрысть*⁴⁴³. Ir galiausiai buvo „sukonstruota“ sulenkinta pavardė – *Хрыстовскиѹ*. Šiuo atveju smalsu, kokia buvo pavardės nešiotojų, t. y. jos savininkų pozicija. Manytina, kad jie suprato bei prisitaikė prie vietinės raštinės taisyklių, o iniciatyva greičiausiai atėjo iš Žemaitijos žemės teismo raštinės.

Kitokia minėto reiškinių pusė pastebima LDK rusėniškoje dalyje. Antai, Vrublevskių giminė, naudojusi Naktikovio herbą, veikiausiai buvo lenkiškos kilmės⁴⁴⁴, kuri XVII–XVIII a. turėjo valdų Lenkijos Karūnoje (Bielsko pav.) bei LDK (Gardino ir Valkavysko pav.)⁴⁴⁵. Greičiausiai šios giminės asmenys iš Bielsko pav. 1528 m. įvardijami kaip *Воробеѹ*, nors jų kilmės vieta, buvusi šalimais, skambėjo kitaip – *Вробле*⁴⁴⁶. Vėliau, 1567 m.

---

⁴⁴⁰ „Chrzastów“, „Chrzastówek“ vietovės minimos XIV a. Lenčycos pav., žr. T. Nowak, *Własność ziemska w ziemi łączyskiej w czasach Władysława Jagielly*, Łódź, 2003, p. 267–268.

⁴⁴¹ Plačiau apie šios giminės pavardės formavimąsi žr. J. Drungilas, *Lenkų giminių, įsikūrusių Žemaitijoje...*, p. 76–79.

⁴⁴² Panašūs atvejai aptinkami XV a. Lenkijoje, kai krikščioniški vardai išverčiami savaip, taip pakeičiant jų prasmę, žr. M. Malec, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej...*, p. 394.

⁴⁴³ И. И. Срезневский, *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, т. 3, Санкт Петербургъ, 1912, p. 1408; S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1, cz. 1, Warszawa, 1807, p. 266.

⁴⁴⁴ „(...) Nicolaus et Jacobus filli Stanislai de Wroble scribunt se.“ (1500 m., Lomžos žemės teismo aktai), *Herbarz Ignacego Kapicy Milewskiego...*, p. 465. Žinoma, kad šiuo herbu naudojosi apie 380 Palenkės ir Mazovijos giminių, plačiau šio herbą paplitimą Palenkės bajorijoje, žr. J. Maroszek, *Struktura osadnictwa ryckiego i drobnoszlacheckiego dawniej ziemi bielskiej do końca XVIII wieku*, *Białostoczczyzna*, nr. 1–2 (65–66), Białystok, 2002, p. 66–152; T. Jaszczolt, *Kuczyńscy i Lubowicy herbu Ślepowron (Korwin) w ziemi drohickej od XV do połowy XVI wieku – zarys dziejów rodziny*, *Ciechanowiecki rocznik muzealny*, t. IV, Ciechanowiec, 2008, p. 161–163; E. Kalinowski, *Ród Kalinowskich herbu Ślepowron w XVII wieku*, Warszawa, 2013, p. 19–21.

⁴⁴⁵ „(...) bonum immobilium in villis Pietrowicz terra Bielcensi et aliorum bonorum Werebieje in districtu Volkowyscensi in M(agni) D(ucatu) L(ituaniae)“, *LMAVB RS*, f. 75–101/1, l. 16–17.

⁴⁴⁶ *РНБ*, т. XXXIII, p. 831, 870, 871, 913, 967, 979, 1053, 1082, 1096, 1145.

Palenkėje bei LDK matome labiau įvairuojančias ir jau sulenkintas šio asmenvardžio formas: *Воробевичь, Воробевъ* (Valkavysko pav.), *Воробеї, Воробевичь, Вробль, Вробель, Вробликъ, Вроблевский* (Drohičino, Bielsko pav.), *Вроблевский* (Naugarduko pav.⁴⁴⁷). Kaip matyti, šiuo laikotarpiu raštinėse, ypač Palenkėje, vyko „grumtynės“ tarp lenkiškos ir rusėniškos šio asmenvardžio formų. Tikėtina, kad tos pačios giminės atstovai, įsikūrę Gardino pav., iki pat XVII a. antrosios pusės neskubėjo savo pavardės sulenkinti, t. y. išversti į lenkų kalbą⁴⁴⁸. Mat sprendžiant pagal joje aptinkamus vardus (pvz. Vasilijus, Timotiejus), bent jau XVI a. greičiausiai ji priklausė stačiatikiams. Galiausiai XVII a. lenkišką šios pavardės formą (*Wróblewski*) aptinkame ir Žemaitijoje⁴⁴⁹. Visgi, aukščiau pateikti pastebėjimai gali būti ne visai tikslūs, kadangi minėto asmenvardžio paplitimas LDK galėjo apimti ir vietinių rusėnų kilmės gimines, tad aptartajam ir panašioms atvejams patvirtinti reikalingi nuoseklesni genealoginiai tyrimai.

Įdomų atvirkštinį reiškinį aptinkame, kai kirilika surašytas 1565 m. LDK kariuomenės surašymas 1634 m. buvo transliteruotas į lenkišką. Šis LDK asmenvardžių transliteravimo kompleksas dėl savo masto bei apimties vertintinas kaip itin retas atvejis, nei įprastai sutinkami XVI a. surašytų rusėniškų dokumentų glaustai turinį nusakantys XVII–XVIII a. lenkiški dorsaliniai įrašai. Mat iš pastarojo šaltinio galima suprasti, kaip perrašinėtojas ieškojo lenkiškų vardų ir pavardžių atitikmenų, versdamas juos iš kirilikos, kaip jis, bekeisdamas vardus ar pavardes, sumaišė kirilines raides, supainiojo stačiatikių ir katalikų naudojamus vardus bei vengė rytiniam slavų arealui būdingų patronimų (*-evič, -ovič*). Šios suminėtos bei kitos detalės rodo, kad

---

⁴⁴⁷ *LM, VrKn. 523/1*, p. 113, 119.

⁴⁴⁸ Ši giminė XIX a. pradžioje savo pirmtaku laikė „Jaroch Wasilowicz Wierobiej“, kai XVII a. pirmoje pusėje minimi kiti asmenys: „urodzonomu Tymofieiw Wierobieiw Wroblewskiemu“ (1645 m.), „Ja Tymofiej Torochiewicz Worobiej“ (1650 m.), *LMAVB RS*, f. 75–101/1, l. 3, 11, 12, 16–17; f. 75–130.

⁴⁴⁹ *VUB RS*, f. 7 – ŽPT–1646–1647 (11, 14464), l. 121; *Отдел рукописей Российской национальной библиотеки в Санкт-Петербурге*, f. 971, ap. 2, d. 2, Avt. 183, nr. 33, l. 80 (1698 m.); apie šią giminę XVIII–XIX a. žr. G. Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. VI, p. 337–339.

perrašinėtojas ne visai gerai pažinojo rusėniškąją kultūrą, nes transliteruotuose lenkiškuose įrašuose juntamas stiprus atotrūkis nuo rusėniško originalo⁴⁵⁰.

Panašių asmenvardžių keitimo iš vienos kalbos į kitą analogų galima aptikti ir ano meto Vakarų Europoje. Antai, kai XVII a. viduryje Šveicarijos gyventojas, atvykusio į Hanau-Lichtenbergo grafystę, priklausiusią Šv. Romos imperijai, minėto šveicaro pavardė buvo suvokietinta (*Wullschleger* → *Wollenschläger*⁴⁵¹). Arba XVII a. į Ispaniją emigravusio anglo palikuonio pavardė buvo perdaryta į ispanišką (*St. Lawrences* → *Juan de San Lorenzo*⁴⁵²). Visgi, manytina, kad tokį kardinalų transliteravimą, kaip LDK, patirdavo tie iš Vakarų Europos kilę asmenys, kurie keliaudavo į stačiatikiškąją rytinę Europos dalį.

Aukščiau aptarti atvejai atskleidžia rusėniškosios rašto kultūros, dominavusios iki XVII a. pradžios, ypatumus, kai lenkiškos pavardės dėl sunkiai raštininkams įveikiamų garsų buvo adaptuojamos ar net išverčiamos. Nuo XVII a. suintensyvėjus lenkų kalbos vartojimui keitėsi ir giminių pavardės, įgydamos lenkiškas formas. Antra vertus, šioje kalbų kaitoje LDK, vykstant sociokultūriniais pokyčiams, vėlgi svarbus vaidmuo šiuose procesuose atiteko pačių giminių atminčiai bei sąmoningumui.

2.4. Lenkiškų pavardžių sulietuvinimas

Neįprastas lenkų bajorų integravimosi į vietinę visuomenę vaizdas atsiveria panaudojus, kad ir atsitiktine imtimi, kai kurių parapijų metrikų knygas. Pateiksime iš jų paimtus tris įrašus, kuriuos toliau ir paanalizuosime.

Pirmas įrašas – 1640 m. balandžio 23 d. Palangos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčioje tuokiantis Albertui Šupokaičiui su Ona

---

⁴⁵⁰ Šalia nuoseklių keitimų (pvz. „Юрий“ pakeitė į „Jerzy“) perrašinėtojas kartais suklysdavo (pvz. vardą „Гаврыло“ (Gabrielių) išvertė į „Grzegorz“ (Grigalius), „Петръ Креньтовъски“ perrašė į „Piotr Krensowski“, „Пешляковъцкий“ – į „Peszlakowicz“, „Тушевский“ – į „Tyszewski“ ir panašiai. Detaliau žr. *Popisy wojskowe (1524–1566)*, p. 134–379.

⁴⁵¹ W. Bodmer, *L'immigration suisse dans le comté de Hanau-Lichtenberg au XVIIe siècle*, Strasbourg, 1930, p. 14.

⁴⁵² K. Schüller, *Die Beziehungen zwischen Spanien und Irland im 16. und 17. Jahrhundert. Diplomatie, Handel und die Soziale Integration katholischer Exulanten*, Münster, 1999, p. 210.

Hanusaitė, jų santuokos liudininku buvo **Abram Nagurskaytis**, kilęs iš Kumpikų kaimo (Kretingos raj.)⁴⁵³. Antras – Žemaitijos vyskupijai priklausančios, Jonišio dekanato, Linkuvos Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės bažnyčioje 1693 m. vasario 15 d. krikštijant Jono Domanto ir Elžbietos Rymaitės sūnų Adomą, jo krikštamote buvo linkuvietė **Barbara Rybinskaycia**⁴⁵⁴. Trečias – 1797 m. Pasvalio Šv. Jono Krikštytojo bažnyčioje vykusiame krikštynose krikštamote buvo iš Papyvesių kilusi **Agatha Lopacinskaycia**⁴⁵⁵.

Šios lietuviškai skambančios pavardės priverčia suklusti ir pirmiausia ragina prisiminti įvardintų giminių kilmę bei jų istoriją. Pirmame pavyzdyje minimas Nagurskių, giminės kilusios iš Lenkijos, kuri Žemaitijoje įsikūrė XVI a. pabaigoje, atstovas. Tačiau paminėtas Abraomas Nagurskis iki šiolei nebuvo žinomas šios giminės genealogijoje, tad sunku jį priskirti kuriai nors pastarosios giminės šakai. Visgi neabejotinai jis yra susijęs su XVIII a. į Žemaitijos valdžios elitą prasimušusia Nagurskių gimine⁴⁵⁶. Antrame įrašė fiksuojama Ribinskių, giminės kilusios iš Mazovijos ir Žemaitijoje įsikūrusios XVI a. pabaigoje, atstovė⁴⁵⁷. Remiamas Jonušo Radvilos, o vėliau jo pusbrolio Boguslavo, Žemaitijos pareigybių laiptais kilo tik vienas šios giminės asmuo – Petras (†1676)⁴⁵⁸. Verta pridėti, kad minima Barbora Ribinskaitė taip pat iki šiolei nebuvo žinoma istoriografijoje. Trečiame įrašė minima Lopacinskių giminė, kilusi iš Mazovijos, Cechanuvo žemės, XV a. įsikūrė LDK, Mstislavlio vaivadijoje. Netrukus įsigijo valdų ir Lietuvoje, o XVI a. įsitvirtino šalia Žemaitijos seniūnijos buvusiam Upytės pavieto valdžios elite, na o XVIII a. antroje pusėje šios šakos atstovas – Jonas Dominykas (†1778) tapo

⁴⁵³ PBA, Palangos parapijos santuokų 1636–1665 m. knyga, I. 7v.

⁴⁵⁴ LMAVB RS, F. 42–2, Linkuvos parapijos krikšto metrikų knyga 1690–1705 m., I. 21.

⁴⁵⁵ PBKMK, t. 1: 1697–1797, p. 451.

⁴⁵⁶ Plačiau apie šią giminę žr. J. Drungilas, Pamištos kilmės labirintuose..., p. 221–243.

⁴⁵⁷ G. Błaszczuk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. V, p. 137.

⁴⁵⁸ Petras Ribinskis karjerą pradėjo kaip LDK izdo dvarionis, vėliau tapo Žemaitijos pilies teismo raštininku (1647–1652), po to – pateisėju (1652–1670), galiausiai tapo Žemaitijos žemės teismo teisėju (1670–1674), žr. *Księstwo Żmudzkie XIV–XVIII wiek* (Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. III), pod redakcją A. Rachuby, Warszawa, 2015, (toliau – *UrzKsŻm. XIV–XVIII w.*) p. 202, 221, 242, nr. 890, 993, 1130; AGAD, AR, dz. V, nr. 13528.

Žemaitijos vyskupu⁴⁵⁹. Apibendrinant šią medžiagą, turime tris skirtingas socialinio mobilumo atžvilgiu asimetriškas gimines: iki XVII a. pabaigos „tylėjusius“ Nagurskius, XVII a. pabaigoje „užgesusius“ Ribinskius ir XVI–XVIII a. dominavusius Lopacinskius. Taigi visi trys šaltiniuose paminėti asmenys priklausė lenkų kilmės giminėms.

Galbūt gali kilti įtarimas, kad tas knygas surašęs asmuo prie tų įrašų prikišo savo „pirštus“. Tačiau nuodugniau paanalizavus patį šaltinį, jo pobūdį, matyti, kad tokie įtarimai būtų nepagrįsti. Mat, kaip yra žinoma, parapines knygas anuomet surašydavo tų parapijų klebonai⁴⁶⁰ ar vikarai⁴⁶¹. Ir visiškai neįtikėtina, kad kuris nors klebonas ar vikaras savavališkai būtų lietuvinęs minėtas pavardes. Tuo labiau, kad greta šių įrašų figūruoja pavardės su slaviškomis priesagomis *-ewicz*, *-owicz*, ar *-owski*, *-ewski*. Tad veikiausiai, taip įrašytus bajorus, *-es* nurodė tiek vietiniai bajorai, tiek jie patys, kuriems toks įvardijimas buvo jų tapatumo dalis.

Žvelgiant į šiandien vartojamas minėtų giminių pavardes (*Nagorskas*/*Nagurskas*/*Nagurskis*, *Ribinskas*, *Lopacinskis* /*Lopatinskis*), iškyla dilema, nes tarp jų nėra nė vienos su priesaga *-aitis*⁴⁶². Tuo labiau, kad kaip minėta

---

⁴⁵⁹ Antai, Mikalojus tapo Upytės pav. paseniūniu (1569–1570), žemės teismo raštininku ((1583 – 1604), Grigalius – Upytės pilies teismo raštininku (1568–1570) ir panašiai, detaliau žr. *Województwo trockie XIV–XVIII wiek* (Urządniczy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. II), pod redakcją A. Rachuby, Warszawa, 2009, (toliau – *UrzWojTr. XIV–XVIII w.*) p. 613; A. Boniecki, *Herbarz Polski...*, t. XV, p. 380–384; T. Żychliński, *Złota księga sylachtz polskiej...*, rocz. 4, p. 143–165.

⁴⁶⁰ Štai Molėtų 1682–1692 m. krikšto ir santuokų metrikų knygas vedė pats klebonas: „Ego Ioannes Casimirus Brzezewski Paroch[us] Malacensis (...)“, žr. V. Garliauskas, *XVII a. Molėtų bažnyčios krikšto ir santuokos metrikų knyga*, Vilnius, 2004, p. 19. Taip pat seniausiąją išlikusią 1636–1665 m. Palangos santuokos metrikų knygą pradėjo jos klebonas Martynas Leleikevičius: „Anno D[omi]ni 1636 die 20 aprilis matrimony benedictionem perceperunt per me Martinum Leleykiewicz Parochum Polongoniensem.“, *PBA*, Palangos parapijos santuokų 1636–1665 m. knyga, I. I. (plačiau apie šios bažnyčios archyvą žr. E. Miltakis, Palangos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios archyvas, *Palanga. Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia. Istorijos, architektūros, meno kūriniių, archyvų tyrimai*, Vilnius, 2007, p. 57–65.).

⁴⁶¹ Antai, Punos 1658–1688 m. santuokos metrikų knyga šiame laikotarpyje rašė 5–6 asmenys, o 1686 m. žinoma, kad rašė Punos vikaras: „Ego Alexander Kluczowski Commendarius Punen[sis] (...) contraxi matrimonio.“ Kai Punos 1659–1672 m. krikšto metrikų knygos pradžioje įrašyta, nurodant kas ją pradėjo: „Incipitur a[nn]o 1659 hoc a[nn]o divinae gra[tia]e paroc[hus] punen[sis] Casi[mirus] Beymowski“. Anot J. Palionio, šią knygą, sprendžiant iš rašysenos skirtubių, galėjo rašyti 7–8 asmenys, žr. J. Palionis, *XVII a. antrosios pusės Punos parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai*, Vilnius, 2003, p. 22–21, 23, 25. Vabalninkų bažnyčioje įrašydavo Vabalninkų dekanas: „Ego Melchior Bossowski Decanus et Commendarius Woboln[ensis] (...)“, žr. *XVII a. Vabalninko bažnyčios metrikų knygos, t. I: 1624–1646 metų jungtinių metrikų knyga*, parengė A. Krinčius, Krinčinas, 2015, p. 28.

⁴⁶² *LPŽ*, t. 2, L–Ž, p. 106, 290–291, 603.

anksčiau, dauguma atvykusių lenkų bajorų turėjo pavardes su priesagine galune *-ski*. Vadinasi, turime lenkišką pavardę, kuri buvo sulietuvinta, pridėdant priesagą *-aitis*. Stebina pats pavardės darybos būdas, kai jai pridėdama tipiškai lietuviška (baltiška) priesaga, išimtinai naudojama lietuviškų pavardžių formavimuisi⁴⁶³. Veikiausiai šių pavardžių sulietuvinimo eiga buvo tokia. Pradžioje prie lenkiškos pavardės pridėtos lietuviškos galūnės *-as, is, o* antroje kartoje galbūt įgijo patroniminę priesagą *-aitis* (*Nagurskis/as* → *Nagurskaitis*, *Ribinskis/as* → *Ribinskaitis*, *Lopacinskis* → *Lopacinskaitis*). Tačiau ar pavardės su priesaga *-aitis* galiojo tik tai kartai, ar ji perėjo ir kitoms kartoms, sunku atsakyti be atskiro tyrimo. Visgi ir šiuo atveju kai kurios detalės leidžia daryti preliminarias išvadas. Štai priesagos *-aitis* funkcija, kaip patroniminė, užsibaigia XVIII a., tad minimas Lopacinkaitės/Lopacinkaičio atvejis rodo, kad tai greičiausiai jau buvo pavardė.

Tad manytina, kad minėti asmenys priklausė nuskurdusioms, ne pagrindinėms Nagurskių, Ribinskių, Lopacinskių giminių šakoms, kurios įsiliejo į smulkiają bajoriją. Pavardžių sulietuvėjimą skatino ir šių giminių socialinis statusas, kuris veikiausiai balansavo tarp žemutinio bajorijos sluoksnio ir valstietijos. Kartu šių giminių atstovai neatsiejamai buvo įtraukti į lietuviakalbę erdvę ir perėmė vietinę asmenvardžių darybos sistemą. Na, o tuomet galima svarstyti apie atvykėlių kalbinę asimiliaciją.

3. Kalbinė asimiliacija vėlesnėse kartose

3.1. Žemaičių bajorija ir kalbos

Žemaitijos kunigaikštystė – vienas iš labiausiai socialiniu, administraciniu bei kultūriniu atžvilgiu išsiskiriantis LDK regionas, kuriame taip pat vyravo ir atitinkamas vietinės bajorijos santykis su kitomis kalbomis. Šio regiono bajorijos laikyseną svetimų kalbų atžvilgiu XVI–XVIII a. geriausiai perteikia trys žemiau pateikiami tekstų fragmentai.

---

⁴⁶³ Z. Zinkevičius, Tėvavardinė asmenvardžių sistema Lietuvoje, *Baltistica*, II priedas, 1977, p. 151–156; V. Maciejauskienė, *Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.*, Vilnius, 1991, p. 151–168.

Pirmiausia jau minėtas faktas, kai 1535 m. vykstant LDK karui su Maskva, Žygimantas Senasis, gavęs Žemaitijos tįjūnų ir bajorų skundą, nurodė Žemaičių seniūnui Jonui Radvilai, kad nesiųstų žemaičių imti į nelaisvę „liežuvių“ bei į žvalgybą, nes šie *звляце мове руской добре не знают*⁴⁶⁴. Šis dokumentas atskleidžia, kad anuomet rusėnų kalba eilinio Žemaitijos bajoro kasdienybėje menkai tebuvo praktikuojama. Galima manyti, kad XVI a. pirmoje pusėje šios kalbos įsitvirtinimo ir išplitimo laipsnis vietinėje bajorijoje buvo nežymus, o intensyviau ji buvo vartojama pareigūnų sluoksnyje.

Antroji citata – iš Betygalos klebono Mikalojaus Daukšos 1599 m. išleistos „Postilla Catholica“, kurioje situacija taip nusakoma: *Bo acz wprawdzie rzadki jest u nas, zwłaszcza z przedniejszych, którzyby w języku polskim biegłym nie był i kazania polskim językiem pisane czytać przez się nie mógł, wszakże moim zdaniem więtsza jest takich część, którzy go albo nie rozumieją, albo w nim mało co są świadomi*⁴⁶⁵. Neabejotina, kad šiais žodžiais M. Daukša apibūdino didžiąją dalį tuometinės tiek lietuvių, tiek žemaičių smulkiosios bajorijos, kurioje, kaip rodo teksto fragmentas, lenkų kalbos vartojimas XVI a. pabaigoje nebuvo išplitęs.

Trečioji ištrauka – iš 1780 m. teksto, kurį parašė dominikonas Vaitiekus Vincentas Kantas Baginskis († 1785), kurį laiką buvęs Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyne⁴⁶⁶. Jis su ironija, tačiau taikliai charakterizavo tuometinę žemaičių kalbinę situaciją: *Język żmudzki ni sioje ni toje. Mówią nim w każdym powiecie, w każdej owszem parafij inaczej, a czasem przyjechawszy z daleka, trudno się z nim może rozmówić, a to dla tego że nie mają reguł, konstrukcji, dykcjonarza swego języka, choć są synonimy ale litewskiemu językowi służące. Jednak go tak Żmudzini kochają, iż cale nie lubią kto go nie umie, i lubo Żmudzin wędrujący umie po polsku mówić, tai się z tem dotąd, póki w humor dobrzy nie wnidzie, ale jak gorzalki razy z dziesięć*

---

⁴⁶⁴ LM, UŽKn. 19, p. 55–56, nr. 4; A. Dubonis, Lietuvių kalba ir jos vartojimo mastai (XV a. antra pusė – XVI a. pirma pusė), *Naujas židinys-Aidai*, 2002, nr. 9–10, p. 474.

⁴⁶⁵ Mikalojus Daukša. *Postilės, prakalbos...*, p. 27.

⁴⁶⁶ V. Petkus, *Dominikonai Lietuvos kultūroje...*, p. 875.

*napije się, w ten czas i po polsku trem brem bredzi*⁴⁶⁷. Vėlgi, šio teksto paskutinėje dalyje akcentuojamas stiprus žemaičių prisirišimas prie savo tarmės ir atskleidžiamas nenoras (net ir mokant) kalbėti lenkiškai.

Pateikti tekstų fragmentai, nors ir gana trafaretiškai, bet iškalbingai nusako vietinių bajorų santykį su kitomis kalbomis. Visuose juose ryšku, kad dauguma Žemaitijos bajorų, nepaisant XVI–XVIII a. LDK vykusių lingvistinių pokyčių, buvo „neimlūs“ svetimoms kalboms, o su šiuo konservatyviu lietuvių kalbos „bastionu“ vėliau ar anksčiau susidurdavo kiekvienas atvykęs lenkų bajoras.

3.2. Dvasininkai: penki „portretai“

XVI a. antrojoje pusėje tarp katalikų ir protestantų prasidėjusi konkurencija dėl įtakos konfesinėje erdvėje pakeitė ir lietuvių kalbos padėtį. Šiuo laikotarpiu išaugusi lietuviškumo reikšmė suaktyvino religinės literatūros rengimą lietuvių kalba, o taip pat pagausino lietuviškai pamokslaujančių dvasininkų gretas, į kurias įsiliejo ir lenkų bajorų palikuonys⁴⁶⁸. Istoriografijoje įvardijama nemažai dvasininkų, kurie buvo kilę iš Lenkijos, dirbo LDK bei mokėjo lietuvių kalbą⁴⁶⁹. Tačiau dažniausiai jų lietuvių kalbos mokėjimą šaltiniuose nusako išlikusios trumpos, lakoniškos žinutės, nurodančios, kad tas ar anas vienuolis, kunigas mokėjo, pamokslavo lietuviškai. Tokia informacija tarsi nušviečia vykusio reiškinio paviršių, bet neleidžia jo įvertinti detaliau. Kai išlikęs kūrybinis palikimas (pvz. parengti giesmynai, maldaknygės, laiškai

⁴⁶⁷ K. Bagiński, *Chorografia czyli opisanie Zmudzi świętej przez xiędza Kantego Bagińskiego ś. teologii magistra zakonu kaznodziejskiego, około roku 1780 sporządzona, Athenaeum*, od. 5, t. 4, Wilno, 1845, p. 139; Z. Kiaupa, *Trumpanis XVIII amžius (1733–1795 m.)*, (Lietuvos istorija, t. VII, d. I) Vilnius, 2012, p. 279–283.

⁴⁶⁸ Išaugęs lietuvių kalbos vaidmuo labai aiškiai matosi katalikiškose vienuolijose. Pavyzdžiui, XVIII a. Abiejų Tautų Respublikoje veikusių jėzuitų tarpe, anuomet jėzuitų praktikuojamos lotynų bei populiarios vokiečių kalbos, augo ir lietuvių kalbos vaidmuo. Antai, 1740 ir 1754 m. ji buvo pirmoje vietoje, aplenkusi prancūzų, latvių ir italų kalbas (žr. J. Flaga, *Formacija i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin, 1998, p. 255–256.). Lietuvių kalbos mokymusi rūpinosi ir bernardinai: „Kapituły nakazywały braciom uczyć się po litewsku a ośrodek tej nauki mieścił się w seminarjach bernardyńskich w Kretyndze i Kownie.” (K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. II, Lwów, 1933, p. 246.).

⁴⁶⁹ Žr. J. Lebedys, *Ar senajame Vilniaus universitete...*, p. 201–211; I. Lukšaitė, *Lietuvių kalba reformaciniame judėjime...*; P. Rabikauskas, *Vilniaus Akademija...*, p. 95–125, 243–267; A. Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais*, Vilnius, 2008, p. 114–123 ir kt.

ir kt.) yra tiesioginis šaltinis, kuris gali padėti nustatyti konkretaus asmens lietuvių kalbos įsisavinimo procesą bei įvertinti jos mokėjimo lygį. Tad prieš pasinaudojant šio kūrybinio palikimo baze, buvo atliktas konkretus tyrimas: 1) pasirinkti lenkų kilmės dvasininkai, kurių kūryba lietuvių kalba išliko, 2) nustatyta, kuriai atvykusios giminės kartai jie priklausė, 3) pasinaudota kalbininkų tyrimais, kuriuose išnagrinėtas šių dvasininkų kūriniuose vartojamos lietuvių kalbos lygis. Pagaliau apdorojus tokią informaciją, galima pasakyti, kiek konkretus dvasininkas mokėjo lietuviškai. Prie to verta pridėti metodinę pastabą, kad šie „sulietuvėję“ dvasininkai neatsitiktinai mokėsi lietuvių kalbos, nes ji buvo būtina sielovadai, norint pasiekti vietinių žemaičių protus ir širdis. Be to, kalbos įsisavinimą veikė ir asmeninė iniciatyva, kurią kaip rodo kai kurie atvejai, ne visi dvasininkai rodė⁴⁷⁰. Tad norėtusi pateikti penkių dvasininkų (dirbusių ne tik Žemaitijoje, bet ir kituose LDK regionuose) biogramas, trumpai atskleidžiant jų kilmę, veiklą bei indėlį į lietuvių kalbos bei kultūros aruodą.

Jonas Božimovskis (vyresnysis, *1610 XI 11 – †1673 I 08, Kėdainiai) gimė Adomo (h. Belina⁴⁷¹) Božimovskio, atvykusio iš Didžiosios Lenkijos regiono, ir bajoraitės Kotrynos Dijakovičiūtės šeimoje⁴⁷². Jis mokėsi

---

⁴⁷⁰ „Kantor Kamiński, iż po te czasy nie czynił dość śpiewaniem we zborze powinności swojej, bo na litewskich nabożeństwach nigdy nie bywał i codziennych nie pilnował, ma być o to surowie upomniony“, Kėdainių evangelikų reformatų bendruomenės įvykusios 1653 vasario 10 d. sesijos nutarimai, *Collecta zboru kiejdańskiego*, Wilno, 1939, p. 84; I. Lukšaitė, *Lietuvių kalba reformaciniame judėjime...*, p. 20.

⁴⁷¹ J. Božimovskis ir jo sūnus Jonas naudojo Belinos herbą, ką matome iš signetinių atspaudų, *LNB RKRŠ*, f. 93–626, l. 2v, 8v. (1667–1668 m.); *AGAD*, AR, dz. V, nr. 1269 (1640–1686 m.). Tą patį anksčiau nurodė ir kiti tyrinėtojai (žr. S. Konarski, *Szlachta kalwińska w Polsce...*, p. 25; W. Gizbert-Studnicki, Jan Borzymowski, *PSB*, t. II, zes. 4, Kraków, 1936, p. 369; G. Błaszczuk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. I, p. 266–267.). Kita vertus, yra žinoma, kad XVII a. pradžioje Polocko vaiv. įsikūrė Božimovskių giminė, kilusi iš Mazovijos, Viznos pav., kuri greičiausiai naudojosi Lados herbu (žr. B. У. Галубовіч, Шляхта польскага паходжання..., p. 53–55; A. Boniecki, *Herbarz Polski...*, t. II, p. 71.). O LDK sutinkama Božimovskių giminė naudojo Liubičo herbą (žr. A. Kojalavičius-Vijūkas, *LDK giminių ir herbų vardynas*, p. 63, 64, išnaša 118; *AGAD*, AR, dz. V, nr. 1268, Dovydo Božimovskio signetiniai antspaudai (1621–1630 m.). Tad LDK įsikūrė trys iš skirtingų Lenkijos regionų kilusios ir kitokių herbų naudojusios Božimovskių giminės.

⁴⁷² Vienintelis šaltinis, kuriame buvo nurodytos tikslios J. Božimovskio gyvenimo ir mirties datos, tėvai, jų kilmė buvo XIX a. pabaigoje K. Estreicherio surastas ir glaustai aprašytas, tačiau vėliau dingęs, proginis leidinėlis, 1673 m. parašytas Naugarduko kunigo senjoro Pauliaus Žarnovieco: *Commemoratio sive delineatio virtutum rev. nobil. clariss. et doctiss. viri D. Johannis Borzimovii Superattendentis Vilmensis et Samogitiae dignissimi meritissimi inclytae posteritatis eius oblata*, A. D. 1673. a P. Z. S. N. (žr. K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XIII, Kraków, 1894, p. 287). Vėliau šiomis žiniomis pasinaudojo visi J. Božimovskio veiklą aptariantys tyrinėtojai.

Kėdainiuose, Šiluvoje, Slucke, vėliau studijavo Nyderlandų – Utrechto, Leideno ir Franekerio universitetuose. Grįžęs dirbo Kėdainiuose, Naumiestyje, o 1653 m. kartu su Samueliu Tamošausku ir Samueliu Minvydu parengė *Knyga nobažnystės krikščioniškos*, kurią sudarė giesmynas, postilė ir maldų rinkinys su katekizmu⁴⁷³. Kalbininkų tyrimai rodo, kad greičiausiai didesnioji tekstų dalis su maldynu bei vidurinioji postilės dalis į lietuvių kalbą buvo išversta paties J. Božimovskio, kuri pasižymi turtinga leksika, paremta liaudies kalba, bei gausiai papildyta naujadarais⁴⁷⁴. Be to, žinoma, jog J. Božimovskis į lietuvių kalbą vertė Bibliją bei buvo S. B. Chilinskio Biblijos, parengtos lietuvių kalba, vienas iš pagrindinių kritikų⁴⁷⁵. Tad galima tvirtinti, kad šis atvykusios lenkų giminės antrosios kartos asmuo ne tik mokėjo, bet versdamas tekstus turėjo būti puikiai įvaldęs bei perpratęs lietuvių kalbos subtilumus.

Samuelis Boguslavas Chilinskis (*~1634, Šventežeris – †1668, Londonas) gimė Adrijono Chilinskio (*1586 – †1656), kilusio iš Mazovijos⁴⁷⁶, ir Minvydaitės šeimoje⁴⁷⁷. Veikiausiai Adrijoną į LDK pasikvietė M. Kristupas Radvila, įkurdinęs jį Zabludove dvare⁴⁷⁸. Vėliau jis pastoriavo Raseiniuose (1631–1634), Šventežeryje (1634–1642) ir Ašmenos pav. Žinoma, kad Andrijonas jau mokėjo lietuviškai⁴⁷⁹. Jo sūnus Samuelis pradžioje mokėsi Kėdainiuose, studijavo Nyderlanduose, Franekerio (1654) universitete, vėliau išvyko į Angliją, kur į lietuvių kalbą išvertė ir išleido Bibliją: *BIBLIA tatey ira Rasztas Szweřtas seno ir naujo TESTAMENTA. Pirmą kartą dabar perguldytas Lietuwiszkañ liežuwiñ. užmariose. nog Samuelies Baguslawo CHylińska*.

---

⁴⁷³ I. Lukšaitė, „Knygos nobažnystės“ (1653) parengimo kultūrinė aplinka, *Knyga nobažnystės krikščioniškos (1653) – XVII a. Lietuvos kultūros paminklas*, Kėdainiai, 2001, p. 20–21; D. Pociūtė, Lietuviškosios Bažnyčios knyga, *Knyga Nobažnystės Krikščioniškos. 1653*, parengė D. Pociūtė, Vilnius, 2004, p. xxxvii.

⁴⁷⁴ A. Jakulis, „Sumos evangelijų“ ir „Maldų krikščioniškų“ autorystės klausimu, *Baltistica*, t. XVIII (2), 1982, p. 178.

⁴⁷⁵ Z. Zinkevičius, *Senųjų raštų kalba*, (Lietuvių kalbos istorija, t. III) Vilnius, p. 219.

⁴⁷⁶ A. Boniecki, *Herbarz Polski...*, t. III, p. 136; XVI a. 2 pusėje „Chilina/Chilini“ vietovės aptinkamos Vyšegrado, Makovo ir Viznos pavietuose, *ŽD, t. XVI: Mazowsze*, p. 304, 359, 391.

⁴⁷⁷ S. Koř, Geneza i tlo historyczne „Biblii Litewskiej“ Chylińskiego, *Biblia Litewska Chylińskiego. Nowy testament, t. II: Tekst*, wyd. Cz. Kudzinowski, J. Otrębski, Poznań, 1958, p. x.

⁴⁷⁸ I. Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius, 1999, p. 588–589.

⁴⁷⁹ I. Lukšaitė, Lietuviškos S. B. Chilinskio biblijos spausdinimo aplinkybės, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, ser. A, nr. 1(35), Vilnius, 1971, p. 88–89.

*Lietuwniko*⁴⁸⁰. Nors gyvendamas Anglijoje jis stengėsi pabrėžti esąs lietuvis, tačiau tiek darbo, tiek asmeniniams reikalams vartojo lenkų kalbą, ką rodo išlikę įvairūs įrašai jo verstos Biblijos paraštėse⁴⁸¹.

Lingvistiniu požiūriu šios Biblijos kalba būdinga viduriniajam lietuvių senųjų raštų variantui. Be to, pasitaiko kalbinių detalių, rodančių autoriaus lenkiškos tarties įtaką gramatinėms formoms, nors polonizmų tekste nėra daug⁴⁸². Tad manytina, kad Samuelio šeimoje ir aplinkoje vyravo dvikalbystė, t. y. buvo vartojamos lietuvių ir lenkų kalbos. Kita vertus, S. Chilinskio lietuvių kalbos įsavinimo „gylį“ parodo iš anuometinės šnekamosios kalbos perimtos archajiškos lietuvių kalbos gramatinės konstrukcijos bei formos, be to, vertimo tekste pastebimos XVII a. antroje pusėje pradėjusios įsigalėti naujos veiksmažodžių tariamosios nuosakos lytys⁴⁸³. Visa tai rodo, kad S. B. Chilinskis įsisavino savo gyvenamojo laikotarpio lietuvių kalbą su visais jos ypatumais.

Jonas Gruževskis SJ (*~1580, Naugarduko pav. – † 1646, Varšuva) – vienas žymiausių XVII a. jėzuitų, kuris lietuvių istoriografijoje įvardijamas kaip „žemaitis“⁴⁸⁴, tačiau šis teiginys yra klaidingas. Pirma, jis gimė iš Mazovijos į LDK XVI a. antroje pusėje atvykusio Mikalojaus Gruževskio (h. Lubič) ir Reginos Fursaitės šeimoje⁴⁸⁵. Antra, jo gimimo vieta buvo dabartinėje Baltarusijos teritorijoje (tik vėliau jo tėvas su keletu kitų brolių persikėlė į Žemaitiją), kurią, be kitų detalių, patvirtina ir įrašas, esantis Romoje saugomuose jėzuitų kataloguose – *Ioannes Gruzewski, rutenus ex Mazovita natus*⁴⁸⁶.

Manytina, kad katalikybę išpažįstančio tėvo remiamas bei M. Radvilos Našlaitėlio globojamas, Jonas pasirinko vienuolinį gyvenimą ir 1595 m. spalio

⁴⁸⁰ V. Biržiška, *Aleksandrynas, t. I: XVI–XVII amžiai*, Čikaga, 1960, p. 347–350.

⁴⁸¹ G. Kavaliūnaitė, Įvadas, *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija. Senasis testamentas. T. I: Lietuviško vertimo ir olandiško originalo faksimilės*, parengė G. Kavaliūnaitė, Vilnius, 2008, p. Ixiii.

⁴⁸² Z. Zinkevičius, *Senųjų raštų kalba...*, p. 226–227.

⁴⁸³ J. Palionis, *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius, 1995, p. 40, 52, 56, 64, 68 ir kt.

⁴⁸⁴ J. Jurginis, I. Lukšaitė, *Lietuvos kultūros istorijos bruožai. (Feodalizmo epocha. Iki aštuonioliktos amžiaus.)*, Vilnius, 1981, p. 263; *Vilniaus Universiteto istorija 1579–1994*, Vilnius, 1994, p. 64; V. Ališauskas, *Sakymas ir rašymas. Kultūros modelių tvėrmė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius, 2009, p. 131 ir kiti darbai.

⁴⁸⁵ J. Drungilas, *Etnosocialinis mobilumas...*, p. 61–62.

⁴⁸⁶ P. Rabikauskas, *Vilniaus Akademija...*, p. 135.

30 d. įstojo į jėzuitų vienuolyną Rygoje. Greičiausiai pradėjęs studijas Vilniuje, vėliau jis buvo išsiųstas studijuoti į Romą. 1609 m. gavo teologijos mokslų daktaro laipsnį, dėstė Pultuske, Braneve, Nesvyžiuje ir Vilniuje. 1641–1644 m. parašė teologinį traktatą *De ultima et maxima hominis mutatio, seu de mystica cum Deo unione*. 1618–1625 ir 1641–1642 m. Jonas buvo Vilniaus akademijos rektoriumi, 1626–1630 m. – Zigmanto Vazos pamokslininku, o 1634–1639 m. veikė kaip Poznanės vaivadienės Sofijos Opalinskienės dvaro misionierius⁴⁸⁷. Be to, jis susirašinėjo su pagrindiniu LDK evangelikų reformatų globėju Kristupu Radvila⁴⁸⁸. Be šių įtakingų ryšių bei įvairialypės veiklos, išliko duomenų, rodančių, kad Jonas Gruževskis kalbėjo bei kūrė lietuviškai. Antai, jam studijuojant Romoje, 1601 m. jėzuitai iškėlė puotą kardinolo Scipijono Kafareljo Borgezės (*Borghese*) garbei, kur Jonas viešai lietuviškai aiškino eilutes iš Senojo Testamento Izaijo knygos⁴⁸⁹. Be to, XVIII a. Lietuvos jėzuitų provincijos istoriją rašęs Stanislovas Rostovskis teigė, jog J. Gruževskis sukūrė giesmę, apėmusią esmines tikėjimo dogmas, kad vaikai lengviau įsimintų ir perimtų tikėjimo tiesas, kurią buvo galima lengvai giedoti gatvėse ir turgavietėse⁴⁹⁰. Tad šie duomenys liudija, kad LDK įsikūrusios lenkų kilmės giminės antros kartos asmuo kalbėjo bei kūrė lietuvių kalba.

Jurgis Kosakovskis OP (*~1650, Mažrimai⁴⁹¹ – †1722), dominikonas, pamokslininkas, jo giminė buvo kilusi iš Mazovijos

---

⁴⁸⁷ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, opracował L. Grzebień SJ, Kraków, 2004, p. 200; J. Drungilas, *Etnosocialinis mobilumas...*, p. 61–62.

⁴⁸⁸ Vilniaus akademijos rektorius J. Gruževskio laiškas K. Radvilai, pranešantis, kad uždraudė studentams pulti Vilniaus evangelikų bažnyčią, Vilnius, 1619 rugsėjo 3 d., *LNB RKRS*, f. 93, b. 1690, l. 1, K. Radvilos (?) laiškas kunigui Jonui Gruževskiui, 1620(?) balandžio 12 d., *AGAD*, AR, dz. V, Nr. 4838, l. 1.

⁴⁸⁹ H. Barycz, *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia 1440–1600*, Kraków, 1938, s. 221; V. Biržiška, *Aleksandrynas...*, p. 242.

⁴⁹⁰ „Quo facilius doctrinam catecheticam memoria tenerent pueri, **carmen composuit**, (paryškinta – J. D) articulos et praecipua fidei dogmata complectens; idque ut in plateis et foris otioso caneretur populo, curabat”, S. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Jesu historiarum libri decem*, recognoscente J. Martinov, Paris-Brusel, 1877, p. 341. Plačiau žr.: Z. Ivinskis, *Krikščionybė Lietuvoje* (Rinktiniai raštai, t. IV), Roma, 1987, p. 454; Z. Zinkevičius, *Senųjų raštų kalba...*, p. 205.

⁴⁹¹ Gimimo vieta laikytinas Mažrimų dvarelis – pagrindinė ir vienintelė Kosakovskių giminės nuosavybė Žemaitijoje XVI a. antroje pusėje – XVIII a.

(h. Naktikovis)⁴⁹², iš Kosakų vietovės⁴⁹³. Pirmasis į Žemaitiją apie XVI a. vidurį atsikėlė Jokūbas, Stanislovo s., Kosakas (*Косакъ*), kuris pradžioje 1560 m. nusipirko žemės Pajūrio valsčiuje. Vėliau vedęs Anastaziją, Stepono d., Mažrimaitę (?) įsikūrė Šiauduvos valsč., Mažrimų dvarelyje⁴⁹⁴. Nuo tada Mažrimų dvarelis tapo vieninteliu ir pagrindiniu minėtos giminės centru. Pakankamai fragmentiškai žinomas Jurgio Kosakovskio gyvenimas. Jis gimė ir augo neturtingoje bajorų šeimoje⁴⁹⁵. Manytina, kad jis priklausė ketvirtajai Žemaitijoje įsikūrusios lenkų kilmės giminės kartai. Įstojęs į dominikonų vienuoliją, 1676 m. jis laikinai administravo Ylakių parapiją, 1683 m. minimas kaip Žemaičių Kalvarijos vienuolyno prioras. 1686 m. buvo išsiųstas į misiją Livonijoje. Žinoma, kad 1693 m. buvo išsiųstas į Puošnuosios (dab. Latvija, *Posine*) dominikonų vienuolyną, kur buvo vikaru, o 1698–1701 m. – šio konvento prioru. Vėliau gyveno Žemaičių Kalvarijos, Kauno, Nesvyžiaus dominikonų vienuolynuose. 1701–1704, 1722 – generalinis pamokslininkas Vilniuje⁴⁹⁶. Išskirtinis J. Kosakovskio nuopelnas – 1681 m. parengta pirmoji lietuviška⁴⁹⁷ katalikiška maldaknygė: *Rožancius Szwęciausios Maryos Pannos yr saldžiausya warda Jezusa teypogi spasabas apwayksciojima kalnu Kalwaryos Ziamayciu su modlitwomis yr giesmemis anto sluzijęciomis*. Šios maldaknygės pasirodymas buvo reikšmingas įvykis ne tik tuometiniame Lietuvos kultūriniame ir konfesiniame gyvenime: savo reikšmės ji neprarado ir buvo nuolat perleidžiama dar bent du šimtmečius (1681–1864 m. laikotarpyje

⁴⁹² Nereikėtų J. Kosakovskio sieti su kita iš Mazovijos atvykusia ir XVII a. pradžioje LDK įsikūrusia, o XVIII a. į valdantįjį elitą iškilusia Kosakovskių gimine, žr. A. Boniecki, *Herbarz Polski...*, t. XI, p. 291.

⁴⁹³ Mazovijos kunig. buvo kelios „Kos(s)aki“ vietovės, bajorkaimiai: Viznos („Kosaki Poniklistok“, „Kosaki Turki“, „Kosaki Czarne“) ir Zambrovo („Kossaki Czierplistok Nabelne“, „Kossaki Borowe“, „Kossaki Falki“, „Kossaki Antiqua“) pavietuose, *ŽD. t. XVI: Mazowsze*, p. 357, 358, 379.

⁴⁹⁴ *VUB RS, F. 7 – ŽŪT 1584 (5,7/14581)*, nr. 1, l. 1–2; *ŽŪT 1590 (17/14591)*, nr. 367, l. 604.

⁴⁹⁵ 1667 m. Kristupas Kosakovskis („Kosakowski“) Mažrimuose, Šiauduvos valsč., turėjo 1 dūmą, (*LVIA, SA, b. 3234, l. 165v.*). Padėtis nepasikeitė ir XVII a. pabaigoje, kai Mažrimų dvarelį perėmė Kristupo sūnus Kazimieras, *RpKsŽm. 1690 r.*, p. 94; G. Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. III, p. 219–220.

⁴⁹⁶ *VUB RS, f. 3– 644, l. 11v* (už šią nuorodą dėkoju dr. D. Vasiliūnienei); *LMAVB RS, f. 43–11190*; „Georgius Kosakowski promotor s[ancti]s[i]mi Rosarij in Coventu Calvariensi“, *LMAVB RSS, Mf.*, nr. 385 (iš Krokuvos Čartoriškių bibliotekos), l. 2.V. Biržiška, *Aleksandrynas...*, p. 383; V. Petkus, *Dominikonai Lietuvos kultūroje...*, p. 573, 841.

⁴⁹⁷ Į maldaknygę įtrauktame Žemaitijos vyskupo Paco 1681 birželio 21 d. rašte nurodyta, kad ji leidžiama „idiomae lithuanicae“, *LMAVB RSS, Mf.*, nr. 385 (iš Krokuvos Čartoriškių bibliotekos), l. 1.

pasirodė 43 jos leidimai⁴⁹⁸). Kita vertus, 1681 m. J. Kosakovskio parengto *Rožancziaus* populiarumo priežastis glūdi pačiame tekste, nes ten buvo sudėtos lietuviškos maldos ir giesmės (iš viso 39) lankantiems Žemaičių Kalvarijos stotis. Beje, tai buvo pirmasis lietuviškas Kristaus Kančios kelio vadovėlis, būtinas maldininkams, norintiems išmokti, kokias maldas reikia kalbėti ir kokias giesmes giedoti prie kiekvienos Kančios kelio stoties; su juo turėjo įsitvirtinti nauja bendruomeniško Kančios kelio stočių forma. Tuo labiau, kad Žemaičių Kalvarija buvo trečia Abiejų Tautų Respublikoje po Lenkijoje esančių Zebžydovo (1604 m.) ir Pakoščės (1628 m.) Kalvarijų⁴⁹⁹.

Dėl J. Kosakovskio indėlio sudarant šią maldaknygę neabejojama, nes maldaknygės dedikacijoje šį darbą skirdamas Samueliui Konaževskiiui jis aiškiai įvardino savo triūsą: *ši savo kūrinį ryžtuosi įteikti*⁵⁰⁰. Visgi kalbininkams kyła neaiškumų dėl maldų ir giesmių vertimo autorystės, nes *Rožancziaus* tekstas būdingas viduriniam senosios lietuvių raštų kalbos, išaugusios iš etninės Lietuvos vidurio lygumų aukštaitiškos tarmės, variantui, nors jame pasitaiko ir žemaičių tarmės elementų⁵⁰¹. Ateityje, atsižvelgus į maldaknygėje jau išskirtas kūrinių grupes (iš kitų giesmynų perimtas, išverstas bei naujai įdėtas giesmės⁵⁰²), būtų galima patikslinti J. Kosakovskio indėlį verčiant giesmes iš lenkų kalbos. Antra vertus, nors ir trūksta maldaknygės detalaus lingvistinio, tekstologinio tyrimo, galima teigti, kad šis lenkų kilmės ketvirtos kartos asmuo, tvarkydamas *Rožancziaus* tekstą, neabejotinai puikiai mokėjo lietuvių kalbą bei buvo susipažinęs su žemaičių tarme.

---

⁴⁹⁸ V. Biržiška, *Aleksandrynas...*, p. 383.

⁴⁹⁹ A. Vitėnas, Žemaičių Kalvarijos kančios kelias: istorija, tradicijos ir architektūrinis ryšys su evangeline Jeruzale, A. Butrimas, N. Markauskaitė, A. Vitėnas, A. Pacevičius, *Žemaičių Kalvarija: vienuolynas, bažnyčia ir Kryžiaus kelio stotys*, Vilnius, 2003, p. 99–114; D. Vasiliūnienė, *Žemaičių Kalvarija. Piligriminio centro istorija ir dailė XVII–XX a.*, Vilnius, 2010, p. 147–156.

⁵⁰⁰ „(...) tę pracę moję odważam się podawać (...)“, *LMABV RSS*, Mf., nr. 385 (iš Krokuvos Čartoriškių bibliotekos), l. 1–2v.

⁵⁰¹ Z. Zinkevičius, *Senujų raštų kalba...*, p. 229.

⁵⁰² Plačiau apie J. Kosakovskio maldaknygėje išskirtinas giesmių grupes žr. M. Vaicekuskas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės*, Vilnius, 2005, p. 92–94.

Saliamonas Juozapas Slavočinskis (*~1624, Lipkiškė – †~1660)

gimė smulkiajai bajorijai⁵⁰³ priklausančioje giminėje (h. Leliva), kuri buvo atvykusi iš Mazovijos⁵⁰⁴ ir XVII a. pradžioje įsikūrė Žemaitijoje⁵⁰⁵. Žinoma, kad 1646 m. Saliamonas mokėsi Vilniaus popiežiškoje kunigų seminarijoje (aluminate). Jau tuomet jis buvo įvaldęs *latina, polonica, samogitica*⁵⁰⁶. Taip pat studijavo Vilniaus akademijoje, kur 1648 m. liepos 7 d. jam suteiktas laisvųjų menų ir filosofijos magistro laipsnis⁵⁰⁷. Nuo 1648 m. kunigavo Šiaulėnuose, vėliau Kražiuose, buvo Piltenės (Latvija) kanauninkas, o 1655 m. buvo ekskomunikuotas dėl Kražių klebonijos neteisėto užėmimo ir nuolatinių ginčų su Žemaitijos vyskupijos vyresnybe⁵⁰⁸.

S. J. Slavočinskis laikomas pirmojo 1646 m. išleisto lietuviško katalikiško giesmyno *Giesmes tikieimvy katholicam pridiarancias, o per metu szwiętes giedamas* (...) autoriumi⁵⁰⁹. Į minėtą giesmyną buvo sudėtos 124 giesmės ir 48 psalmės, daugiausia verstos iš lenkų k. (paimtos iš S. S. Jagodinskio giesmyno (1638 m.) ir J. Kochanovskio psalmyno (1578 m.)), taip pat dalis iš lotynų k., tačiau yra ir originalių giesmių⁵¹⁰. Iš kitų kalbų Saliamonas vertė laisvai, pasinaudodamas gyvosios kalbos elementais. Pažymėtina, kad *Giesmėse* vyrauja žemaitiška (dūninkų) tarmė.

⁵⁰³ Antai, 1690 m. Slavočinskiai Žemaitijoje, Viduklės valsčiuje, Lipkiškėse turėjo 7 dūmus: 3 valdė Andriaus Slavočinskio žmona, o 4 – Tomas Slavočinskis, *RpKsŽm. 1690 r.*, p. 119, 120; G. Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. V, p. 278–281.

⁵⁰⁴ Pirmasis Žemaitijoje įsikūrė Mikalojus (†1637): „Ja Mikołaj Sławoczynski, ziemianin Kr(olewskiej) Je(g)o M(o)sci Korony Polskiej y W(ielkieg)o X(ięstw)a Lit(ewskiego)...“, (*VUB RS*, F. 7 – ŽPT–1637 (8, 9/14461), l. 307–308, nr. 158.); Mazovijos kunig. buvo kelios „Sławęcziño“ vietovės, bajorkaimiai: Šrensko ir Racionžo pavietuose. Tikėtina, jog pastarajame paviete „Sławęcziño“ dvarelį valdęs Stanislovas su broliu (?) Petru galėjo būti Saliamono Slavočinskio prosenelis, žr.: *ŽD, t. XVI: Mazowsze*, p. 54, 84, 90; J. Drungilas, Lenkų giminių, įsikūrusių Žemaitijoje..., p. 74–75.

⁵⁰⁵ Žinoma, kad Mikalojus 1604 m. nusipirko Liubkiškės dv. (*VUB RS*, F. 7 – ŽPT–1632 (4, 5/14457), l. 199–200; K. Jablonskis, Saliamonas Slavočinskis, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, sudarė V. Merkys, Vilnius, 1973, p. 205.), tačiau manytina, kad į Žemaitiją atvyko anksčiau – XVI a. pabaigoje.

⁵⁰⁶ H. Litwin, Katalog alumnów seminarium papieskiego w Wilnie 1582–1798, część I, *Przegląd Wschodni*, t. VIII, zes. 4 (32), Warszawa, 2003, p. 970 (nr. 444); A. Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija...*, p. 248.

⁵⁰⁷ Prie pavardės prirašyta „parochus Szawlanensis“, *Akademijos laurai*, parengė M. Svirskas ir I. Balčienė, Vilnius, 1997, p. 258.

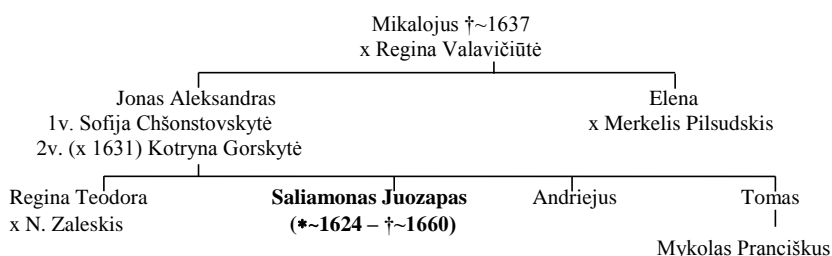
⁵⁰⁸ L. Jovaiša, Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m., *Religinės bendrijos Lietuvos istorijoje: gyvenimas ir tapatybė* (Bažnyčios istorijos studijos, t. V), Vilnius, 2012, p. 172–173.

⁵⁰⁹ Giesmyno viršelyje įrašyta „summi pontificis alumno“, žr. S. M. Slavočinskis, *Giesmės tikėjimui katalickam...*, p. 2; J. Lebedys, 1646 metų giesmynas, *Lituanistikos baruose...*, p. 151.

⁵¹⁰ „(...) iz tu kitos isz lankiszka ir isz lotiniszka iszgulditos, kitos isz nauia sudetos ira“, S. M. Slavočinskis, *Giesmės tikėjimui katalickam...*, p. 2.

Z. Zinkevičiaus atliktas detalus lingvistinis giesmyno tyrimas parodė, kad iš pradžių S. Slavočinskis *Giesmes* buvo išvertęs žemaičių tarme, tačiau paskui giesmyno leidėjų (jėzuitų) buvo spiriamas jį priderinti prie kitų Lietuvoje leidžiamų raštų kalbos, matyt, orientuojantis, kad giesmynas bus vartojamas platesniame areale ne tik Žemaitijoje, todėl giesmyne retkarčiais pasitaiko vidurio ir rytų aukštaičių tarmių ypatybių⁵¹¹. Be to, ši giesmyno kalbinė analizė patvirtino S. Slavočinskio autorystę, nes giesmyno tekste esančios žemaitybės yra būdingos autoriaus gimtosioms Viduklės – Nemakščių apylinkėms⁵¹².

1 lentelė. *Slavočinskių genealogija*⁵¹³

Pastebėtina, kad giesmyną S. Slavočinskis parengė būdamas pakankamai jaunas – 22 metų⁵¹⁴. Atlikta giesmyno kalbinė analizė bei daugiakalbystės psichologijos tyrimų duomenys⁵¹⁵ leidžia teigti, kad žemaičių tarmę jis įsisavino vaikystėje. Be to, S. Slavočinskis priklausė trečiajai Žemaitijoje įsikūrusios lenkų bajorų giminės kartai (žr. aukščiau pateiktą Slavočinskių genealogiją), o žemaičių tarmės jis išmoko augdamas Jono Aleksandro Slavočinskio ir Sofijos Chšonstovskytės (kilusi iš XV a. pabaigoje Žemaitijoje įsikūrusios lenkų giminės⁵¹⁶) šeimoje bei, matyt, bendraudamas su kaimynystėje gyvenančiais vietinių bajorų vaikais. Taigi, Slavočinskių šeimoje

⁵¹¹ J. Palionis, *Lietuvių rašomosios kalbos...*, p. 43.

⁵¹² Detaliau žr.: Z. Zinkevičius, S. M. Slavočinskio giesmyno (1646 m.) kalba, *Žodžių formos ir jų vartoseną* (Lietuvių kalbotyros klausimai, t. 15), Vilnius, 1974, p. 137–168; Z. Zinkevičius, *Senųjų raštų kalba...*, p. 208–213.

⁵¹³ Genealoginis medis sudarytas, remiantis: K. Jablonskis, Saliamonas Slavočinskis..., p. 205–209.

⁵¹⁴ P. Jatulis, Saliamonas Slavočinskis, *Lietuvių enciklopedija*, t. XXVIII, Boston, 1963, p. 130–132.

⁵¹⁵ Plačiau apie ankstyvosios ir vėlyvosios daugiakalbystės skirtumus žr. A. Jacikevičius, *Daugiakalbystės psichologija*, Vilnius, 1970, p. 67–73.

⁵¹⁶ J. Drungilas, Lenkų giminii, įsikūrusių Žemaitijoje..., p. 76–78.

galėjo būti bendraujama ne tik lenkiškai, bet ir žemaitiškai. Šis atvejis ne tik byloja apie lenkų kilmės trečios kartos asmens sulietuvėjimą, bet ir vietinės tarmės įsisavinimą bei galimą perimamumą per kelias kartas, be to, ženklina lietuvių kalbos įsisavinimo „gylį“ ir galiausiai patvirtina natūralų lenkiškos kilmės giminės sužemaitėjimą.

Tad aptartieji pavyzdžiai, aptinkami dvasininkų sluoksnyje, lygiagrečiai parodo galimą daugiakalbystės situaciją ano meto bajorijos šeimose, nors to negalima taikyti visiems kilmingiesiems.

3.3. Epilogas: lenkų kilmės bajorų lietuvių kalbos įsisavinimo modelis

Lietuvių kalbos (ne)įsisavinimą iš esmės lėmė du su atvykusiuoju susiję faktoriai: giminės karta (laikas) ir ekonominis pajėgumas (turtas). Jeigu nustatyti, kuriai giminės kartai asmuo priklausė, dažniausiai yra gana nesudėtinga, tai įvertinti bajorijos ekonominį pajėgumą yra kur kas kebliau. Mat LDK (kitaip nei Lenkijoje, kur bajorija klasifikuojama pagal valdomos žemės kiekį, kaimus bei mokesčių dydį⁵¹⁷), kilmingieji yra suskirstomi pagal jų valdomų tarnybų (valstiečių sodybų) skaičių. Pirmasis XVII a. Žemaitijos bajoriją sugrupavo J. Ochmańskis, atsispirdamas nuo H. Łowmiańskio ankstyvųjų viduramžių riteriams Lenkijoje taikytų kriterijų⁵¹⁸. Kai baltarusių tyrinėtojas P. G. Kozlovskis, remdamasis N. N. Ulaščiko naudoto XIX a. bajorijos klasifikavimo kriterijumi, tai retrospektyviai pritaikė XVIII a., o taip pat XVII a. pabaigos LDK bajorijos suskirstymui⁵¹⁹. Pastarasis tyrinėtojas, grupuodamas bajoriją, panaudojo 1690 m. Ašmenos, Naugarduko, Valkavysko pavietų duomenis, todėl, naudodamiesi jo gautais rezultatais, minėtų trijų pavietų duomenis suapvalinome. Žemiau įvardijami bajorijos sluoksniai,

---

⁵¹⁷ Antai, XVI a. nagrinėjančioje Lenkijos istoriografijoje bajorija skirstoma pagal valdytus kaimus – vienakaimė (*jednowioskowa*), daugiakaimė (*wielowioskowa*) ir pan., plačiau žr. M. Lubczyński, *Szlachta powiatu ksiąskiego za ostatnich Jagiellonów. Struktura majątkowa*, Warszawa, 2016, p. 149–176.

⁵¹⁸ J. Ochmańskis, *Žemaitijos bajorija XVII a....*, p. 244–246.

⁵¹⁹ П. Г. Козловский, *Землевание и землепользование в Белоруссии в XVIII – первой половине XIX в.*, Минск, 1982, p. 88–89. Šiam tyrinėtojiui pritarė ir L. Truska, žr. L. Truska, XVIII a. pabaigos Lietuvos bajorija (skaičius ir sudėtis), *Lietuvos istorijos metraštis*, 1992, Vilnius, 1994, p. 16.

pirmiausia pateikiamas siūlomas tai bajorijos grupei lietuviškas terminas, o greta skliausteliuose nurodomas J. Ochmańskio⁵²⁰ ir P. G. Kozlovskio naudoti terminų atitikmenys. Pateikdami konkrečiai kilmingųjų grupei priskiriamų dūmų skaičių, pirmiausia pateikiame žemesniąją ribą, siūlomą J. Ochmańskio, o po jo atskirtą pasviruoju brūkšniu (/) antrą skaičių, nustatytą P. G. Kozlovskio. Pastebėtina, kad skirtumas tarp pateiktų abiejų tyrinėtojų skaičių yra tarsi slankmatis konkreta bajorijos sluoksnio paribio, kur dūmų skirtumą galima vertinti, kaip to sluoksnio ekonominės galios svyravimo amplitudę. Tad išskiriame tokias bajorijos grupes:

1) smulkioji⁵²¹, smulkiaturtė (*drobna; мельчайшине и мелкие*) bajorija, valdžiusi iki 5/10 dūmų, dažniausiai savo žemėje patys dirbę fizinį darbą, kuris garantuotavo kuklų pragyvenimo lygį.

2) vidurinioji, vidutiniaturtė (*średniozamożna; средние*) bajorija, valdžiusi 6/11–50/60 dūmų, patys nebedirbdavo, bet išnaudojo svetimą darbą, o tai garantavo jiems gerą, aukštesnį už vidutinį gyvenimo lygį.

3) pasiturinti⁵²² (*zamożna; крупные*) bajorija, valdžiusi 50/60–100/120 dūmų, iš to gaudavusi pelną, kurio pakako ištaigingam gyvenimui ir prabangiems poreikiams.

4) stambioji, stambiaturtė (*wielkich feodalów; możnych, крупнейшине*) bajorija, valdžiusi 100/120–350/400 dūmų, kurios turtas teikė dar didesnes galimybes (karjerai, vedyboms, žemėvaldai), nei pasiturinčiajai bajorijai.

Tad remdamiesi aukščiau išvardintais ekonominiais kriterijais, taip pat nurodant, kuriai giminės kartai asmuo priklausė, pabandysime atskleisti, kaip kartų eigoje galėjo kisti atvykusios giminės santykis su lietuvių kalba. Tačiau kitaip, nei dvasininkų, kai yra konkretus tiesioginis šaltinis, leidžiantis daugiau ar mažiau detaliau nustatyti lietuvių kalbos įsisavinimo laipsnį, bajorų atveju

⁵²⁰ Įvardijant bajorijos sluoksnius lenkų k. pasinaudota J. Ochmański, Szlachta żmudzka w XVII wieku, *Dawna Litwa: studia historyczne*, Olsztyn, 1986, p. 198–212.

⁵²¹ Po smulkiosios bajorijos terminu slepiasi dvi bajorijos grupės. Pirmą – plikbajoriai, beturčiai bajorai, neturėję pavaldinių, žemės (*szlachta zagrodowa*), antra grupė – turėjusi nedidelius žemės sklypus įvairiose vietose.

⁵²² Lietuvių kalbos žodyne nurodoma „pasiturintis – „pakankamai turtingas“, „pasiturimas – neblogas pragyvenimo lygis, pakankamas turtingumas“. Manytume, kad pastarasis žodis labiausiai atitiktų apibūdinti šią grupę, esančią tarp vidutiniaturtės ir stambiaturtės bajorijos sluoksnių, *Lietuvių kalbos žodynas*, t. IX, red kolegija: J. Kruopas (vyr. redaktorius) ir kt., Vilnius, 1973, p. 473.

šis tyrimo metodas ne visai tinka, nes pasitaikančiuose šaltiniuose dažniausiai nurodomas jų santykis su lietuvių kalba arba apie tai netiesiogiai byloja juos supanti lietuviakalbė aplinka. Tad šiuo atveju naudosis dviejų tipų informacija: a) tiesioginės žinutės apie lietuvių kalbos vartojimą, b) kontekstinė informacija (sutuoktinis/ė, turtas, aplinka, mobilumas), kurią nelygu po gabalėlį pabandytume sudėti kaip mozaiką.

Smulkioji bajorija. Manytina, kad pradžioje akomodacija atvykėliams etninės Lietuvos teritorijoje buvo sunkesnė, nei rytiniuose LDK regionuose, kada kalbant rusėnų ir lenkų kalbomis asmenys galėjo daugiau ar mažiau suprasti vienas kitą. O kadangi lietuvių kalba priklausė kitai – baltų kalbų grupei, tuomet lenkų bajorams reikėjo įdėti kur kas daugiau pastangų, norint prisitaikyti. Pirmiausiai tai pajuto atvykėliai, kurie, neturėdami jų proteguojančio didiko paramos, apriboti finansinių galimybių, įsiliejo į smukiaturtę vietinę bajoriją.

Pradžioje norėdami įsivaizduoti lietuviškai kalbantį pirmos kartos atvykusį bajorą pasitelksime rusėnų kilmės bajoro Petro Sumoroko atvejį. P. Sumorokas priklausė giminei, kuri greičiausiai buvo kilusi iš Smolensko žemės⁵²³. XVI a. pradžioje jis įsikūrė Eišiškių pav.⁵²⁴, iš kur 1528 m. išrėngė 1 raitelį⁵²⁵. Pastebėtina, kad kiti šios giminės atstovai kilo Kauno, Vilkmėrgės papietų valdžios elito pareigybėse⁵²⁶, kai Petras įsiliejo į smukiąją bajoriją, ką patvirtina ir vėlesni jo palikuonių duomenys. Štai jo sūnus Sebastijonas 1567 m. iš Eišiškių pav. vėliavos, nuo Pajuodupių dvarelio, išrėngė tik vieną

---

⁵²³ LM, *UžKn.* 1, p. 153, nr. 141.1; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6*, parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007, p. 116, nr. 127.

⁵²⁴ LM, *UžKn.* 14, p. 303, nr. 735 (1525 m.). Manytina, kad tuometinis P. Sumoroko dvaras Eišiškių pav. buvo dab. Samarakiškių, esančių Šalčininkų raj., vietoje, žr. *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, II dalis, parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas, Vilnius, 1976, (toliau – *LATSŽ*) p. 271.

⁵²⁵ LM, *VrKn.* 523/1, p. 66.

⁵²⁶ Štai, Mykolas, Konstantino s., Sumorokas (†1603) buvo Kauno pav. žemės teismo raštininku (1580–1599), žemės teisėju (1599–1603), o jo sūnūs: Adomas (†1608) – Kauno pastalininkiu (1601–1604), žemės teismo teisėju (1604–1607), pastarojo brolis Romanas (†1649) – Kauno pastalininkiu (1604–1608), stalininku (1608–1619), Vilkmėrgės pav. žemės teismo raštininku (1619–1624), pateisėju (1624–1634), žemės teismo teisėju (1634–1649), *UrzWojTr.* XIV–XVIII w., p. 393, 409, 417, 436, nr. 2829, 2955, 2956, 3027, 3028, 3177; *UrzWojWlń.* XIV–XVIII w., p. 446, 461, 477, nr. 3348, 3476, 3620.

raitelį su geresniu žirgu, bet prastesne ginkluote⁵²⁷. Kai iki šiol išlikusiame Samarakiškių kaime (*Sumorokowszczyzna*), savo pavadinimu menančiu ankstyvąjį jos valdytoją, XVII a. pabaigoje tebuvo tik vienas dūmas, o minėtą Pajuodupių kaimą, kadaise taip pat priklausiusį šiai giminei, valdė penki skirtingi savininkai⁵²⁸. Tad pateikti duomenys rodo, kad rusėnas P. Sumorokas buvo pirmos (antros ?) atvykėlių kartos asmuo, priklausęs smulkiajai bajorijai. Na, o iš vienos 1529 m. teismo bylos iškeltos P. Sumorokui sužinome, kad Vilniuje valdovo tarnybininkui Vaskai Belianinui (*Белянин*) norint apklausti tos bylos liudytojus, kartu su juo buvęs P. Sumorokas netikėtai į liudytojus prabilo lietuviškai: *dėl Dievo neišduokite manęs, o ką jumsžadėjau, tą duosiu* ....⁵²⁹. Šis tiesioginės kalbos sakinytis buvo išverstas į rusėnų kalbą, dokumente pažymint, jog tai buvo pasakyta lietuviškai. Verta pažymėti, kad šiuo atveju P. Sumorokas lietuvių kalbą suvokė kaip savo pranašumą byloje, įrankį, kuris turėjo padėti apgauti rusėnų kilmės pareigūną V. Belianiną ir taip greičiausiai laimėti bylą. Vadinasi, Petras buvo pakankamai gerai įsisavinęs lietuvių kalbą, jog gebėjo formuoti sudėtinis sakinius, o tai leidžia konstatuoti šio asmens praktikuojamą mažų mažiausiai dvikalbystę, t. y. rusėnų (kaip gimtosios, bendraujant su valdovo tarnybininku) ir lietuvių (komunikavimą su aplinkine lietuvių bajorija) kalbų vartojimą. Be to, iš pastarosios bylos išlenda kita įdomi detalė, kad apie P. Sumoroko klastą pranešė rusėnų kilmės valdovo tarnybininkas V. Belianinas. Ši detalė neakivaizdžiai byloja, kad pastarasis valdovo pareigūnas taip pat mokėjo lietuviškai, nes kitu atveju vargiai būtų perpratęs P. Sumoroko rengiamą apgavystę. Tad susiduriame su LDK

---

⁵²⁷ 1567 m. Sebastijonas, Petro s., Sumorokavičius išsiuntė raitelį ant romytinio žirgo (*меринь*) ir ginkluoto trumpąja ietimi (*погату*) (žr. *ПИБ*, т. XXXIII, p. 763.). E. Gudavičius nurodo, kad taip įvardijamas žirgas buvo geresnės veislės, tačiau minėtas ginklas buvo būdingas blogiau apsiginklavusiems kariams, E. Gudavičius, Dėl kai kurių arklių pavadinimo šaltiniuose, *Lietuvos istorijos metraštis 1985*, Vilnius, 1986, p. 114; E. Gudavičius, Dėl kai kurių iečių rūšių pavadinimo, *Lietuvos istorijos metraštis 1988*, Vilnius, 1989, p. 149.

⁵²⁸ Manytina, kad Sumorokų giminės aptariamiosios šakos atstovai buvusią valdą Eišiškių pav. pardavė ir įsikūrė netoli Vosyliškių, kur 1690 m. aptinkame Pranciškų Sumoroką, valdžiusį 6 dūmus, *RpWojWłn. 1690 r.*, p. 205, 206, 223.

⁵²⁹ „И тотъ служебникъ нашъ Васко передъ нами поведиль (...), кгда светки передо мною стали и хотели сознати справедливост(ь), и Суморокъ почаль **имъ говорити по-литовьскій передо мною** (paryškinta – J. D.) и просиль их: «Для Бога не выдайте мя (...))“, Vilnius, 1529 m. gegužės 7 d., *LM, TbKn. 6/225*, p. 89–90, nr. 113; A. Dubonis, Lietuvių kalba..., p. 478.

laikotarpio baltarusių ir lenkų tyrinėtojus galinčia šokiruoti išvada⁵³⁰ apie etninėje Lietuvos teritorijoje įsikūrusį rusėną, kalbantį lietuviškai (P. Sumorokas), bei tokios pat kilmės lietuviškai suprantantį bei veikiausiai šia kalba bendraujantį teismo pareigūną (V. Bielianinas), nors pastarajam pareigūnui Sumoroko apgavystę galėjo kai kas iš vietinių ir apskūsti, perteikdamas tiesioginę kalbą.

Kitas elementas, kuris atskleidžia atvykusiųjų statusą bei nušviečia jų pakankamai miglotą socialinį kontekstą, tai šių bajorų vedybinė „rinka“ – jų pasirinktos sutuoktinės. Štai XVI a. pabaigoje Martynas Nagurskis vedė Barborą Laucevičiūtę, abu jie valdė keletą žemės rėzių, anuomet plytėjusių prie Džiuginėnų bei Durbino ežerų ir upelio, vadinamo Varlupis, dabar esančių Telšių miesto vakariniame pakraštyje⁵³¹. Toks šeimos nekilnojamas turtas, gautas kaip kraittis, byloja apie sutuoktinės priklausymą smulkiajai bajorijai, bei jos giminės skurdžią būklę⁵³². Atsižvelgus į smulkiaturtėje bajorijoje vyravusį analfabetizmą, pradžioje minėti sutuoktiniai geriausiu atveju galėjo bendrauti darkytu rusėnų-lenkų kalbos mišiniu, o patekęs į aplink tvyrančią smulkbajorių erdvę M. Nagurskis neabejotinai spėriai „išėjo“ žemaičių tarmės pradžiamokslį, kurį laiko tėkmėje pamažu vis gerino. Vėlesnėse kartose, giminiuodamiesi su vietinėmis smulkbjorių giminėmis bei valdydami nedideles valdas, manytina, Nagurskiai komunikavo lietuvių kalba, tačiau XVIII a. giminės santykis su lietuvių kalba kardinaliai pasikeitė, mat ji tapo viena iš įtakingiausių ir ekonomiškai pajėgiausių Žemaitijos regiono giminių⁵³³.

Trečias veiksnys, leidžiantis kalbėti apie atvykusiųjų kalbinį integravimąsi į vietinę bajoriją, tai kultūriniai ženklai – knygos. Apie tai išraiškingsiai byloja Motiejaus Vitkovskio atvejis, kuris XVI a. antroje pusėje atvykęs iš Lenkijos į Žemaitiją, kartu su keturiais sūnumis įsikūręs

⁵³⁰ Apie baltarusių ir lenkų tyrinėtojų nuomonę dėl lietuvių kalbos vartojimo žr. plačiau žr.: A. Dubonis, *The Prestige and Decline of the Official (State) Language in the Grand Duchy of Lithuania (Fifteenth-Sixteenth Century): Problems in Belarusian Historiography*, *Lithuanian Historical Studies*, vol. 20, 2015, 2016, p. 2–25.

⁵³¹ *VUB RS*, f. 7 – ŽŽT–1604 (39, ŽB 47), l. 90, nr. 194.

⁵³² Apie Laucevičių giminę žr. G. Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. III, p. 403–414.

⁵³³ Apie tai plačiau žr. J. Drungilas, *Pamirštos kilmės labirintuose...*, p. 221–243.

nedideliame Ruoščių dvarelyje, Veliuonos valsčiuje, savo bibliotekėlyje turėjo tris knygas: *постилля полска друкована, катехизмъ подарты, молитвы литовские друкованы старе*⁵³⁴. Nesunku nuspėti, kad paminėtos pirma ir trečia M. Vitkovskio knygos yra garsių ano meto jėzuitų kūriniai. Pirmoji – dviejų dalių Jokūbo Vujeko *Postilla katolicka*, išleista 1573/1575 m., trečioji paminėta – tai 1585 m. į lietuvių kalbą išversta ir Vilniuje išleista Petro Kanizijaus maldaknygė, kurios neišliko nė vieno egzemploriaus⁵³⁵. Stebinanti detalė, kad šalia M. Vitkovskio gimtąja lenkų kalba išleistos knygos, minima ir lietuviška. Vargiai ši knyga buvo laikoma bibliofiliniais sumetimais, greičiau tai rodo vietinės kalbos įsisavinimo kelią, pavyzdžiui, dalyvaujant lietuviškose pamaldose.

Šiek tiek lengviau kalbėti apie vėlesnių lenkų kilmės bajorų kartų santykį su lietuvių kalba. Pirmiausia tai liudija aptartų dvasininkų pavyzdžiai (žr. 3.2 sk.), o taip pat kontekstinė informacija. Antai, XVI–XVIII a. aptinkame nemažai lenkų kilmės bajorų dirbusių vazniais, t. y. užėmusiais žemiausią pareigybę Žemaitijos žemės ir pilies teismų pareigūnų grandinėje⁵³⁶. Vaznių funkcijos buvo išnešioti į teismą kviečiamiems bajorams šaukimus, vykdyti teismo sprendimus (pvz. įvesdinti bajorą į jo nusipirktą dvarą, žemes), apžiūrėti užpuolimo, muštynių, nusikaltimo vietą, taip pat apklausti sužeistus asmenis⁵³⁷. Tad vaznys privalėjo bendrauti ne tik su įvairių bajorijos sluoksnių atstovais, bet ir su žemaičių valstiečiais, juos apklausinėjo, surašydavo jų skundus, įrašydavo jų duodamas lietuviškas priesaikas į teismų knygas⁵³⁸. Vėlgi, nors nėra tiesioginių žinučių apie jų lietuvių kalbos vartojimą, bet šiuos asmenis supanti aplinka, darbo pobūdis – apklausa, komunikavimas su

⁵³⁴ IA, p. 403–404.

⁵³⁵ L. Vladimirovas, *Knygos istorija. Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžius*, Vilnius, 1979, p. 435–436; J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius, 1963, p. 185.

⁵³⁶ Antai, XVII a. pirmoje pusėje Žemaitijos pilies teismo aktuose sutinkami šie lenkų kilmės vazniai: Motiejus Dembinskis (1636 m.), Motiejus Dzierzkovskis (1628–1636 m.), Stanislovas Prošinskis/Prušinskis (1629 m.), Mikalojus Zakobielskis (1629–1644 m.), Martynas Brolinskis (1646–1650 m.), Adomas Skažinskis (1652 m.), Petras Sviderskis/Šviderskis (1644–1654 m.), žr.: *VUB RS*, f. 7 – ŽPT–1646–1647 (11, 14464), l. 153; ŽPT–1652–1653 (14, 15/14467), l. 326v; ŽPT–1628–1629 (2, 3/14455), l. 19, 137, 323v; ŽPT–1636 (7, 8/14460), l. 210, 478, 507v; ŽPT–1654 (15/15a, 16/14468, 17/14469), [lapai nenumuoti], dok. nr. 182; ŽPT–1644 (10, 11/14463), l. 82v, 363.

⁵³⁷ K. Avižonis, *Rinkiniai raštai*, t. IV, Vilnius, 1994, p. 168–169 (sk. „Šauklys“).

⁵³⁸ K. Jablonskis, Kelios XVII amžiaus lietuviškos priesaikos ir kitos lietuvių kalbos liekanos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aktuose, *Lietuvių kultūra...*, p. 290–294.

vietiniais valstiečiais, priveda prie išvados, kad jie neišvengiamai kasdienybėje susidurdavo su lietuvių kalba, tad visai įmanoma, kad dauguma jų mokėjo ir kalbėjo lietuviškai.

Iš aptariamo smulkiaturtės bajorijos sluoksniu verta išskirti specifinę į ją įsiliejusią grupę – pasiturinčiai/stambiajai bajorijai bei regioniniam valdžios elitui priklausiusių lenkų kilmės giminų atskirų šakų atstovus, patyrusius aiškų nuskurdimą ir taip „paskendusius“ smukiosios bajorijos terpėje. Pavyzdžiui, Gradovskiai, kilę iš Lenkijos Karalystės, XVI a. antroje pusėje priklausė Žemaitijos ir Kauno pavieto valdžios elitui, o vienas iš jų tapo net valdovo sekretoriumi, nors kitos giminės šakos susmulkėjo ir įsiliejo į smulkiają bajoriją⁵³⁹. Galiausiai vienas iš šios giminės atstovų XVII a. pirmoje pusėje dirbo barzdaskučiu (*balwierz*) Griežių kaime (Akmenės raj.) bei gyveno valstiečių Urbataičių kaimynystėje⁵⁴⁰. Kitas atvejis, kai veikiausiai iš Dobrynės arba Mazovijos regiono kilusios giminės atstovas⁵⁴¹ – Martynas Mališevskis XVII a. pradžioje dirbo siuvėju Kėdainių mieste, kur neabejotinai buvo vartojamos lenkų, lietuvių ir kitos kalbos⁵⁴².

Pateiktieji pavyzdžiai rodo, kad smulkiajai bajorijai priklausę asmenys, buvę lietuvių valstiečių ar miestelėnų aplinkoje, neišvengiamai susidūrė ir mokėjo lietuvių kalbą. Amatai, prekyba buvo ta varomoji jėga, kuri skatino lietuvių kalbos mokymąsi, ką pavirtina kitų svetimšalių atvejai, praplečiantys lietuvių kalbos įsisavinimo kontekstą. Antai, žinomi originalūs Klaipėdos miesto prekybininko vokiečio Johano Ernesto Šedevalto XVIII a. vidurio laišakai, rašyti išnykusia Klaipėdos krašto žemaičių (donininkų) tarpe Rietavo seniūnijos vietininkui Pranciškui Radavičiui. Iš atliktos lingvistinės laiškų analizės paaiškėjo, kad minėtas prekybininkas gerai mokėjo vokiškai, menkai lenkiškai, ir žymiai geriau žemaitiškai. Manytina, kad minėto asmens

⁵³⁹ S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej...*, t. IV, p. 356.

⁵⁴⁰ „Ciz osobliwie, ktorých zażywają Stanisław i Jan Urbataicziowie z Gradowskim balwierzem”, 1637 metų Papilės dvaro inventorius, publikaciją paruošė ir iš lenkų kalbos išvertė R. R. Trimonienė, *Papilė, I dalis*, sud. V. Girininkienė, L. Rozga, R. R. Trimonienė, P. Krikščiūnas, J. Pabėža, Vilnius, 2004, p. 216.

⁵⁴¹ J. Pakulski, *Ród Godziębów w średniowiecznej Polsce. Studium genealogiczne*, Toruń, 2005, p. 173–175, 213–233.

⁵⁴² *Lietuvos inventoriai XVII a.: dokumentų rinkinys*, sudarė K. Jablonskis ir M. Jučas, Vilnius, 1962, p. 20.

lietuvių kalbos įsisavinimas pirmiausia rėmėsi praktika prekiaujant su vietiniais Klaipėdoje bei važinėjant po Žemaitiją, ką patvirtina J. E. Šedevaldo laiškuose užfiksuota ano meto gyvoji, šnekamoji kalba⁵⁴³. Pažymėtina, kad profesiniu atžvilgiu aptartoji anuometinių amatininkų, prekybininkų padėtis europiniame kontekste nebuvo išskirtinė. Antai, panaši padėtis buvo garsiųjų Šveicarijos samdinių, pageidaujamų nuo Portugalijos iki Rusijos, kurie atvykę į svetimą šalį ne tik pramokdavo svetimą kalbą, bet po kurio laiko sugrįžę į gimtinę kalbėdavo jau su svetimos kalbos akcentu⁵⁴⁴. Vadinas, supančioji aplinka buvo svarbus veiksnys, sudaręs sąlygas asmeniui prisitaikyti prie galimų užsakovų. Tai regime ir daugiakalbiame Vilniuje. Štai, XIX a. Šveicarijoje už vagystę sulaikytas 31 m. vilnietis mėsininkas italas Andreas Ladino patvirtino, kad moka rusiškai, lenkiškai, itališkai ir prancūziškai⁵⁴⁵.

Tad manytina, kad į Žemaitijos amatininkų, prekeivių bei miestelėnų sluoksnį įsiliejusi bajorija savaime tapdavo neatsiejama šio regiono lietuviakalbių dalimi.

Vidutinioji bajorija. Tai labilus, tarpinis sluoksnis, esantis tarp smulkiosios ir pasiturinčios bajorijos. Jam galime priskirti lenkų bajorus, kurie pradžioje į Žemaitiją atsikėlė būdami stambesnio vietinio žemvaldžio ar didikų tarnybininkai. Kaip pavyzdį pasitelksime Simono Bielskio (†1599⁵⁴⁶) atvejį⁵⁴⁷. Šis lenkų bajoras, kilęs iš Liublino vaiv., 1567 m. į LDK kariuomenę iš Kražių valsčiaus nuo 12 tarnybų išrengė 2 raitelius⁵⁴⁸. Galiausiai minėtas pakankamai ekonomiškai pajėgus kilmingasis pasirinko ne vietinės kilmės sutuoktinę – Barborą Bičkovskytę. Tad S. Bielskio anuomet nežymiai plečiama žemėvalda, iš jos gaunamos pajamos, bei sutuoktinės pasirinkimas rodo, kad jo turėtas

⁵⁴³ J. Lebedys, V. Urbutis, Du žemaitiški XVIII a. vidurio laišakai, J. Lebedys, *Lituanistikos baruose...*, p. 184–199.

⁵⁴⁴ N. Furrer, Paroles de mercenaire: aspects sociolinguistiques du service étranger, *Gente ferocissima: Mercenariat et société en Suisse (XVe–XIX e siècle) = Solddienst und Gesellschaft in der Schweiz (15.–19. Jahrhundert)*. Recueil offert a Alain Dubois, eds. N. Furrer, L. Hubler, M. Stubenvoll, D. Tosato-Rigo, Zürich, 1997, p. 289–313.

⁵⁴⁵ „(...) von Wilna in Russisch-Polen (...), spricht italienisch, französisch, polnisch und russisch“, N. Furrer, *Die vierzigsprachige Schweiz. Sprachkontakte und Mehrsprachigkeit in der vorindustriellen Gesellschaft (15.–19. Jahrhundert)*, Bd. 2, *Materialien*, Zürich, 2002, p. 310.

⁵⁴⁶ *LNB RKRS*, f. 94–908, l. 2.

⁵⁴⁷ Plačiau apie Bielskių giminę, naudojusią Pravdzico herbą žr. G. Błaszcyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. I, p. 162–163.

⁵⁴⁸ „Шимонъ Бялскій з службеъ дванадцати конно, зброино кони 2.“, *РИБ*, т. XXXIII, p. 1266.

statusas leido išlaikyti atitinkamą distanciją su lietuviakalbe aplinka, su kuria jis veikiausiai komunikavo per savo tarnus ar tarnybininkus. Antroje kartoje minėto bajoro palikuonių žemėvalda smarkiai susmulkėjo: pardavimo, dovanojimo objektais tapo pievos, žemės rėžiai, baudžiauninkai ir panašiai⁵⁴⁹. Na, o trečioje kartoje šios giminės asmenys valdė tik po 1–3 dūmus, tad jie priklausė smulkiajai bajorijai⁵⁵⁰. Beje, minėtos giminės praeitį mena ir XVIII/XIX a. atsiradęs⁵⁵¹ bei iki šiolei išlikęs Bielskiškių (Kelmės raj.) kaimas. Tad jei šios giminės pirmoji karta dar galėjo išlaikyti distanciją su vietiniais, tai nuskurdusios vėlesnės kartos greitai „panėrė“ į vietinę bajoriją ir neabejotinai kuo toliau, tuo intensyviau, bendravo lietuvių kalba.

Aptariant atvykėlių antrosios kartos asmenų lietuvių kalbos mokėjimą prisimintini jau anksčiau aprašyti S. B. Chilinskio bei evangelikų reformatų kunigo J. Božimovskio atvejai. Štai 1667 m. J. Božimovskis Žemaitijoje valdė 65 dūmus⁵⁵². Šiuo atveju su tokiu dūmų skaičiumi jis peržengė vidutiniosios bajorijos ribas, tačiau čia vertėtų prisiminti, kad jis buvo kilęs iš giminės, kuri iki tol Žemaitijoje neturėjo valdų. Na, o XVII a. antroje pusėje jis užėmė svarbias konfesines pareigas Žemaitijos Reformacijos centre – Kėdainiuose, bei proteguojant LDK arklidininkui Boguslavui Radvilai, anuomet greit pateko į Žemaitijos pasiturinčių žemvaldžių sluoksnį⁵⁵³. Žinoma, kad jis prisidėjo prie rengimo ir vertimo sudarant *Knyga nobažnystės krikščioniškos*, vadinasi, jis gerai mokėjo lietuviškai. Visgi, manytina, kad jam, kaip ir S. B. Chilinskiui, lenkų kalba buvo pagrindinė.

Tuo tarpu vėlesnių kartų lietuvių kalbos įsisavinimą atskleidžia Saliamono Juozapo Slavočinskio pavyzdys. Jo pamotė Kotryna Gorskytė Slavočinskienė (antroji karta) 1667 m. valdė Lipkiškių dvarą su 37 dūmais bei

---

⁵⁴⁹ Antai, 1621 m. Simono sūnus Jonas Bielskis iš Kražių valsčiaus išrengė tik 1 raitelį (žr. *Rejestrzy popisowe z 1621 r.*, p. 80.). Be to, minėtas Jonas su žmona savo sūnui Stanislovui užrašė baudžiauninką iš Palėšių km., Kražių valsč., 1636 m., *LNB RKRS*, f. 94–2381, l. 1–2v; f. 94–908, l. 1–4.

⁵⁵⁰ Štai, 1667 m. Bielskių giminė Kražių pav. valdė 18 dūmų (*LVA, SA*, b. 3708, l. 100v, 102–102v), o 1690 m. – 8 dūmus Kražių ir Karklėnų pavietuose, žr. *RpKsŽm. 1690 r.*, p. 94, 200, 209, 211, 216.

⁵⁵¹ J. Buszyński, *Kroże. Ich przeszłość i stan obecny*, Wilno, 1872, p. 88.

⁵⁵² *LVA, SA*, b. 3708, l. 66.

⁵⁵³ Pvz., LDK arklidininkas B. Radvila 1666 m. perleido 6 valakus J. Božimovskiui Pelėdnagių km., *LNB RKRS*, f. 93–1118.

priklausė vidutiniaturtei bajorijai⁵⁵⁴. Kai 1690 m. jos sūnūs (trečioji karta): Andrius valdė 3, o Tomas – tik 4 dūmus⁵⁵⁵, tad jie iš esmės priklausė smulkiaturtės bajorijos sluoksniui⁵⁵⁶. Vadinasi, Andriaus ir Tomo brolis S. J. Slavočinskis gimė vidutiniaturtėje šeimoje, kuri, matyt, vėliau nusigyveno. Kita vertus, aptariamuoju atveju iškyla kontraversiška detalė, mat Slavočinskiai pirmoje/trečioje kartoje giminiavosi su garsiomis tiek LDK, tiek vietinėmis Žemaitijos giminėmis: Chšonstovskiais, Gorskiais, Pilsudskiais, Valavičiais, nors minėtos giminės trečios kartos atstovas S. J. Slavočinskis, kaip pats nurodė, mokėjo lotyniškai, lenkiškai ir žemaitiškai⁵⁵⁷. Todėl pastaroji giminė, laiko tėkmėje balansuodama tarp vidutiniosios ir smulkiaturtės bajorijos, absorbavo vietinę kultūrą bei žemaičių tarmę. Taip pat gali stebinti, kad Saliamonas – lietuviško giesmyno kūrėjas – gimė Sofijos Chšonstovskytės ir Jono Aleksandro Slavočinskio šeimoje, kur, rodos, turėjo dominuoti lenkų kalba. Tačiau kalbininkų tyrimai rodo, kad jo parengtas giesmynas liudija, jog Saliamonas buvo puikiai įvaldęs gyvą bei turtingą jo gimtosioms vietoms būdingą žemaičių tarmę, o tai leidžia tvirtinti, kad dvikalbėje (lenkų/lietuvių) aplinkoje jam pagrindinė kalba galėjo būti žemaičių tarmė, įtvirtinta auklės, lietuviakalbių draugų, kaimynų dėka. Na, o lenkų kalba liko antrame plane, kuria galbūt kartais Saliamonas greta žemaičių tarmės bendravo šeimoje su tėvais.

Tad vidutiniosios bajorijos atstovams, įsitraukusiems į smulkiaturtę bajoriją, lietuvių kalba (žemaičių tarmė) per kelias kartas tapdavo viena iš pagrindinių bendravimo kalbų.

Pasiturinti, stambioji bajorija. Šiam sluoksniui priklausiusių atvykėlių dauguma Žemaitijoje įsikūrė būdami didikų tarnybininkais. Vėliau jų užmegzti reikšmingi giminystės ryšiai, laipsniškai plėtojama žemėvalda, klientiniai santykiai, pareigybės leido jiems pasiekti aukštą socialinį statusą, kuris sudarė sąlygas vystytis tiek horizontaliam (geografinis), tiek vertikaliam (karjera)

---

⁵⁵⁴ LVIA, SA, b. 3708, l. 88v.

⁵⁵⁵ RpKsŽm. 1690 r., p. 119, 120.

⁵⁵⁶ J. Ochmanskis, Žemaitijos bajorija XVII a...., p. 244–250 išnaša 15; G. Błaszczyk, *Żmudź w XVII i XVIII wieku. Zaludnienie i struktūra społeczna*, Poznań, 1985, p. 56.

⁵⁵⁷ Žr. sk. 3.2 poskyrį skirtą S. J. Slavočinskiui.

socialiniam mobilumui⁵⁵⁸. Tad tarp šiam sluoksniui priklausančių atvykėlių, jų palikuonių ir lietuvių kalbos buvo ryškus atotrūkis, o atsiradusią terpę tarp šių kilmingųjų ir vietinių lietuviškai kalbančių bajorų bei valstiečių užpildydavo vertėjai, kurių praktiškai buvo kiekvieno pareigūno, stambaus žemvaldžio aplinkoje. Šių vertėjų poreikį bei formavimąsi atskleidžia du XVI a. septinto dešimtmečio pavyzdžiai.

Pirmas atvejis, kai 1562 m. Zambrovo pav. paseniūnis Tomas Suskis iš Mazovijos broliui Stanislovui į Kauną atsiuntė lenką Joną Tabeckį, kad šis mokytųsi lietuviškai. Savo ruožtu, Stanislovas broliui iš Kauno į Mazoviją išsiuntė vokiečių, kad pastarasis mokytųsi lenkiškai. Vertėtų stabtelėti ir išryškinti keletą svarbių detalių, užfiksuotų šiame pavyzdyje. Pirma, kad skirtingose vietovėse įsikūrę broliai puikiai komunikavo tarp LDK ir Lenkijos, šitaip tarpusavyje atlikdami savotišką kultūrinių mainų programą. Kartu tai liudija, kad Kaune įsikūręs Stanislovas pajuto bei suprato lietuvių kalbos svarbą minėto miesto prekybiniame „pulse“⁵⁵⁹, bei suvokė jos mokėjimo naudą bendraujant su jam svetima vietine lietuviška terpe. Šio veiksnio nesureikšmino ir vengdamas artimesnio kontakto su lietuvių kalba jis užsitikrino lenkiškai kalbančio tėvynainio būvimą asmeninėje erdvėje, kuris galėjo susikalbėti lietuviškai. Na, o Mazovijoje likęs brolis Tomas įgijo kauniečių vokiškai kalbantį asmenį, veikiausiai, turėjusį praversti prekybos reikaluose bei tarnyboje. Tačiau XVII a. pabaigoje Suskiai jau priklausė smulkiajai bajorijai, turėjo tik po vieną dūmą⁵⁶⁰, tad neabejotinai, kad jų santykis su lietuvių kalba smarkiai pasikeitė, lyginant su XVI a. situacija.

Kitas pavyzdys, kai 1567 m. Šiaulių seniūnijos pareigūnas, iš kunigaikščių giminės kilęs Grigalius Masalskis į tarnybą priėmė paauglį

---

⁵⁵⁸ Pavyzdžiui, Andrius Bobrovnickis – Kražių vietininkas, vėliau tapęs Kauno vaikiu, Jonas Borichovskis – Patumšių ir Tendžiolgalos tįjūnas, Jonas Gruževskis – Niechnievičių, Šiaulių seniūnijos vietininkas, Stanislovas Skaševskis – Batakių ir Jurbarko vietininkas ir kt., žr. J. Drungilas, *Adaptacija i integracija pierwszego pokolenia...*, p. 255–277.

⁵⁵⁹ Lietuvių kalbos funkcionavimą Kauno kasdieniniame gyvenime puikiai aptarė: Z. Kiaupa, Kauno vaito XVI a. vidurio knygos prabyla lietuviškai, *Kultūrų sankirtos: skiriama doc. dr. Ingės Lukšaitės 60-mečiui*, sudarė Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, E. Rimša, J. Sarcevičienė, Vilnius, 2000, p. 66–92.

⁵⁶⁰ *RpKsŽm. 1690 r.*, p. 77.

vokietį iš Gdansko Kristupą – *dla czwiczzenia języka polskiego i litewskiego*⁵⁶¹. Pastarasis atvejis rodo, kaip rusėnų kilmės pareigūnas, administravęs Žemaitijoje, siekė turėti lietuviškai suprantantį bei kalbantį asmenį, galintį susikalbėti su vietiniais bajorais bei valstiečiais. Kita vertus, minėtas vokietis turėjo išmokti ir lenkų kalbą, kuri greičiausiai turėjo tapti gdanskiečio ir jo globėjo G. Masalskio bendravimo kalba. Beje, tai liudija populiarėjančios lenkų kalbos svarbą tarp pareigūnų.

Abu šie atvejai byloja apie vertėjų kaip tarpininkų funkcionavimą pareigūnų, taip pat veiklių, prekyba užsiimančių bajorų aplinkoje. Tai rodo šių asmenų atsirbojimą, vengimą mokytis lietuviškai, nes tai disonavo su jų tuomet užimamu ekonominiu, socialiniu statusu. Ši akivaizdi distancija tarp lietuvių kalbos ir atitinkamą socialinį statusą užimančių asmenų pastebima ir vėlesnėse lenkų kilmės giminių kartose. Tuo labiau, kad anuomet lenkų kalba jau buvo gana stipriai įsismelkusi į LDK bajorijos kasdienybę. Antai, Jonas Leonas Oziemblovskis, savo dienoraštyje, 1694 m. rugpjūčio 1 d. įrašė užfiksavo: *od Wielawy począwszy aż do Barszty[na] zmówić się niemogliśmy się, [nic] co po polsku [a ni] po litewsku nieumieją*⁵⁶². Pastebėtina, kad šiame įrašė, tvirtinančiame, kad nuo Vėluvos iki Barnšteino keleiviai negalėjo susikalbėti nei lenkiškai, nei lietuviškai, nurodoma daugiskaita „mes“, skirtingai nei įprastai, kai dienoraščių autorių mintis nuolat lydi personifikuotas įvardis – „aš“. Tad manytina, kad J. L. Oziemblovskis nemokėjo lietuviškai, o jam šiuo atveju turėjo pagelbėti vertėjai. Panašią situaciją XVII a. antroje pusėje užfiksavo ir Steponas Pranciškus Medekša, nupasakodamas Maskvos pasiuntinio atvykimą į Lietuvą, kai valstiečiai norėję jį užpulti, bet Medekša įsakė kitam asmeniui lietuviškai valstiečiams perduoti: *ażem po litewsku obwolać kazał, że poseł moskiewski do króla idzie*⁵⁶³. Be

---

⁵⁶¹ VUB RS, f. 7 – Kauno vaito knyga 1564–1568 m. (10/13847), nr. 616, l. 152. Abu atvejai yra užfiksuoti Kauno vaito knygoje ir publikuoti: J. Lebedys, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a....*, p. 192.

⁵⁶² *Kalendarz polski y ruski swiāt rocznych, biegow niebieskich, z wyborem czasow, aspektami. Na rok Panski MDCXCIV*, przez M. Adama Pecherzynskiego, W Krakowie, LMAVB RSS, P–17/363, l. 3; Plačiau apie šio dienoraščio fragmentus žr. E. Meilus, XVII a. pabaigos Lietuvos bajorų kasdienybė pagal jų dienoraščius, *Kultūrų sankirtos...*, p. 313.

⁵⁶³ S. F. Medeksza, *Księga pamiętnicza wydarzeń zaszlych na Litwie 1654–1668*, wyd. Wł. Serebyński, Kraków, 1875, p. 23, pgl. M. Niendorf, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė...*, p. 125.

abejonės, kad jo palydoje buvo vertėjų arba vietinių smulkių bajorų, kalbėjusių lietuviškai.

Visgi, tikėtina, kad lietuviakalbėje erdvėje gyvenę lenkų kilmės pareigūnai turėjo, kad ir minimalų, pavienių lietuviškų žodžių bagažą. Šį teiginį patvirtinti galėtų žemaičių kilmės Keturmečio Seimo pasiuntinio, karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio šambeljono, Prūsų kariuomenės kapitono Jurgio Pilsudskio⁵⁶⁴ 1791 m. rugsėjo 19 d. laiškas, rašytas greičiausiai broliui Jonui (†a.1795) lenkų ir lietuvių kalbomis: „[...] więc braciszku staray się a jw. starosta wieszwiński mię wesprze we wszystkim donies mi o swoich obrotach był wjx sekretary z tu bawił z miesiąc z nami, pojechał do Seyn na mieszkaniu 4 letnie, a *asz rasi busu kad tiktay sava adgausiu – kab zadieiau – bo didela mitręga turu su ponu Kiweliszkiu ir su ponu Sylwestru – tamista daryk kab gali – kad ani lauktum ponas sudzies [...]*“⁵⁶⁵. Šiame laiške matome tris aiškius rašančiojo kalbinius perėjimus: 1) lenkiškai 2) lietuviškai 3) lenkiškai, o tai byloja apie Pilsudskio naudojamą vadinamąją kalbos kodų kaitą (angl. *code switching*)⁵⁶⁶. Tad pastarasis reiškiny, kai viename tekste persipina kelių kalbų žodžiai, sakiniai ar net ištisi teksto fragmentai, akivaizdžiai byloja apie dvikalbystės funkcionavimą rašančiojo asmens aplinkoje. Vadinasi, minėtas J. Pilsudskis, kurio giminė buvo įsitvirtinusi Žemaitijos valdžios elite ir anuomet užėmė svarbias pareigas, savo aplinkoje – giminėje bei su aplinkiniais bajorais – kalbėjo žemaitiškai, kas juntama tekste. Nors pareigūniais klausimais jis rašė bei bendravo lenkiškai. Tad su atitinkama atsargumo doze galima teigti, kad ir Žemaitijos pareigūnų sluoksnyje galėjo pasitaikyti atvejų, kai asmenys net neturėdami nuolatinio tiesioginio kontakto su lietuvių kalba, žinojo jos vartojimo arealą. Ir greičiausiai buvo įsisavinę

---

⁵⁶⁴ G. Błaszczuk, *Herbarz szlachty żmudzkiej...*, t. IV, p. 549.

⁵⁶⁵ *LMAVB RS*, f. 147–896, l. 1–2; publikuota: J. Lebedys, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. ....*, p. 30–31.

⁵⁶⁶ Detalesnis termino paaiškinimas žr. M. Ramonienė, J. Brazauskienė, N. Burneikaitė, J. Daugmaudytė, E. Kontutytė, J. Pribušauskaitė, *Lingvodidaktikos terminų žodynas*, Vilnius, 2012, p. 96–97; plačiau apie kalbų kodų tyrinėjimus žr. C. Alvarez-Cáccamo, *From switching code to code-switching: Towards a reconceptualisation of communicative codes*, *Code-switching in conversation: language, interaction and identity*, edited by P. Auer, London and New York, 1998, p. 29–50.

didesnį ar mažesnę iš aplinkos absorbuotų (pavyzdžiui, norėdami šiais žodžiais pajuokauti, pasišaipyti⁵⁶⁷) pavienių lietuviškų žodžių „leksikoną“.

* * *

Taigi remiantis visame pastarajame skyriuje aptarta medžiaga galima pabandyti sukurti į LDK atvykusių lenkų bajorų lietuvių kalbos įsisavinimo modelį. Šio modelio „karkasą“ sudaro aukščiau aptarti pakankamai išsamūs dvasininkų bei pavieniai bajorų atvejai, atskleidžiantys jų santykį su lietuvių kalba.

Lenkų bajorai, įsilieję į smulkiąją bajoriją, pirmoje kartoje lietuvių kalbos mokėsi greitai ir intensyviai, per žemaitakalbes sutuoktines (pvz. M. Nagurskis), veikiant konfesinei – kultūrinei aplinkai (pvz. M. Vitkovskis), bendraudami su aplinkine bajorija, šitaip šie atvykėliai pamažu vystė savo lietuvių kalbos įgūdžius. Kai antroje ir vėlesnėse kartose, manytina, lietuvių kalbos mokėjimas buvo ženkliai geresnis, net esant dvikalbei situacijai tokioje šeimoje. Tad lenkų kilmės giminėse su kiekviena karta lietuvių kalba vis giliau įsismelkdavo į asmens kasdienybę ne tik bendru – kalbos, bet ir tarmės mastu, ką patvirtina asmenys, kurie kūrė lietuviškus religinius tekstus (pvz. J. Kosakovskis).

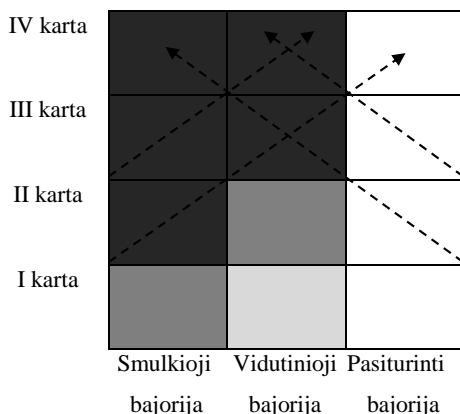
Tuo tarpu vidutiniaturtei bajorijai priklausę lenkų kilmės bajorai, pradžioje veikiausiai išlaikė atotrūkį su lietuvių kalba, kurios poveikis galėjo būti minimalus. Visgi antroje kartoje jie galėjo komunikuoti, kurti (pvz. J. Gruževskis, S. B. Chilinskis, J. Božimovskis) lietuvių kalba, nors pagrindine bendravimo kalba išliko lenkų. Kai trečioje kartoje, nepaisant giminystės ryšių su vietinėmis įtakingomis giminėmis, kaip rodo prasiveržęs S. J. Slavočinskio tekstuose žemaitiškumas, jie galėjo įsisavinti ir vietinę tarmę. Manytina, kad

---

⁵⁶⁷ Kitos kalbos (pvz. lietuvių) vartojimas aukštų pareigūnų lūpose galėjo tapti ironijos bei sarkazmo įrankiu. Antai J. Chreptavičius XVIII a. pradžioje rūmus vietoje lenkiško žodžio (*palac*) sarkastiškai pavadino baltarusišku žodžiu, reiškiančiu valstiečio pirką (*chata*), žr. M. Niendorf, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė...*, p. 133.

pastarasis bajorijos sluoksniu su kiekviena karta vis labiau galėjo būti įtrauktas į lietuviakalbę erdvę arba stipresniu ar mažesniu mastu buvo jos įtakojamas.

3 schema. *Lietuvių kalbos įsisavinimo modelis bajorijoje*

Lietuvių kalbos įsisavinimo pakopos:

- nemokėjimas, pavieniai žodžiai/ minimalus bendravimas (?)
- įvaldymas, komunikavimas.
- dvikalbystė, gyvosios kalbos elementai, juntama lenkų k. įtaka
- „sužemaitėjimas“, vietinės tarmės įsisavinimas.
- ▶ galimi žemyneigis ir aukštyneigis socialiniai mobilumai

Tuo tarpu pasiturinčioji ir stambioji bajorija pirmoje kartoje ir vėlesnėse išlaikė aiškų atotrūkį nuo lietuvių kalbos (pvz. S. Suskis, G. Masalskis), o šią kalbinę distanciją amortizuodavo tarpinis asmenų sluoksniu – „vertėjai“, išmokę lietuvių kalbą. Žvelgiant schematiškai, vėlesnėse kartose stambiaturtės ir pasiturinčios bajorijos santykis su lietuvių kalba turėjo būti minimalus, ypač tai ryšku giminėse, kurios buvo valdžios elite (pvz. J. L. Ozembloviskis). Visgi, jau aptartas kontrastiškas J. Pilsudskio atvejis leidžia teigti, kad pasitaikydavo atvejų, kai ne vietinės kilmės pareigūnai sukaupdavo bent minimalų lietuviškų žodžių bagažą. Antra vertus, šioje schemoje vertėtų matyti gyvą, pulsuojančią bajoriją, kai giminių statusas

laiko tėkmėje kito. Antai, vienos giminės patirdavo aukštyneigį (pvz. Nagurskiai), o kitos – žemyneigį (pvz. Gradovskiai, Mališevskiai, Suskiai) socialinį mobilumą⁵⁶⁸ (žr. schemą nr. 3). Apie kintantį bajorijos giminių statusą taip pat byloja aptiktos unikalios nuskurdusių žymių lenkų kilmės giminių pavardės su pridėtomis tipiška baltiškos priesaginėmis galūnėmis - *aitis* (pvz. *Nagurskaitis*, *Ribinskaitis*, *Lopacinskaitis*). Visa tai betarpiškai signalizuoja apie lietuviškos erdvės „alsavimą“ bei atvykusių lenkų bajorų sužemaitėjimo/sulietuvėjimo procesą.

Visgi, netgi operuojant išanalizuotais šaltiniais, lieka nenuspėjama šios įvairialypės sociolingvistinės erdvės dalis, kai konkretus atvejis gali paneigti ar koreguoti galimą konkretaus asmens santykį su lietuvių kalba. Tad pateiktą schemą reikėtų vertinti, kaip preliminarų, paslankų bei galimai koreguotiną lietuvių kalbos įsisavinimo modelį. Akivaizdu, kad lietuvių kalbos statusas, jos (ne)vartojimas bei įsisavinimas gausioje LDK kalbų paletėje, visada liks vienas iš kebliausių kazusų, kurio įveikimas gali būti tik bandymas atkurti pirmavaizdį, t. y. kaip iš siūlelių painiai supinto voratinklio gijas.

---

⁵⁶⁸ Apie šiuos terminus ir jų reikšmes, žr. A. Giddens, *Sociologija...*, p. 286–287.

III. LENKIŠKOS KILMĖS ATSPINDŽIAI GENEALOGINĖJE SAVIMONĖJE

1. Kilmės motyvo funkcionavimas savimonėje

(...) pierwszy przeniosł się z Korony w Litwie⁵⁶⁹

Ši XIX a. sudarytos Gorskių giminės genealogijos ištrauka atskleidžia iš Lenkijos atvykusios ir Žemaitijoje įsikūrusios giminės XVI a. antrosios pusės istorijos fragmentą, kurio fiksavimas liudija jo svarbą bei byloja apie giminės atmintyje funkcionavusią gyvybingą genealoginę savimonę. Pastebėtina, kad LDK giminių genealoginė atmintis, remiantis asmenvardžių analize, iki šiol nesulaukė didesnio tyrinėtojų dėmesio. Dėl to šalia žinomų genealoginės savimonės tyrimo metodų tenka panaudoti neįprastą, dar menkai šioje problematikoje išnaudotą „instrumentą“ – antroponimiją. Tad, pasitelkę iš Lenkijos atvykusių giminių asmenvardžius, per juos mėginsime atskleisti šių giminių genealoginėje savimonėje pulsuojančią kilmės motyvą.

1.1. Įvadinės pastabos: asmenvardžiai ir atmintis

Norint suvokti trejopą giminės (asmens) statuso, kilmės ir atminties santykio išraišką asmenvardžiuose pravartu atsižvelgti į svarbesnes šioje problematikoje išsakytas metodines pastabas, kurios padėtų suprasti paties reiškinių esmę.

Pirmiausia vertėtų atkreipti dėmesį, kad LDK XVI a. antroje pusėje – XVIII a. šie ilgi „barokiški“ (dažniausiai susidedantys bent iš trijų ar daugiau komponentų) bajorų įvardijimai nebuvo visiškai nauja asmenvardžių vartojimo mada, nes žvelgiant retrospektyviai matyti, kad panašūs asmens įvardijimo šablonai aptinkami jau Antikoje. Tad, kad suprastume toliau analizuojamus atvejus, pravartu aptarti ankstesnio analogo – Romos Respublikos laikotarpiu

---

⁵⁶⁹ LMAVB RS, f. 37–3020, l. 8.

naudoto *tria nomina* – įvardijimo esminius bruožus. Pirmas šios sistemos dėmuo buvo *praenomen*, t. y. vardo atitikmuo. Antras – *nomen gentilium/gentilicum* – reiškė giminės vardą, kai didėjant giminei, natūraliai susiformavo poreikis atsiskirti bei formuoti naujoms jos dalims. Trečias – *cognomen*, atitiktą pravardę, kilusią iš vietovardžių, profesijų, pirmtako asmeninių savybių. Dažniausiai pravardė buvo panaudojama, formuojantis naujai giminės šakai. Antai, žymusis romėnų politikas, oratorius ir rašytojas Markas, kilęs iš Tulijų giminės, prisidėjo pravardę *Cicero*, taip pirmasis atskirdamas savo giminės šaką nuo kitų. Vėliau šią pravardę (kartu su tėvo vardu) perėmė ir paveldėjo jo sūnus, tad jis buvo įvardijamas lygiai taip pat, kaip tėvas – *Marcus Tullius Cicero*. Įprastai minėtoje įvardijimo sistemoje vyravo trys aptartieji dėmenys, tačiau kartais atsirasdavo ir ketvirtas *agnomen*, t. y. antrinė pravardė, kurią asmuo gaudavo dėl asmeninių nuopelnų (pvz., Publijus Kornelijus Scipionas, nugalėjęs 202 m. pr. m. e. Hanibalą Afrikoje, gavo pravardę *Africanus*) arba smarkiai išsiplėtus giminei (pvz. Kornelijų giminės atvejis)⁵⁷⁰. Tačiau minėta antikinė įvardijimo tradicija viduramžiais nutrūko ir tik vėliau, amžių tėkmėje besivystant naujai įvardijimo sistemai (XI–XIII a. Vakarų Europoje formavosi antras paveldimas asmens įvardijimo dėmuo), minėta įvardijimo sistema Renesanso epochoje, nors kiek ir modifikuota, atgimė ir XVI–XVIII a. aptinkama iš Lenkijos atvykusių ir Žemaitijoje įsikūrusių giminių asmenvardžiuose. Tad Antikoje sutinkamas asmenų įvardijimo reiškinys galėjo būti taikomas, kaip tam tikras trafaretas XVI–XVIII a., tačiau jis buvo modeliuojamas pagal anuometinius bajorijos poreikius.

Kita vertus, aptariamų lenkiškų giminių genealoginėje savimonėje pulsavęs kilmės motyvas dažniausiai yra aptinkamas įvardijimuose tų giminių,

---

⁵⁷⁰ Apie *tria nomina* įvardijimo sistemą plačiau žr.: I. Kajanto, *The Latin cognomina*, Helsinki, 1965; H. Solin, Zur Entwicklung des römischen Namensystems, *Person und name. Methodische Probleme bei der Erstellung eines Personennamensbuches des Frühmittelalters*, herg. D. Geuenich, W. Haubrichs, J. Jarnut, Berlin-New York, 2002, p. 1–18; H. Castritius, Das römische Namensystem – Von der Dreinamigkeit zur Einnamigkeit?, *Nomen et gens. Zur historischen Aussagekraft frühmittelalterlicher Personennamen*, herausg. D. Geuenich, W. Haubrichs, J. Jarnut, Berlin-New York, 1997, p. 30–40; B. Salway, What's in a Name? A Survey of Roman Onomastic Practice from c. 700 B. C. to A. D. 700, *The Journal of Roman Studies*, vol. 84 (1994), p. 124–145.

kurių nariai LDK turėjo atitinkamą statusą (pvz., išsiskyrė ekonominiu pajėgumu, užimamomis pareigybėmis ir pan.). Būtent pastarosios giminės, reprezentuodamos užimamą statusą, fiksuodavo savo lenkišką kilmę, išskeldamos ją kaip tam tikrą prestižo atributą. Tad nagrinėjamasis kilmės motyvas betarpiškai buvo susijęs su giminės atminties reiškiniu. Bene taikliausiai šias statuso, kilmės ir atminties sąsajas perteikia vokiečių kultūrologo J. Assmanno „nukalta“ frazė: *Herrschaft braucht Herkunft* („valdžia reikalauja kilmės“)⁵⁷¹. Vėliau šią tezę, pasirėmęs istoriniu kontekstu išplėtojo bei pagilino atskirais detaliais išnarpliotais atvejais vokiečių medievistas O. G. Oexle, kuris atskleidė betarpišką kilmingųjų atminties (*memoria*) ir šlovės (*fama*) ryšį. Pasak tyrinėtojo, šie du reiškiniai – *memoria* ir *fama* – buvo tarsi konstruktyvaus junginio dėmenys, papildantys vienas kitą: giminės *fama* didino bei gilino *memoria*, o *fama* negalėjo egzistuoti be *memoria*. Tad giminės „retrospektyvinė“ atmintis, prisimenant kuo senesnius protėvius, kilmę, neatsiejamai veikė ir priešinga kryptimi, projektavo „perspektyvinę“ – nukreiptą į ateitį atminties formą, turėjusią padėti susiorientuoti ateinančioms kartoms. Tuo labiau, kad pats atminties reiškinys ir jos saugojimas buvo bajorijos luominio tapatumo ženklas⁵⁷².

1.2. Atvykėlių kilmės „katalizatoriai“

Iš Lenkijos į LDK atvykusių ir galiausiai Žemaitijoje įsikūrusių giminių atmintis, ypač pirmosiose kartose, buvo gyvybinga, tuo labiau, kad ją stimuliuojo visas pluoštas įvairių veiksnių. Prie literatūroje jau užfiksuotų

---

⁵⁷¹ Я. Ассман, *Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности*, перевод с немецкого М. М. Сокольской, Москва, 2004, р. 74; О. Г. Эксле, Аристократия, *тетогия* и культурная память (на примере мемориальной капеллы Фуггеров в Аугсбурге), *Образы прошлого и коллективная идентичность в Европе до начала нового времени*, под ред. Л. И. Репиной, Москва, 2003, р. 41; О. Г. Эксле, *Memoria* Вельфов: домовая традиция аристократических родов, *История и память. Историческая культура Европы до начала нового времени*, под ред. Л. И. Репиной, Москва, 2006, р. 270–303.

⁵⁷² M. Halbwachs, *Les cadres sociaux de la mémoire*, Paris, 1994, p. 224, 231; O. G. Oexle, Aspekte der Geschichte des Adels im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, *Europaicher Adel 1750–1950*, hg. H.-U. Wehler, Göttingen, 1990, p. 25–27.

genealoginę atmintį aktyvinančių veiksmų⁵⁷³, kurių čia atskirai neapžvelgsime, išanaluosime keletą savitų, būdingų iš Lenkijos (jie taip pat galiojo ir kitiems etniniam elementams, pvz. vokiečiams) atvykusiems bajorams, kurie istoriografijoje dar neaptarti.

1) *Tėvynainiai*. Įsikūrus vienam lenkų bajorui Žemaitijoje, vėliau paskui jį dažniausiai atkeliudavo jo giminaitis (brolis, sūnėnas) ar kaimynystėje gyvenęs bajoras, o pastarieji kviesdavo kitus. Taip susidarydavo tankios ir įvairiai persipinančios migracinės grandinės, atvykėlių srautai, kurie atvykusiems primindavo bei sustiprindavo ryšius su gimtine⁵⁷⁴.

2) *Lenkijoje likusios valdos*. Nemaža dalis atvykėlių, įsikūrusių Žemaitijoje, ypač pirmoje kartoje išlaikydavo dvarus, valdas gimtinėje – Lenkijoje, o kai kurie juos perduodavo antrajai kartai. Pavyzdžiui, Stanislovas Skaševskis ir Martynas Radziminskis savo sūnams atitinkamai paliko Skaševo ir Radzimino dvarus Mazovijoje⁵⁷⁵. Beje, pasitaikydavo atvejų, kai giminė valdas Lenkijoje išlaikydavo net keletą šimtmečių. Šiame kontekste išsiskiria Mališevskių giminė (h. Godziemba), kuri turėjo valdų ne tik Žemaitijoje, bet ir per keletą kartų išlaikė giminės „lizdą“ Lenkijos Karalystėje⁵⁷⁶. Šitoks valdų išlaikymas Lenkijoje tapdavo nuolatine gija, rišusia su gimtąja aplinka.

3) *Karinė tarnyba ir pareigybės*. Iš turimų skurdžių šaltinių nuotrupų, manytina, kad puiki proga aplankyti giminaičius galėjo būti ir karinė tarnyba Lenkijoje. Antai, 1590 m. Jonas Skaševskis negalėjo Raseiniuose dalyvauti teismo byloje, nes buvo išvykęs į Lenkiją⁵⁷⁷. Arba Mikalojaus Maškovskio pavyzdys. Jis iš pradžių tarnavęs Lucko vyskupui Jurgiui Chvalčevskiui, o vėliau – Mikalojui Radvilai Juodajam, pastarojo buvo paskirtas Šiaulių valsčiaus vietininku, bet netrukus tapo Lenčycos pavieto stalininku (1572–1591), tačiau ryšių su Žemaitijoje likusiais artimaisiais nenutraukė⁵⁷⁸. Tad

---

⁵⁷³ M. Koczerska, Świadomość genealogiczna możnowładztwa polskiego w XV wieku. Podstawy i środki wyrazu, *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, red. S. K. Kuczyński, t. 2, Warszawa, 1982, p. 305.

⁵⁷⁴ Plačiau žr. J. Drungilas, *Adaptacija i integracija pierwszego pokolenia...*, p. 255–277.

⁵⁷⁵ J. Drungilas, *Echa unii polsko-litewskich...*, p. 17.

⁵⁷⁶ *LMAVB RS*, f. 37–3902, l. 4.

⁵⁷⁷ *VUB RS*, f. 7 – ŽŽT–1591 (12, 18/14592), nr.600, l. 938v–939.

⁵⁷⁸ J. Drungilas, *Echa unii polsko-litewskich...*, p. 13–15.

įvairios pareigos ir funkcijos LDK, kurios puikiai galėjo būti suderinamos su valdų Lenkijoje revizavimu (šią prielaidą leidžia kelti dvarų išlaikymo giminėje veiksnys), prisidėjo prie atvykusiojo tapatumo formavimosi.

4) *Bajoriškos kilmės įrodymai*. Prie įprastinių giminaičių susitikimų, kurių tikrai galėjo būti ne vienas, vertėtų pridėti ir kai kada pasitaikančius „priverstinius“ išvykimus į giminę. Antai, lenkų bajorą apkaltinus nekilmingumu, pagal PLS (III. 11), o vėliau ir kituose statutuose numatytą procedūrą atvykusysis privalėjo į teismą atgabenti iš Lenkijos dokumentą, įrodantį jo bajorišką kilmę. Nors, kaip rodo praktika, tokių atvejų pasitaikydavo gana retai (pvz., paminėtinos S. Bielskio, S. Kopanskiego bylos⁵⁷⁹), tačiau tai pagyvindavo įsikūrusių ir Lenkijoje likusių giminaičių ryšius.

Visi aukščiau aptartieji veiksniai yra labiau pastebimi, nes liko užfiksuoti šaltiniuose, tačiau manytina, kad Žemaitijoje įsikūrusių bei Lenkijoje likusių jų giminaičių ryšiai kasdienybėje buvo kur kas glaudesni bei įvairesni. Aišku, kad atmintį stipriausiai paveikdavo atvykstantys tėvynainiai bei giminėje išlaikytos valdos. Mat atminimas apie kilmę negalėjo gyvuoti izoliuotai, jis veikė esant mnemoniniams veiksniams – palaikant abipusius ryšius tarp įsikūrusių ir giminę primenančių (pvz. tėvynainiai) – ar tiesiogiai su kilme susijusiais veiksniais (pvz. valdos, giminystės ryšių atminimas buvo svarbus paveldėjimo teisių į giminaičių valdas Lenkijoje „žinojimas“), tik tokiu atveju atminimas išlikdavo aktyvios būsenos⁵⁸⁰. Tuo tarpu kiti veiksniai, kaip bajorystės įrodymai, buvo sporadiški ir jų veikimo rezonansas turėjo būti ženkliai mažesnis. Pastebėtina, kad šie aptartieji faktoriai, stimuliuavę atvykusiųjų atmintį, yra labiau būdingi pirmajai – trečiajai kartai. Vadinas, bent šimtmečio bėgyje giminės atmintis stipresniu ar mažesniu dažniu buvo aktyvinama. Vėliau ji patirdavo tam tikrus „atoslūgius“, kai giminės turimos informacijos kiekis apie savo kilmę ženkliai sumažėdavo. Kita vertus, kiekvienos giminės atvejis, nors ir leidžiasi įspraudžiamas į tam tikrus

⁵⁷⁹ Plačiau apie tai žr. J. Drungilas, *Pinklės atvykusiai lenkų bajorijai...*, p. 90.

⁵⁸⁰ Apie individualią atmintį ir jos „prabudinimą“ žr.: A. Assmann, *Między historią a pamięcią*. *Antologia*, Warszawa, 2013, p. 41–42.

tyrinėjimo rėmus, turi kitokį atspalvį. Tad toliau analizuojant giminių atmintyje užfiksuotas skirtingas kilmės formas, pasireiškusias antroponimijoje, tai pailiustruosime atskirų giminių pavyzdžiais.

1.3. Atminties „figūros” antroponimijoje

1.3.1. Kilmės vietovė

*Wszędy się szlachta pisze literami trzema:
imię wprzód, toż przezwisko,
na końcu dom gdzie ma gniazdo swe (...)*⁵⁸¹

Taip XVII a. pabaigoje vienas iš barokinės literatūros kūrėjų Lenkijoje Vaclovas Potockis, perteikė labiausiai Abiejų Tautų Respublikoje bei Vakarų Europoje žinomų bajorų įvardijimo formą, kai šalia vardo ir pavardės dar dažniausiai buvo nurodomas giminės „lizdas“ – pirminė valda⁵⁸².

Tokia įvardijimo tendencija, nors ir buvo gana reta, taip pat aptinkama ir į LDK atvykusių lenkų bajorų jau pirmojoje kartoje⁵⁸³. Tik šiuo atveju reikėtų atsižvelgti į keletą detalių, kurios išskyrė atvykusiųjų padėtį nuo vietinių. Pirma, atvykusias lenkų kilmės gimines nuo jų „lizdų“ skyrė nemažas geografinis atstumas. Antra, vėlesnėse kartose minima vietovė, kuri buvo Lenkijoje, dažniausiai jau nebeturėjo nieko bendro su Žemaitijoje įsikūrusia lenkų kilmės gimine. Tad pirmų atvykusiųjų turima informacija apie gimtąją vietovę bei jos perdavimas ateinančioms kartoms, užfiksuotas asmenvardžiuose, parodo gimtinės svarbą giminės savimonėje⁵⁸⁴.

⁵⁸¹ W. Potocki, *Moralia*. (1688), wyd. T. Grabowski i J. Łoś, t. 2, Kraków, 1916, p. 538.

⁵⁸² J. Matuszewski, *Polskie nazwisko szlacheckie...*, p. 132–134.

⁵⁸³ Pavyzdžiui, XVI a. pabaigoje Žemaitijoje, Ruoščių dvarelyje įsikūrę penketas brolių Vitkovskijų rašovo buvo užfiksuoti su toponiminės kilmės prieveiksmiu „c Kpacoba“, juo nurodant šių bajorų pagrindinį dvarą Lenkijoje, žr. *IA*, p. 403.

⁵⁸⁴ Tokie atvejai, kai atskiros giminės šakos vėlesnėse kartose prisimindavo savo giminės ištakas, jos lizdą, nors ten nebeturėjo savo dalies, plačiai aptinkami viduramžių Lenkijoje. Antai, Zbigniewas Olesnickis rašė esąs iš Olešnicos, nors buvo gimęs Sienoje („Sienna“) (žr. M. Koczerska, *Świadomość genealogiczna możnowładztwa...*, p. 305.). Taip pat išmirus pagrindinei Pogoželų („Pogorzela“) giminės linijai, valdžiusiai Michalovo valdą – pagrindinį giminės lizdą, nuo XIV a. pradžios kitos šios

Vienas iš tokių atvejų – Umiastovskių pavyzdys. Štai XVI a. antroje pusėje pirmiausia atsikėlęs į Vilniaus pav., o vėliau įsikūręs Žemaitijoje ir Upytės pav., Jonas Umiastovskis kai kada dokumentuose prie pavardės pridėdavo *Ja, Jan Stanislawowycz Umiastowsky s Klimontow*⁵⁸⁵. Šiuo prievardžiu J. Umiastovskis nurodė tikslią savo kilmės vietą – dvarelį, buvusį Mazovijoje, Varšuvos paviete, Božencino (*Borzęcin*) parapijoje, Umiastovo vietovėje⁵⁸⁶. Kad suprastume, kodėl minėtas dvarelis buvo įrašytas prie J. Umiastovskio įvardijimo, pradžioje tenka pasigilinti į pačios valdos istoriją.

Umiastovo valda (minima dar XIV a.), pamažu gausėjant ten įsikūrusiai Piežchalos (*Pierzchala*) herbo giminei, XV a. 3–8 dešimtmetyje nuolat buvo daloma tarp giminaičių, o jau padalintos Umiastovo dalys buvo pavadinamos tuometinių savininkų vardais. Antai, nuo Jono Faleko (*Falek*) atsirado *Umiastowo Falki*, nuo Jono Krenčirėjaus (*Kręczirej*) – *Umiastowo Kręczki*⁵⁸⁷. Lygiai taip pat nuo XV a. 7–9 dešimtmetyje vieną Umiastovo dalį valdžiusio Klemenso atsirado *Umiastowo Klimunty*. Tiesa, iki tol šioji Umiastovo dalis buvo vadinama *Vmyasthowo Skarbnykowycze* (dar minima iki 1526 m.), taip prisimenant XV a. pirmoje pusėje gyvenusį šios valdos savininką buvusį Varšuvos žemės išdininką Adomą (1417 m.), tą dalį pavadinant pagal jo turėtą pareigybę. Tačiau vėliau minėtoji valdos dalis buvo pervadinta vėlesnio savininko Klemenso, veikiausiai jo palikuonių dėka, vardu. Galiausiai ši valdos dalis, šiek tiek varijuojančiu vardu (1528, 1531 m. – *Umyasthowo Clementis*, 1558 m. – *Vmiastowo Klimanthi*, 1563 m. – *Umiastowo Klimunty*), XVI a. antroje pusėje įgavo galutinę įvardijimo formą⁵⁸⁸. Taigi J. Umiastovskio naudojamas prievardis *Klimunty* buvo antroponiminės kilmės vietovardis, atsiradęs nuo asmenvardžio Klemensas, kai panašios formos toponimų buvo gausu visoje ATR teritorijoje, kurių

---

giminės šakos minėtą toponimą pradėjo naudoti savo asmenvardžiuose, nors jokių teisių į jį nebeturėjo (T. Jurek, *Rodowód Pogorzelów*, Kraków, 2005, p. 21–22.).

⁵⁸⁵ ПГАДА, f. 1473, ap. 1, b. 568, l. 1 (1586 m.); „пану Яну Станиславовичу Умястовскому с Климонтов“ (1582 m.), b. 561–562; „Ja Janowaja Stanislawowicza Umiastowskaja s Klimontow Jadwiga Mikolajewna Pacowna“ (1583 m.), b. 564, l. 1; b. 566–569.

⁵⁸⁶ *ŽD, t. XVI: Mazowsze*, p. 284–285.

⁵⁸⁷ *Słownik historyczno-geograficzny ziemi warszawskiej w średniowieczu*, opr. A. Wolff, K. Pacuski, Warszawa, 2013, (toliau – *SIZiemWarsz.*) p. 293–295.

⁵⁸⁸ *SIZiemWarsz.*, p. 293.

nevertėtų painioti su patronimais⁵⁸⁹. Beje, XV a. įvykusios Umiastovo valdos dalybos XVI a. persimetė ir į vieną iš jos dalių – į *Klimunty* dvarą. Antai, iš 1580 m. duomenų aiškėja, kad J. Umiastovskio tėvui Stanislovui priklausė tik ketvirtoji *Klimunty* dvaro dalis, kurioje tebuvo 0,5 valako, o juos apsidirbo pats Jono tėvas (!)⁵⁹⁰. Tad nors J. Umiastovskis buvo tipinis Mazovijos regiono smulkbajoris, tačiau jam, įsikūrusiam LDK, buvo svarbu įrašyti, o vėliau kartkartėmis pakartoti primenant, kad jis yra kilęs iš *Klimunty*.

Manytina, kad šiame asmens nurodomo kilmingumo ir jo žinomos socialinės kilmės kontrastuojančiame fone esminiu išėjimo tašku reikėtų laikyti XVI a. 9 dešimtmetyje įvykusias J. Umiastovskio vedybas su Palenkės vaivados Mikalojaus Paco ir Aleksandros Alšėniškytės dukra Jadvyga⁵⁹¹. Savaiame imponuojanti Pacų pavardė bei jaunosios tėvų statusas J. Umiastovskiui žadėjo platesnes galimybes. Visgi kodėl Pacai dukrai parinko šį neturtingą Mazovijos bajorą? Vargiai būtų galima rasti konkretų atsakymą į šį keblų klausimą, veikiausiai galima kelti tik atitinkamas prielaidas. Pirmiausia, reikėtų atsižvelgti, kad po pirmųjų – su Užvenčio tįjūnu Mikalojumi Sirevičiumi, bei antrųjų – su Mažųjų Dirvėnų tįjūnu Vaitiekumi Šemeta, vedybų, jau senai našlaujančiai Jadvygai Pacaitei tai buvo trečioji santuoka⁵⁹². Vadinasi, neseniai į LDK atvykusį J. Umiastovskį bei jo sutuoktinę galėjo skirti (daugiau ar mažiau) beveik dvigubas amžiaus tarpsnis. Tad šiuo atveju kalbėti apie jausminę gamą vargu ar galima ... Tuo labiau, kad netrukus J. Pacaitė mirė, o po 2 ar 3 metų J. Umiastovskis vedė antrą kartą bei susilaukė dukters ir 4 sūnų. Kitas veiksnys, galėjęs lemti minėto neturtingo bajoro giminystės ryšių užmezgimą su Pacais (nors tai patvirtinančių konkrečių detalių neaptikta), tai aukštai iškilusio, veikiausiai giminaičio Petro Umiastovskio (†1595⁵⁹³) įtaka. Šis bendrapavardis Jono giminaitis, kuris lygiai

---

⁵⁸⁹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod. red. F. Sulimierskiego, t. IV, Warszawa, 1883, (toliau – *Słownik geograficzny*) p. 147–153.

⁵⁹⁰ „nob[ilis] Stanislaus olim Alexii de Umiastowo Klimunty, man[si] ½, prop[ria] cult[us]”, (1580 m.) žr.: *ŻD*, t. XVI: *Mazowsze*, p. 284.

⁵⁹¹ J. Wolff, *Pacowie. Materyjały historyczno-genealogiczne*, Petersburg, 1885, p. 41, 43.

⁵⁹² *UrzKsŻm.*, p. 139, 94–95, nr. 221, 477.

⁵⁹³ Petras Umiastovskis buvo vedęs Sofiją, gydytojo Raimundo Karkasonės, kilusio iš Prancūzijos bei tarnavusio asmeniniu kunig. Vosylius Konstantino Ostrogiškio gydytoju, dukrą. Antai, 1585 m.

taip pat asmenvardyje nurodė, kad yra kilęs z *Klimonth*, padarė įspūdingą karjerą. Jis žinomas, kaip medicinos ir filosofijos mokslų daktaras, pradžioje studijavęs Krokuvos universitete, po to praktikavęsis Paryžiuje, tapo vienu žymiausių valdovo Zigmanto Vazos gydytojų, vėliau įsikūrė Volynėje, palaikydamas artimus ryšius su kunigaikščiais Čartoriskiais, o 1591 m. Krokuvoje išleido veikalą, kuriame aprašomas maras bei padedantys nuo jo apsisaugoti būdai⁵⁹⁴. Tad J. Umiastovskis įtvirtino *Klimunty* dvarelį pavadinimą savo asmenvardyje greičiausiai, paskatintas kelių veiksmų. Pirma, anuomet įgyto giminaičio, minėto Petro, statuso ir taip pat panašiu laiku (1585 m.) jo pradėto naudoti identiško toponiminio prievardžio. Antra, giminystės su LDK valdančiajam elitui (kuriam kilmės nurodymas pamažu tapo mados reikalu) priklausančia Pacų gimine. Vadinasi, jau tuomet šis iš Lenkijos atvykęs bajoras puikiai suvokė savo padėtį bei galimybes. Ir iš šio nedidelio dvarelį pavadinimo Jonas (vėliau ir jo palikuonys), pasitaikius progai, galėjo suregzti įdomų pasakojimą apie giminės praeitį⁵⁹⁵. Manytina, kad toks giminės istorijos pasakojimas daugiau turėjo akcentuoti „senąją“, iš iškilusių momentų susidedančią giminės istoriją, t. y. buvusį jos socialinį kapitalą, nei XVI a., kai giminė buvo įsiliejusi į smulkiųjų bajorų sluoksnį.

Lucko žemės teismo rašovas perteikė surusėtiną šio asmens savęs įvardijimą su lotyniško raidyno reliktais: „Петръ Умястовскій зе Климонтов, **рєкѣ свѣ**” (paryškinta – J. D.), *ЦДИАК*, f. 26, ap. 1, b. 6 (1586–1587 m. Lucko žemės teismo knyga), l. 20; ten pat, b. 62, l. 13–16 (1595 m. Lucko žemės teismo knyga). Už šias nuorodas nuoširdžiai dėkoju kolegai iš Kijevo dr. Igoriui Teslenko.

⁵⁹⁴ P. Umiastovskio kūriny: „Navka o morowym powietrzu na czwory xiegi rozlozona“, K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XXXII, Kraków, 1938, p. 25; F. M. Sobieszczanski, Piotr Umiastowski, *Encyklopedyja powszechna*, t. 26, Warszawa, 1887, p. 11.

⁵⁹⁵ Galima įsivaizduoti, kad remiantis įprastu kilmingumo suvokimu giminės praeitį Umiastovskiai pradėdavo pasakoti nuo Piezchalos herbo (juo XV a. buvo įvardijami šios giminės atstovai „Pyerhala de Umiastowo“) giminės, išplitusios Mazovijos, Kujavijos bei Mažosios Lenkijoje regionuose, istorijos (žr. A. A. Kosiński, Umiastowski herbu Roch III..., p. 525). Po to į šį pasakojimą buvo galima įkomponuoti XV–XVI a. žinomesnius šios giminės asmenis kaip Adomą iš Umiastovo, 1417–1437 m. buvusį Varšuvos žemės iždininką (žr. A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe...*, p. 3, nr. 7; *SIZiemWarsz.*, p. 294; M. Wilska, *Mazowieckie środowisko dworskie Janusza Starszego. Studium społeczne*, Warszawa, 2012, p. 84.), jo sūnų Petrą, 1434 m. minimą kaip Vyšegrudo vaiskį (žr. A. Wolff, *Studia nad urzędnikami mazowieckimi 1370–1526*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1962, p. 262, išnaša 22) ar galiausiai XVI a. pirmoje pusėje gyvenusį kunigą, Lešno parapijos kleboną, Varšuvos Šv. Martyno špitolės prepozitą Petrą (*SIZiemWarsz.*, p. 294) ir panašiai. Tuo labiau, kad šis giminės istorijos pasakojimas galėjo būti paremtas netgi XIV a. dokumentais. Tiesa, tai minintis A. Kosinskis rašo apie XVIII a. Umiastovskių šakos, įsikūrusios Livonijoje, išsaugotas originalias Mazovijos kunigaikščių privilegijas, tačiau greičiau tikėtina, kad tai galėjo būti tų privilegijų išrašai arba kopijos (plačiau žr. A. A. Kosiński, Umiastowski herbu Roch III..., p. 539.).

Taip šis nedidelis Mazovijos dvarelis *Klimunty* tapo Umiastovskių giminės kilmingumo ženklų, kuris kartkartėmis aptinkamas ir vėlesnių kartų asmenvardžiuose. Antai, XVII a. antroje pusėje trečiosios kartos asmuo šaltiniuose užfiksuojamas kaip *Albrycht z Klimuntu Umiastowski*⁵⁹⁶. Žiūrint į šią formuluotę matyti, kad kitaip, nei pirmoje kartoje, ši kartą toponimas įsiterpia tarp vardo ir pavardės, taip suformuojant naują asmens įvardijimo formą. Vėlgi, šio vietovardžio įrašymas rodo, kad minėtai giminei jis buvo svarbi, neatsiejama jų genealoginės savimonės dalis. Siekiant tai išlaikyti kartų bėgyje, reikėjo pastovaus stimulo – atminties „katalizatoriaus“. Neabejotinai juo buvo giminės statusas bei jos narių užimamos pareigybės. Anuomet Umiastovskiai buvo pasidaliję į tris šakas – Livonijos (rašėsi „von Nandelstäden“), Lietuvos Brastos bei Žemaitijos-Upytės – ir daugiausia užėmė regioninio elito pareigybės, tačiau kartais prasimušdavo ir iki LDK postų⁵⁹⁷. Pavyzdžiui, minėtasis Albertas buvo Upytės pilies teismo teisėjas ir Beržėnų tijūnas, kai iš kitos, Lietuvos Brastos, giminės šakos – Jonas Kazimieras tapo valdovo sekretoriumi bei mažosios kanceliarijos regentu (1643)⁵⁹⁸. Tad motyvas prisiminti giminės genealogiją, jos kilmę šiems asmenims buvo aktualus. Beje, minėtą vietovardį aptinkame ir XIX a. buvusio Ašmenos žemininkų teismo teisėjo Tomo Umiastovskio († 1822 m.) antkapiniame įrašė Subotnikų bažnyčioje (dab. Baltarusija): *Thomas, filius Joannis Heronimi de Klimont Umiastowski*⁵⁹⁹. Tad šis vietovardis, palaikomas Umiastovskių įgyto bei išlaikomo socialinio statuso, nuolat egzistavo giminės savimonėje, retkarčiais per įvardijimus išnirdamas į paviršių. Pagaliau Umiastovskiams 1882 m. iš popiežiaus Leono XIII gavus grafo, o 1920 m. iš popiežiaus Benedikto XV – markgrafo titulų, minėtas toponimas tapo esminiu giminės kilmingumą reprezentuojančiu atributu⁶⁰⁰. Be to, anuomet atsiradusi nauja herbynų medžiaga, savaip atskleidusi *Klimunty* dvarelio raidą, dar labiau

---

⁵⁹⁶ VL, t. V, p. 152.

⁵⁹⁷ A. A. Kosiński, Umiastowski herbu Roch III..., p. 525–536.

⁵⁹⁸ *UrzKsŻm.*, p. 85, nr. 170; *UrzCDWKsL.*, p. 178, nr. 1414.

⁵⁹⁹ A. A. Kosiński, Umiastowski herbu Roch III..., p. 542.

⁶⁰⁰ [J. Umiastowska] Nałęcz, *Szmat ziemi i życia ...Opisy i wspomnienia*, Wilno, 1928, p. 48; Cz. Jankowski, *Powiat oszmiański. Materjały do dziejów ziemi i ludzi*, cz. 3, Petersburg, 1898, p. 129.

aktualizavo šį buvusio „lizdo“ vardą giminės savimonėje. Tad XIX a. pabaigoje Umiastovskiai, norėdami įprasminti gimtąją valdą (iš kurios buvo kilusi pavardė) bei tėvoniją, dviems Ašmenos pavieta buvusiems palivarkams suteikė beveik tokius pat, kaip Lenkijoje buvusių vietovių, pavadinimus – *Umiastow* ir *Nowe Klimonty*⁶⁰¹. Panašiai atsitiko ir su iš Lenkijos atvykusia bei Žemaitijoje įsikūrusia Odachovskių gimine, kurios atstovas XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje vienam iš savo dvarų suteikė buvusio giminės „lizdo“ pavadinimą – *Odachowo*⁶⁰², vėliau įgavusio sulietuvintą formą – Adakavas (Jurbarko raj.).

Tad pastarasis atvejis atskleidžia tam tikrus poslinkius Umiastovskių genealoginėje savimonėje. Pirma, kai gimtojo dvaro pavadinimas, pulsuojantis giminės savimonėje, per asmenvardžius įsivirtino giminės atmintyje, užfiksuojant jį kaip tapatumo komponentą (suaktyvinimo fazė), kol pagaliau šie gimtųjų vietų pavadinimai buvo „transplantuoti“ į naują erdvę, kur įsikūrė giminė (atminties kraštovaizdžio reiškinys). Antra vertus, ankstesniąją giminės praeities informaciją, dažniausiai perduodamą verbaliniu būdu, vėliau pakeitė patikimumo standartu tampantys herbynų duomenys⁶⁰³.

Ženkliai gausiau kilmės įvardijimų aptinkama Gruževskių giminėje. Antai, šios iš Mazovijos Lomžos žemės kilusios giminės iš penkių į LDK atvykusių brolių net keturi įsikūrė Žemaitijoje, taip pradėdami atskiras šakas. Vienos šakos pradininkas buvo Mikalojus, antros – Damijonas, trečios – Andrius, tačiau šių šakų palikuonys laiko tėkmėje įsiliejo į smulkiosios bajorijos sluoksnį. O ketvirtosios šakos pradininko Jono palikuonys prasimušė į Žemaitijos valdžios elito gretas. Be to, šiuo atveju galima stebėti giminės kilmės vietos fiksavimą tarp dvasininkų, ir tarp pasauliečių. Pradžioje

---

⁶⁰¹ [J. Umiastowska] Nałęcz, *Szmat ziemi i życia...*, p. 100, 124; *Słownik geograficzny*, t. XII, Warszawa, 1892, p. 797.

⁶⁰² Pavyzdžiui, 1802 m. gruodžio 13 d. laiške Jonas Odachovskis norodė, kad laiškas išsiųstas „z Odachowa“, *LMAVB RS*, f. 37–780, l. 3.

⁶⁰³ Antai, savo atsiminimuose grafienė J. Umiastovskienė naudojo lygiai tuos pačius duomenis, kuriuos pateikė ir A. Kosinskis, aprašydamas Umiastovskių giminės istoriją, kurio pateikta šios giminės genealogija yra gana suvelta bei klaidinanti (A. A. Kosiński, *Umiastowski herbu Roch III...*, p. 525–536.). Pavyzdžiui, ji nurodė 1531 m., kuriais Jonas Umiastovskis įsigijo „Klimuntų“ dvarelį, taip pirmasis pasivadindamas „z Klimuntų“, aiškiai šią informaciją paimdama iš A. A. Kosinskio, žr. [J. Umiastowska] Nałęcz, *Szmat ziemi i życia...*, p. 130.

žvilgtelėkime į žymaus jėzuito, Vilniaus akademijos rektoriaus Jono Gruževskio (*~1580 – †~1646), kuris buvo kilęs iš pirmosios minėto Mikalojaus šakos ir priklausė antrajai iš Lenkijos atvykusios giminės kartai, įvardijimo variantus⁶⁰⁴. Antai Romoje saugoto jėzuitų katalogo 1622 m. įrašė nurodyta: *Ioannes Gruzewski, rutenus ex Masovita natus*⁶⁰⁵. Neabejotina, kad ši vienalaikio šaltinio informacija buvo pateikta paties Gruževskio, identišškai pakartota 1619 ir 1622 m. pastarojo jėzuito apibūdinimuose, tačiau sutrumpinta 1645 m., paliekant tik – *Ruthenus*⁶⁰⁶. Šiuose įrašuose glaustai, tačiau tiksliai buvo užfiksuotos dvi svarbios detalės. Pirmą, tiksliai nurodoma Jono Gruževskio SJ gimimo erdvė – dabartinė Baltarusijos teritorija (tik vėliau jo tėvas su kitais savo broliais persikėlė į Žemaitiją). Antra, kad jis gimė iš Mazovijos į LDK XVI a. antroje pusėje atvykusio Mikalojaus Gruževskio ir Reginos Fursaitės šeimoje⁶⁰⁷. Tad šis išsiskiriantis, kitoks, nei bajorijoje paplitusio būdo, J. Gruževskio įvardijimas rodo architektonišką jo kilmės apibūdinimą. Kai minėtas asmuo pirmiausia pabrėžė tuometinę rusėnišką tapatybę – gimimo ir greičiausiai dalies praleistos vaikystės erdvę, prie jos pridėdamas senesniąją – mazovietišką savo tėvo kilmę. Tuo tarpu vėlesniame įrašė, užfiksuotame po jo mirties, J. Gruževskis įvardijamas abstrakčiau – *natione litu[anus] russ[orum]*⁶⁰⁸. Čia asmens įvardijimas pergrupuojamas, svarbiausias akcentas atitenka asmens veiklai, kūrybai, taip jis padaromas savu – *lituanus*, o gale nurodoma jo gimimo erdvė – LDK rusėniškoji dalis, kai išnyksta jo tėvo kilmės nuoroda (*mazovita*). Galiausiai praėjus geram laikui tarpui, XVIII a. Lietuvos jėzuitų provincijos istoriją parašęs jėzuitas S. Rostovskis J. Gruževskį įvardijo pakankamai universaliai – *lituanus*⁶⁰⁹. Paskutiniajame įvardijime apsiribojama paliekant ankstesnio, antrojo įvardijimo pirmąjį dėmenį, taip veikiausiai parodydamas minėto asmens

⁶⁰⁴ Plačiau apie šias keturias Gruževskių šakas žr. J. Drungilas, Etnosocialinis mobilumas..., p. 54–76.

⁶⁰⁵ P. Rabikauskas, *Vilniaus Akademija...*, p. 135.

⁶⁰⁶ „P. Ioannes Gruzewski, Ruthenus ex Masovita. Annorum 40. Fortis” (1619 m.), „P. Ioannes Gruzewski, Rutenus ex Masovita natus, annorum 46, fortis.” (1625 m.), „P. Ioannes Gruzewski, Ruthenus, annorum 67.” (1645 m.), *Archivum Romanum Societatis Jesu*, Lithuanica: 6, 1. 134, 238; 10, 1. 5v. (Už šią informaciją nuoširdžiai dėkoju dr. Živilei Nedzinskaitei).

⁶⁰⁷ J. Drungilas, Etnosocialinis mobilumas..., p. 61–62.

⁶⁰⁸ *Akademijos laurai...*, p. 83.

⁶⁰⁹ S. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Jesu...*, p. 432.

geografinės veiklos arealą bei jo priklausomybę Lietuvos jėzuitų provincijai. Tad šių kilmės įvardijimų evoliucija atskleidžia ir paties asmens, ir pamažu besikeičiantį kitų jo kilmę užrašantių vertinimą.

Visiškai kitokius genealoginės savimonės klotus atveria pastarosios giminės kitų šakų atstovų asmenvardžiai. Štai minėtai to paties Mikalojaus šakai, bet jau trečiajai atvykėlių kartai priklausiusi Joana Marcibėlė Gruževskytė († 1682 IV 21, Viazynas), galbūt įtakota savo dėdės Vilniaus akademijos rektoriaus jėzuito Jono pavyzdžio, įstojo į Vilniaus benediktinių vienuolyną ir vėliau tapo jo vyresniąja (1668–1682). 1681 m. išleistos maldaknygės dedikacijoje šiai vienuolei nurodoma jos kilmė – *Marcybelii Ioannie z Okurowa Gruzewskiej*⁶¹⁰. Pastebėtina, kad čia paminėta Okurovo vietovė šios giminės dokumentuose aptinkama pirmą kartą. Tad minėtoji vienuolė, kilusi iš giminės šakos, kuri buvo įsiliejusi į Žemaitijos smulkiosios bajorijos sluoksnį, anuomet puikiai suvokė savo statuso reikšmę. Pirmiausia, ji vadovavo apie 30 vienuolių, taip pat turėjo kelias padėjėjas. Antra vertus, žvilgtelėję į ankstesnių bei vėlesnių benediktinių vyresniųjų asmenvardžius, jų kilmę, pavyzdžiui, Konstancijos Tyzenhauzaitės (1664–1668), Pranciškos Galeckytės (1684–1704) ar Magdalenos Pacaitės (1704–1741⁶¹¹), tampa aišku, kad minėtą vienuolę supusi aplinka darė įtaką ir jos statuso suvokimui. Todėl J. M. Gruževskytė, suvokdama šio statuso reikšmę, tuo pat metu konstravo ir savo tapatybę, į paviršių iškeldama genealoginėje savimonėje glūdėjusią šios šakos pirmtako gimtinę – Okurovą.

Panašūs pokyčiai vyko ir ketvirtojoje giminės šakoje, kurios pradininkas buvo Jonas. Ketvirtai atvykėlių kartai priklausantis LDK virtuvininkas Jokūbas Kazimieras Gruževskis XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje įvardijo niekur iki tol nemintą giminės kilmės vietą: *Młodzianiewa*⁶¹². Vėlgi, čia pirmiausia vertėtų atsižvelgti į kintantį šios

---

⁶¹⁰ Ch. Z. Zdrowski, *Pektoralik duchowny dla panien...*, p. 3, VUB RSS, sign. III 19544.

⁶¹¹ S. M. Borkowska OSB, *Słownik mniszek benedyktyńskich w Polsce*, Tyniec, 1989, p. 22, 121–124; S. Małgorzata Borkowska OSB, *Wielkie Księstwo Litewskie i Ziemie Ruskie Korony Polskiej* (Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej, t. III), Warszawa, 2008, p. 128.

⁶¹² *LNB RKRS*, f. 93–1438, l. 3; *LMAVB RS*, f. 37–1465, l. 3; plačiau apie J. K. Gruževskį žr. J. Drungilas, *Etnosocialinis mobilumas...*, p. 75–76.

giminės socialinį statusą. Mat minėtas asmuo buvo kilęs iš tos giminės šakos, kurios atstovai, priešingai nei kitų šakų, laipsniškai kilo Žemaitijos pareigybėse, o minėtas asmuo pirmasis iš giminės prasimušė į LDK valdantįjį elitą. Be abejonės, pasiektas toks statusas bei užmegzti giminystės ryšiai su LDK didikų Oginskių ir Pocių giminėmis, buvo tie veiksniai, kurie nulėmė gimtosios vietos, kaip svarbaus kilmingumo atributo, įrašymą asmenvardyje.

Taigi šias skirtingas kilmės vietas nurodo ir akcentuoja dviejų atskirų Gruževskių giminės šakų atstovai. Tai leidžia manyti, kad į LDK išvykdami šių šakų pirmtakai Mazovijoje pasidalino tėvoniją, gavę kiekvienam jų priklausantią dalį. Vadinasi, vėlesnėse kartose kiekvienos šakos palikuonys į asmenvardį įrašydavo būtent tą vietovę, kuri priklausė tos šakos pradininkui. Svarbu akcentuoti, kad iki Gruževskių giminės visų šakų pradininkų atsikėlimo į LDK šiai giminei priklausęs kaimas (1578 m. apėmęs 13 ½ valako su vienu baudžiauninku, kurį valdė 6 savininkai) Mazovijoje turėjo dvigubą pavadinimą *Ocurovo Mlodzianovo*⁶¹³. Tad galbūt šis dvigubas kaimo pavadinimas atspindėjo Gruževskių giminei priklausantią žemių dalį, kurią jie siejo su giminės ištakomis bei protėviais. Beje, *Mlodzianovo (Młodzianowo)* vietovės pavadinimas buvo gana giliai įsirėžęs į ketvirtosios Gruževskių giminės šakos narių savimonę, kurie šiuo vietovardžiu XVIII–XIX a. taip pat pavadino vieną iš savo palivarkų Žemaitijoje (liet. *Młodzinava*, Kėdainių raj.)⁶¹⁴.

Iš aptiktų šalia asmens pavardės įrašytų toponiminės kilmės įvardijimų išsiskiria intriguojantis, tačiau sunkiai išgliaudomas kunigo Saliamono Juozapo Slavočinskio (*~1624, Lipkiškė, Raseinių raj. – †~1660) atvejis. 1646 m. išleistame pirmajame katalikiškame giesmyne lietuvių kalba prie jo, nurodomo kaip kūrinio parengėjo, tarp vardo ir pavardės įrašyta – *Mozerka*⁶¹⁵. Šio prievardžio kilmei paaiškinti Konstantinas Jablonskis iškėlė dvi versijas. Pirmoji teigė, kad minėtas prievardis atsirado todėl, kad iš Lenkijos išvykęs žemaitiškos šakos pirmtakas Mikalojus Slavočinskis galbūt pradžioje buvo

⁶¹³ *ŽD*, t. XVI: *Mazowsze*, p. 375.

⁶¹⁴ *Słownik geograficzny*, t. VI, Warszawa, 1885, p. 535; *LATSŽ*, d. II dalis, p. 189.

⁶¹⁵ S. M. Slavočinskis, *Giesmės tikėjimui katalickam...*, p. 59, 61.

apsistojęs Mozyriuje, nors apie tai neišliko jokios informacijos⁶¹⁶. Prieš svarstant šios versijos patikimumą, pradžioje vertėtų žvilgtelėti į šaltiniuose chronologine tvarka pateikiamus duomenis, susijusius su šiuo prievardžiu. Antai, pirmą kartą prievardis *Mozerka* buvo paminėtas 1646 m. šalia Saliamono Slavočinskio įvardijimo, kiek vėliau (1648 m.) tą patį prievardį panaudojo Saliamono tėvas – Jonas Aleksandras ir netikėtai 1671 m. Saliamono brolis Andrius šalia pavardės prirašė *z Mozyrska*. Tad detaliau paanalizavus turimą medžiagą, minėta versija atrodo sunkiai tikėtina, kadangi iškyla nemažai prieštaravimų. Pirmiausia, visi lenkiškos kilmės giminių atmintyje „nešiojami“ toponiminės kilmės prievardžiai rašomi prie pavardės, paprastai buvo susiję su Lenkijoje esančiais giminių pagrindiniais dvarais, jų „lizdais“. Tad visai neįtikinamai atrodo, kad (save įvardijusio Lenkijos žemioniu) Mikalojaus Slavočinskio, netgi darant prielaidą, kad jis trumpai galėjęs apsistoti Mozyriuje, ši „tarpinė stotelė“ buvo jo trečios kartos palikuonių, labiau iškelta ir sureikšmintą, nei giminės „lizdas“? Antra, šis pavadinimas negalėjo būti giminės „lizdas“, nes tokios vietovės XVI a. Mazovijoje nebuvo. Trečia, nerasta jokių patvirtinančių duomenų apie Slavočinskių galimai turėtą žemėvaldą Mozyriaus pav. XVII a. pradžioje. Ketvirta, vėliausiai minimas Andriaus Slavočinskio *z Mozyrska*, mūsų manymu, veikiausiai buvo atsitiktinis arba dirbtinai sugalvotas anksčiau paminėto *mozerkos* prievardžio perdirbinys. Tad labiau įtikinama būtų antroji K. Jablonskio versija, kad minėtas (1646 m.) Saliamono Slavočinskio nurodytas apeliatyvas *Mozerka*, paimtas iš lenkų k. mažiškos formos, t. y. aplietuvintas etnonimas *mazurek*, nurodantis jo kilmės arealą – Mazovijos kunigaikštystę. Analogiškų atvejų Žemaitijoje, kai minėtas etnonimas (pravardė) vėliau pavirto pavarde, aptinkama nuo XVI a.⁶¹⁷ Beje, tokius antroponiminius pokyčius patvirtina ir šiandien tarp lietuviškų asmenvardžių pasitaikanti, labai panaši į

---

⁶¹⁶ K. Jablonskis, Saliamonas Slavočinskis..., p. 206.

⁶¹⁷ „Мазурко узял землю Ратовщину на медницу меду“, Andrius Mackavičius, *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, parengė K. Jablonskis [tekstą spaudai rengė A. Baliulis], Vilnius, 2003, p. 22. Vėliau su lietuviška priesagine galūne toks perdarytas etnonimas aptinkamas 1671 m. Skarulių kaime: „Stanisław Mazuraytys“, žr. J. Lebedys, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a.*..., p. 77.

S. Slavočinskio panaudotą prievardį, *Mozurkos* pavardė⁶¹⁸. Be to, šios versijos patikimumą patvirtina ir kiti duomenys. Pirma, yra žinoma, kad XVII a. pradžioje S. Slavočinskio senelis į Žemaitiją atsikėlė iš Lenkijos⁶¹⁹. Antra, veikiausiai šios giminės „lizdu“ buvusi Slavenčino (*Slawęcino*) vietovė XVI a. antroje pusėje aptinkama net dviejuose Mazovijos pavietuose⁶²⁰. Vėlgį, tai patvirtina analizuojamo prievardžio *Mozerka* kilmę iš etnonimo. Trečia, S. Slavočinskis, save įvardindamas *Mozerka*, galbūt panaudojo pravardę, kuria galėjo būti pramintas studijų metais Vilniaus universitete⁶²¹.

Prie to verta pridėti, kad šis asmuo atstovavo trečiajai įsikūrusios lenkų giminės kartai, priklausančiai Žemaitijos smulkiosios bajorijos sluoksniui, ir, jam mirus, šis prievardis (pravardė) vėlesnėse Slavočinskių giminės kartose nebebuvo minimas. Suprantama, gali kilti klausimas, kodėl vieni dvasininkai, pavyzdžiui, aptartoji M. J. Gruževskytė, žinojo konkrečią giminės kilmės vietovę, o S. Slavočinskis – ne. Neabejotina, kad *Mozerkos* prievardis S. Slavočinskiui buvo svarbus, netgi jei jį laikytume kūrėjo pseudonimu, tačiau faktas, kad vėliau šį prievardį panaudojo jo tėvas, verčia abejoti, ar Slavočinskių giminėje buvo žinoma ką nors daugiau apie giminės kilmės vietą, kuri, suprantama, slėpėjo pačioje pavardėje ir ar buvo tam poreikis? Šiuo atveju veikiausiai galime kalbėti ne apie skirtingas giminių genealogines atminties tradicijas, o greičiau apie jų kūrimą konkretaus asmens ir konkrečioje kartoje. Visgi, minėtas pavyzdys greičiausiai rodo, kaip su kiekviena karta giminės atmintyje esančios jos kilmės detalės pamažu nublankdavo, ir atmintyje išlikdavo tik didesni (pvz., Mazovija, Lenkijos Karalystė) geografinės kilmės vienetai.

Tad gimos vietovės užfiksavimo įsikūrusių lenkų giminių asmenvardžiuose ankstyvumas bei jos įvardijimo tikslumas (pvz. giminės

---

⁶¹⁸ LPŽ, t. 2, L–Ž, p. 276.

⁶¹⁹ K. Jablonskis, Saliamonas Slavočinskis..., p. 205.

⁶²⁰ Mazovijos kunigaikštystėje buvo kelios „Slawęcino“ vietovės Šrensko ir Racionžo pavietuose. Tikėtina, jog pastarajame paviete buvusį „Slawęcino“ dvarelį valdęs Stanislovas su broliu (?) Petru, galėjo būti Saliamono Slavočinskio prosenelis, žr.: *ŽD, t. XVI: Mazowsze*, p. 54, 84, 90.

⁶²¹ Plačiau apie S. Slavočinskį, žr.: J. Drungilas, Czy osiadła na Żmudzi szlachta polska uczyla się języka litewskiego? Kilka rozważań z językowej asymilacji w 2. poł. XVI–XVII w., *Litwa i jej sąsiedzi w relacjach wzajemnych (XVII–XIX w.)*, pod red. I. Janickiej i A. Kołodziejczyk, Olsztyn-Gdańsk, 2014, p. 13–15.

„lizdo“ dalis) ar abstraktumas (pvz. Mazovija) buvo tampriai susijęs su asmens/giminės pasiektu socialiniu statusu, o daliai į pavardę įterptų vietovardžių įtakos turėjo asmens išsilavinimas bei jo gyvenama aplinka. O asmuo, įamžinantis savo giminės kilmės „lizdą“, tapdavo giminės atminties naujos tradicijos kūrėju. Galiausiai šios vietovės virsdavo asmens bei giminės saviidentifikacijos dalimi.

1.3.2. Pirmtako vardas

Kitas įvardijimo būdas, perteikiantis giminės atmintyje funkcionuojančią jos kilmę – tai patronimine forma greta pavardės vėlesnėse kartose prirašomas į LDK atvykusio ir įsikūrusio giminės pirmtako vardas, kuris pavirsdavo asmenvardžio dalimi⁶²². Tam pailiustruoti galima pasitelkti dviejų giminių pavardžių formavimo atvejus – Chšonstovskių (*Chrzastowski*, h. Kšivda) ir Fronckevičių Radziminskių (*Frąckiewicz Radzimiński*, h. Brodzicas⁶²³).

Chšonstovskių giminės žemaitiškos šakos pradininku laikytinas Paškus (*Пауко* – deminutyvinis Pauliaus vardo vedinys), kuris karjerą pradėjo kaip Žemaičių seniūno Jono Kęsgailos raštininkas, 1496–1502 m. buvo Jurbarko, o vėliau – Rietavo tįjūnu⁶²⁴, galiausiai gyvenimo saulėlydyje tapo Žemaitijos seniūno Stanislovo Kęsgailos dvaro išdininku. Būtent šio asmens vardo bei jo turėtos išdininko pareigybės dokumentuose vartojama samplaika – *Пауко подскарбиу* (1524 m.⁶²⁵) – tapo orientyrais vėlesnių giminės kartų įvardijimams. Antai, antrosios Žemaitijoje įsikūrusios pastarosios giminės kartos atstovai šalia vardo vartojo pirmtako pareigybę su patronimine priesaga

⁶²² Pavyzdžiui, Lenkijoje, Ostrovo vietovėje 1405–1427 m. gyvenusio Zdzislavo, turėjusio Niečujos herbą, vardas mažybine forma – Zdzieska buvo įrašytas į vėlesnius XVIII a. minėtos giminės asmenvardžius kaip „Ostrowski Zdzieszek“, tačiau, kodėl buvo pasirinktas būtent šis asmuo tyrinėtoja nesidomėjo, žr. A. Szymczakowa, O przewiskach i przydomkach szlachty sieradzkiej w XV wieku, *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. IX, cz. 1, Lubliń–Łódź, 2006, p. 195.

⁶²³ Ši giminė turėjo pareigybių Lydos pav., Naugarduko vaiv., tačiau XVII–XVIII a. jos nariai keletą pareigybių turėjo ir Žemaitijos kunigaikštystėje. Antai, XVII a. antroje pusėje Kazimieras ir Dovydas Fronckevičiai Radziminskiai buvo Viešvėnų tįjūnai, žr. *UrzKsZm.*, p. 146, nr. 514, 515.

⁶²⁴ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, p. 133, 214; E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda...*, p. 149–150, 334.

⁶²⁵ *LM, UžKn.* 37, p. 176, nr. 87.

Подскарбович („iždininko sūnus“⁶²⁶), arba ją kartu su tėvavardžiu (*Павлович Подскарбович*⁶²⁷). Tokį šios kartos įvardijimo pasirinkimą, kai akcentuojama pirmtako turėta pareigybė, galima interpretuoti kaip augančią pareigybinės „titulomanijos“ reikšmę ano meto bajorijoje⁶²⁸. Kita vertus, tai buvo giminės statuso įtvirtinimas tuometinės bajorijos mentalitete, kuris iš esmės rėmėsi giminės šakos pradininko pasiekimais, jo buvusiu statusu. Tad šioje giminėje veikiausiai iš kartos į kartą buvo perduodama informacija apie pirmtako Paškaus nuopelnus giminei, o šiame pasakojime kartu su juo neabejotinai turėjo būti minimas ir Žemaičių seniūnas Stanislovas Kęsgaila, kurio pareigybė bei pavardė klausančiajam ilgam palikdavo neišdildomą įspūdį. Žinoma, pastarasis atvejis nebuvo unikalus, nes panašių pavyzdžių aptinkama ir LDK diduomenėje. Štai galime paminėti Kuchmistravičių („virtuvininkų“) atvejį, kai Petruį Aleknaičiui 1494–1516 m. tapus LDK virtuvininku, šios giminės vėlesnės kartos jo užimtą pareigybę iki XVI a. pabaigos naudojo kaip pavardę, kol galiausiai ją XVI a. antroje pusėje pakeitė nuolatine virtusi Dorohostaiskių pavardė, kilusi nuo giminei priklausiusio Lucko pav. esančio dvaro *Дорогостау*⁶²⁹. O kad titulas ar užimtos pareigos giminės atmintyje turėjo itin reikšmingą vietą, puikiai atskleidžia Langobardijos kilmingųjų asmenvardžių formavimosi atvejai XI–XII a. Kai nuo titulo ar pareigybių, kurių savininkai jau seniai buvo mirę, net trečioje kartoje jų palikuonys senelių titulus padarydavo šios šakos pavarde, aiškiai išskiriančia iš kitų kilmingųjų pavardžių, pavyzdžiui, kaip *Visconti* (pavaduotojai/vietininkai), *Confalonieri* (vėliavnešiai), *Avvocati* (teisėjai) ir kt.⁶³⁰.

Grįžtant prie analizuojamo Chšonstovskių atvejo verta pastebėti, kad XVI a. pabaigoje, trečioje kartoje, įvardijimai dar pailgėjo. Pavyzdžiui, viena pastarosios giminės atstovių 1597 m. save vadino: *Кристына Яновна*

⁶²⁶ Pavyzdžiui: „Янь Подскарбович“, *РИБ*, т. XXXIII, p. 1292.

⁶²⁷ V. Vaivada, Dokumentas apie S. Gorskio vedybas..., p. 277.

⁶²⁸ Plačiau žr. J. Matuszewski, Tytułomania szlachecka w świetle patronimików odurzędniczych, cz. 1–2, *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, 1970, t. XV, p. 237–271; 1970, t. XVI, p. 157–190.

⁶²⁹ A. Boniecki, *Herbarz Polski...*, t. XIII, p. 86.

⁶³⁰ F. Menant, Ancêtres et patrimoine: les systems de designation dans l'aristocratie lombarde des XIe–XIIe siècles, *Nomen et gens. Zur historischen Aussagekraft frühmittelalterlicher Personennamen*, herausg. D. Geuenich, W. Haubrichs, J. Jarnut, Berlin-New York, 1997, p. 179.

Павловича Подскарбовича Хрустовска⁶³¹. Pastebėtina, kad vertėtų atkreipti dėmesį į minėtame asmenvardyje, ne tik tam metui būdingą ilgą rusėnišką įvardijimo formą, bet ir į įvardijimo perduodamą turinį. Šiame įvardijime šalia vardo pirmiausia fiksuojamas tėvavardis (Jono duktė), po to eina jos senelio tos šakos pirmtako vardas, taip pat jo pareigybė su patronimine priesaga ir galiausiai pasirodo(!) toponiminės (kilusi nuo *Chrzastów* vietovės) kilmės pavardė. Tad tik trečioje kartoje užfiksuota pavardė atskleidžia informacijos apie giminės lenkiškos kilmės vietą perdavimą iš kartos į kartą verbaliniu būdu. Beje, XVI–XVII a. sandūroje net lenkų kalba rašytuose dokumentuose išliko surusėnintos pavardės *Chrustowski/a*⁶³² variantas, kuris tik XVII a. pradžioje išsirutulioja į naują lenkišką formą – *Chrzastowski*⁶³³. Kita vertus, kaip rodo Vakarų Europos tyrimai, tokios ilgos, kaip šiuo atveju, išsitęsios antroponiminės struktūros dažniausiai atsirasdavo dėl atitinkamų demografinių pokyčių, t. y. didėjant gyventojų skaičiui. Ir tokiu atveju susidariusios *nomen paternum* grandinės dažnai apimdavo net keturias kartas (kartais susidedančias net iš 7 elementų⁶³⁴).

Pateikta Chšonstovskių giminės pavardės formavimosi raida provokuoja leistis į iki šiolei neįmintos, neaiškios bei miglotos pastarosios giminės kilmės paieškas. Tuo labiau, kad nėra jokios identiškos lenkiškos giminės, turėjusios tokį pat herbą, o aukščiau aptartas vėlyvas toponiminės pavardės atsiradimas signalizuoja apie sudėtingą giminės kilmės rebuso sprendimą. Pirmiausia, pasitelkdami LDK toponimus, XVI a. aptinkame Valkavysko pav. panašiai skambančią vietovę – *Хрцмо*⁶³⁵, kuri XVII a.

⁶³¹ *VUB RS*, f. 7 – ŽŽT–1597 (22, 33/14607), nr. 256, l. 558.

⁶³² Antai, ta pati Kristina pasirašė lenkiškai: „Krystyna Janowna Chrustowska”, *VUB RS*, f. 7 – ŽŽT–1597 (22, 33/14607), l. 559v.

⁶³³ „Waclaw Chrzastowski”, „Michał Chrzastowski” (1621 m.), *AGAD*, AR, dz. VII, nr. 85, l. 11.

⁶³⁴ Antai, kaip rodo Italijos Kortonos miesto atvejis, nuo 1261 m. tik 4 % miesto tarybos narių asmenvardžiai turėjo 3 įvardijimo elementus, apie 1309 m. – 22%, 1429 m. jau 56%, kai ketvirtąjį įvardijimo elementą pradėjo naudoti XIV a. jau 24% miesto tarybos narių, žr. F. Menant, *Entre la famille et l'État: l'héritage du nom et ses détours dans l'Italie des communes, Mélanges de l'Ecole française de Rome. Moyen-Âge, Temps modernes*, t. 110, nr. 1, 1998, p. 259–260; „Andrea di Bartolomeo di Christofano di Bartolomeo“ apie šias patronimų grandines žr. Ch. Klapisch-Zuber, *La maison et le nom. Stratégies et rituels dans l'Italie de la Renaissance*, Paris, 1990, p. 85–86.

⁶³⁵ *PIB*, т. XXXIII, p. 855.

pabaigoje išlaikė *Chrustowo/Chrostowo* pavadinimą⁶³⁶. Didesnę sumaištį įneša su tuo susijusi kita detalė, nes šią valdą turėjo Žemaitijos seniūnas Stanislovas Kęsgaila – Chšonstovskių giminės pirmtako Paškaus patronas, kurią vėliau gavo to paties S. Kęsgailos raštininkas, iš Palenkės kilęs Stanislovas Olendskis⁶³⁷. Išvardintos detalės tarsi leidžia kelti hipotezę apie galimą rusėnišką Chšonstovskių kilmę. Visgi, tuoj pat šiems teiginiams iškyla kontrargumentas, kodėl ši giminė neišlaikė Chrostovskio pavardės, tuo labiau, kad aptinkame Mazovijos bajorų giminę (*Chrostowski*) su tokia pavarde⁶³⁸.

Neturėdami jokių kitų užuominų šioje rašto ir atminties veiksnių pynėje tam tikrus atsakymus sufleruoja kitokia – sociokultūrinė perspektyva, iš kurios žvelgiant pamažu aiškėja tampriai susijusių pavardės ir kilmės sąsajos. Pirmą, giminės pirmtakas Paškus į LDK atvyko tokiu periodu, kai tik diduomenėje formavosi paveldima pavardžių sistema⁶³⁹, tad nieko nuostabaus, kad jokiame dokumente nėra nė menkiausios detalės apie Paškaus geografinę kilmę. Todėl nustatyti tikslią šios giminės geografinę kilmę išties keblu, kadangi identiška pavardė bei toponimas, iš kurio ji neabejotinai atsirado, XV–XVI a. yra aptinkami įvairiuose Lenkijos regionuose⁶⁴⁰. Antra, tik XVI a. pabaigos dokumentuose „išnirusi“ giminės pavardė pirmiausia signalizuoja apie suintensyvėjusio pavardžių formavimosi periodą (kuris sutampa su anuomet padidėjusiu gyventojų skaičiumi LDK) Žemaitijos bajorijoje⁶⁴¹. Trečia, Chšonstovskių užmegzti giminystės ryšiai su XVI a. Žemaitijos bei Kauno pav. valdžios elite buvusiomis giminėmis (kunigaikščiais Borovskiais, Grudžiais, Radošinskiais ir kt.⁶⁴²) veikiausiai tapo paskata pabrėžti savos

---

⁶³⁶ *RpWojNow. 1690 r.*, p. 183, 184, 186, 187, 189, 190.

⁶³⁷ K. Pietkiewicz, *Kieźgajlowie i ich latyfundiūm do połowy XVI wieku*, Poznań, 1982, p. 112–113; plačiau apie Olendskius žr. T. Jaszczołt, Testament Adama Olędzkiego, starosty drohickiego i właściciela Siedlec z 1625 r., *Prace Archiwalno-Konserwatorskie*, zesz. 20, 2016, p. 159–173.

⁶³⁸ *ŽD, t. XVI: Mazowsze*, p. 341, 358, 383; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej...*, t. II, p. 263–264.

⁶³⁹ V. Maciejauskienė, *Lietuvių pavardžių susidarymas...*, p. 53–58.

⁶⁴⁰ Pavyzdžiui, 1648 m. Krokuvos vaiv.: „Stanisław z Brzezia Chrzastowski“ (*VL*, t. IV, Petersburg, 1860, p. 99.), o „Chrzastów“, „Chrzastówek“ vietovės minimos XIV a. Lenčycos pav. (T. Nowak, *Własność ziemska...*, p. 267–268.) ir panašiai.

⁶⁴¹ Žemaitijoje jau XVI a. antroje pusėje pastebimas suintensyvėjęs smulkių bajorų pavardžių formavimasis, žr. J. Drungilas, Laukuvos apylinkių bajorija XVI XVIII amžiuje, *Laukuva*, I dalis, sud. V. Jocys, P. Krikščiūnas, Vilnius, 2005, p. 190–191.

⁶⁴² Apie giminystės ryšius žr. E. Savišcevas, *Žemaitijos savivalda...*, p. 313, 334 ir kt.

giminės iškilumą ir vertę⁶⁴³. Tad vėlgi galime kalbėti apie savitą atvykusių lenkų bajorų pavardžių formavimąsi LDK (plačiau žr. 2.2 skyrelį).

Antra vertus, kad aptarti asmenų įvardijimai nėra vien tik antroponiminės sistemos raidos atspindys, patvirtina ir vėlesni minėtos giminės asmenvardžiai, kuriuose kartkartėmis sušmėžuodavo šios giminės pirmtako vardas. Pavyzdžiui, penktajai kartai (!) priklausančio Aleksandro Vladislavo 1656 m. dokumente tarp jo vardų bei pavardės įterpiamas patronimine forma užrašytas šios giminės pirmtako vardas: *Paszkowicz Chrzstowski*⁶⁴⁴. Šiuo atveju protėvio vardo suaktyvinimą reikėtų sieti su kito giminės nario Stepono Chšonstovskio (†1649) sėkminga karjera⁶⁴⁵, suteikusia giminei antrą kvėpavimą. Jo solidžios pareigos – valdovo sekretorius, vėliau – LDK instigatorius, Žemaitijos pataurininkis ir Biržinėnų tijūnas, – smarkiai prisidėjo, kad pastaroji giminė nuo XVII a. vidurio ilgam įsitvirtintų Žemaitijos pareigūnų rate. Ji kartkartėmis asmenvardžiuose pri(si)mindavo žemaitiškos šakos pradininką, kurio vardo naudojimas tuomet turėjo ne tiek prestižo atspalvį, bet veikiau išliko kaip atvykusios giminės istorinio ilgaamžiškumo bei kilmingumo įrodymas.

Panašus, tačiau paprastesnis buvo Fronckevičių Radziminskių pavardės susidarymo atvejis. Šios giminės pirmtakas buvo *Франц* (Pranciškaus vardo trupinys), Kasparo sūnus, atsikėlęs iš Mazovijos, Varšuvos pav., Radzimino vietovės⁶⁴⁶ ir XVI a. pirmoje pusėje įsikūręs LDK⁶⁴⁷. Pastarojo sūnus Mykolas (†1603 m.), besiformuojant bajoriškoms pavardėms,

---

⁶⁴³ Antai, Elżbieta Chšonstovskytė apie 1584 m. (*ОДБЦА*, т. 1, p. 111, nr. 97) ištekėjo už Jono Gruzdžio, kuris buvo Žemaitijos žemės teisėjo Stanislovo Venclovavičiaus Gruzdžio, palikusio 1564 m. M. Bielskio kronikoje nemažą įrašų apie savo giminę, sūnus, plačiau žr. K. Gudmantas, Žemaičių bajoro įrašai Martyno Bielskio *Viso pasaulio kronikoje, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir raštijos tradicijos*, sud. S. Temčinas ir kt., Vilnius, 2009, p. 28–41.

⁶⁴⁴ *LMAVB RS*, f. 115–541, l. 34.

⁶⁴⁵ *UrzCDWKS L.*, p. 49, nr. 186.

⁶⁴⁶ Pavyzdžiui, 1498 m. žinomas Jonas iš Radzimino, buvęs Varšuvos kaštelionu (h. Brodzicas), žr. A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe...*, p. 169, nr. 778. Pastebėtina, kad neseniai publikuotame šiai giminei skirtame tyrime iš esmės buvo susumuotas tik lenkiškos istoriografijos įdirbis, kai LDK įsikūrusi šaka liko visiškai nepaminėta, žr.: M. Plewczyński, *Szlakiem rodów rycerskich dawnego Mazowsza w XV–XVI wieku*, t. 1: *Powiat warszawski*, Oświęcim, 2013, p. 215–264.

⁶⁴⁷ *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 599, ap. 1, b. 122, l. 26; A. Boniecki, *Herbarz Polski...*, t. V, p. 310.

buvo įvardijamas tėvavardžiu *Фроникович*⁶⁴⁸. XVI a. paskutiniajame ketvirtyje greta Mykolo (tuo metu tapusio Polocko pakamariu, 1584 m. vedusio O. Sapiegaite) vardo bei naudojamo tėvavardžio iškilo jo tėvo gimtinės vieta – z *Radzimina*⁶⁴⁹. Šimtmečio bėgyje minėtas toponimas virto pavarde bei netrukus „suaugo“ su patronimine forma užrašytu pirmtako vardu. Tad XVII a. pradžioje, giminei patekus į LDK valdantįjį elitą⁶⁵⁰, minėtas toponimas ir patronimine forma užfiksuotas pirmtako vardas tapo nuolatine pastarosios giminės įvardijimo dalimi – *Frąckiewicz Radziminski*⁶⁵¹. Beje, šios giminės patroniminės kilmės prievardis *Frąckiewicz* ją atskyrė nuo kitos Radziminskių giminės, žinomos Žemaitijoje XVI a. antroje pusėje – XVII a. pirmoje pusėje, taip pat kilusios iš Mazovijoje, Cechanuvo pavieta buvusios Radzimino vietovės bei naudojusiųs Lapino (*Lis*) herbą⁶⁵².

Supaprastintai Radziminskių pavardės formavimosi raidą XVI a. pradžioje – XVII a. pradžioje galima perteikti tokia seka: patronimas → patronimas + toponimas → (vėlesnėse kartose) protėvio vardo patroniminė forma + toponiminės kilmės pavardė. Šiuo atveju į pirmą planą iškeliamas *nomen paternum*, tuo rodant pirmtako nuopelnus giminei, kurie laikyti reikšmingesniais nei giminės „lizdo“ įamžinimas. Lyginant Chšonstovskių ir Fronckevičių Radziminskių pavardžių susidarymą, galima pastebėti, kad pastarųjų pavardė formavosi daug intensyviau dėl sparčiai augančio giminės statuso⁶⁵³. Tai ir nulėmė, kad pastarosios šakos pirmtako vardas tapo

⁶⁴⁸ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 51 (1566–1574): Užrašymų knyga 51*, parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas, Vilnius, 2000, p. 161, nr. 118.

⁶⁴⁹ *LMAVB RS*, f. 256–1923, l. 1; „Michał Fronckowicz z Radzimina“, *akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1, *Okresy bezkrólewí (1571–1576, 1586–1587, 1632, 1648, 1696–1697, 1706–1709, 1733–1735, 1763–1764)*, opr. H. Lulewicz, Warszawa, 2006, p. 261. Plačiau Mykolo biograma yra pateikta R. Ragauskienės darbe (žr. R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*, Vilnius, 2002, p. 331–332). Tačiau autorė neatsižvelgė į giminės asmenų įvardijimo tradiciją, Mykolą („Михал“) klaidingai pervadinama Mikalojumi.

⁶⁵⁰ Mikalojus 1611–1613 m. buvo LDK dvaro vėliavininku, Motiejus – tapo LDK lauko raštininku ir t. t., žr. *UrzCDWksL*, p. 30–31, 110, nr. 33, 761.

⁶⁵¹ Pavyzdžiui, „Stefan Fronckiewicz Radziminski“ (1620 m.), *LMAVB RS*, f. 37–7738, l. 3; „Matheusza Franckiewiczza Radzymieńskiego“ (1647 m.), *VL*, t. IV, p. 61.

⁶⁵² A. Kojalavičius-Vijūkas, *LDK giminių ir herbų vardynas*, p. 510; K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. VIII, p. 36.

⁶⁵³ Antai, Mykolas 1583 m. tapo Polocko pakamariu, o 1585 m. – Vilniaus pavaivadžiu, jo sūnūs: Mikalojus – Mstislavlio seniūniu, Vosyliškių laikytoju, o 1621–1629 m. – Lydos vietininku, Jonas – 1630 m. Lydos pav. vėliavininku, Jurgis – Lydos pav. žemės teismo teisėju 1607–1619 m., o dukra

neatsiejama (priešingai nei Chšonstovskių) kiekvieno giminės nario asmenvardžio dalimi, taip primenant šio vardo svarbą tolesnei visos giminės istorijai.

Tad pirmiausia šių Žemaitijoje bei Lydos pav. įsikūrusių lenkiškos kilmės giminių protėvio vardo įrašymas vėlesnių kartų asmenų įvardijimuose bei tik XVI a. pabaigoje susiformavusios pavardės rodo, kad pradžioje informacija apie kilmę buvo perduodama iš kartos į kartą verbaliniu būdu. O pirmtakas šiame giminės atminties sraute tapo centriniu atramos tašku, nuo kurio buvo pradedama giminės šakos istorija LDK. Kai vėlesnėms kartoms jo vardas, įspraustas asmenvardžiuose, buvo kaip atminties talpyklos „raktas“, atveriantis primirštus giminės istorijos fragmentus. Tiesa, atminties kultūros tyrinėtojai teigia, kad individuali, kitaip komunikacinė, atmintis, perduodama žodiniu būdu, įprastai neviršija 80–100 metų laikotarpio⁶⁵⁴. Bet kilmingųjų giminių tyrinėtojai pateikia kitokį vaizdą. Pavyzdžiui, XVI a. demografinė situacija Prancūzijoje atskleidė, kad vidutiniškai bajoras nuo vedybų iki mirties gyvendavo 29,5 metų. Tokiu būdu jis dar spėdavo sulaukti vyriausiojo sūnaus vedybų bei jam perduoti savo gyvenimišką patirtį, o taip pat papasakoti savo atsiminimus, kurie senyvame amžiuje įprastai būna ryškesni bei labiau „šturmuoja“ atmintį (vadinamasis reminiscencijos reiškinys). Vadinasi, to laikmečio šešiasdešimtmečių, o kraštutiniu atveju – aštuoniasdešimtmečių senolių atmintis galėjo siekti net iki 140 metų laikotarpį⁶⁵⁵. Kita vertus, bajorijos tyrinėtojai nedaro aiškios takoskyros, iki kur tęsiasi komunikacinė, o kur prasideda kultūrinės atminties artefaktų (pvz. dokumentų) veikimas, nes tai atskirti dažniausiai yra keblu⁶⁵⁶. Taip pat ir aptartaisiais atvejais, kai pradžioje iš kartos į kartą žodžiu buvo perduodamas pasakojimas apie giminės kilmę,

---

Marina buvo ištekinga už Žemaitijos kašteliono A. Tolvaišos (žr. A. Boniecki, *Herbarz Polski...*, t. V, p. 310; *UrzWojWli. XIV–XVIII w.*, p. 160, 316–317, 373, 387.).

⁶⁵⁴ Я. Ассман, *Культурная память...*, p. 74; A. Assmann, *Między historią a pamięcią...*, p. 42.

⁶⁵⁵ Plačiau žr. M. Nassiet, *Parenté, noblesse et états dynastiques XVIe–XVIIe siècles*, Paris, 2000, p. 32, 43.

⁶⁵⁶ Pavyzdžiui, Lenkijos giminių tyrėjams yra svarbi giminės genealoginės atminties laiko riba, kuri kartais nusitęsia iki 160 (žr.: J. Kurtyka, *Tęczyńscy...*, p. 33.) arba 200 (žr.: J. Pielas, *Oleśnicy herbu Dębno w XVI–XVII wieku. Studium z dziejów zamożnej szlachty doby nowożytnej*, Kielce, 2007, p. 26.), ar net iki 300 metų (žr.: M. Wolski, *Potoccy herbu Pilawa do początku XVII wieku. Studium genealogiczno-własnościowe*, Kraków, 2013, p. 31.).

kurio dalis vėliau per giminės „lizdo“ pavadinimo ar protėvio vardo įrašymą į asmenvardžius pavirsdavo kultūrinės atminties artefaktu. Tuo labiau, kad šie artefaktai – asmenvardžiai funkcionuodavo įvairaus turinio dokumentuose, o tai taip pat aktyvindavo giminės narių atmintį. Tokiu būdu asmenvardžiuose „užkoduota“ informacija padėdavo ilgam atmintyje išlaikyti į LDK atvykusią ir Žemaitijoje įsikūrusių lenkų bajorų giminių pirmtakus bei jų gimtas vietas.

1.3.3. Eponimai: lenkiškų heraldinių legendų recepcija

Nuo XVI a. pabaigos pasirodę B. Paprockio (1584), S. Okolskio (1641–1643), K. Niesieckio (1728–1743) herbynai sulaukė didelio bajorijos susidomėjimo. Minėtuose žinyuose aprašytos herbų legendos bei juose minimi mitiniai veikėjų vardai – eponimai tapo neatsiejama bajoriškos savimonės dalimi⁶⁵⁷. Šios bajoriškos kultūrinės atminties pulsavimo atspindžius galima pastebėti Gorskių, Rajeckių ir Važinskių giminių asmenvardžiuose.

Štai, Gorskių giminė, kilusi iš Mazovijos, į Žemaitiją atvykusi XVI a. antroje pusėje⁶⁵⁸, tik XIX a. pradžioje (tai matyti iš fundacinės lentos Gargždėlės koplyčios (Salantų raj.) fasade 1824 m.) pakeitė asmenvardžio konstrukciją, prie pavardės pridėdama naudojamo herbo pavadinimą – *Gorski Nalęcz*⁶⁵⁹. Žinoma, toks giminės naudojamo herbo ir pavardės rašymas kartu byloja apie Žemaitijoje plintančią naują asmenvardžių rašymo manierą, būdingą XIX a. bajorijai (pvz. *Lis Olszewski, Lubicz Zaleski, Luba Radzimiński*)⁶⁶⁰. Šis Gorskių herbo pavadinimo įrašymas asmenvardyje nebuvo

⁶⁵⁷ Plačiau žr. M. Cetwiński, M. Derwich, *Herby legendy, dawne mity*, Wrocław, 1987; M. Kazańczuk, *Staropolskie legendy herbowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1990.

⁶⁵⁸ R. Klimavičius, Gorskių giminės genealogija, *Žemaičių praeitis*, ats. red. A. Butrimas, t. 2, Vilnius, 1993, p. 257.

⁶⁵⁹ „FUNDATOR HUIUS ECCLESIAE ILLUSTR[IS] M[AGNI] D[OMINI] NALĘCZ GORSKI MARESCH[ALCUS] DISTR[ICTUS] TELSENSIS, EQUES ORDINIS TEUTONENSIS, CUM AUXILIO PAROCHIANORUM SALANTENSIVM. A[NNO] D[OMINI] 1824, *ŽVM*, GEK–2065; taip pat šios koplytėlės istorija aprašyta Pauliaus Vaniuchino straipsnyje: <http://salantiskis.blogspot.com/2012/01/gargzdeles-kapines-ir-sv-barboros.html>

⁶⁶⁰ J. S. Bystroń, *Nazwiska polskie...*, p. 67–69.

vien „puošybos“ elementas, už jo slypėjo kur kas gilesnis turinys. Tai aiškiai patvirtina iš XX a. pradžios išlikęs giminės kilmės medis, perteikiantis Gorskių bendrystės pojūtį Nalenč herbo giminėms, kurį atspindėjo ant medžio papėdėje esančio akmens įrašas: *A[nno]. D[omini]. 966 Dersitrajus de Słopa Trzemęczno*⁶⁶¹. Pastarajame įrašė yra keletas komponentų, kurie neabejotinai įtakojo Gorskių genealoginės savimonės formavimąsi. Pirmas – įrašė minimas legendinis Pamario kunigaikštis iš Šłopos Dzieżikrajus (*Drzieżykraj*), kurį XVI a. pabaigoje B. Paprockis padarė pagrindiniu Nalenč herbo giminių pirmtaku⁶⁶². Beje, B. Paprockio sukurta minėto herbo legenda greta išgalvotų perteikė ir realias to laikmečio detales. Pavyzdžiui, šiame įrašė iš herbo legendos paimtas Dzieżikrajaus vardas (vėliau sutrumpintas į *Dzierzko*) Didžiojoje Lenkijoje Nalenč herbo giminėje iš tikro buvo paplitęs XII–XIV a. ir šalia kitų tuomet vartotų (Dobrogosto, Tomislavo, Chvalo, Vincento ir kt.), buvo vienas populiariausių vardų, kuriuo buvo pavadinti net 7 šios giminės asmenys⁶⁶³. Antras komponentas – įrašo gale minima Tšemešno (*Trzemeszno*) vietovė, kuri vėlgi buvo paimta iš B. Paprockio veikale esančio teksto apie Nalenč herbo legendą. Šiame pasakojime buvo nurodyta, kad minėtas Dzieżikrajus X a. kaip liudininkas pasirašė vieno iš ankstyviausio Lenkijos šv. Augustino reguliarijų atgailos kanauninkų vienuolyno fundacinį dokumentą⁶⁶⁴ (tikroji fundacija XII a.⁶⁶⁵). Ir galiausiai trečias įrašo dėmuo – nurodytieji 966 metai – Lenkijos krikšto data, kuri tame pačiame herbyne buvo sutapatinta su minėto vienuolyno fundacija. Tad šio įrašo turinys liudija, kad kažkuris Gorskių giminės asmuo buvo B. Paprockio ar S. Okolskio veikalų (K. Niesieckio herbyne trūksta datos) skaitytojas, galbūt netgi turėjęs šias knygas asmeninėje bibliotekoje. Kita vertus, tai liudija apie šios giminės

⁶⁶¹ Medis greičiausiai buvo sudarytas XX a. pradžioje, o nufotografuotas 1934 m. Šaukėnuose Antano Gorskio rūpesčiu, *LNB RKRS*, f. 30, ap. 1, b. 1557.

⁶⁶² B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego...*, p. 207. Apie šios legendos recepciją Čarnkovskių giminėje žr. M. Hlebionek, *O pieczęciach starosty generalnego wielkopolski Adama Sędziwoja Czarnkowskiego, Archiwa – Kancelarie – Zbiory*, 2011, nr. 2 (4), p. 11–60.

⁶⁶³ J. Pakulski, *Nalęcze wielkopolscy w średniowieczu...*, p. 21–68.

⁶⁶⁴ „Dersikraja de Słopa wspomina przywilej klasztoru trzemeszeńskiego hrabia, który za Mieczysława monarchy najpierwszego chrześcijańskiego był przy fundowaniu tego tam klasztoru: a to się działo w roku 966”, žr. B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego...*, p. 207.

⁶⁶⁵ Plačiau žr. P. H. Dorszewski, *Staż badań nad klasztorom kanoników regularnych w Trzemesznie, Universitas Gedanensis*, t. 41, r. 23, 2011, p. 47–59.

savimonėje įsitvirtinusių nuostatą dėl jos ištakų, kurios pradedamos romantizmo epochai patraukliu viduramžišku legendiniu Nalenč herbo giminės pradininku Dzieżikrajumi. Visa ši fikcinės genealoginės jungties esmė parodyti kilmingą bei „seną“ Gorskių giminės praeitį, galbūt ir neakivaizdžiai vedant krikščionybės plitimo liniją iš Lenkijos į Lietuvą.

Antras atvejis – Rajeckių giminė, kilusi iš Seradzo vaivadijos, Radomo pavieto⁶⁶⁶, XVI a. pradžioje įsikūrusi netoli Semeliškių⁶⁶⁷, o vėliau sėkmingai įsitvirtinusi Trakų pav. valdžios elite⁶⁶⁸. Pastebėtina, kad XVII a. prie šios giminės pavardės „prilipo“ du skirtingos kilmės prievardžiai. Antai, 1651 m. dokumente Rachelė Barbora Rajeckytė, LDK referendoriaus Pauliaus Kiprijono Bžostovskio žmona, pasirašė: *Barbara Rajecka z Rajca Brzostowska*, o gretimai jos pusbrolis – *Władysław Dunin Rajecki*⁶⁶⁹. Tačiau ženkliai įspūdingesnis buvo vėlesnis (apie 1676 m.) Teofilio Rajeckio įsivardijimas: *ode mnie Theophila Dunina na Czadosach z Raiec Raieckiego, marszałka powiatu lidzkiego, starosty borklawnskiego [...]*⁶⁷⁰. Pastarajame „barokiškame“ įvardijime išskyla keletas dėmenų, kurie struktūravo šio ir kitų Rajeckių genealoginę savimonę. Antai, minėtame įvardijime (kaip ir pirmajame) panaudotas prievardis *z Rajca*, parodantis kilmės vietovės funkcionavimą giminės atmintyje, kuris, kaip ir anksčiau aptartų Odachovskių, Umiastovskių atvejais, jau XVI a. buvo suteiktas vienam iš Rajeckių palivarkų Naugarduko pav.⁶⁷¹ Po to Teofilis nurodo pagrindinį savo valdomą dvarą – Čėdasus (Rokiškio raj.), kurie anuomet atliko jo rezidencijos funkciją. Na, o šio įrašo pradžioje, reikšmingiausioje vietoje, pridedamas dar vienas apeliatyvas – *Dunin*, vėlgi susijęs su giminės naudoto Gulbės (*Łabędź*) herbo

⁶⁶⁶ Antai, XVI a. antroje pusėje *Rajecz* vietovėje aptinkami net šešetas Rajeckių, žr.: *ŻD, t. XIV: Małopolska*, p. 298; K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. VIII, p. 85.

⁶⁶⁷ Šiuo metu ankstyviausia informacija žinoma apie Joną Rajeckį, kad jis 1522 m. minimas kaip Trakų pav. bajoras, susituokęs su Marina Netevičiūte, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529): Užrašymų knyga 12*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 2001, p. 129, 132, nr. 17, 22.

⁶⁶⁸ Antai, Kasperas 1560–1566 m. buvo Žiežmarių, o 1567–87 m. – Trakų vėliavininkas, Balceris – 1582–89 m. Žiežmarių seniūnas ir Trakų pav. vaikis, Albertas – 1611 m. Trakų seniūnas, 1611–1624 m. Trakų žemės teismo raštininkas, o 1624–30 m. to paties teismo teisėjas ir kt. žr., *UrzWojTr. XIV–XVIII w.*, p. 641.

⁶⁶⁹ *LMAVB RS*, f. 273–863, l. 1–2.

⁶⁷⁰ *ИИАБ*, f. 694, ap. 4, b. 2099, l. 60v.

⁶⁷¹ „Андрей Раецкий з ыменя своего з Райцы“ (1567 m.), *РНБ*, т. XXXIII, p. 824; „Jan Rajecki z kondycyjej swej wieczystej Rajcy za dym“, *RpWojNow. 1690 r.*, p. 60.

legenda. Pastaroji legenda, kurios atsiradimo motyvai nėra aiškūs, susiformavo XIII ir XIV a. sandūroje Gulbės giminės „Konecko“ (*Koneck*, dab. Lenkija) šakoje, kurioje pirmą kartą buvo panaudotas toks pats herbas (prieš 1326 m.) bei asmenvardis *Donin* (prieš 1350 m.), vėliau išvirtęs į *Dunin*⁶⁷² (intensyviau naudojamas XV a. minėto herbo giminėje⁶⁷³). Esminis šios legendos motyvas – pasakojimas apie kunigaikščio Boleslovo III Kreivaburnio laikais į Lenkiją atvykusį ir čia įsikūrusį Gulbės herbo giminės pirmtaką, Petrą iš Danijos, vadinamo „danu“ (*Dunin*). Ši legenda pirmą kartą buvo užfiksuota dar Didžiosios Lenkijos kronikoje, o vėliau ją perteikė Janas Dlugošas⁶⁷⁴, Motiejus Miechovita bei Martynas Kromeris. Galiausiai minėtos legendos dalį dar labiau išplėtė ir savaip perkonstravo B. Paprockis pridėdamas: *To się wszystko działo w r. 1146, i dla tego iż z Danii wyszedł, potomstwo jego aż po ten wiek Duninami* (pajuodinta – J. D.) *zowią*⁶⁷⁵. Tad šiai legendai „keliaujant“ iš vieno herbyno į kitą, joje minimas eponimas *Dunin* rado atgarsį kai kurių bajorų, taip pat ir Rajeckių giminėje. Pažymėtina, kad šis prievardis Rajeckius XVII a. viduryje išsiskyrė iš daugumos to paties herbo LDK ar Lenkijos giminių, kurios nevartojo pastarojo prievardžio (pvz. Daugirdai, Krajevskiai, Sanguškos, Šemetos ir kt.).

Stebint minėto eponimo recepciją Rajeckių giminėje, galima pastebėti, jog 1643 m. Krokuvoje išleistame Stanislovo Okolskio herbyne jis kartu su giminės „lizdu“ jau buvo užfiksuotas⁶⁷⁶. Vadinasi, XVII a. antrajame ketvirtyje tiek toponiminės, tiek legendinės kilmės apeliatyvai buvo „aktyvuoti“ ir pradėti vartoti Rajeckių giminės ketvirtoje kartoje. Matyt, kažkuriam giminės asmeniui tuomet į rankas pateko 1584 m. išleistas B. Paprockio herbynas, kur jis susipažino su herbo legenda ir sumanė prie Rajeckių pavardės pridėti

---

⁶⁷² J. Bieniak, *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków, 2002, p. 227 (sk. *Ród Łabędziów*); M. Friedberg, *Ród Łabędziów w wiekach średnich, Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie*, t. VII, Kraków, 1924/25, (toliau – *RPTH w Lwowie*) p. 3–16.

⁶⁷³ B. Nowak, *Ród Porajów w Małopolsce w średniowieczu*, Kraków, 2009, p. 253, 263, 315, 316, 337, 514.

⁶⁷⁴ „Labancz. [...] Ex regno Dacie ortum habens a Petro, qui in Poloniam venerat [...]“, Klejnoty Długoszone, wyd. M. Friedberg, *RPTH w Lwowie*, t. X, Kraków, 1930, p. 64.

⁶⁷⁵ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego...*, p. 567.

⁶⁷⁶ Pirmiausia tai fiksuojama: „Raieccij Duninij, à Raiecc uno milliari à Radom, fundatore monasterij radomensis.“ S. Okolski, *Orbis Polonus...*, t. II, p. 11.

Dunino prievardį, o šis kartu su toponiminės kilmės prievardžiu *Rajec* įsitvirtino vėlesnių kartų savimonėje⁶⁷⁷. Tiesa, pats eponimas *Dunin* Lenkijos Karalystėje pasirodė jau XVI a. antroje pusėje⁶⁷⁸, t. y. anksčiau nei B. Paprockio veikalas. Antra vertus, Rajeckiai nebuvo vienintelė jį naudojusi lenkiškos kilmės giminė LDK. Greta jų taip pat galime paminėti *Dunin Koniński* giminę, kilusią iš Sandomiro vaivadijos. Be to, pirmiausia šis prievardis buvo gajus tarp Lenkijos giminių (pvz. *Dunin Gluszewski*, *Dunin Smuszewski* ir kt⁶⁷⁹). Tad veikiausiai tolygus šios legendos populiarėjimas bajorijoje XVI a. antroje pusėje bei vėliau pasirodęs B. Paprockio veikalas rado atgarsį išskylančios Rajeckių giminės asmenvardžiuose.

Trečias atvejis – iš Mazovijos kilusi Važinskių giminė Žemaitijoje įsikūrė XVI a. pabaigoje. Pradžioje ši giminė žemėvaldą išplėtė Žemaitijoje bei Livonijoje, o nuo XVII a. antrosios pusės – Ašmenos pav., taip pat užmezgė giminystės ryšius su Taubomis, Šveriniais ir Pacais⁶⁸⁰. Nepaisant šių giminystės ryšių (priešingai, nei Rajeckių atveju), prie Važinskių pavardės tik XVIII a. pradžioje aptinkame Habdanko herbo eponimą *Skarbek*⁶⁸¹, funkcionavusio ir vėlesnėse giminės kartose⁶⁸². Vėlgi, šio eponimo atsiradimą Važinskių asmenvardžiuose pirmiausia vertėtų sieti su pasikeitusiu giminės statusu, kai jos atstovai prasimušė į LDK valdančiojo elito gretas⁶⁸³. Habdanko herbo legendos eponimas *Skub*, *Skarbek* buvo *Skarbomir* vardo trumpinys, kuriuo pasinaudojo B. Paprockis, teigdamas: *Od tego Skuba, którego to*

⁶⁷⁷ „Jan Alexander na Raycu Raiecki” (1648 m.), „Jerzy Dunin na Raycu Raiecki” (1668 m.), „Jan Theodor Dunin z Raiec Raiecki” (1674 m.), *VL*, t. IV, p. 102, 499; *VL*, t. V, p. 149.

⁶⁷⁸ „Petrus Dunin Wolski”, „Petrus Dunin Spoth” (1576 m.), *VL*, t. II, p. 157, 159.

⁶⁷⁹ *VL*, t. III, p. 358, 377; *VL*, t. IV, p. 101.

⁶⁸⁰ Cz. Jankowski, *Powiat oszmiański...*, cz. I, p. 341–358.

⁶⁸¹ „Heronim Skarbek Ważyński” (1715 m.), *VUB RS*, f. 4–(A 715) 27236, l. 1.

⁶⁸² „(...) podpis tak samego aktora iako I(ego) m(os)ci pana pieczętarza temi słowy: **Kazimierz Skarbek Ważyński**, sędzia grodz(ki) oszm(iański), ustnie y oczewisto proszony pieczętarze od w(ielmoznego) i(ego) [mosci] p(an)a **Kazimierza Skarbka Ważyńskiego** (...)” (paryškinta – J. D.), Ašmenos pilies teismo teisėjo K. Važinskio testamentas, Ukropiškės, 1749 m. liepos 23 d., 1720–1760 m. Ašmenos pilies teismo knyga, *HHAB*, f. 1732, ap. 1, b. 5, l. 761v; J. Skorulski, *Głos pochwał świata y wzgardy jego, młodź wiodący pod [...] imieniem [...] Jerzego, y Elżbiety z Skarbów Ważyńskich, Wollowiczów starostów purwieńskich ku zeznaniu [...]*, Wilno, 1764, *VUB RSS*, sign. IV 23222.

⁶⁸³ Antai, Aleksandras Nestoras, buvęs Breslaujos pataurininkis, 1708 m. tapo LDK virtuvininku, Mykolas 1737 m. – LDK iždininkis (*skarbny*), o 1746 m. – didžiuoju raštininku, žr. *UrzCDWkSL*, p. 64, 135, 184, nr. 332, 1017, 1475.

Długosz wspomina, byli Skarbkowie. Tad šis herbyno tekste užfiksuotas motyvas tapo esmine fraze Habdanko herbo giminėms⁶⁸⁴. Tačiau nors šį herbą vartojo ir lietuviškos kilmės giminės (pvz. Beinartai, Daugėlos ir kt.), tačiau Skarbeko eponimas išskirtinai populiarus buvo tik tarp lenkiškų giminių. Pavyzdžiui, jį naudojo Borovskiai (kilę iš Sandomiro vaiv.), Ceklinskiai (Dobrynė), nuo XVII a. vidurio Kielčevskiai, į LDK atsikėlę iš Liublino pav.⁶⁸⁵, Leščinskiai, Rudzkiei (Mazovija), Tluchovskiai (Dobrynė), Vojčinskiai (Mazovija) ir kt.⁶⁸⁶. Vadinas, šį eponimą, kaip ir Dunino atveju, galima laikyti giminės „lenkiškos“ kilmės požymiu.

Manytina, kad tuometinė bajoriškoji visuomenė pakankamai gerai žinojo B. Paprockio veikale pateiktas legendas ir sugebėjo jas išviešinti. Antai 1743 m. buvo sukurtas ir Kražių jėzuitų kolegijoje pastatytas spektaklis, skirtas tuo metu kolegijoje besisvečiuojančiam jos mecenatui Tirkšlių seniūnui Benediktui Važinskiui. Tai buvo iškilmingas reginys, skirtas atvykusiam rėmėjui. Pradžioje susirinkusiems žiūrovams buvo pademonstruotas genealoginis medis su garsiais vardais, kuris buvo „išaugintas“ iki pat B. Važinskio. Po to sekė teatrališkas vaidinimas, kur detalai buvo suvaidinta legendinio Habdanko heraldinės giminės pirmtako Skarbeko, pasiūsto Lenkijos kunigaikščio Boleslovo III Kreivaburnio (*1086–†1138), kelionė pas Šv. Romos imperatorių Henriką V. O visas spektaklio siužetas sukosi apie heraldinės giminės pirmtaką Skarbeką ir jo sumanumą, kuris sužavėjęs net patį imperatorių⁶⁸⁷. Tad tokiu būdu šis viešas reginys prisidėjo prie Važinskio giminės statuso iškėlimo, kartu šios giminės kilmės versiją paskleidžiant ir tarp vietinių Žemaitijos bajorų.

Kita vertus, eponimų vartojimą skatino paties herbo bei jo atributų intensyvesnis naudojimas, kuris, kaip ir pavardė, buvo svarbus kilmingojo

---

⁶⁸⁴ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego...*, p. 216.

⁶⁸⁵ „Joannes Christoph Skarbeck Kielczewski“, žr. *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. II: *Okresy panowań królów elekcyjnych XVI–XVII wiek*, opr. H. Lulewicz, Warszawa, 2009, p. 299.

⁶⁸⁶ K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. II, p. 4.

⁶⁸⁷ M. Chanecki, *Thesaurus orbis Lechici in annulari orbita ad opes occidentalis imperii devoluta, absconditus, Joannes... Skarbek, magnus ad Henricum caesarem legatus. [...]*, Vilnae, 1743, VUB RSS, sign. IV 31176; M. Brensztejn, Teatr szkolny w Krozach na Żmudzi, *Ateneum Wileńskie*, rocz. 3, nr. 9, 1925/26, Wilno, p. 57–59.

identifikacijos ženklas⁶⁸⁸. Tai galima pasakyti ir Važinskių giminės atveju. Antai, dar J. Długošas, aprašydamas Habdanko herbo legendą, išskyrė pačiame herbe buvusią raidę *W*⁶⁸⁹, kuri tapo minėtos giminės tapatumo simboliu. Antai, 1731 m. laidojant Viešvėnų tiją Mykolą Elijų Važinskį, pastebimi sumaniai „išeksponuoti“ giminės herbo atributai. Pirmiausia, ant katafalko buvo atvaizduoti šv. Elijas ir šv. Dominykas, rankose laikę giminės Habdanko herbą. O šio herbo pagrindinis elementas raidė *W* taip pat atsispindėjo laidotuvių puošyboje: ją laikė du angelai, buvę virš baldakimo kutų, taip pat virš bažnyčios durų ant krepo buvo nutapytas erelis, nešantis minėtą raidę⁶⁹⁰. Atidesnis tuometinis laidotuvių dalyvis lengvai galėjo pastebėti išskylančias paraleles tarp Habdanko herbo pagrindinio elemento *W* raidės, bei ta pačia raide prasidedančios laidojamo asmens pavardės – *Ważyński*. Veikiausiai, ši sąsaja neliko praleista ir pačios giminės narių, kuriems raidė *W* buvo tiek giminės pavardės, tiek herbinis simbolis.

Ieškant paralelių minėtiems reiškiniams, vertėtų prisiminti viduramžiais paplitusią ypatingą kilmingųjų vardų perėmimo praktiką. Kada kai kurios giminės (pvz. Robertinų giminėje – Roberto vardas, Švabijos Velfų – Velfo, Hohencolernų – Fridricho ir pan.) turėjo žinomo protėvio vardą – *Leitname*⁶⁹¹, pasižymėjusio išskirtiniais nuopelnais ar būdo savybėmis, kurių daugiau ar mažiau nuosekliai perimdavo vėlesnės kartos ir šis vardas tapdavo giminę išskiriančiu požymiu. Tad kaip viduramžiais, taip ir XVII–XVIII a. palikuonys, naudojantys identifikuojamo ar mitinio protėvio vardą, su šiuo

---

⁶⁸⁸ J. Wroniszewski, *Szlachta ziemi sandomierskiej w średniowieczu...*, p. 191–192. Taip pat apie herbo naudojimo reikšmę antspauduose bei signetuose žr.: W. Strzyżewski, *Herby i tytuły. Pieczęć szlachecka w księstwie głogowskim (XVI–XVIII wiek)*, Warszawa, 2009, p. 5, 47–53.

⁶⁸⁹ „Misit dux Boleslaus legatum comitem Skarbek, tres tracturas **W** (paryškina – J. D.) pro armis deferentem, pro pace tractanda“, Klejnoty Długoszowe, wyd. M. Friedberg, *RPTH w Lwowie*, t. X, Kraków, 1930, p. 69.

⁶⁹⁰ L. Balaišytė, Publicum dolori theatrum: kilmingųjų laidotuvių apipavidalinimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII a. viduryje, *Dailės istorijos studijos*, t. 3: *Ars memoriae: atmintis – dailės funkcija ir tema (XVIII–XXI a.)*, sud. L. Balaišytė ir A. Kaladžinskaitė, Vilnius, 2008, p. 16. Plačiau minėtų laidotuvių dekoracijos aprašytos: Kuryer Polski, anno 1731, nr. C (100), p. 429, *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Gabinet Starych Druków*, sign. 2g.22.6.1 (už šią nuorodą nuoširdžiai dėkoju dr. L. Balaišytei).

⁶⁹¹ Apie *Leitname* vartojimo atvejus tarp Provanso kilmingųjų žr. F. Mazel, Noms propres, devolution du nom et devolution du pouvoir dans l'aristocratiques provençale (milieu X^e – fin XIIe siècle), *Provence historique*, fasc. 212, 2003, p. 131–174.

nomen paveldėdavo ir to asmens *honor*, o minėtas vardas pavirsdavo giminės kilmingumo bei garbės ženklu.

Apibendrinant galima pasakyti, kad herbinių legendų personažų vardų – eponimų vartojimas (paveiktas B. Paprockio, S. Okolskio, K. Niesieckio herbinių) atvykusių giminių antroponimuose byloja apie heraldinės giminės (giminių, naudojusią tą patį herbą) sampratos funkcionavimą genealoginėje savimonėje. Kartu šie eponimai reprezentavo giminių kilnumą bei primindavo jų lenkišką kilmę. Be to, minėtos kilmės formos, įsiveržusios į įsikūrusių giminių antroponimus, tapo neatsiejama jų reprezentacijos dalimi, kuri atsispindėjo knygų ekslibrisuose, antkapiuose, paveikslų įrašuose ir pan.⁶⁹². Tačiau paaiškinti kodėl asmuo, pirmasis įtraukdavęs į asmenvardį kurią nors iš trijų kilmės formų (giminės „lizdą“, pirmtako vardą, eponimą) pasirinkdavo kurią nors vieną konkrečią, sunku. Žinoma, pasiektas asmens statusas visuomenėje, giminystės ryšiai, aplinka, tradicija ir kiti veiksniai tai įtakojo, tačiau už to slypėjo ne mažiau veikę psichologiniai motyvai.

2. *Casus improvisus*. Pamištos kilmės labirintuose: Nagurskių giminės atvejis XVIII a. antroje pusėje.

Naujai iškilusioms bei politinėje arenoje siekiančioms įsitvirtinti giminėms jų praeitis, garsesnių protėvių paieška bei viso to „išeksponavimas“ viešajame bajorijos gyvenime buvo svarbus veiksnys, kuris kėlė ne tik giminės prestižą, bet ir buvo reikšmingas akcentas politinėje veikloje. Vienas iš tokių atvejų – Jokūbo Ignoto Nagurskio (*~1734–†1799), kuris netrukus po naujo valdovo – Stanislovo Augusto Poniatovskio išrinkimo 1765 m. buvo paskirtas Žemaitijos pakamariu. Kiek vėliau jis apdovanotas Šv. Stanislovo (1779 m.) ir Baltojo Erelio (1792 m.) ordinais, kas aiškiai liudijo išskirtinį valdovo

---

⁶⁹² Pavyzdžiui, aptartų prievardžių įrašymas į ekslibrisus: M. J. Važinskio (apie 1750 m.): „Ex bibliothecae Michaelis Heronimi Skarbek Wazynski, notarij magni M. D. Litu(aniae)“, Aleksandro Gorskio (XIX a.) „z biblijoteki Aleksandra Nałęsc Górskiego, prezydenta p(owia)ttu telszewskiego sądowego, w Dżuginianach i Szawkianach“, žr.: V. Kisarauskas, *Lietuvos knygos ženklai 1518–1918...*, p. 49, 136, nr. 125, 618 ir kt. Taip pat dėl įrašų paveiksluose žr. J. Drungilas, Lenkų giminių, įsikūrusių Žemaitijoje..., p. 87, 3 iliustracija.

palankumą minėtam asmeniui⁶⁹³. Įgijęs šį statusą Nagurskis, savo giminę išvedė į pirmąsias Žemaitijos valdžios elito gretas, ir tuomet prasidėjo jo giminės lenkiškos kilmės paieškos.

2.1. Nagurskių iškilimas. Giminės kilmės paieškų sumanytojas:

Žemaitijos pakamaris Jokūbas Ignotas Nagurskis

Nagurskių giminės istorija Žemaitijoje⁶⁹⁴ prasideda nuo Martyno (2), Jokūbo (1) sūnaus (žr. priedą nr. 1 – genealoginę lentelę), kuris šaltiniuose šiame regione pirmą kartą paminėtas 1594 m.⁶⁹⁵ Tolesnę šios giminės istorijos atkarpą galima įvardinti kaip „tylųjį“ įsiliejimą į vietinę bajoriją, kuomet Nagurskiai susigiminiavo su smulkiosios bajorijos giminėmis – Bagdonavičiais, Montrimavičiais, Kryževičiais, Rimgailomis ir kt., valdydami nedidelius Žemaitijos dvarelius⁶⁹⁶. Tad anuomet ryškesnių pokyčių giminės istorijoje neįvyko.

Giminės statusas ženkliai keitėsi XVII a. pabaigoje, kai prasidėjus LDK didikų grupuočių kovoms, dviejų Nagurskių šakų ketvirtosios kartos atstovai buvo įtraukti į jų verpetą, kartu gaudami įvairias lokalinio lygio pareigybes. Antai, vienos šakos – Kazimiero (4.1) sūnūs – gavo šias pareigybes: Gabrielius (5.2) tapo Naugarduko pastalininkiu, o Samuelis (5.3) († 1709/1711) – Žemaitijos medžiokliu⁶⁹⁷. Tuo pat metu pareigybes gavo ir antros šakos atstovai, Jono (4.8) sūnūs: Mikalojus (5.10) tapo valdovo dvarioniu, o jo brolis Jurgis Jeronimas (5.12) (†1755) – Polocko

⁶⁹³ J. Drungilas, Jokūbo Ignoto Nagurskio gyvenimo ir veiklos bruožai, *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, t. 10, 2005 m., II dalis, Vilnius, 2007, p. 143–151.

⁶⁹⁴ Pastebėtina, kad Žemaitijoje įsikūrusi Nagurskių giminė iki šiolei neturi nuosekliai atlikto genealoginio tyrimo, todėl vienos šios giminės šakos yra geriau žinomos, o kitos – painiojamos. Tai iliustruoja ir naujausias G. Błaszczyko atliktas šios giminės tyrimas, žr.: G. Błaszczyk, *Herbarz szlachty źmudzkiej...*, t. IV, p. 269–276.

⁶⁹⁵ *LMAVB RS*, f. 37–7418, l. 10r–v, 12v; *LNB RKRS*, f. 92–3921, l. 1; R. R. Trimonienė, Nagurskių giminės istorija, *Nagurskiai. Garsios bajorų giminės istorija ir palikimas* (Kurtuva: Kurtuvėnų regioninio parko metraštis, 2002–2005 m.), nr. 8, Kurtuvėnai, 2006, p. 6–8.

⁶⁹⁶ Antai, 1667 m. Nagurskiai valdė 10 dūmų: 1 turėjo Retuliškėse, 3 Džiuginėnuose, 6 Gataučiuose ir Retaičių bajorkaimyje (*LVIA*, SA 3708, l. 131, 155, 181v.), o 1690 m. – 5 dūmus: 2 Berkinėnuose, 1 Džiuginėnuose ir 1 Jaušaičiuose (*RpKsŽm. 1690 r.*, p. 130, 132, 149).

⁶⁹⁷ Žr. publikuotą, XVIII a. antroje pusėje surašytą, Nagurskių giminės kroniką: J. Drungilas, *Pamirštos kilmės labirintuose...*, priedas nr. 1, p. 241.

sargybininku⁶⁹⁸. Tačiau svarbiausias vaidmuo šioje kartoje teko trečiajam Jono sūnui – Pranciškui Vladislovui (5.8), kuris, pasinaudojęs įvairiais ryšiais, vėliau bendradarbiaudamas su įtakinga Čartoriškių gimine, padarė staigią bei sėkmingą karjerą, nuolat pamažu kildamas pareigybių laiptais. Pradžioje jis tapo Mažųjų Dirvėnų tijūnu (1710–1739), kiek vėliau – Žemaitijos pilies teismo teisėju (1711–1715) bei paseniūniu (1715–1725), o galiausiai – žemės teismo pateisėju (1724–1751)⁶⁹⁹. Visos P. V. Nagurskio įdėtos pastangos ir triūsas nusakytas retokai paskutiniuosios valios užrašymuose pasitaikančioje atviroje frazėje: [...] *paminėtas turtas, [ir] nekilnojamas, ir pinigų sumos, man Žemaitijos kunigaikštystės pateisėjui nei iš tėvo, nei iš senelio, ir nei iš jokio paveldėjimo neatiteko, tačiau iš vienintelės Dievo malonės ir iš **mano viso amžiaus kruvino darbo, pastangų** (išskirta – J. D.), daugumai pavydint, įgytas, paties Dievo suteiktas [...]*⁷⁰⁰. Kita vertus, šio asmens reikšmę įtvirtinant Nagurskių statusą Žemaitijoje įvertino ir kiti giminės nariai, ką dalinai parodo Pranciškaus vardo populiarumas, kuris penktoje ir šeštoje kartose buvo suteiktas net 4 asmenims (žr. priedą nr. 1).

Vėliau visu šios kartos sukauptu socialiniu kapitalu dar labiau pasinaudojo jų palikuonys. Antai, vienas jų, Pranciškus (6.16) tapo Telšių repartacijos pilies teismo teisėju (1766–1768), Juozapas (6.1) (†1768), Gabrieliaus sūnus, – Žemaitijos išdininku, Jurgio Jeronimo (5.12) sūnus: Bonifacas Dominykas (6.18) – LDK išdo dvarioniu, Juozapas (6.20) – Telšių repartacijos žemės teismo teisėju (1770–1784). Na, o didžiausias pareigybines aukštumas pasiekė minėto Pranciškaus Vladislovo (5.8) sūnūs: Laurynas (6.4) tapo Žemaitijos pilies teismo teisėju (1747–1754), o Jokūbas Ignotas (6.7) – Žemaitijos pakamariu (1765–1798)⁷⁰¹. Apibendrinant galima pasakyti, kad šios giminės narių įvairių tijūnijų ir seniūnijų administravimas bei dažni jų

⁶⁹⁸ J. J. Nagurskio testamentas, 1755 m. balandžio 4 d. išrašas iš Žemaitijos pilies teismo knygu, *LNB RKRS*, f. 92–1039, l. 1–3; žr. J. Drungilas, Pamištos kilmės labirintuose..., p. 241.

⁶⁹⁹ *UrzKsŽm. XIV–XVIII w.*, p. 97, 223, 236, 227, nr. 234, 1001, 1037, 1098.

⁷⁰⁰ „[...] że fortuna wyrażona, leżąca i sumowną, nie jest mnie podśędkowi Księstwa Żmudzkiego ni po ojcu, ni po dziadzie, a ni przez żadną sukcesyją dostała, lecz z jedynej Boskiej łaski i z mojego krwawego wiek cały mazolu, starania, cum invidia multorum, nadana, udzielona od Boga samego [...]“; P. V. Nagurskio testamentas, 1746 m. birželio 30 d., *LNB RKRS*, f. 92–3579, l. 7.

⁷⁰¹ *LVIA*, f. 1135, ap. 6, b. 218, l. 76; *UrzKsŽm. XIV–XVIII w.*, p. 220, 237, 240, 250, 258, nr. 986, 1102, 1115, 1156, 1213, 1215.

„manevravimai“ tarp pilies ir žemės teismo pareigybių, rodo išaugusią Nagurskių įtaką.

Manytina, kad giminės kilmės paieškų iniciatoriumi buvo tuometinis Žemaitijos pakamaris Jokūbas Ignotas Nagurskis. Kokie veiksniai patvirtina šio asmens suinteresuotumą minėtose paieškose? Pirma, Jokūbas 1779 m. sausio 19 d. buvo apdovanotas šv. Stanislovo ordinu⁷⁰², kurio nuostatai būsimąjį ordino kavalierių įpareigojo įrodyti savo kilmę, nurodant po keturis herbus iš tėvo ir motinos pusės⁷⁰³. Vadinasi, būtent Žemaitijos pakamariui kilmės paieškos buvo aktualiausias, o jas skatino aiškus motyvas. Antra, tuo metu jis buvo vienas iš stambiausių ir turtingiausių Žemaitijos žemvaldžių, valdžiusiu 810 dūmų (valstiečių sodybų)⁷⁰⁴. Be abejonės, šis ekonominis potencialas pastoviai teikė gausias įplaukas, kurios buvo reikšmingas finansinis šaltinis, leidęs Jokūbui samdyti asmenis, tikrinusius giminės archyve saugomus dokumentus bei kitose saugyklose ieškančius giminės kilmės ir pan. Trečia, jis turėjo aukščiausias – Žemaitijos pakamario, pareigas visoje giminėje. Be to, šį statusą vainikavo jo naudojamas Kartenos grafo titulas – *Jakub Ignacy, hrabia na Wielkich i Małych Korcianach*⁷⁰⁵.

---

⁷⁰² Neseniai publikuotame straipsnyje, kuriame surašyti visi LDK Šv. Stanislovo ordino kavalieriai, E. Gudas, naudodamasis XIX a. šaltiniais, apie Nagurskį pateikė klaidingus duomenis: supainiojo asmens vardą, jo gimimo, mirties ir ordino gavimo datas (žr.: E. Gudas, Šv. Stanislovo ordinas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: kavalieriai ir jų dokumentai, w: *Praemiando incitat. Šventojo Stanislovo ordinas: skirta 250-osioms Šventojo Stanislovo ordino įsteigimo metinėms (1765–2015): tarptautinės parodos katalogas 2016 m. vasario 15 – gegužės 8 d.*, sudarė V. Dolinskas, E. Gudas, G. Skujutė, Vilnius, 2016, p. 150). Išlikusio Nagurskių giminės archyvo šaltiniai tiksliai nurodo, kad Žemaitijos pakamaris Jokūbas Ignotas Nagurskis 1779 m. sausio 19 d. gavo Šv. Stanislovo ordiną (žr. *LNB RKRS*, f. 92–3921, l. 2; plačiau: J. Drungilas, Jokūbo Ignoto Nagurskio gyvenimo..., p. 146.).

⁷⁰³ „Na urodzenie szlachetne kawalerów tak z Korony, jako z Litwy pilny względ i baczenie damy, dla czego żadnego orderem tym ozdobić nie chcemy, któryby wprzód wyvodu szlachectwa swego czterema herbami z strony ojca, i czterma herbami z strony matki przed jednym z pięczętarzów naszym koronnych, lub W. X. Litewskiego, nie uczynił, i o takowym uczynionym wywodzie świadectwa w pełnej dokładności, to jest, przez tegoż pięczętarza, któryby dokumenta wyvodu widział, przed nami nie pokazał, albo kiedy nam się tak zdawać będzie listu pozwalającego uczynienia tego w dalszym czasie od nas nie otrzymał”, S. Łoza, *Kawalerowie orderu świętego Stanisława 1765–1813*, Warszawa, 1925, p. 10.

⁷⁰⁴ J. I. Nagurskis Kartenoje valdė 374, Kurtuvėnuose – 101, Dirvėnuose ir Pažižmėje – 98, Ukropiškėse – 81, Lekavoje ir Šaukote – 56, seniūnijose: Paventės – 72, Gintenių – 28 dūmus, žr.: L. Truska, XVIII a. pabaigos Lietuvos bajorija..., p. 22.

⁷⁰⁵ *LMAVB RS*, f. 90–219, l. 1; Viekiškių seniūno A. Gorskio laiškas J. I. Nagurskiui, 1778 m. spalio 23 d., Viekiškiai, *LVA*, f. 1281, ap. 1, b. 122, l. 27; J. Drungilas, Jokūbo Ignoto Nagurskio gyvenimo..., p. 146.

Taigi visi minėti veiksniai buvo aiškūs ir konkretūs impulsai, paskatinę Jokūbą Ignotą Nagurską imtis giminės kilmės paieškų, apie ką byloja šios giminės archyve išlikusi genealoginė medžiaga, kurią ir išnagrinėsime.

2.2. Informacijos paieškos šaltiniuose

2.2.1. K. Niesieckio herbynas

Ars memorandi – šis moto nuo tada kai 1728–1743 m. buvo išspausdintas jėzuito Kasparo Niesieckio parengtas keturtomis Lenkijos Karalystės ir LDK bajorų herbynas, veikiausiai palietė kiekvieną Abiejų Tautų Respublikos bajorą⁷⁰⁶. Šis herbynas savo apimtimi ir kokybe ne tik pranoko ligtolinius B. Paprockio, S. Okolskio, A. Kojalavičiaus-Vijūko ir kitus herbynus, tačiau jis gausiai buvo papildytas naujais įvairių šaltinių duomenimis⁷⁰⁷. Tad anuomet tai buvo plačiausias bei išsamiausias kilmingųjų genealogijų bei herbų sąvadas, kuriame kone kiekvienas Abiejų Tautų Respublikos bajoras galėjo rasti savo ar kitų giminių tinkamai susistemintus duomenis⁷⁰⁸.

Tarp išlikusių ir įvairiose dokumentų saugyklose išsisklaidžiusių su Nagurskių kilmės paieškomis susijusių dokumentų išliko du nedideli identiško turinio popieriaus lapeliai, bylojantys, jog ir minėtos giminės atstovai ieškojo informacijos K. Niesieckio herbyne. Šių dviejų lapelių tekstas rodo, kad iš šio herbyno buvo paimta ir nurašyta dviejų Nagurskių giminių, naudojusių *Ostoja* ir *Leszyc* herbus, informacija. Nurašytuose tekstuose pavartotos santrumpos,

---

⁷⁰⁶ K. Niesiecki, *Korona Polska przy złotey wolności starożytnemi rycerstwa polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego kleynotami, naywyższemi honorami, heroicznym męstwem, y odwagą, wytworną nauką, a nayıpıerwey cnotą, pobożnością y swiętobliwością ozdobia. Potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelną sławę pamiętnych w tey oyczyźnie synów, podana*, t. I–IV, Lwów, 1728–1743.

⁷⁰⁷ Plačiau apie K. Niesieckio panaudotus šaltinius bei jo herbyno reikšmę, žr. I. M. Dacka, „*Korona Polska*” *Kaspára Niesieckiego. Pomnik staropolskiego piśmiennictwa heraldycznego*, Warszawa, 2004.

⁷⁰⁸ Antai, net tokios žymios Žemaitijos giminės kaip Gorskiai, Gruževskiai, šiame herbyne taip pat ieškojo jiems naudingų duomenų: 1786 m. Gorskių (h. Nalenč) bajorystės patvirtinimas ir Gruževskių (h. Lubič) giminės išrašai iš K. Niesieckio herbyno, *Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, Dział Rękopisów, b. 12177/III, l. 6, 9–10; žr. I. M. Dacka, „*Korona Polska*” *Kaspára Niesieckiego...*, p. 215.

vietovardžių rašyba, lenkų kalbos ortografija liudija, kad jie pažodžiui buvo nurašyti iš trečiojo K. Niesieckio herbyno tomo, išleisto 1740 m.⁷⁰⁹ Tad remiantis šiomis detalėmis bei tekstų rašysena, galima manyti, kad minėti teksteliai iš herbyno buvo nurašyti greičiausiai XVIII a. antroje pusėje ir galbūt to paties asmens. Kita vertus, šiuos nuorašus atlikęs asmuo (galbūt pats paieškų sumanytojas?) išsirašytus tekstus tyrinėjo ir detaliau. Antai, viename iš minėtų lapelių prie dviejų Nagurskių giminių aprašymo, tekstus nurašinėjęs asmuo aiškumo dėlei nupiešė ir tų giminių naudotus herbus⁷¹⁰. Kai kito lapelio su identišku tekstu priedaše nurodyta, kad vienos iš Nagurskių giminės naudoto Leščiū herbo aprašymą galima rasti B. Paprockio veikale⁷¹¹. Tai rodo, kad tekstelius nurašęs asmuo peržiūrėjo ir veikiausiai ieškojo Nagurskius liečiančios medžiagos B. Paprockio 1584 m. išleistame herbyne⁷¹². Vadinas, K. Niesieckio herbyną tyrinėjęs asmuo ne tik domėjosi ten buvusia informacija, bet ją dar tikslino ir toliau ieškojo medžiagos apie Nagurskių giminę. Tad norint išsiaiškinti J. I. Nagurskio paieškos akiratin patekusią informaciją, pravartu žvilgtelėti, ką jis rado K. Niesieckio herbyne.

Pirmiausia, kaip sakyta, minėtuose lapeliuose buvo nurašyti duomenys apie Nagurskių Leščiū herbo giminę: *Nagorski herbu Leszczyc, w sieradzkim woiewodztwie, widziałem iednego z nich nadgrobek z tym herbem*. Pradžioje tikslumo dėlei reikėtų atkreipti dėmesį, kad K. Niesieckio herbyne supainioti dviejų Nagurskių giminių aprašymai, kas iki šiolei klaidina lenkų tyrinėtojus. Tai yra, prie aprašytos Leščiū herbo giminės turėjo būti Ostojos, ir atvirkščiai. Kita vertus, herbyne pateiktas trumpas šios giminės aprašymas buvo smarkiai įtakotas nesenos jos istorijos. Mat viena šios giminės šaka⁷¹³, naudojusi

---

⁷⁰⁹ Palyginimui žr. herbyno pirmojo ir antrojo leidimų tekstus: K. Niesiecki, *Korona Polska przy złotey wolności starożytnemi rycerstwa polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego kleynotami, naywyższemi honorami, heroicznym męstwem, y odwagą, wytworną nauką, a naypierwey cnotą, pobożnością y świętobliwośćią ozdobiona. Potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelną sławę pamiętnych w tey oyczyźnie synów, podana*, t. III, Lwów 1740, p. 332; K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. VI, p. 510. Apie ortografinius herbynų skirtumus užsimena I. M. Dacka, „*Korona Polska*” *Kaspary Niesieckiego...*, p. 192.

⁷¹⁰ *LMAVB RS*, f. 37–7418, l. 13.

⁷¹¹ *ŚAM*, b. 87351, l. 2.

⁷¹² B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego...*, p. 285.

⁷¹³ Apie Sandomiro žemėje įsikūrusią Nagurskių (h. Ostoja) giminę žinoma nuo XIV a., žr. M. Derwich, *Klasztor Św. Krzyża na Łysej Górze a rycerstwo sandomierskie, Genealogia: studia nad*

Ostojos herbą, „atsirado“ tik XVI a. pabaigoje, kai 1590 m. balandžio 15 d. Varšuvoje seimo metu Sandomiro miestietis Stanislovas Nagurskis, turėjęs „szlachetka“ pravardę, buvo nobilituotas. Ir jį Zavichosto archidiakonas, Krokuvos kanauninkas Martynas Suskovskis priėmė į savo giminės naudojamą Ostojos herbą⁷¹⁴. Minėto nobilituoto asmens pavardė susiformavo nuo vietovės *Nagorzice* (dab. *Nagorzyce*, Ostrovecko pav.), kurią greičiausiai (?) minėto Stanislovo pirmtakas valdė dar 1508 m.⁷¹⁵ Vėliau informacija apie šio herbo giminę buvo pateikta Simono Okolskio herbyne⁷¹⁶, į kurią Niesieckis praktiškai neatsižvelgė, bet savo parengtame herbyne perteikė asmenines žinias apie minėtą giminę, pridėdamas informaciją, kad pats esą matė vieną antkapį su šios giminės atstovo herbu. Veikiausiai, šis žodelis „mačiau“ žemaitiškai Nagurskių giminei galėjo tapti akstinu tolimesnėms paieškoms Lenkijoje.

Toliau K. Niesieckis aprašė Ostojos (iš tikro turėtų būti Leščič) herbo Nagurskių giminę: *Nagorski herbu Ostoia, w sandomirskim woiewodztwie. Lukasz z Parzniczowa Nagorski, marszałek dworu Anny, infantki y królowny Polskiej, starosta garwoliniskii, woyski łączycki, któremu zmarlemu 1571 nadgrobek wystawiła Barbara Mniszkowna z Wielkich Konczyc, podkomorzanka koronna, pozostala małżonka w Warszawie u s(więtego) Jana. Starowol. in Monum. Do tegoż herbu należą Nahorscy: x. Jędrzey Nagorski w zakonie naszym, umarł w Krakowie u s(więtego) Piotra powietrzem 1713*⁷¹⁷. N. była za Piotrem Mietelskim koło roku 1530. Taigi čia K. Niesieckis surašė pastarosios giminės žymiausias asmenis, taip pat tekste nurodydamas pagrindinį šios informacijos šaltinį – Simono Starovolskio (*Starowski*) 1655 m. išleistą veikalą *Monumenta Sarmatorum*, kuriame buvo Luko

---

wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym. [Materiały symposium odbytego w dniach 21–23 IX 1983 r. w Golubiu-Dobrzyniu], pod redakcją J. Hertla i J. Wroniszewskiego, Toruń, 1987, p. 161.

⁷¹⁴ *Album armorum nobilium...*, p. 226, nr. 513; J. Szymański, *Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku*, Warszawa, 2011, p. 206; *Materiały genealogiczne, nobilitacje, indygenaty w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, oprac. katalogu A. Wajs, Warszawa, 2001, p. 87.

⁷¹⁵ *ŻD*, t. XIV: *Małopolska*, p. 195, 461.

⁷¹⁶ S. Okolski, *Orbis Polonus...*, t. II, p. 374.

⁷¹⁷ Šiuo metu galima patikslinti bei papildyti K. Niesieckio duomenis apie jėzuitą Andrių Nagurskį h. Ostoja (*1643 m. XI, Raudonoji Rusia – † 1710 VII 31, Krokuva), anuomet dirbusį Kališe, Krokuvoje, Liubline, Lietuvos Brastoje ir kt., plg. žr. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...*, p. 449.

Nagurskio epigrafinis įrašas⁷¹⁸. Be to, teksto gale K. Niesieckis pridėjo XVIII a. informaciją, kurią jam pačiam pavyko rasti apie šią giminę.

Taigi K. Niesieckio herbyne buvo aprašytos dvi skirtingų herbų bendrapavardės giminės, gyvenusios Lenkijos Karalystėje, o apie Žemaitijoje įsikūrusią Nagurskių Pobogo herbo giminę nebuvo net užuominos.

2.2.2. Nagurskių (h. Leščič) iš Lenčycos pavieto giminės kronika

Tolimesnės giminės kilmės ir istorijos ieškojimai greičiausiai buvo sutelktos į bendrapavardžių paiešką Lenkijos Karalystės teritorijoje. Tokių paieškų egzistavimą patvirtina tarp Nagurskių giminės genealoginių dokumentų išlikęs pluoštelis, į vieną krūvą susiūti penki lapai, kuriuose aprašyta Lenkijoje, Lenčycos paviete, gyvenusių Nagurskių h. Leščič giminės istorija.

Žinoma, labiausiai intriguoja klausimas, kaip Žemaitijos pakamaris „užsikabino“ už šios lenkiškos giminės. To pradžia galėjo būti K. Niesieckio herbyne minima šios giminės informacija apie Varšuvos Šv. Jono arkikatedroje kartu su sūnumi palaidotą Luką Nagurskį (†1571), karalienės Onos Jogailaitės dvaro maršalką, kurio palaidojimo vietoje buvo paminklinė lenta su užrašu. Be to, ji buvo svarbioje vietoje, kaip nurodo Nagurskių kronika: *przed samemi gankami krolewskiem, na boku ostatniego oltarza*. Pirmiausia šie duomenys patikslina iki šiol lenkų menotyrininkų nenustatytą šios paminklinės lentos lokalizaciją: ji buvo minėtos bažnyčios gale, dešinėje pusėje prie Švč. Mergelės Marijos Nekalto prasidėjimo (kitaip Literatų) koplyčios, iki 1944 m., kai Varšuvos sukilimo metu buvo suniokota⁷¹⁹. Kita vertus, šioje bažnyčioje, esančioje šalimais Valdovų rūmų, 1764 m. įvyko Stanislovo Augusto Poniatovskio karūnacija, kurioje neabejotinai dalyvavo ir

---

⁷¹⁸ S. Starowolski, *Monumenta Sarmatarum, viam universæ carnis ingressorum*, Cracoviæ, 1655, p. 249–250.

⁷¹⁹ *Miasto Warszawa, część I: Stare miasto* (Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria Nowa, t. XI), pod redakcją J. Z. Łozińskiego i A. Rottermunda, Warszawa, 1993, p. 190–191, 209.

Jokūbas Ignotas Nagurskis, pasirašęs valdovo elekcijoje⁷²⁰. Tad šis atvejis, o manytina, kad jų buvo ženkliai daugiau, nes pastaroji bažnyčia anuomet turėjo būti dažnai įvairiomis progomis lankoma Abiejų Tautų Respublikos pareigūnų, rodytų, kad Jokūbas apie šią paminklinę lentą žinojo. Be to, ši paminklinė lenta, įrengta aiškiai visų matomoje bei reikšmingoje vietoje, savaime turėjo kelti Žemaitijos pakamariui tam tikras aspiracijas – ieškoti savo ištakų šioje lenkiškoje Nagurskių giminėje. Tad šiuo atveju suveikė, pasak XIX a. vokiečių menotyrininko Aby Warburgo, „Antėjo magija⁷²¹“, kai Žemaitijos pakamario latentinės kilmės atminties turinys buvo aktyvizuotas⁷²² betarpiškai susidūrus su L. Nagurskio paminkline lenta, nuo kurios greičiausiai ir prasidėjo kilmės paieškos. Po to, matyt, sumanytojas užsakė ar per samdytus asmenis vykdė „žvalgomąsias“ paieškas Lenčycos pavieta. Galiausiai, jam pavyko gauti ir į Žemaitiją parsigabenti minėtą lenkišką kroniką.

Tad trumpai apie pačią kroniką⁷²³. Šio šaltinio pradžioje bei pabaigoje yra kelios frazės, nurodančios konkretų jo autorių: *Te analogiąm wypisanam od Macieia Nagorskiego [...], Te ktore tu sąm specyfikowane imiona wypisał Maciey Nagorski*. Be to, kronikos pabaigoje tiksliai nurodomas surašymo laikas: *dla potomnię w domu pamiątki przepisałem w roku Panskim 1653*. Tad atrodytų, kad rankraštis turėjo būti surašytas XVII a. viduryje Motiejaus Nagurskio. Visgi, tolimesniame tekste pasitaikančios vėlesnės datos, pavyzdžiui, 1690 m., bei kitos detalės, nurodomos prie konkrečių asmenų, byloja apie XVII a. antrosios pusės duomenų naudojimą⁷²⁴. Tad šiame kūrinyje galima išskirti du informacinius srautus. Pirmoji, didesnioji teksto dalis buvo rašyta Motiejaus Nagurskio XVII a. viduryje. Antroji buvo pildoma nuo XVII a. vidurio, greičiausiai vieno iš Motiejaus sūnų. Tai patvirtina kronikos pabaigoje užfiksuota Motiejaus mintis apie tokio kūrinio tęstinumą: *Teras*

---

⁷²⁰ VL, t. VII, p. 103.

⁷²¹ Graikų mitologijoje pasakojama, kad Heraklis, kovodamas su Antėju, kurio iš karto negalėjęs nugalėti, suprato, kad Antėjas kaskart atsigauja, vos tik paliečia žemę, nes žemė buvo jo jėgų šaltinis. Tad Heraklis Antėją laikė pakėlęs tol, kol šis numirė, *Mitologia. Mity i legendy świata*, Warszawa, 2009, p. 128–129.

⁷²² A. Assmann, *Między historią a pamięcią...*, p. 84.

⁷²³ Ją ketinama publikuoti atskirai.

⁷²⁴ „(...) ten dom Wezykow trzwał in magnis honoribus asz ad annum 1690“, *LMAVB RS*, f. 37–7418, l. 1, 5.

synowie moi Samuel, Iarosz, Kazimierz, Iedrzy nowąm dziątek swoich niech wypisuią linią, aby u kazdego w domu ta analogią bela⁷²⁵. Vadinasi, šio kūrinio rašymas buvo tęstinis ir galbūt turėjo net kelias versijas. Kronikos lenkų kalbos ortografiją bei vandenženkliai⁷²⁶ (kas vėl patvirtina šio kūrinio autentiškumą), liudija, kad Žemaitijoje atsidūręs kūrinio variantas, tikėtina, buvo surašytas XVIII a. pirmame ketvirtyje.

Kūrinio pradžioje aprašomas giminės herbas bei įvardijama jos kilmės vieta. Po to pateikiama surašytojui žinoma giminės pradžia, siekianti XVI a. pirmąją pusę: *Prapradziadowie bracia rodzeni Nagorscy cztery: Iakub, Marcin, Mikolay, Ian*. Galiausiai ji užbaigiama giminės narių paminėjimu XVII a. pabaigoje. Iš viso šiame kūrinyje paminėta apie 100 Nagurskių h. Leščiū giminės narių asmenų.

Pats kronikos teksto stilius nėra sausas giminės narių išvardijimas ar surašymas. Veikiau, tai gyvas, pulsuojantis rašančiojo jausmais, kūriny. Antai, veikiausiai Motiejus Nagurskis jautriai aprašydavo tuos giminės atstovus, kurie nesulaukdavo palikuonių ar išmirdavo, įvardindamas tai kaip Dievo nemalonės ženklą, arba atvirkščiai – džiaugdavosi Nagurskių giminės gausėjimu, esą net nesiryždamas visų jų aprašyti, nes jų buvo tiek daug ...⁷²⁷. Pažymėtina, kad kronikoje gana nuosekliai aprašomos moterys, jų santuokos, o ištekėjusioms už garsių giminių vyrų skiriamas ženkliai didesnis dėmesys. Rašydamas šią giminės kroniką, Motiejus Nagurskis daugiausia rėmėsi savo atmintimi, o ko neatsimindavo, nurodydavo: *Dawniejszych przodkow, ktorych tu nie pamietam, patrzyc w księgach łączyckich (...)*⁷²⁸. Iš teksto aiškėja, kad rašydamas jis rėmėsi *kronikami* – Jano Długošo ir Bartošo Paprockio veikalais. Tai rodo, kad ruošdamasis rašyti giminės kroniką, M. Nagurskis jau buvo

---

⁷²⁵ *LMAVB RS*, f. 37–7418, l. 5.

⁷²⁶ Plačiau žr.: J. Drungilas, Pamištos kilmės labirintuose..., p. 230 (išnašos 34 ir 35).

⁷²⁷ „(...) zadnego syna niezostało; (...) ten bez potomstwa s szedł, niezostawiwszy syna zadnego; (...) dom bez synow y wszystkie dobra poszły w domy Węzykow y Obidowskich (...); Uwasz kozdy co za nieszczesliwosc y co za niebłogosławienstwo Boskie, kiedy ci wszyscy przodkowie bes successorow pochodzili; (...) do tych się tu pokolenia nie kładzie, bo by tego bez miary belo; iusz sie potomstwa niekładzie od nich iak się obrocili (...); iusz się tu nieuspomina, bo ich iusz wiele (...)” *LMAVB RS*, f. 37–7418, l. 1–5.

⁷²⁸ *LMAVB RS*, f. 37–7418, l. 1.

peržiūrėjęs įvairių šaltinių bei sukaupęs nemažai giminės genealogiją liečiančios medžiagos.

Tad ši Nagurskių iš Lenčycos pavieto giminės kronika yra unikalus ir reikšmingas ano meto šaltinis. Be to, joje įrašyti duomenys leidžia pakoreguoti Lenkijos tyrėjų, sudarytus Abiejų Tautų Respublikos (Chelmno, Černigovo, Kijevo) pareigūnų sąrašus, kuriuose šalia Nagurskių giminės atstovų nurodoma, kad jie priklausė Ostoijos herbo giminei⁷²⁹. O naudojantis minėtame kūrinyje išvedamomis tiesioginėmis genealoginėmis jungtimis, matyti, kad tie asmenys priklausė Nagurskių (h. Leščič), gyvenusių Lenčycos paviete, giminei. Ir tokių atvejų yra daugiau, antai rašoma: *Ian, Macieia rodzony brat młodszy, wyniosł się na Rus, tam się ożenił, był kapitanem ku granicom Moskiewskim, tam się rozrodził. Pytac się o Nagorskich na Rusi*⁷³⁰.

Pastebėtina, kad minėto rankraščio pabaigoje nupiešta apskritimo formos genealoginė schema, labai panaši į pateikiamą J. A. Jablonovskio kūrinyje *Heraldica*, išleistame 1742 m.⁷³¹ Joje nuo centro, kur įrašomas giminės pirmtakas, einant link apskritimo šonų, pagal giminytės laipsnį išdėstomos giminių kartos. Gerai įsižiūrėjus rankraštyje pavaizduotame apskritime galima pamatyti nežymiai įspaustą gėlės su keturiais žiedlapiais formą, kuri turėjo perteikti asmens genealogiją, panašią į jungtinio herbo kompoziciją⁷³². Manytina, kad šis genealoginis apskritimas atsirado, pasirodžius J. A. Jablonovskio kūriniai, t. y. po 1742 m. Vadinasi, šie piešiniai buvo daromi Nagurskių giminės, gyvenusios Lenkijoje. Kita vertus,

---

⁷²⁹ Antai, esą Ostoijos herbo giminei priklausę klaidingai nurodoma: Adomas Andriejus, Busko pastalininkis (1696–1706), Stanislovas – Naugardo-Seversko (1697–1698) ir Belzo stalininkas (1698–1706). Manytina, kad Nagurskių giminei, naudojusiai Leščič herbą, priklausė Nagurskis, XVII a. pirmoje pusėje buvęs Sanoko kalavijininku žr. *Urządnicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy* (Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. III, zes. 2), opracowali H. Gmiterek i R. Szczygieł, Kórnik, 1992, p. 67, 91, nr. 346, 556; *Urządnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy* (Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. III, zes. 4), opracowali E. Janas i W. Kłaczewski, Kórnik, 2002, p. 231, 241, nr. 1878, 1989; *Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie haliska, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy* (Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. III, zes. 1), opracował K. Przyboś, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź, 1987, p. 269, nr. 2312.).

⁷³⁰ *LMAVB RS*, f. 37–7418, l. 1v.

⁷³¹ J. A. Jablonowski, *Heraldica, to iest osada kleynotow...*, p. 105, žr. genealoginio medžio schema nr. 11.

⁷³² *LMAVB RS*, f. 37–7418, l. 5.

žemaitiškai giminei gavus šį rankraštį, tai galėjo būti įdomus genealogijos perteikimo pavyzdys.

Tad įsigijęs bei ištyrinėjęs šią lenkišką kroniką, Žemaitijos pakamaris, matyt, liepė padaryti jos kopiją⁷³³, kuri turėjo būti surašyta XVIII a. antroje pusėje⁷³⁴. Vadinasi, J. I. Nagurskis lenkišką kroniką gavo ne anksčiau, bet užsakytų paieškų metu.

2.2.3. Žemaitiškoji medžiaga

Aptartoji lenkiška kronika tapo svarbiu akstinu ištirti Žemaitijoje įsikūrusios Nagurskių giminės h. Pobogas istoriją. Pradžioje buvo peržiūrimas turimas Nagurskių giminės archyvas, selektyviai nurašinėjami giminės dokumentai, turėję atskleisti jos raidą nuo 1594 m. Taip atsirado dokumentų sąrašai, kuriuose surašyti giminės narių žemių, dvarų pirkimai, pareigybių, tijūnysčių gavimai, vėliau pasitarnavę XVIII a. pabaigoje patvirtinant Nagurskių bajorystę⁷³⁵. Manytina, kad tai atliko darbo praktiką su dokumentais turintis asmuo, galbūt vietinis Nagurskių giminės archyvaras.

Vėliau šie parengiamieji darbai leido sukurti žemaitiškosios Nagurskių giminės kroniką⁷³⁶. Kad ši žemaitiškoji kronika buvo nurašoma mėgdžiojant lenkiškąją, rodo kelios detalės. Pirma, žemaitiškoji, kaip ir lenkiškoji, pradedama tuo pačiu žodžiu – *Analogia*. Antra, žemaitiškojoje bandoma išdėstyti genealogiją taip pat kaip ir lenkiškojoje. Visgi, lyginant su lenkiškąja, Žemaitijoje sukurta kronika yra „sausesnė“, joje dominuoja giminės vyrija, o neištekėjusių merginų vardai paminimi kur ne kur. Šioje kronikoje Nagurskių genealogija užbaigiama XVIII a. trečiuoju ketvirčiu. Be to, pagal teksto popieriuje esančius vandenženklis (XVIII a. 7-tas dešimtmetis⁷³⁷) bei įrašytą

⁷³³ LMAVB RS, f. 37–7418, l. 6–9v.

⁷³⁴ Kronikos kopijoje (l. 9) yra vandenženklis (žr. E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. Atlasas*, Vilnius, 1967, p. 45, nr. 255), kuris gali būti datuojamas apie XVIII a. 7–8 dešimtmetį (žr. E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, Vilnius, 1967, p. 178).

⁷³⁵ LNB RKRS, f. 92–3921, l. 1–8; f. 92–1702.

⁷³⁶ Žr. J. Drungilas, Pamištos kilmės labirintuose..., priedas nr. 1, p. 240–242.

⁷³⁷ Šioje kronikoje yra vandenženklis su užrašu: LUDWIGS ORT (LMAVB RS, f. 37–7418, l. 12; pgl. E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. Atlasas*, p. 158, nr. 950). Tad šis rankraštis

vienintelę 1751 m. datą, galima teigti, kad minėtas kūrinyje buvo parašytas XVIII a. antroje pusėje. Kita vertus, minėtos datos įrašymas prie Pranciškaus Vladislavo asmens ne tik rodo, kad tas asmuo buvo svarbus giminei, bet ir signalizuoja apie kroniką užsakiusio asmens – Jokūbo Ignoto Nagurskio suinteresuotumą. Išliko net du šios giminės narių „sąvado“ variantai, kurie greičiausiai buvo sukurti vienu metu, nes iš esmės tarpusavyje nelabai kuo skiriasi. Šiek tiek skiriasi atskirų giminės linijų išdėstymas tekste, taip pat antrame variante, kuris yra ilgesnis, aprašant giminės narius vartojama daugiau lotynizmų, kai pirmame jų buvo mažiau. Tad gali būti, kad šiuos du variantus surašė du skirtingi asmenys.

Pastebėtina, kad šalia kronikos išliko kitas neįprastai retas dokumentas – Eleonoros Važinskytės (Marijonos Nagurskytės (6.8) ir Martyno Važinskio dukters) genealoginė schema, kurioje pateikiama abiejų jos tėvų giminių genealogija, iš viso apimanti keturias kartas. Manytina, kad ši schema turėjo didesnę reikšmę, nei įprastinis giminystės ryšių grafinis atvaizdavimas. Pirmiausia krenta į akis joje vartojami giminystės terminai: *babka*, *pradziad* ir kt. Visgi, minėti terminai nebuvo atsitiktiniai, nes kitu atveju šiuos giminystės ryšius buvo galima perteikti paprasčiausiomis linijomis. Antra, asmenų, prie kurių parašyti minėti terminai, taip pat yra nurodomos jų užimamos pareigybės. Tad asmuo, kuris domėjosi Eleonoros Važinskytės genealogija, tai darydamas, turėjo konkretų tikslą. Be to, minėtoje schemoje nepažymėta Eleonoros santuoka su Polocko pakamariu Antanu Zenavjevičiumi ir jų vaikai⁷³⁸. Vėlgai, tai signalizuoja, kad ši schema galėjo būti sudaryta iki šių vedybų. Pastarajam schemas sudarinėtoji, matyt, buvo svarbiau atsekti Nagurskių ir Važinskių giminystės ryšius. Prie to reikėtų pridurti, kad Eleonora buvo Jokūbo Ignoto Nagurskio dukterėčia (žr. priedą nr. 1). Tad tikėtina, jog būtent Žemaitijos pakamariui buvo svarbūs schemoje nurodyti giminystės ryšiai su tuo metu Žemaitijos valdžios elite kylančiais Važinskių giminės atstovais, kai Feliksas tapo Žemaitijos stovyklininku (1764–1766), ir

---

greičiausiai galėtų būti datuojamas XVIII a. 7 dešimtmečiu (žr. E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, p. 187).

⁷³⁸ T. Żychliński, *Złota księga szlachty polskiej...*, rocz. 18, p. 209.

Telšių paseniūniu (1764–1774), o Anupras Jonas – valdovo šambelionu bei Telšių repartacijos žemės teismo teisėju (1792–1794)⁷³⁹. Veikiausiai pastaroji Elenoros Važinskytės genealoginė schema nebuvo vienintelė, tokių giminystės schemų galėjo būti ir daugiau.

Surašyta giminės kronika, taip pat įvairios genealoginės schemos padėjo sukurti nuoseklų giminės genealogijos vaizdinį. Iš pradžių buvo daromi juodraštiniai variantai – schemas, brėžiniai, tik vėliau pereita prie meniškai apipavidalinto giminės medžio, sukurto greičiausiai XVIII a. 9 dešimtmetyje, kuris buvo užbaigtas penktąja – Jokūbo Ignoto Nagurskio karta⁷⁴⁰. Vėliau pastarasis medis tapo puikiu šaltiniu XIX a. pirmoje pusėje sudaromam giminės medžiui, kurio prireikė bajorystės patvirtinimui ir kuriame buvo pavaizduoti vėlesnių kartų atstovai⁷⁴¹.

Tad reziumuojant šiose paieškose aptiktų dokumentų sudarymo/surašymo laiką, galima teigti, kad jos buvo vykdomos XVIII a. 7–9 dešimtmečiais, o remiantis atlikta jų analize galima atkurti, Jokūbo Ignoto Nagurskio užsakytų, paieškų scenarijų: *K. Niesieckio herbynas* → *lenkiška Nagurskių (h. Leščič) giminės kronika* → *Žemaitijos Nagurskių archyvo revizija* → *Nagurskių (h. Pobogas) giminės aprašymas* → *giminės genealoginės schemos ir medžiai*.

2.3. Giminės kilmės vietos ir pirmtako „atradimas“

Manytina, kad vykdytų paieškų pabaigoje, užsakovas pateko į aklavietę, nesuradęs trijų svarbių veiksnių: giminės kilmės vietos, pirmtako bei identiško herbo. Mat atidžiau peržiūrėjus Nagurskių sukauptą medžiagą, neaptikta jokių konkrečių detalių, kurios liudytų tikslų jų kilmės nustatymą.

⁷³⁹ *UrzKsŽm. XIV–XVIII w.*, p. 199, 228, 313, nr. 865, 1044, 1524.

⁷⁴⁰ Antai, viena žemaitiškosios Nagurskių giminės schema (*LMAVB RS*, f. 37–7418, l. 15) galėjo būti sudaryta XVIII a. 7 deš., o genealoginis medis (*LMAVB RS*, f. 37–11214a.) – 9 ar 10 dešimtmetyje (pgl. E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. Atlasas*, p. 158, 273, nr. 950, 2122 (?); E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, p. 187, 204).

⁷⁴¹ *L VIA*, f. 1135, ap. 6, b. 218, l. 76.

Net žvelgiant retrospektyviai, atsekti į Žemaitiją atvykusios giminės „lizdą“ yra keblu.

Pirmiausia, sumaištį į giminių identifikavimą įneša kitų heraldikų ir genealogų įdirbis, ką pailiustruoja Petronėlės Nagurskytės (6.6) (*~1720–†1790), ištekėjusios už Vilhelmo Jono Pliaterio, atvejis. Antai, XIX a. pabaigoje Teodoras Žichlinskis, rašydamas apie Pliaterių giminę nurodo, kad šios Nagurskytės giminė naudojo Ostojos herbą⁷⁴², o 1967 m. Simonas Konarskis ją priskyrė Leščičo herbui⁷⁴³. Kai išlikusiame Petronėlės Nagurskytės Pliaterienės portrete, nutapytame XVIII a. viduryje, aiškiai matyti Pobogo herbas⁷⁴⁴. Tiesa, tokios painiavos įnešdavo ir ankstesni herbynai (pvz. K. Niesieckio)⁷⁴⁵.

Antra, paieška tampa kebli dėl Nagurskių pavardės dažnumo bei skirtingus herbus naudojusią giminių gausos. Štai, XIV–XVI a. tokią pavardę turėjusios giminės gyveno įvairiuose Lenkijos regionuose ir naudojo skirtingus herbus: Mazovijoje, Racionžo ir Zambrovo pavietuose aptinkame net keletą Nagurskių giminių⁷⁴⁶, naudojusią Vanago (*Bolesta*)⁷⁴⁷ ir Tšaskos (*Trzaska*)⁷⁴⁸ herbus, taip pat Kujavijoje – Pomiano⁷⁴⁹, Didžiojoje Lenkijoje (Poznanės paviete?⁷⁵⁰) – Pilavos (*Pilawa*)⁷⁵¹, Sandomiro – Ostojos, Lenčycos (gali būti, kad vėliau dalis šios giminės persikėlė į Dobrynės pav.) – Leščičo⁷⁵² herbus, o

⁷⁴² T. Żychliński, *Złota księga szlachty polskiej...*, rocz. 3, p. 203.

⁷⁴³ S. Konarski, *Materiały do biografii: genealogii i heraldyki polskiej*, t. 4, Buenos Aires-Paryž, 1967, p. 152.

⁷⁴⁴ *Žemaitijos dvarų meno kolekcija...*, p. 32.

⁷⁴⁵ M. Wolski, *Malopolska rodzina szlachecka XIV–XVI wieku. Trzeciescy herbu Strzeżę*, Kraków, 2005, p. 357.

⁷⁴⁶ *ŽD*, t. XVI: *Mazowsze*, p. 87, 377.

⁷⁴⁷ „Sandek, Cristinum, Albertum, Joannem, Matthiam de Nagorki”, (1408 m., Plockas), *Herbarz Ignacego Kapicy Milewskiego...*, p. 15; *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, opracowała E. Sęczyz, przygotował do druku S. Górzyński, Warszawa, 2007, p. 468; *Słownik historyczno-geograficzny województwa plockiego w średniowieczu*, opracowała A. Borkiewicz-Celińska, zesz. 2, Wrocław, 1981, p. 207–208.

⁷⁴⁸ „Johannis de Nagorky de armis Trzasky”, (1499 m., Kolnas), A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe...*, p. 172, nr. 790.

⁷⁴⁹ Antai, žinoma, kad dar nuo XIV a. Pomiano herbo giminės atstovams priklausė Nagórki kaimas, žr. J. Karczewska, *Ród Pomianów...*, p. 141; A. Szymczakowa, *Nobiles Siradienses. Rody Porajów, Pomianów, Gryfów, Kopaczów i Pobogów*, Warszawa, 2011, p. 181.

⁷⁵⁰ *ŽD*, t. XII: *Wielkopolska*, p. 7, 327.

⁷⁵¹ *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim...*, p. 468; *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej...*, t. XII, p. 11.

⁷⁵² *ŽD*, t. XII: *Wielkopolska*, p. 49, 59, 61, 73, 74, 132.

Palenkėje, Bielsko paviete, kur buvo Nagorkų kaimas (*Nagorki, Nagorky*), buvo įsikūrusi *Nagorka* giminė⁷⁵³.

Trečia, stingant daugiau duomenų, sunkiausia atsekti pirmo realaus XVI a. pabaigoje į Žemaitiją atvykusio Martyno kilmę, pasirinkus tik jo vardu bei patronimu, t. y. ieškant jo tėvo Jokūbo. Antai, minėtoje lenkiškoje Nagurskių kronikoje minimas XVI a. pirmoje pusėje gyvenęs Jokūbas, tačiau sūnaus Martyno jis neturėjo, ką aiškiai įrodo kūrinio teksto fragmentas: *Iakub, prapradziad pierszy, miał dwóch synow: Woyciecha y Stanisława*⁷⁵⁴. Arba 1580 m. Drohičino paviete minimas *Jakub Nagórka*, tačiau dėl šios pavardės (minėtame regione tokia forma vartota iki XVIII a. vidurio) kitoniškumo bei nežinant šios giminės vartoto herbo, kažin ar galima šį asmenį tapatinti su pirmojo Žemaitijoje įsikūrusio asmens tėvu. Ir galiausiai, W. Dworzaczeko išrašuose iš Didžiosios Lenkijos žemės ir pilies teismų knygų aptinkame Martyną Nagurskį, tačiau jo tapatinti su į Žemaitiją atvykusiuoju taip pat negalime, nes jis susilaukęs trijų sūnų (Jono, Stanislovo bei taip pat Martyno, gyvenusių Poznanės pav.), apie 1587 m. mirė⁷⁵⁵. Tad nustatyti į Žemaitiją atvykusios giminės „lizdą“ bei jos pirmtaką yra itin keblu.

Pagaliau ieškant identiško Nagurskių herbo Lenkijoje, manytina, kad išeitis iš šios aklavietės galėtų būti hipotezė apie pačių Nagurskių sumanytą herbo pakeitimą. Tuo labiau, jog, kaip rodo istoriografijos patirtis, šalia gerai žinomo adopcijos reiškinių⁷⁵⁶ tokie atvejai egzistavo jau XIII a.⁷⁵⁷ Šią mintį palaikytų lenkų tyrinėtojo M. Wolskio pateikti pavyzdžiai. Antai, jis nustatė, kad į Volynę, Podolę emigravusi smulkioji lenkų bajorija keisdavo savuosius herbus į labiau įprastus šiame regione arba į ten gyvenusių žymesnių

⁷⁵³ *ŽD, t. XVII (cz. 1): Podlasie, s. 21, 91–92.*

⁷⁵⁴ *LMAVB RS, f. 37–7418, l. 1.*

⁷⁵⁵ http://teki.bkpan.poznan.pl/index_monografie.html.

⁷⁵⁶ Apie herbinę adaptaciją žr.: E. Rimša, *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Vilnius, 2004, p. 124–125; W. Semkowicz, *Encyklopedia nauk pomocniczych historii*, Kraków, 2011, p. 180–184.

⁷⁵⁷ Antai, XIII a. Silezijoje įsikūrusi Viežbū (*Wierzbny*) giminė įprastai naudojo Lapino (*Lis*) herbą, tačiau vienas jos atstovų Jonas, būdamas Paryžiuje, nusižiūrėjo iš Kapetingų ir į savo herbą įdėjo tris lelijas. Vėliau kiti tos šakos atstovai herbuose naudojo jau šešias lelijas. Taip vienos giminės įvairių linijų atstovų buvo naudojami skirtingi herbai, plačiau žr. T. Jurek, *Panowie z Wierzbnej. Studium genealogiczne*, Kraków, 2006, p. 93–99.

bendrapavardžių naudojamas⁷⁵⁸. Tad yra tikimybė, kad Žemaitijoje įsikūrusi Nagurskių giminė dėl vienokių ar kitokių priežasčių taip pat galėjo pakeisti savo naudotą herbą.

Grįžtant prie Jokūbo Ignoto Nagurskio vykdytų kilmės paieškų, galima pasakyti, kad giminės pirmtako bei kilmės vietos (apie giminės herbą išvis niekur neužsimenama) nustatymo problemą Žemaitijos pakamaris „išsprendė“ įdomiai ir nūdienai pateikė savotišką kazusą. Išsamiausiai giminės ištakos pateiktos žemaitiškoje kronikoje: *Iakub Nagorski przszedłszy z Korony Polskiej, z ziemi łeczyckiej, z Nagorek, osiadł w Xięstwie Zmud(zki)m, w powiecie telszewskim, w maiętności Dziuginianach, który miał syna iednego Marcina*⁷⁵⁹. Kad atrastume atsakymą į šį klausimą, tenka atkreipti dėmesį į pateiktame fragmente esančias kelias detales. Pirma, jame nurodoma tiksliai Nagurskių kilmės vieta – Lenčycos žemė, Nagorkų vietovė. Neabejotina, kad minėti duomenys buvo „pasisavinti“ iš aptartos lenkiškosios kronikos. Antra, giminės pirmtaku įvardintas Jokūbas, kuris esą pirmasis atvyko į Žemaitiją. Šiuo atveju, pasinaudojama pirmo atvykusio asmens Martyno tėvavardžiu, o duomenų apie jo tėvo Jokūbo atvykimą į Žemaitiją, kaip sakyta, neaptikta. Be to, net minėtoje lenkiškoje kronikoje, iš kurios vedama žemaitiškoji giminė, joje XVI a. minimas Jokūbas neturėjo sūnaus Martyno. Vadinas, Žemaitijoje gyvenusių Nagurskių giminės ištakos buvo dirbtinai „pritemptos“ prie lenkiškosios kronikos duomenų. Tad Jokūbas Ignotas Nagurskis buvo naujos giminės kilmės versijos, esą ji kilusi iš Lenčycos pavieto, sumanytojas.

Kita vertus, tokia kilmės versija buvo itin paranki šių paieškų iniciatoriui J. I. Nagurskiui. Pirmiausia, kaip minėta Lenkijoje gyvenusių bendrapavardžių giminė (h. Leščič) buvo žymi, jau XVI a. priklausiusi Lenčycos valdžios elitui (Vaitiekus tapo iždininku (1518–1524), Valentinas – pataurininkiu (1522–1552), Stanislovas – vaikiu (1563–1568)), o Lukas Nagurskis, pradžioje tapęs vaikiu (1547–1561), vėliau – pakamariu (1564–

---

⁷⁵⁸ M. Wolski, Zmiany heraldyczne u szlachty polskiej w kontekście jej migracji na Podole, *Kamieniec Podolski: Studia z dziejów miasta i regionu*, pod redakcją F. Kiryka, t. 1, Kraków, 2000, p. 271–277.

⁷⁵⁹ *LMAVB RS*, f. 37–7418, l. 16.

1571), galiausiai tapo Žygimanto Augusto sesers, Onos Jogailaitės dvaro maršalka⁷⁶⁰. Tad Žemaitijos pakamariui pastaroji giminė atrodė patraukli ir kartu „kėlė“ žemaitiškosios giminės, vedusios savo ištakas iš šios giminės protėvių, prestižą.

Antra, giminės pirmtaku pasirinkti Jokūbą nebuvo atsitiktinis Žemaitijos pakamario sprendimas. Šis vardas, identiškas šių paieškų sumanytojui, turėjo įprasminti Jokūbo vardo svarbą giminės savimonėje. Taip rodo kiti Žemaitijos pakamario veiksmai. Štai, Nagurskis, plėsdamas savo ekonominę galią, 1776 m. birželio 8 d. įkūrė savo vardo Jokūbavo miestelį⁷⁶¹, taip pat jo iniciatyva buvo pakeistas ir naujai suteiktas Kurtuvėnų bažnyčiai Šv. Apaštalo Jokūbo titulas⁷⁶². Galiausiai, jo dangiškojo globėjo šv. apaštalo Jokūbo diena – liepos 25 d., J. I. Nagurskio vardo diena, buvo iškilmingai švenčiama Kurtuvėnuose, kur Žemaitijos pakamariis sulaukdavo daug sveikinimų. Tad Jokūbo vardas XVIII a. antroje pusėje tapo aiškiu Nagurskių giminės tapatumo ženklu.

Žemaitijos pakamariis nepamiršo tinkamai įprasminti menamą giminės pirmtaką XVIII a. pabaigos Nagurskių genealoginiame medyje. Jame pavaizduotas giminės pirmtakas, dėvintis kontušą ir žiponą, liemenį susijuosęs kontušine juosta, o ant galvos užsidėjęs kazokiško tipo kepurę, dėvėtą XVIII a.⁷⁶³ Sarmatiškai apsirengęs bajoras, Nagurskių pirmtakas Jokūbas, stovėjo salelėje, apkabinęs išaugusį giminės medį. Šalia jo pavaizduotas laivelis turėjo simbolizuoti giminės pradininko kelionę bei atvykimą į Žemaitiją, šį vaizdinį papildė šalia laivelio esantis prierašas: *Jm panow Nagurskich Analogia od przyscia na Zmudz z Korony Polskie*⁷⁶⁴.

⁷⁶⁰ *UrzŁęczSier.*, p. 76, 80, 89, 101, nr. 445, 474, 544, 651, 652.

⁷⁶¹ *LNB RKRS*, f. 92–2678, l. 1–4 (1806 m. nuorašas); E. Meilus, Lietuvos miestų ir miestelių steigimo ir turgų bei prekymečių privilegijos (XVII a. antroji pusė – XVIII a.), *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, sudarė Z. Kiaupa ir E. Rimša, Vilnius, 1988, p. 94.

⁷⁶² Išsami Kurtuvėnų bažnyčios statybos istorija yra pateikta R. Ragauskienės tyrime, tačiau lieka neaišku, kada konkrečiai šiai bažnyčiai buvo suteiktas Šv. Apaštalo Jokūbo titulas. Tikėtina, kad bažnyčia naują titulą gavo Jokūbui Ignotui Nagurskiui finansuojant naujos mūrinės bažnyčios statybą 1783 m., žr. R. Ragauskienė, Kurtuvėnų bažnyčios raida: nuo pirmosios XV a. iki Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčios, *Menotyra*, t. 44, nr. 3, Vilnius, 2006, p. 12–21.

⁷⁶³ M. Matuškaitė, *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*, Vilnius, 2003, p. 257.

⁷⁶⁴ *LMAVB RS*, f. 37–11214a.

Taigi išanalizuotų Žemaitijos pakamario vykdytų paieškų „laukas“ byloja, kad anuomet Nagurskiai, jau nemažą laiko dalį priklausydami smulkiajai bajorijai, veikiausiai išties nebežinojo tikrųjų savo ištakų. Tačiau vengdami legendinių kilmės pasakojimų, kitaip, nei kai kurios Žemaitijos valdančiųjų sluoksniui priklausančios giminės⁷⁶⁵, savo ištakas siejo su Lenkijoje, XVI a. Lenčycos paviete svarbią padėtį užėmusia bendrapavardžių gimine. O pasirinktas giminės pirmtako Jokūbo vardas, iš dalies suderintas su kilmės duomenimis, iš dalies – pritemptas, buvo puikus pretekstas per šį „pirmtaką“ akcentuoti tuometinio Žemaitijos pakamario svarbą ir vaidmenį visai Nagurskių giminei.

---

⁷⁶⁵ J. Drungilas, Lenkų gimių, įsikūrusių Žemaitijoje..., p. 61–89.

IŠVADOS

1. Atvykusių į LDK lenkų bajorų statusas teisėje buvo reglamentuotas dviem etapais. Pirmame laikotarpyje (XV a. – XVI a. pirmoji pusė) pirmiausia lenkai, o vėliau ir kita atvykusioji bajorija, buvo prilyginti „svetimšaliams“, suvokiant juos kaip naują, stiprų konkurentą LDK diduomenei. Šį konkurentą buvo stengiamasi eliminuoti, sukuriant eilę draudžiamąjo-gynybinio pobūdžio straipsnių Pirmajame Lietuvos Statute. Antrajame etape, (XVI a. antroji pusė) smarkiai modifikavus ankstesnius bei sukūrus naujus Lietuvos Statutų straipsnius, buvo reglamentuoti lenkų bajorų įsikūrimo LDK būdai, pasikeitė straipsnių turinys: nuo draudimo pereita prie leidimų, sudarant sąlygas lenkų bajorams palaipsniui integruotis į vietinę visuomenę. Be to, XVI a. antroje pusėje glaudėjant santykiams su Lenkija, o taip pat dėl vidinių bei išorinių pokyčių LDK, susiformavo nauji atvykėlius (taip pat ir lenkus) įvardijantys terminai. Išsikristalizavo trys teisinės kategorijos, turinčios teritorinį atspalvį: „svetimšalis“ (*чужоземец, cudzoziemiec*), „užsienietis“ (*заграничник, zagranicznik*), „kaimynas“ (*cyced, sąsiad*), bei iš jų išsiskiriantis familiarus „brolio“ (*brat*) terminas. Tokia terminų gausa bei įvairovė signalizavo apie XVI a. LDK vykstančius imigracinius procesus.

2. Nagrinėjant atskirus lenkų bajorų atvykimo atvejus iškilo imigracijos proceso tyrimo problemos, kurios parodė, kad norint atkurti patikimą migracijos vaizdą yra būtina chronologiniu ir geografiniu atžvilgiu apdorota plati šaltinių bazė bei nustatyta atvykėlio kilmė, jo atvykimo laikas ir realus buvimo faktas. Analizuojant patį migracijos procesą nustatyta, kad lenkų bajorų imigraciją į Žemaitiją veikė traukos (LDK diduomenės poreikiai) ir išstūmimo (išaugęs gyventojų skaičius Lenkijoje) veiksniai. Migracijos mechanizmo pirmąja traukimo ašimi buvo pareigybiniai ryšiai, o antrąja – giminystės ryšiai (broliai, pusbroliai, dėdės). Taip Žemaitijoje įsikūrę lenkų bajorai tapdavo kitų bajorų „traukos“ centrais, suformuodami migracines grandines, srautus. Tokį susiformavusį atvykėlių kontingentą nulemdavo ne tik

horizontalūs (giminystė, kaimynystė), bet ir vertikalūs (klientiniai) ryšiai. Tarp atvykusiųjų pasitaikydavo ir reemigracijos atvejų, kai, nespėjus/nesugebėjus įsitvirtinti ar atsivėrus naujoms karjeros galimybėms Lenkijoje, dalis jų sugrįždavo į gimtinę. Žemaitijoje įsitvirtinę lenkų bajorai dėl neatsidalytų valdų, per keliones (dalykinės, tarnybinės) ir pan. palaikė glaudžius ryšius su gimtine Lenkijoje, o šiems nutrūkus, giminystės ryšiai bei kilmės vieta būsimoms kartoms buvo „užkonservuojami“ genealoginėje savimoneje (dažniausiai taip pasitaikydavo valdžios elitui priklausančiose giminėse).

3. XVI a. antroje pusėje – XVII a. pradžioje dalis atvykėlių – didikų ir vietinių pareigūnų tarnybininkai – pareigybiniuose (patronas, kiti tarnybininkai, tarnai), giminystės (šeima, giminaičiai), kaimynystės (vietiniai bajorai) ryšiuose komunikavo gimtąja (lenkų) bei rusėnų kalbomis. Kita atvykusiųjų dalis, neturinti tokio išplėsto socialinių ryšių tinklo, „nugrimzdusi“ į vietinę smulkiają bajoriją, kasdienybėje šalia lenkų ir rusėnų kalbų neišvengiamai anuomet praėjo žemaičių tarmės „kursus“, kas vėliau jiems padėjo lengviau įsilieti į vietinę bajoriją.

4. Iki XVI a. pabaigos atvykę lenkų bajorai, neturėję susiformavusių pavardžių, naudojo (ankstyvuojau laikotarpiu) patronimus, o kartkartėmis (vėlesniu periodu) – patronimine forma įrašytą giminės pirmtako vardą su nuolatine toponiminės kilmės pavarde. Kartu iki XVII a. pradžios lenkiškos pavardės dėl sunkiai vietiniams raštininkams įveikiamų garsų buvo adaptojuojamos rusėnų kalba, o vėliau, suintensyvėjus lenkų kalbos vartojimui, keitėsi ir giminių pavardės, įgydamos lenkiškas formas. Tai parodo kitokią nei Lenkijoje atvykėlių pavardžių formavimosi raidą, kartu atskleidžia atvykėlių dalinį prisitaikymą prie vietinių asmenų įvardijimo tendencijų. Aptikti lenkiškų pavardžių sulietuvėjimo atvejai (su baltiška priesaga *-aitis*) byloja apie Nagurskių, Ribinskių, Lopacinskių giminių šalutinių šakų išsilygimą į smulkiają bajoriją, sulietuvėjimą ir nuskurdimą.

5. Žemaitijoje išsikūrusi lenkų bajorija iš vietinių išsiskyrė kai kuriais vardais, pavyzdžiui, Damijono ir Dobrogosto. Damijono vardas buvo labiau paplitęs stačiatikiškoje ir retas katalikiškoje LDK dalyje, tad vietiniams

bajorams bent XVI a. antroje pusėje jis skambėjo kitoniškai ir neįprastai. XV–XVIII a. LDK bajorijoje aptinkamas Dobrogosto vardas vienu atveju nurodydavo iš Lenkijos kilusį bajorą, kitu – signalizavo apie vietinių giminių vedybinius ryšius su lenkų bajorija, o šio vardo suteikimas vėlesnėse vietinėse giminėse rodo lenkiškų heraldinių giminių tradicijos tąsą LDK, dar labiau vienijusią bei jungusią abiejų valstybių kilminguosius.

6. Lenkų bajorai, priklausę pasiturinčiajai ir stambiajai bajorijai, išlaikė aišką atotrūkį nuo lietuvių kalbos (pvz. S. Suskis). Tarp jų ir vietinės visuomenės kalbinę distanciją amortizavo tarpinis sluoksnis – „vertėjai“, t. y. asmenys, išmokę lietuvių kalbą. Visgi vėlesnėse kartose santykis su lietuvių kalba turėjo būti minimalus (pvz. J. L. Ozemblovskis), nors galbūt pasitaikydavo atvejų, kai ne vietinės kilmės pareigūnai turėjo bent minimalų lietuviškų žodžių bagažą. Kita vertus, kai vienos giminės patirdavo aukštyneigį (pvz. Nagurskiai), o kitos žemyneigį (pvz. Gradovskiai, Mališevskiai, Suskiai) socialinį mobilumą, adekvačiai tai keitė santykį, pirmus nutolindavo, o antrus skatindavo vartoti lietuvių kalbą.

7. Lenkų giminių, patekusių į Žemaitijos valdžios elitą, genealoginės savimonės formavimąsi skatino ryšiai su gimtaine, kurie labiau aktyvino pirmųjų – trečiųjų kartų savimonę, kai vėlesnėse kartose ši greičiau pereidavo į recesinę būklę. Tirtų giminių antroponimuose kilmės motyvas egzistavo trimis formomis: kilmės vietovė, pirmtako vardas bei recipuoti lenkiškos heraldikos eponimai. a) įsikūrusių lenkų giminių asmenvardžiuose gimtos vietovės užfiksavimo ankstumas, jos įvardijimo tikslumas (pvz. giminės „lizdo“ dalis) ar abstraktumas (pvz. Mazovija) buvo tampriai susijęs su asmens/giminės pasiektu socialiniu statusu, kai šios vietovės tapdavo saviidentifikacijos dalimi. Vėlesnių kartų naudojami gimtų vietovių pavadinimai yra retrospektyviniai XVI a. išvykusių bajorų žemėvaldos struktūrą atspindintys šaltiniai. b) vėlesnių kartų asmenų įvardijimuose pirmtako vardo su patronimine priesaga (pvz. Пауко → Paszkowicz, Франу → Frąckiewicz) naudojimas liudija, kad jis giminės atminties sraute atliko tam tikrą fundamento funkciją, nuo jo buvo pradeda giminės šakos istorija LDK. c) eponimų – lenkiškų heraldinių

legendų veikėjų vardų (*Dunin, Skarbek*) – bei vėlesni herbų (*Nalecz*) panaudojimais asmenvardžiuose byloja apie funkcionavusią kultūrinės atminties formą, kuri buvo struktūruojama tuometinių B. Paprockio, S. Okolskio, K. Niesieckio herbų informacijos bei pačių legendų adaptavimo bajoriškoje visuomenėje. Kartu tai rodo heraldinės giminės bendrumo pajautą, kuri taip pat reprezentavo šių giminių kilmingumą bei primindavo jų lenkiškas ištakas. Tyrime pateikti konkretūs atvejai rodo, kad kiekvienos giminės pareigybinė karjera tampa sutapo su protėvio vardo ar kilmės vietos įrašymu į asmenvardį, o eponimų įrašymą galėjo lemti ne tik giminės statuso pasikeitimas (pvz. Važinskiai) ar giminystės ryšiai (pvz. Rajeckiai), bet ir pačios legendos sklaidos tendencija bajorijoje. Be to, asmuo, kuris pirmasis iš giminės į savo įvardijimą įrašė kurią nors formą, perteikusių jo lenkišką kilmę, buvo ne tik atminties atnaujintojas, bet ir naujos giminės atminties tradicijos kūrėjas, šias kilmės formas ne tik puoselėjant giminėje, bet ir iškeliant į išorę. Kita vertus, šios kilmės formos kaip karoliukai, suverti ant giminių asmenvardžių, yra tarsi „kodus“, atveriantis juose slypinčius tam tikrus giminių istorijos puslapius.

8. Anksti atvykusios, tačiau vėlai (XVIII a.) į Žemaitijos valdžios elitą patekusios lenkų kilmės giminės, pakilusios karjeros laiptais, leisdavosi į savo šaknų paieškas. Vienas iš tokių pavyzdžių – Žemaitijos pakamario Jokūbo Ignoto Nagurskio (†1799) atvejis, kurio statusas bei glaudūs ryšiai su valdovu Stanislovu Augustu Poniatovskiu ir Čartoriskų gimine paskatino jį imtis savo giminės, beveik prieš 200 metų įsikūrusios Žemaitijoje, kilmės paieškų. Pirmame paieškų etape buvo išanalizuotas anuomet pasirodęs K. Niesieckio (1740 m.) herbų knyga, kuriame buvo informacija apie dvi Lenkijoje gyvenusias Nagurskių gimines (Ostojos ir Leščiū herbus). Remiantis šia medžiaga „ieškotojui“ pavyko gauti Lenkijoje, Lenčycos pavieta, gyvenusių Nagurskių (h. Leščiū) giminės kroniką. Antrajame paieškų etape buvo peržiūrėtas ir iširtas žemaitiškosios Nagurskių giminės archyvas. Po to, sekant lenkiškos kronikos pavyzdžiu, buvo sukurta Žemaitijoje įsikūrusios Nagurskių (h. Pobogas) giminės kronika, kuria vėliau remtasi sudarinėjant genealoginius

medžius bei schemas. Paieškų pabaigoje iškilo giminės kilmės vietos bei pirmtako nustatymo problema. Visgi, toliau paieškų nebetęsiant, jų iniciatorius sustojo ties turimais savo giminės duomenimis (žinota, kad pirmas XVI a. į Žemaitiją atvykęs asmuo buvo Martynas, Jokūbo sūnus) ir lenkiška bendrapavardžių giminės kronika. Nežiūrint aiškių nesutapimų, iš šių duomenų Žemaitijos pakamaris sukonstravo savo versiją, pasak kurios giminės pirmtaku tapo Jokūbas, atvykęs į Žemaitiją iš Lenkijos, Lenčycos pavieto. Taip Žemaitijoje gyvenusių Nagurskių giminės ištakos buvo dirbtinai „pritemptos“ prie lenkiškosios kronikos duomenų. Tokia kilmės versija buvo paranki šių paieškų sumanytojui – Jokūbui Ignotui Nagurskiui. Lenkijoje gyvenusi bendrapavardžių giminė (h. Leščič), kuri XVI a. priklausė Lenčycos valdžios elitui, o vienas jos narių buvo tapęs net Onos Jogailaitės dvaro maršalka, atrodė patraukli ir kartu „kėlė“ žemaitiškosios giminės, vedančios savo ištakas iš tų pačių protėvių, prestižą. Be to, giminės pirmtaku pasirinkęs Jokūbą ir pasinaudojęs savo įtaka bei statusu, Žemaitijos pakamaris įvairiais būdais (įkurdamas Jokūbavo miestelį, Kurtuvėnų bažnyčiai suteikdamas Šv. Apaštalo Jokūbo titulą, iškilmingai liepos 25 d. švėsdamas vardines – Jokūbines) giminės genealoginėje savimonėje įamžino ne tik bendravardį „pirtaką“, bet ir save. Pastarasis atvejis atskleidė, kad XVIII a. antroje pusėje Nagurskiai veikiausiai dėl laiko atotrūkio nebeprisiminė dar XVI a. pabaigoje Žemaitijoje įsikūrusios giminės ištakų, bet vengdami anuomet paplitusių kilmės legendinių pasakojimų, ėmėsi tikrų savo kilmės paieškų.

9. XVI–XVIII a. Žemaitijoje įsikūrusių lenkų bajorų integracijos procesas susidėjo iš kelių etapų. Pradžioje jie atliko polonizacijos katalizatoriaus funkciją (skleidė lenkų kalbą, naujus asmenvardžius), vėliau dalis jų įsiliejo į lietuviškąją bajoriją (*asimiliacijos procesas*), anuomet prisidėdami net prie lietuvių kalbos formavimosi bei sklaidos (pvz. J. Božimovskis, S. B. Chilinskis, J. Gruževskis, J. Kosakovskis, S. J. Slavočinskis), patirdami tik dalinę asimiliaciją (*kalbinė asimiliacija*) ir neužmiršdami savo kilmės. Visgi į LDK valdantįjį ar Žemaitijos valdžios elitą patekusios lenkų giminės perėmė dalį vietinės kultūros (pavardžių

formavimasis), tačiau bendravo lenkiškai ir visada prisimindavo savo kilmę (*akultūracijos procesas*). Visa tai vienareikšmiškai griauna ankstesnius lietuvių ir lenkų polonizacijos/lituanizacijos procesų istoriografinius stereotipus, o taip pat byloja apie sudėtingą bei daugiamačią polonizacijos reiškinių Žemaitijoje.

SANTRUMPOS

AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

AR – Archiwum Radziwiłłów

BUW GSD – Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Gabinet Starych Druków

LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka Rankraščių skyrius

LMAVB RSS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyrius

LNB RKRS – Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų knygų ir Rankraščių skyrius

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas

PSB – Polski Słownik Biograficzny

SA – Senieji aktai

ŠAM – Šiaulių „Aušos“ muziejus

VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

VUB RSS – Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius

ŽPT – Žemaitijos pilies teismo knygos

ŽŽT – Žemaitijos žemės teismo aktai

НИАБ – Национальный исторический архив Беларуси

РГАДА – Российский государственный архив древних актов

ЦДІАК – Центральний Державний Історичний Архів України м. Київ

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Rankraštiniai šaltiniai

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD):

Archiwum Radziwiłłów (AR):

dz. II, ks. 68;

dz. V, nr. 1268, 1269, 4838, 13528;

dz. VII, nr. 85;

dz. XVII, nr. 146, 148, 152.

Archivum Romanum Societatis Jesu:

Lithuanica: 6, 10.

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Dział Rękopisów:

Sign. 12177/III

Kauno kurijos archyvas:

b. 1 (Žemaičių vyskupijos kapitulos aktai 1417–1655 m.).

*Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka Rankraščių skyrius
(LMAVB RS):*

f. 31–1;

f. 37–310, 780, 1465, 1552, 1714, 3020, 3900, 3902, 5574, 7738, 7418,
9261, 11214a;

f. 42–2;

f. 43–9541, 11190, 25841;

f. 75–101/1, 130;

f. 90–219;

f. 115–541;

f. 147–896;

f. 256–1738, 1923, 3631, 3904, 4263;

f. 264–403.

f. 273–863;

Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų knygų ir Rankraščių skyrius

(LNB RKRS):

- f. 30–1557;
- f. 92–1039, 1702, 2678, 3579, 3921;
- f. 93–626, 666, 1118, 1183, 1185, 1438, 1690;
- f. 94–908, 2381.

Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)

Senieji aktai (SA):

- 3234, 3708.
- f. 716, ap. 2, b. 16, 74;
- f. 1135:
  - ap. 1, b. 10;
  - ap. 6, b. 218;
- f. 391, ap. 9, b. 2782;
- f. 525, ap. 8, b. 162;
- f. 1281, ap. 1, b. 122;
- f. 1519, (Lietuvos Metrika) nr. 100.

Muzeum Narodowy w Krakowie, Biblioteka Czartoryckich:

syg. 743/2.

Palangos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios archyvas:

Palangos parapijos santuokų 1636–1665 m. knyga

Šiaulių „Aušos“ muziejus (ŠAM):

GEK 87351

Vilniaus apskrities archyvas:

f. 1019, ap. 11, b. 4703.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS):

- f. 1–F 1030;
- f. 3–644;
- f. 4–(A 715) 27236;
- f. 5, B 67, nr. 3408;
- f. 7:

Kauno vaito knyga 1564–1568 m. (10/13847)
Žemaitijos žemės teismo aktai (toliau – ŽŽТ):

ŽЖТ–1575 (1, 1/14575);
ЖЖТ–1578 (2, 2/14576);
ЖЖТ–1584 (5, 7/14581);
ЖЖТ–1589–1590 (14589/15);
ЖЖТ–1590 (11, 17/14591);
ЖЖТ–1591 (10, 18/14592);
ЖЖТ–1591 (12, 18/14592);
ЖЖТ–1592 (13, 19/14593);
ЖЖТ–1593 (15, 23/14596);
ЖЖТ–1595 (17, 26/14600);
ЖЖТ–1597 (22, 33/14607);
ЖЖТ–1604 (39, ЖВ 47);
ЖЖТ–1640 (59, 81/14655).

Žemaitijos pilies teismo knygos (toliau – ЖРТ):

ЖРТ–1602–1606 (1, 1/14453);
ЖРТ–1628–1629 (2, 3/14455);
ЖРТ–1632 (4,5/14457);
ЖРТ–1636 (7, 8/14460);
ЖРТ–1637 (8, 9/14461);
ЖРТ–1644 (10, 11/14463);
ЖРТ–1646–1647 (11, 14464);
ЖРТ–1648 (13/14465);
ЖРТ–1652–1653 (14, 15/14467);
ЖРТ–1654 (15/15a, 16/14468, 17/14469);

f. 8–1527;
f. 22–550;
f. 214–158.

Žemaičių vyskupystės muziejus:

GEK–2065.

*Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут
рукописів.*

П 27958–27980.

Національний історический архив Беларусі (НИАБ).

f. 694:
ар. 2, nr. 10723.

ap. 4, nr. 1841, 1842, 2099.
f. 1732, ap. 1, b. 5 (Ašmenos pilies teismo knyga 1720–1760 m.).

Российский государственный архив древних актов (РГАДА):

f. 1473, ap. 1, b. 326, 568, 561–562, 564, 566–569;
f. 1603, ap. 5, b. 1610–1612.

Российская национальная библиотека в Санкт-Петербурге, отдел рукописей:

f. 971, ap. 2, d. 2, Avt. 183, b. 33.

Центральний державний історичний архів України в м. Києві, (ЦДІАК):

f. 11 (Žitomyro pilies teismas), ap. 1, b. 15;
f. 22 (Kremeneco žemės teismas), ap. 1, b. 17;
f. 25 (Lucko pilies teismas), ap. 1, b. 41; 83, 173, 236, 245, 261;
f. 26 (Lucko žemės teismas), ap. 1, b. 62;
f. 27 (Vladimiro pilies teismas), ap. 1, b. 7;
f. 28 (Vladimiro pilies teismas), ap. 1, b. 1.

Reti spaudiniai

1. Chanecki M., *Thesaurus orbis Lechici in annulari orbita ad opes occidentalis imperii devoluta, absconditus, Joannes... Skarbek, magnus ad Henricum caesarem legatus. [...]*, Vilnae, 1743, VUB RSS, sign. IV 31176.
2. Jabłonowski J. A., *Heraldica, to iest osada kleynotow rycerskich, wiadomość znakow herbowych, dotąd w Polsce nieobiasniona*, we Lwowie, 1742.
3. *Kalendarz polski y ruski swiąt rocznych, biegow niebieskich, z wyborem czasow, aspektami. Na rok Panski MDCXCIV*, przez M. Adama Pecherzynskiego, W Krakowie, LMAVB RSS, P–17/363.
4. Kosakovskis J., *Rožancius Szvēciausios Maryos Pannos yr saldziausya warda Jezusa teypogi spasabas apwaykšciojima kalnu Kalwaryos Ziamajciu*

su modlitwomis yr giesmemis anto służęćiomis, 1681 m., LMAVB RSS, Mf., nr. 385 (iš Krokuvos Čartoriskų bibliotekos).

5. Kuryer Polski, 1731, nr. C, BUW GSD, sign. 2g.22.6.1.

6. Niesiecki K., *Korona Polska przy złotej wolności starożytnemi rycerstwa polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego kleynotami, naywyższemi honorami, heroicznym męstwem, y odwagą, wytworną nauką, a nayıerwey cnotą, pobożnością y swiętobliwością ozdobiona. Potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelną sławę pamiętnych w tey oyczyźnie synów*, podana, t. I–IV, Lwów, 1728–1743.

7. Okolski S., *Orbis Polonus, Splendoribus coeli: Triumphis mundi: Pulchritudine animantium: Decore aquatiliū: Naturae excellentia reptiliū, condecoratus. In quo antiqua Sarmatarum gentilitia, pervetustae nobilitatis Poloniae insignia, vetera et nova indigenatus meritorum praemia et arma specificantur et relucet. Nun primum, ut latinitati consecratus, ita claritate et veritate perspicuus*, Cracoviae, 1643–1645, t. I–II.

8. Skorulski J., *Głos pochwał świata y wzgardy jego, młodź wiodący pod [...] imieniem [...] Jerzego, y Elzbiety z Skarbów Ważyńskich, Wołłowiczów starostów purwieńskich ku zeznaniu [...]*, Wilno, 1764, VUB RSS, sign. IV 23222.

9. Starowolski S., *Monumenta Sarmatarum, viam universae carnis ingressorum*, Cracoviae, 1655.

10. Zdrowski Ch. Z., *Pektoralik duchowny dla panien zakonnych pod regułą swiętego Benedykta żyjących [...]*, Wilno, 1681, VUB RSS, sign. III 19544.

Publikuoti šaltiniai

1. *1588 metų Lietuvos Statutas, t. 2: Tekstas*, parengė I. Lappo, Kaunas, 1938.

2. 1637 metų Papilės dvaro inventorius, publikaciją paruošė ir iš lenkų kalbos išvertė R. R. Trimonienė, *Papilė, I dalis*, sud. V. Girininkienė,

- L. Rozga, R. R. Trimonienė, P. Krikščiūnas, J. Pabėža, Vilnius, 2004, p. 191–243.
3. *1657–1662 m. Vilniaus miesto tarybos knyga*, (XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. I) sudarė E. Meilus, Vilnius, 2011.
  4. *1658 ir 1663 m. Vilniaus miesto tarybos aktų knygos*, (XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. III) sudarė E. Meilus, Vilnius, 2015.
  5. *Akademijos laurai*, parengė M. Svirskas ir I. Balčienė, Vilnius, 1997.
  6. *Akta Unji Polski z Litwą 1385–1791*, wydali S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków, 1932.
  7. *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1, *Okresy bezkrólewi (1571–1576, 1586–1587, 1632, 1648, 1696–1697, 1706–1709, 1733–1735, 1763–1764)*, opr. H. Lulewicz, Warszawa, 2006.
  8. *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. II: *Okresy panowań królów elekcyjnych XVI–XVII wiek*, opr. H. Lulewicz, Warszawa, 2009.
  9. Andrius Mackavičius, *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, parengė K. Jablonskis [tekstą spaudai rengė A. Baliulis], Vilnius, 2003.
  10. *Archiwum Domu Radziwiłłów* (Scriptores Rerum Polonicarum, t. 8), wyd., A. Sokołowski, Kraków, 1885.
  11. *Archiwum domu Sapiehów, t. 1: Listy z lat 1575–1600*, op. A. Prochaska, Lwów, 1892.
  12. Bagiński K., Chorografja czyli opisanie Zmudzi świętej przez xiędza Kantego Bagińskiego ś. teologij magistra zakonu kaznodziejskiego, około roku 1780 sporządzona, *Athenaeum*, od. 5, t. 4, Wilno, 1845, p. 135–144.
  13. *Codex epistolaris saeculi decimi quinti, t. 3: 1392–1501* (Monumenta mediae aevi historica res gestas Poloniae illustrantia t. 14) coll. opera A. Lewicki, Kraków, 1894.
  14. *Collecta zboru kiejdańskiego*, Wilno, 1939.
  15. *Corpus Iuris Hungarici*, vol. 1, Lipsk, 1901.
  16. *Cracovia Lithuanorum saeculis XIV–XVI = Lietuvių Krokuvą XIV–XVI amžiais*, parengė W. Urban, S. Lužys, Vilnius, 1999.

17. Długosz J., *Liber beneficiorum diocesis Cracoviensis* (Opera omnia, vol. 8), t. II, wyd. A. Przeździecki, Cracoviae, 1864.
18. *Elementa ad Fontium Editiones, Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, ed. C. Lanskorńska, t. 43, Romae, 1978.
19. Garliauskas V., *XVII a. Molėtų bažnyčios krikšto ir santuokos metrikų knyga*, Vilnius, 2004.
20. *Herbarz Ignacego Kapicy Milewskiego (dopelnienia Niesieckiego)*, wydał Z. Gloger, Kraków, 1870.
21. *Istorijos Archyvas: XVI amžiaus inventoriai*, surinko K. Jablonskis, Kaunas, 1936.
22. Jablonskis K., Archyvinės smulkmenos, *Praeitis*, t. 2, Kaunas, 1933, p. 423–424.
23. Klejnoty Długoszowe, wyd. M. Friedberg, *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie*, t. X, Kraków, 1930.
24. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, Kraków, 1948.
25. *Kodeks dyplomatyczny Małopolski, t. IV: 1386–1450* (Monumenta mediaevali historica res gestas Poloniae illustrantia t. 17) wyd. F. Piekosiński, Kraków, 1905.
26. Kojalavičius-Vijūkas A., *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, iš lot. k. vertė S. Narbutas, Vilnius, 2015.
27. *Krinčino bažnyčios krikšto metrikų knygos, t. 1: 1697–1797*, parengė A. Krinčius, Krinčinas, 2014.
28. Kronika książąt polskich [Piotra z Byczyny], ed. Z. Węclewski, *Pomniki dziejowe Polski = Monumenta Poloniae Historica*, t. III, wyd. A. Bielowski, Warszawa, 1961.
29. Lebedys J., *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, Vilnius, 1976.
30. *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494–1504)*, parengė D. Antanavičius ir R. Petrauskas, Vilnius, 2007.

31. *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto dvaro sąskaitos (1543–1548). 1 knyga: 1544 XI 15–1546 XI 15*, parengė D. Antanavičius, Vilnius, 2009.
32. *Lietuvos inventoriai XVII a.: dokumentų rinkinys*, sudarė K. Jablonskis ir M. Jučas, Vilnius, 1962.
33. *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai, t. 8: Lazdijai, Simnas*, parengė J. Drungilas, Vilnius, 2013.
34. *Lietuvos Metrika (1528–1547). 6-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius, 1995.
35. *Lietuvos Metrika (1533–1535), 8-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, N. Šlimienė, Vilnius, 1999.
36. *Lietuvos Metrika (1540–1541). 10-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščevienė, Vilnius, 2003.
37. *Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščevienė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2007.
38. *Lietuvos Metrika (1541–1542). 27-oji Užrašymų knyga*, parengė I. Valikonytė, T. Čelkis, L. Steponavičienė, Vilnius, 2016.
39. *Lietuvos Metrika (1562–1566), 47-oji Teismų bylų knyga*, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, Vilnius, 2011.
40. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 523 (1528). Viešųjų reikalų knyga 1*, parengė A. Baliulis, A. Dubonis, Vilnius, 2006.
41. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 531 (1567–1569). Viešųjų reikalų knyga 9*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 2001.
42. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 2001.
43. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529): Užrašymų knyga 12*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 2001.
44. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 14: (1524–1529). Užrašymų knyga 14*, parengė L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2008.

45. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528–1538). Užrašymų knyga 15*, parengė A. Dubonis, Vilnius, 2002.
46. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 17: (1530–1536). Užrašymų knyga 17*, parengė L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2015.
47. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 (1535–1537). Užrašymų knyga 19*, parengė D. Vilimas, Vilnius, 2009.
48. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 20 (1535–1537). Užrašymų knyga 20*, parengė R. Ragauskienė, D. Antanavičius, Vilnius, 2009.
49. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 20 (1535–1537). Užrašymų knyga 20*, parengė R. Ragauskienė, D. Antanavičius, Vilnius, 2009.
50. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25*, parengė A. Baliulis ir D. Antanavičius, Vilnius, 1998.
51. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 29 (1546–1547). Užrašymų knyga 29*, parengė I. Ilarienė, Vilnius, 2016.
52. *Lietuvos Metrika. Knyga nr. 3, (1440–1498). Užrašymų knyga 3*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 1998.
53. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 37 (1552–1561): Užrašymų knyga 37*, parengė D. Baronas, Vilnius, 2011.
54. *Lietuvos Metrika. Knyga nr. 4 (1479–1491). Užrašymų knyga 4*, parengė L. Anužytė, Vilnius, 2004.
55. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506). Užrašymų knyga 5*, parengė A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2012.
56. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 51 (1566–1574). Užrašymų knyga 51*, parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas, Vilnius, 2000.
57. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 51 (1566–1574): Užrašymų knyga 51*, parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas, Vilnius, 2000.
58. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 52 (1569–1570): Užrašymų knyga 52*, parengė A. Baliulis, R. Firkavičius, Vilnius, 2004.
59. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 532 (1569–1571). Viešųjų reikalų knyga 10*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 2001.

60. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6*, parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007.
61. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 7 (1506–1539). Užrašymų knyga 7*, parengė I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2011.
62. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). Užrašymų knyga 8*, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius, 1995.
63. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9*, parengė K. Pietkiewicz, Vilnius, 2003.
64. *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1: Feodalinis laikotarpis*, red. kol.: K. Jablonskis ir kt., Vilnius, 1955.
65. *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais, I dalis: XVI–XVII amžiai*, sudarė K. Jablonskis, Vilnius, 1959.
66. *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimai 1583–1655 m.*, (Lietuvos teisės paminklai t. III) parengė V. Raudeliūnas ir A. Baliulis, Vilnius, 1988.
67. *Listy króla Zygmunta Augusta do Radziwiłłów*, opr., wstęp, komentarze I. Kaniewska, Kraków, 1999.
68. *Listy oryginalne Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła Czarnego (...)*, wydał S. A. Lachowicz, Wilno, 1842.
69. Lukas Gurnickis, *Lenkų dvariškis*, vertė E. Patiejūnienė, Vilnius, 2009.
70. Medeksza S. F., *Księga pamiętnicza wydarzeń zaszytych na Litwie 1654–1668*, wyd. Wł. Seredyński, Kraków, 1875.
71. *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księstwo Źmudzkie 1690 r.* opracował G. Błaszczyk, Warszawa, 2009.
72. *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo wileńskie 1690 r.*, opracował A. Rachuba, Warszawa, 1989.
73. *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo nowogródzkie 1690 r.*, opracowali H. Lulewicz, A. Rachuba, Warszawa, 2002.
74. *Mikalojus Daukša. Postilės, prakalbos*, sudarė A. Piročkinas, Vilnius, 1990.

75. Paknys M., *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius, 2006.
76. Palionis J., *XVI–XVII a. lietuviškų raštų atrankinis žodynas*, Vilnius, 2004.
77. *Pasvalio bažnyčios krikšto metrikų knygos, t. I: 1697–1797*, parengė A. Krinčius, Krinčinas, 2013.
78. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius, Vilnius, 2001.
79. *Pirmasis Lietuvos Statutas. Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis*, t. 2, d. 1, Vilnius, 1991.
80. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym (Źródła dziejowe, t. XIV–XV), t. III–IV: Małopolska*, opisana przez A. Pawińskiego, Warszawa, 1886.
81. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym (Źródła dziejowe, t. XVI), t. V: Mazowsze*, opisana przez A. Pawińskiego, Warszawa, 1895.
82. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym (Źródła dziejowe, t. XIII), t. I: Wielkopolska*, opisana przez A. Pawińskiego, Warszawa, 1883.
83. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym (Źródła dziejowe, t. XII), t. II: Wielkopolska*, opisana przez A. Pawińskiego, Warszawa, 1883.
84. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym (Źródła dziejowe, t. XVII, część I-sza), t. VI: Podlasie*, opisane przez A. Jabłonowskiego, Warszawa, 1908.
85. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym (Źródła dziejowe, t. XIX, cz. 1), t. VIII: Ziemie Ruskie. Wołyń i Podole*, opisane przez A. Jabłonowskiego, Warszawa, 1889.
86. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym (Źródła dziejowe, t. XXIII), t. XII, cz. 1: Prusy Królewskie*, wydał I. T. Baranowski, Warszawa, 1911.

87. *Popisy wojskowe pospolitego ruszenia Wielkiego Księstwa Litewskiego (1524–1566)*, wstęp i opracowanie G. Lesmaitis, Białystok, 2016.
88. Potocki W., *Moralia*. (1688), wyd. T. Grabowski i J. Łoś, t. 2, Kraków, 1916.
89. Prawdziwa jazda Bartosza Mazura jednego do Litwy na służbę, podczas Trybunału roku 1643 wyprawiającego się, *Dawna facecja polska (XVI–XVIII w.)*, op. J. Krzyżanowski i K. Żukowska-Billip, Warszawa, 1960, p. 166–173.
90. *Rejestry popisowe pospolitego ruszenia szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1621 r.*, opracował A. Rachuba, Warszawa, 2015.
91. Rostowski S., *Lituanicarum Societatis Jesu historiarum libri decem*, recognoscente J. Martinov, Paris-Brusel, 1877.
92. Rotundas A., Lenko pasikalbėjimas su Lietuviu, *Šešioliktojo amžiaus raštija*, (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 5), sud.: A. Samulionis, R. Jurgelėnaitė, D. Kuolys, Vilnius, 2000, p. 116–275.
93. *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*, parengė K. Pakalka, Vilnius, 1997.
94. Slavočinskis S. M., *Giesmės tikėjimui katalickam priderančios, 1646*, paruošė J. Lebedys, Vilnius, 1958.
95. *Stakliškių bažnyčios krikšto (1699–1813), jungtusių (1699–1798) ir mirties (1705–1798) metrikų knygos*, parengė A. Kaminskas, Krinčinas, 2014.
96. *Statut Litewski: drugiej redakcyi (1566)=Statutum Lituanicum: alterius editionis (1566)* (Archiwum Komisji Prawniczej=Collectanea ex Archivo Collegii Iuridici, t. 7), wyd. Fr. Piekosiński, Kraków, 1900.
97. Umiasowska J. Nałęcz, *Szmat ziemi i życia... Opisy i wspomnienia*, Wilno, 1928.
98. Urbanavičius A., *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 metais. Sąrašas*, Vilnius, 2009.
99. *Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter*, Hrsg. G. A. Stenzel, Breslau, 1845.
100. *Vaito knyga 1561–1564* (Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a.), parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 2013.

101. Vaivada V., Dokumentas apie S. Gorskio vedybas, *Žemaičių praeitis*, ats. red. A. Butrimas, t. 2, Vilnius, 1993, p. 277–279.
102. *Volumina legum*, t. I, II–V, VII, Petersburg, 1859–1860.
103. Wolff A., *Mazowieckie zapiski herbowe z XV i XVI wieku*, Kraków, 1937.
104. *XVII a. Vabalninko bažnyčios metrikų knygos, t. I: 1624–1646 metų jungtvių metrikų knyga*, parengė A. Krinčius, Krinčinai, 2015.
105. *Z ksiąg rękopiśmiennych dotąd nieużytych głównie zaś z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej* (Starodawne prawa polskiego pomniki) wyd. A. Z. Helcel, t. II, Kraków, 1870.
106. *Zabytki z wieku XVI-go* (Monumenta Reformationis Polonicae et Lituanicae, ser. 1, zes. 1), Wilno, 1925.
107. *Zapiski sądowe województwa sandomierskiego 1395–1444* (Archiwum Komisji Prawniczej AU, t. 8, cz. 1), wyd. F. Piekosiński, Kraków, 1907.
108. *Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529. Tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, t. 3, wyd. T. Działyński, Poznań, 1841.
109. *Źródłopisma do dziejów unii Korony Polskiej i W. K. Litewskiego*, przyg. T. Działyński, cz. 2, odz. 1, Poznań, 1861.
110. *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579)*, parengė J. Tumelis, L. Jovaiša, Vilnius, 1998.
111. *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, parengė L. Jovaiša, Vilnius, 2011.
112. *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai*, parengė M. Paknys, Vilnius, 2011.
113. *Žemaitijos žemės privilegijos XV–XVII a.*, parengė D. Antanavičius ir E. Saviščevas, Vilnius, 2010.
114. *Акты, издаваемые Виленской Комиссией для разбора древних актов*, т. 24, Вильно, 1897.
115. *Акты, относящиеся к истории Западной России*, т. I, Санкт Петербург, 1846.

116. *Археографический сборникъ документовъ, относящихся къ истории Северо-Западной Руси*, т. 4, 6, Вильна, 1867, 1869.
117. *Временник императорского Московского общества истории и древностей российских*, кн. 23, Москва, 1855.
118. *Луцька замкова книга 1560–1561 рр.*, пид. В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук, Луцьк, 2013.
119. *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522–1552 гг.). Кніга записаў 28*, падр. В. Мянжынскі, У. Свяжынскі, Менск, 2000.
120. *Опись документов Виленского Центрального Архива Древних актовых книг*, т. 1–4, 8, Вильна, 1901–1905, 1912.
121. *Русская историческая библиотека*, т. XXX, (Литовская метрика, кн. 3, отд. 1–2, ч. 3: книга публичных дел, т. 1), Юрьевъ, 1914.
122. *Русская историческая библиотека*, т. XXXIII, *Переписи войска Литовского*, Петроград, 1915.
123. *Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года*, аўт. Т. И. Доўнар, У. М. Сатолін, Я. А. Юхо, Мінск, 2003.

Literatūra

1. Adomavičiūtė-Čekmonienė I. E., Lenkų kalba ir žemaičių bajorija XX a. pirmoje pusėje, *Slavistica Vilnensis* 1997, (Kalbotyra, nr. 46 (2)), 1998, p. 104–117.
2. Ager A., Strang A., Understanding integration: a conceptual framework, *Journal of refugee studies*, vol. 21, no. 2, 2008, p. 166–188.
3. *Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indigenatów XV–XVIII w.*, wstęp, opracowanie i edycja B. Trelińska, Lublin, 2001.
4. Ališauskas V., Jaszczolt T., Jovaiša L., Paknys M., *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, Vilnius, 2009.
5. Ališauskas V., *Sakymas ir rašymas. Kultūros modelių tvėrmė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius, 2009.
6. Alvarez-Cáccamo C., From switching code to code-switching: Towards a reconceptualisation of communicative codes, *Code-switching in conversation: language, interaction and identity*, edited by P. Auer, London and New York, 1998, p. 29–50.
7. Antoniewicz M., Pochodzenie episkopatu litewskiego XV–XVI wieków w świetle katalogów biskupów wileńskich, *Studia Źródłoznawcze*, t. XXXIX (2001), p. 47–67.
8. Antoniewicz M., *Protoplaści księząt Radziwiłłów. Dzieje mitu i meandry historiografii*, Warszawa, 2011.
9. Asadauskienė N., LDK diduomenės genealoginės sampratos atsiradimas, *Istorija*, t. XXXV, 1997, p. 78–87.
10. *Asylum and Migration Glossary 2.0. A tool for beter comparability*, Luxembourg, 2012.
11. Assmann A., *Między historią a pamięcią. Antologia*, Warszawa, 2013.
12. *Atlas Historyczny Polski. Województwo krakowskie w drugiej połowie XVI wieku, cz. II: Komentarz, Indeksy*, pod red. H. Rutkowskiego, Warszawa, 2008.

13. *Atlas Historyczny Polski. Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku, cz. II: Komentarz, Indeksy*, pod red. St. Trawkowskiego, Warszawa, 1993.
14. Augustyniak U., Globėjo pareigos tarnybininkams ir klientams, remiantis Kristupo II Radvilos (1585–1640) klientelės pavyzdžiu. Lūkesčiai ir tikrovė, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2002/1, Vilnius, 2003, p. 49–76.
15. Augustyniak U., Znaczenie więzów krwi w systemach nieformalnych w Rzeczypospolitej pierwszej połowy XVII wieku na przykładzie klienteli Radziwiłłów birżańskich, *Kultura staropolska – kultura europejska. Prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w siedemdziesiątą rocznicą urodzin*, Warszawa, 1995, p. 205–210.
16. Avižonis K., *Bajorai valstybiniam Lietuvos gyvenime Vazų laikais*, Kaunas, 1940.
17. Avižonis K., *Rinkiniai raštai*, t. IV, Vilnius, 1994.
18. Bade K. J., *Sozialhistorische Migrationsforschung* (Studien zur Historischen Migrationsforschung, Bd. 13), hrsg. v. M. Bommers und J. Oltmer, Göttingen, 2004.
19. Balaišytė L., Publicum dolori theatrum: kilmingųjų laidotuvių apipavidalinimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII a. viduryje, *Dailės istorijos studijos*, t. 3: *Ars memoriae: atmintis – dailės funkcija ir tema (XVIII–XXI a.)*, sud. L. Balaišytė ir A. Kaladžinskaitė, Vilnius, 2008, p. 9–23.
20. Baranowski I., Podlasie w przededniu Unii Lubelskiej: trzy studia z dziejów społeczno-ekonomicznych, *Przegląd Historyczny*, t. 7, nr. 1–3, 1908, p. 48–74, 183–203, 299–321.
21. Barycz H., *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia 1440–1600*, Kraków, 1938.
22. Baronas D., Lenkai etninėje Lietuvoje, D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, *XIII a. – 1385 m.: valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų* (Lietuvos istorija, t. III), Vilnius, 2011, p. 293–295.

23. Baudouin-Matuszek M.-N., (rec.) J.-F. Dubost, *La France italienne XVIe–XVIIe siècle*, Paris, 1997, *Bibliothèque de l'école des chartes*, 1999, vol. 157, nr. 1, p. 273–276.
24. Berry J. W., Immigration, acculturation, and adaptation, *Applied psychology: an international review*, vol. 46(1), 1997, p. 5–68.
25. Białkowski L., Lewaltowie-Jezierscy, herbu Rogala. Szkic genealogiczny, *Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, t. VIII, nr. 7, 1930, p. 193–210.
26. Bieniak J., *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków, 2002.
27. Biržiška V., *Aleksandrynas, t. I: XVI–XVII amžiai*, Čikaga, 1960.
28. Biržiška V., *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, Chicaga, 1987.
29. Bystron J. S., *Nazwiska polskie*, Warszawa, 1993.
30. Błaszczak G., *Diecezja Żmudzka od XV do początku XVII wieku. Ustrój*, Poznań, 1993.
31. Błaszczak G., *Diecezja żmudzka od XV wieku do początku XVII wieku. Uposażenie*, Poznań, 1992.
32. Błaszczak G., *Dzieje stosunków polsko – litewskich*, t. II, *Od Krewa do Lublina*, d. 1, Poznań, 2007.
33. Błaszczak G., *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności, t. I: Trudne początki*, Poznań, 1998.
34. Błaszczak G., *Geografia historyczna Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Poznań, 2012.
35. Błaszczak G., *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. I–VI, Warszawa, 2015–2016.
36. Błaszczak G., *Żmudź w XVII i XVIII wieku. Zaludnienie i struktura społeczna*, Poznań, 1985.
37. Bobková L., Cizí šlechta usazená v severních Čechách do poloviny 17. století, *Život na šlechtickém sídle v 16. – 18. století = Das Alltagsleben auf dem Adelbesitz im 16. bis 18. Jahrhundert. Sborník příspěvků z konference na*

- pedagogické fakultě UJEP v Ústí nad Labem 30. – 31. října 1991* (Acta Universitatis Purkynianae. Philosophica et historica I, Opera historica, I, 1992), uspořádala L. Bobkova, Úst nad Labem, 1992, p. 99–113.
38. Bodmer W., *L'immigration suisse dans le comté de Hanau-Lichtenberg au XVIIe siècle*, Strasbourg, 1930.
39. Boniecki A., *Herbarz Polski, cz. I, Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. I–III, V, IX–XI, XIII, XV, Warszawa, 1899–1912.
40. Boniecki A., *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa, 1887.
41. Borkowska M. OSB, *Wielkie Księstwo Litewskie i Ziemie Ruskie Korony Polskiej* (Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej, t. III), Warszawa, 2008.
42. Borkowska M. OSB, *Słownik mniszek benedyktyńskich w Polsce*, Tyniec, 1989.
43. Brensztejn M., *Teatr szkolny w Krożach na Żmudzi, Ateneum Wileńskie*, rocz. 3, nr. 9, 1925/26, Wilno, p. 46–70.
44. Brunet G., Bideau A., *Démographie historique et généalogie, Annales de démographie historique*, 2000, nr. 2, p. 101–110.
45. Brzustowicz G. J., *Rycerstwo ziemi choszczeńskiej XIII–XVI wieku. Polityka-Gospodarka-Kultura-Genealogia*, Warszawa, 2004.
46. Buchowski K., *Litvomanai ir polonizuotojai. Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje*, Vilnius, 2012.
47. Bumblauskas A., Gudavičius E., *Būtovės slėpiniai: Nuo Netimero iki...*, sudarė A. Švedas, Vilnius, 2014.
48. Buszyński J., *Kroże. Ich przeszłość i stan obecny*, Wilno, 1872.
49. Canny N. P., *Kingdom and Colony. La colonisation de l'Irlande par l'Angleterre 1560–1800*, Bécherel, 2011.

50. Caspard P., Les changes linguistiques d'adolescents. Une pratique éducative, XVIIe–XIXe siècles, *Revue Historique Neuchâteloise*, 2000, nr. 1–2, p. 5–11.
51. Castritius H., Das römische Namenssystem – Von der Dreinamigkeit zur Einnamigkeit?, *Nomen et gens. Zur historischen Aussagekraft frühmittelalterlicher Personennamen*, herausg. D. Geuenich, W. Haubrichs, J. Jarnut, Berlin-New York, 1997, p. 30–40.
52. Cetwiński M., Derwich M., *Herby legendy, dawne mity*, Wrocław, 1987.
53. Chodinycki K., Kilka zagadnień z dziejów Litwy po unii lubelskiej, *Pamiętnik V Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie*, t. 1, Lwów, 1930, p. 127–143.
54. Chomik P., Monaster św. św. Borysa i Gleba w Grodnie do końca XVI wieku, *Гарадзенскі налімпецт 2011. Асоба, грамадства, дзяржава XV–XX стст.*, пад рэд. А. Ф. Смаленчука, Н. У. Сліж, Мінск, 2012, p. 182–194.
55. Cieślíkowa A., Czy staropolski *Żegota* to *Ignacy*?, *Onomastica*, t. XXV, 1980, p. 115–122.
56. Čekmonas V., Lietuvos lenkų tautinės sąmonės raida, *Lietuvos rytai*, sudarė K. Garšva ir L. Grumadienė, Vilnius, 1993, p. 110–114.
57. Čelkis T., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija: sienų samprata ir delimitaciniai procesai XIV–XVI amžiuje*, Vilnius, 2014.
58. Dacka I. M., „*Korona Polska*” *Kaspara Niesieckiego. Pomnik staropolskiego piśmiennictwa heraldycznego*, Warszawa, 2004.
59. Damborský J., Walka o język w polskim Oświeceniu i czeskim Odrodzeniu Narodowym, *Odrodzenie narodowe w Czechach i na Słowacji. Księga ku czci profesora Zdzisława Niedzieli*, pod red. H. Mieczkowskiej i T. Z. Orłoś, Kraków, 1999, p. 163–173.
60. Dargužytė Z., Akultūracija, *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*, sudarytoja V. Savoniakaitė, Vilnius, 2011, p. 23–25.
61. Daugirdaitė-Sruogienė V., *Žemaičių bajoro ūkis XIX amžiaus pirmoje pusėje*, Vilnius, 1995.

62. Dąbkowski P., *Stanowisko cudzoziemców w prawie litewskim w drugiej połowie XV i w XVI wieku (1447–1588)*, Lwów, 1912.
63. *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1582–1696). Spis*, pod redakcją A. Rachuby, Warszawa, 2007.
64. Derwich M., Klasztor Św. Krzyża na Łysej Górze a rycerstwo sandomierskie, *Genealogia: studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym. [Materiały sympozjum odbytego w dniach 21–23 IX 1983 r. w Golubiu-Dobrzyniu]*, pod redakcją J. Hertla i J. Wroniszewskiego, Toruń, 1987, p. 149–171.
65. Deveikytė-Navakienė D., Svetimšaliai ir jų padėtis Lietuvoje pagal III Lietuvos Statutą, *Teisė*, 1940, t. 52, p. 226–239.
66. Dorszewski P. H., Stań badań nad klasztorem kanoników regularnych w Trzemesznie, *Universitas Gedanensis*, t. 41, r. 23, 2011, p. 47–59.
67. Drėma V., *Dingęs Vilnius*, Vilnius, 2013.
68. Drozd Z., Miernicy w pomiarze włócznej w Wielkim Księstwie Litewskim w drugiej połowie XVI wieku, *Litvano-Slavica Posnaniensia. Studia historica*, t. 13, Poznań, 2008, p. 37–68.
69. Drungilas J., Adaptacja i integracja pierwszego pokolenia szlachty polskiej osiedlającej się na Żmudzi (II połowa XVI – początek XVII wieku), *Europa Orientalis. Studia z Dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich*, t. 1, Toruń, 2009, p. 255–277.
70. Drungilas J., Czy osiadła na Żmudzi szlachta polska uczyła się języka litewskiego? Kilka rozważań z językowej asymilacji w 2. poł. XVI–XVII w., *Litwa i jej sąsiedzi w relacjach wzajemnych (XVII–XIX w.)*, pod red. I. Janickiej i A. Kołodziejczyk, Olsztyn-Gdańsk, 2014, p. 9–24.
71. Drungilas J., Echa unii polsko-litewskich: imigracja polskiej szlachty na Żmudź, reemigracja oraz związki z krajem rodzinnym na przełomie XVI i XVII wieku, *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego*, t. 14, Warszawa, 2015, p. 7–19.

72. Drungilas J., Etnosocialinis mobilumas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Gruževskių giminės pavyzdys (XVI a. antroji pusė – XVIII a. pradžia), *Lietuvos istorijos metraštis. 2004/2*, Vilnius, 2005, p. 54–76.
73. Drungilas J., Iš Lietuvos istorijos šaltinių „kelionių“: XX a. pradžioje pradingusi Žemaitijos žemės teismo knyga (1595 m.) – Maskvoje, *Lituanistica*, t. 60, nr. 4(98), 2014, p. 274–275.
74. Drungilas J., Jokūbo Ignoto Nagurskio gyvenimo ir veiklos bruožai, *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, t. 10, 2005 m., II dalis, Vilnius, 2007, p. 143–151.
75. Drungilas J., Laukuvos apylinkių bajorija XVI XVIII amžiuje, *Laukuva*, I dalis, sud. V. Jocys, P. Krikščiūnas, Vilnius, 2005, p. 189–200.
76. Drungilas J., Lenkų giminių, įsikūrusių Žemaitijoje, genealoginės savimonės atspindžiai antroponimijoje: kilmės motyvas (XVI a. antroje pusėje – XVIII a.), *Lietuvos istorijos metraštis, 2014/2*, 2015, p. 61–95.
77. Drungilas J., Pamirštos kilmės labirintuose: Nagurskių giminės atvejis XVIII a. antroje pusėje, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje. Valstybė. Kultūra. Edukacija* (XVIII amžiaus studijos, t. 2), sudarytoja R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2015, p. 221–247.
78. Drungilas J., Pinklės atvykusiai lenkų bajorijai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje 1447–1588 m.: juridinių suvaržymų ištakos, raida ir funkcionavimas, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 5, sud. A. Dubonis, Vilnius, 2014, p. 85–106.
79. Drungilienė G., Relikvijos ikitridentinėje Lietuvoje, *Šventųjų relikvijos Lietuvos kultūroje = Relics of the saints in Lithuanian culture*, sudarytoja T. Račiūnaitė, Vilnius, 2006, p. 9–19.
80. Dubonis A., Lietuvių kalba ir jos vartojimo mastai (XV a. antra pusė – XVI a. pirma pusė), *Naujasis židinys-Aidai*, 2002, nr. 9–10, p. 473–478.
81. Dubonis A., The Prestige and Decline of the Official (State) Language in the Grand Duchy of Lithuania (Fifteenth-Sixteenth Century): Problems in Belarusian Historiography, *Lithuanian Historical Studies*, 2015, vol. 20, 2016, p. 2–25.

82. Dubost J.-F., *La France italienne XVIe–XVIIe siècle*, Paris, 1997.
83. Dworzaczek W., *Genealogia*, Warszawa, 1959.
84. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, opracował L. Grzebień SJ, Kraków, 2004.
85. Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. XIII, XXXII, Kraków, 1894, 1938.
86. *Europeans on the move. Studies on European migration 1500–1800*, ed. N. Canny, Oxford, 1994.
87. Ferenc M., *Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie*, Kraków, 1998.
88. Fijałek J., Kościół rzymskokatolicki na Litwie. Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu po koniec Rzeczypospolitej, *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Kraków, 1914, p. 129–318.
89. Flaga J., *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin, 1998.
90. Frick D., *Kith, Kin, and Neighbors: Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno*, Ithaca and London, 2013.
91. Friedberg M., Ród Łabędziów w wiekach średnich, *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie*, t. VII, Kraków, 1924/25, p. 3–16.
92. Fros H. SJ, Sowa F., *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków, 2000.
93. Furrer N., *Die vierzigsprachige Schweiz. Sprachkontakte und Mehrsprachigkeit in der vorindustriellen Gesellschaft (15.–19. Jahrhundert)*, Bd. 2, *Materialien*, Zürich, 2002.
94. Furrer N., Paroles de mercenaire: aspects sociolinguistiques du service étranger, *Gente ferocissima: Mercenariat et société en Suisse (XVe–XIXe siècle) = Solddienst und Gesellschaft in der Schweiz (15.–19. Jahrhundert)*. *Recueil offert a Alain Dubois*, eds. N. Furrer, L. Hubler, M. Stubenvoll, D. Tosato-Rigo, Zürich, 1997, p. 289–313.
95. Gaučas P., *Etnolingvistinė Rytų Lietuvos gyventojų raida: XVII a. antroji pusė – 1939 m.*, Vilnius, 2004.

96. *Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften*, Teil 1, 2: Livland, Bd. 2, Lief. 14, 15, 1929, p. 1049–1155.
97. *Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften*, Teil 2, 1: Estland, Lief. 1, 1930, p. 208–236; Teil 2, 2: Estland, Lief. 1, p. 171–184.
98. *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, vol. 1, *Études d'anthroponymie médiévale, I^e et IIe rencontres*, Azay-le-Ferron, éd. M. Bourin, Tours, 1988.
99. *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, vol. 2, *Persistances du nom unique*, t. 1: *Les cas de la Bretagne. L'anthroponymie des clercs*, t. 2: *Désignation et anthroponymie des femmes. Méthodes statistiques pour l'anthroponymie*, éd. M. Bourin et P. Chareille, Tours, 1992.
100. *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, vol. 3, *Enquêtes généalogiques et données prosopographiques*, éd. M. Bourin et P. Chareille, Tours, 1995.
101. *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, vol. 4, *Discours sur le nom: normes, usages, imaginaire (VIe–XVIe siècles)*, éd. P. Beck, Tours, 1997.
102. *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, vol. 5, *Intégration et exclusion sociales: lectures anthroponymiques*, t. 1: *Serfs et dépendants au Moyen Âge (VIIIe– XIIe s.)*, t. 2: *Serfs et dépendants au Moyen Âge: „le nouveau servage”*, éd. M. Bourin et P. Chareille, Tours, 2002.
103. *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, vol. 6, *Le nom: histoire et statistiques. Quelles méthodes quantitatives pour une étude de l'anthroponymie médiévale?*, éd. P. Chareille, Paris, 2008.
104. Giddens A., *Sociologija*, Kaunas, 2005.
105. Gizbert-Studnicki W., Jan Borzymowski, *PSB*, t. II, zesz. 4, Kraków, 1936, p. 369.
106. Godek S., *Elementy prawa rzymskiego w III Statucie litewskim (1588)*, Warszawa, 2004.
107. Grickevičius A., *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais*, Vilnius, 2008.

108. Grodziski St., *Obywatelstwo w szlacheckiej Rzeczypospolitej*, Kraków, 1963.
109. Grumadienė L., Sociolingvistika ir kalbos kultūra, *Sociolingvistika ir kalbos kultūra: straipsnių rinkinys*, sudarė L. Grumadienė ir R. Marcinkevičienė, Vilnius, 1994, p. 5–13.
110. Grużewski B., *Kościół ewangelicko-reformowany w Kelmach. Rys historyczny na dokumentach urzędowych*, Warszawa, 1912.
111. Gudas E., Šv. Stanislovo ordinas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: kavalieriai ir jų dokumentai, *Praemiando incitat. Šventojo Stanislovo ordinas: skirta 250-osioms Šventojo Stanislovo ordino įsteigimo metinėms (1765–2015): tarptautinės parodos katalogas 2016 m. vasario 15 – gegužės 8 d.*, sudarė V. Dolinskas, E. Gudas, G. Skujutė, Vilnius, 2016, p. 123–159.
112. Gudavičius E., Dėl kai kurių arklių pavadinimo šaltiniuose, *Lietuvos istorijos metraštis 1985*, Vilnius, 1986, p. 112–115.
113. Gudavičius E., Dėl kai kurių iečių rūšių pavadinimo, *Lietuvos istorijos metraštis 1988*, Vilnius, 1989, p. 148–149.
114. Gudavičius E., Lenkų atsiradimas Rytų Lietuvoje, *Rytų Lietuva: istorija, kultūra, kalba*, red. komis. V. Milius (pirm.) ir kt., Vilnius, 1992, p. 24–30.
115. Gudmantas K., Žemaičių bajoro įrašai Martyno Bielskio *Viso pasaulio kronikoje*, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir raštijos tradicijos*, sud. S. Temčinas ir kt., Vilnius, 2009, p. 28–41.
116. Guzikowski K., *Obce rycerstwo na Pomorzu Zachodnim do początku XIV wieku*, Szczecin, 2013.
117. Halbwachs M., *Les cadres sociaux de la mémoire*, Paris, 1994.
118. Halecki O., *Przyłączenia Podlasia, Wołynia i Kijowczyzny do Korony w roku 1569*, Kraków, 1915.
119. Han P., *Soziologie der Migration: Erklärungsmodelle, Fakten, Politische Konsequenzen, Perspektiven*, Stuttgart, 2000.
120. Haratym A., Mikołaj Suchodolski, *PSB*, t. XLV, zes. 3, Warszawa-Kraków, 2007-2008, p. 293.

121. *Histoire des populations de l'Europe, t. 1: des origines aux prémices de la révolution démographique*, sous la direction de J.-P. Bardet, J. Dupâquier, Paris, 1997.
122. Hlebionek M., O pieczęciach starosty generalnego wielkopolski Adama Sędziwoja Czarnkowskiego, *Archiwa – Kancelarie – Zbiory*, 2011, nr. 2 (4), p. 11–60.
123. Interaktyvus: <http://teki.bkpan.poznan.pl/index_monografie.html>
124. Ivinskis Z., *Krikščionybė Lietuvoje* (Rinktiniai raštai, t. IV), Roma, 1987.
125. Jablonskis K., Kelios XVII amžiaus lietuviškos priesaikos ir kitos lietuvių kalbos liekanos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aktuose, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, sudarė V. Merkys, Vilnius, 1973, p. 290–294.
126. Jablonskis K., Saliamonas Slavočinskis, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, sudarė V. Merkys, Vilnius, 1973, p. 205–209.
127. Jacikevičius A., *Daugiakalbystės psichologija*, Vilnius, 1970.
128. Jakulis A., „Sumos evangelijų“ ir „Maldų krikščioniškų“ autorystės klausimu, *Baltistica*, t. XVIII (2), 1982, p. 173–178.
129. Jankowski Cz., *Powiat oszmiański. Materjały do dziejów ziemi i ludzi*, cz. 3, Petersburg, 1898.
130. Jasiński K., Dokumentacyjne funkcje imion w średniowieczu (na przykładzie dynastii piastowskiej), K. Jasiński, *Prace wybrane z nauk pomocniczych historii*, Toruń, 1996, p. 142–155.
131. Jaszczół T., Kuczyńscy i Lubowiccy herbu Ślepowron (Korwin) w ziemi drohickiej od XV do połowy XVI wieku – zarys dziejów rodziny, *Ciechanowiecki rocznik muzealny*, t. IV, Ciechanowiec, 2008, p. 155–210.
132. Jaszczół T., Osadnictwo lewobrzeżnej części ziemi drohickiej w XV i na początku XVI wieku, *Sokołów Podlaski. Dzieje miasta i okolic*, pod redakcją G. Ryżewskiego, Sokołów Podlaski, 2006, p. 63–243.
133. Jaszczół T., Osadnictwo Podlasia nadbużańskiego w XV i I połowie XVI wieku, *Podlasie nadbużańskie. 500-lecie województwa podlaskiego*, red. nauk. Oleg Łatyszonek, Ciechanowiec, 2013, p. 73–168.

134. Jaszczół T., Szlachta powiatu mielnickiego do połowy XVI wieku. Materiały genealogiczne i majątkowe, *Czas na podlaskie. Mielnik. 497 rocznica urodzin województwa podlaskiego*, Białystok, 2010, p. 89–142.
135. Jaszczół T., Testament Adama Olędzkiego, starosty drohickiego i właściciela Siedlec z 1625 r., *Prace Archiwalno-Konserwatorskie*, zesz. 20, 2016, p. 159–173.
136. Jaszczół T., Własność możnowładcza, średnio- i drobnoszlachecka na obszarze tzw. „podlaskiej” części powiatu węgrowskiego do połowy XVI wieku, *Rocznik Liwski*, t. V, 2010/2011, p. 9–32.
137. Jatulis P., Saliamonas Slavočinskis, *Lietuvių enciklopedija*, t. XXVIII, Boston, 1963, p. 130–132.
138. Jegelevičius S., *Nemunaitis ir jo parapija*, I knyga, Vilnius, 2002.
139. Jonaitis R., „*Civitas Rutenica*“ *Vilniuje XIII–XV a.*, Daktaro disertacija, Klaipėda, 2013.
140. Jovaiša L., Krikšto vardai XVII a. pirmos pusės Lietuvoje, *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sudarė M. Paknys, Vilnius, 2005, p. 147–184.
141. Jovaiša L., Šventųjų relikvijos ir jų gerbimas Lietuvoje (1387–1655), *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sudarė M. Paknys, Vilnius, 2005, p. 185–228.
142. Jovaiša L., Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m., *Religinės bendrijos Lietuvos istorijoje: gyvenimas ir tapatybė* (Bažnyčios istorijos studijos, t. V), Vilnius, 2012, p. 99–208.
143. Jučas M., *Lietuvos ir Lenkijos unija*, Vilnius, 2000.
144. Jučas M., XVIII a. socialinės ir politinės problemos lietuvių pavietaų seimeliuose, *Lietuvos istorijos metraštis. 1973 metai*, Vilnius, 1974, p. 21–37.
145. Jurek T., *Obce rycerstwo na Ślącku do połowy XIV wieku*, Poznań, 1998.
146. Jurek T., *Panowie z Wierzbniej. Studium genealogiczne*, Kraków, 2006.
147. Jurek T., *Rodowód Pogorzaków*, Kraków, 2005.
148. Jurginis J., Lukšaitė I., *Lietuvos kultūros istorijos bruožai. (Feodalizmo epocha. Iki aštuonioliktojo amžiaus.)*, Vilnius, 1981.

149. Jurkiewicz J., Legendarna genealogia Despotów Zenowiczów, *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII wieku)*, pod redakcją S. Górzyńskiego i M. Nagielskiego, Warszawa, 2014, p. 169–189.
150. Jurkiewicz J., Osadnictwo polskie w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle badań historycznych, *Acta Baltico-Slavica*, t. 22, 1994, p. 237–256.
151. Jurkiewicz J., Polonizacja językowa szlachty w Wielkim Księstwie Litewskim u schyłku XVI wieku w świetle podpisów sędziów trybunalskich, *Eruditio et interpretatio. Studia Historyczne*, pod redakcją Z. Chodyły, Poznań, 2000, p. 215–229.
152. Kaczmarczyk B., *Język polski w kancelarii królewskiej w pierwszej połowie XVI wieku*, Wrocław, 2003.
153. Kaczmarczyk Z., Leśnodorski B., *Historia państwa i prawa Polski, t. 2: Od połowy XV wieku do r. 1795*, pod red. J. Bardacha, Warszawa, 1966.
154. Kajanto I., *The Latin cognomina*, Helsinki, 1965.
155. Kalinowski E., *Ród Kalinowskich herbu Ślepowron w XVII wieku*, Warszawa, 2013.
156. Kalnius P., Asimiliacija, *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*, sudarytoja V. Savoniakaitė, Vilnius, 2011, p. 44–45.
157. Kanopienė V., *Demografija: pagrindinės sąvokos ir rodikliai*, Vilnius, 1997.
158. Kantak K., *Bernardyni polscy*, t. II, Lwów, 1933.
159. Karczewska J., *Ród Pomianów na Kujawach w średniowieczu*, Poznań–Wrocław, 2003.
160. Karpluk M., Tworzyjan nie był Florianem, *Język Polski*, t. LVII, 1977, p. 25–30.
161. Karplukówna M., Z badań nad polskim nazewnictwem osobowym XV i w początku XVI wieku, *Onomastica*, t. III, Warszawa, 1957, p. 179–187.
162. Kasatkina N., Leončikas T., *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*, Vilnius, 2003.

163. Kavoliūnaitė G., Įvadas, *Samuelio Boguslavo Chylinškio Biblija. Senasis testamentas. T. I: Lietuviško vertimo ir olandiško originalo faksimilės*, parengė G. Kavaliūnaitė, Vilnius, 2008, p. xvij–lxxj.
164. Kawecka-Gryczowa A., Korotajowa K., Krajewski W., *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, zesz. 5, *Wielkie Księstwo Litewskie*, Wrocław-Kraków, 1959.
165. Kazańczuk M., *Staropolskie legendy herbowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1990.
166. Kempa T., *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616). Wojewoda Wileński*, Warszawa, 2000.
167. Kempa T., Urzędnicy i klienci Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotki, *Litвано-Slavica Posnaniensia. Studia historica*, t. 9, Poznań, 2003, p. 193–221.
168. Kiaupa Z., *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 metų* (Kauno istorija, t. 1), Vilnius, 2010.
169. Kiaupa Z., Kauno vaito XVI a. vidurio knygos prabyla lietuviškai, *Kultūrų sankirtos: skiriama doc. dr. Ingės Lukšaitės 60-mečiui*, sudarė Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, E. Rimša, J. Sarcevičienė, Vilnius, 2000, p. 66–92.
170. Kiaupa Z., *Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.)*, (Lietuvos istorija, t. VII, d. I) Vilnius, 2012.
171. Kiaupienė J., Petrauskas R., *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji kunigaikštystė 1386–1529 m.*, (Lietuvos istorija t. 4), Vilnius, 2009.
172. Kirkienė G., *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI amžiuje*, Vilnius, 2008.
173. Kisarauskas V., *Lietuvos knygos ženklai 1518–1918*, Vilnius, 1984.
174. Klapisch-Zuber Ch., *La maison et le nom. Stratégies et rituels dans l'Italie de la Renaissance*, Paris, 1990.
175. Klecenda V., Přijímání cizozemců na sněmu do Čech za obyvatele. Příspěvek k dějinám inkolátu před obnoveným zřízením zemským, *Sborník*

- prací věnovaných prof. dru Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám 1871–1931*, Praha, 1931, p. 456–467.
176. Klemensiewicz Z., *Historia języka polskiego*, Warszawa, 2002.
177. Klimavičius R., Gorskijų giminės genealogija, *Žemaičių praeitis*, ats. red. A. Butrimas, t. 2, Vilnius, 1993, p. 257–269.
178. Klint P., *Szlachecki obrót ziemią w powiecie kcyńskim w latach 1626–1655*, Wrocław, 2012.
179. Klovas M., *Privačių dokumentų atsiradimas ir raida Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje (1529 m.)*, Daktaro disertacija, Vilnius, 2017.
180. Koczerska M., Świadomość genealogiczna możnowładztwa polskiego w XV wieku. Podstawy i środki wyrazu, *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, red. S. K. Kuczyński, t. 2, Warszawa, 1982, p. 266–322.
181. Kołodziejczyk A., *Przemiany społeczno-gospodarcze na Podlasiu w XV–XVI wieku*, Olsztyn, 2012.
182. Konarski S., *Materiały do biografii: genealogii i heraldyki polskiej*, t. 4, Buenos Aires-Paryż, 1967.
183. Konarski S., *Szlachta kalwińska w Polsce*, Warszawa, 1936.
184. Kosiński A. A., Umiastowski herbu Roch III. Przydomku Pierzchała, *Przewodnik heraldyczny*, t. III, Warszawa, 1881, p. 525–544.
185. Kosman M., Bracia Chwalczewscy, Kosman M., *Orzeł i Pogoń. Z dziejów polsko-litewskich XIV–XX w.*, Warszawa, 1992, p. 170–200.
186. Kosman M., Polacy w Wielkim Księstwie Litewskim. Z badań nad mobilnością społeczeństwa w dobie jagiellońskiej 1386–1569, *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 1, Warszawa, 1981, p. 347–378.
187. Kot S., Geneza i tło historyczne „Biblii Litewskiej“ Chylińskiego, *Biblia Litewska Chylińskiego. Nowy testament, t. II: Tekst*, wyd. Cz. Kudzinowski, J. Otrębski, Poznań, 1958, p. ix–xxxii.
188. Kot S., Un gesuita boemo, patrocinatoro delle lingue nazionali slave, e la sua attività in Polonia e Lituania (1563–1572), *Ricerche slavistiche*, nr. 3, 1954, p. 139–161.

189. Kowalik-Kaleta Z., *Historia nazwisk polskich: na tle społecznym i obyczajowym (XII–XV wiek)*, t. 1, Warszawa, 2007.
190. *Księstwo Żmudzkie XIV–XVIII wiek* (Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. III), pod redakcją A. Rachuby, Warszawa, 2015.
191. Kuklo C., *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa, 2009.
192. Kurtyka J., *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków, 1997.
193. Kurzowa Z., *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.*, Kraków, 2006.
194. Lapo I., Bandydas pavesti lenkui Vilniaus vyskupo katedrą XVI amžiaus pabaigoje, *Praeitis*, t. 1, red. A. Janulaitis, 1930, p. 94–138.
195. Laucevičius E., *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. Atlasas*, Vilnius, 1967.
196. Laucevičius E., *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, Vilnius, 1967.
197. Lazutka S., Gudavičius E., *Pirmasis Lietuvos Statutas. Paleografinė ir tekstologinė nuorašų analizė*, t. I, d. 1, Vilnius, 1983.
198. *Le migrazioni in Europa secc. XIII–XVIII* (serie II: Atti delle „Settimane di Studi“ e altri Convegni t. 25), ed., S. Cavaciocchi, Firenze, 1994.
199. Lebedys J., 1646 metų giesmynas, *Lituanistikos baruose*, t. I, *Studijos ir straipsniai*, parengė J. Girdzijauskas, Vilnius, 1972, p. 121–156.
200. Lebedys J., Ar senajame Vilniaus universitete buvo lietuvių kalbos katedra?, J. Lebedys, *Lituanistikos baruose*. t. I, *Studijos ir straipsniai*, parengė J. Girdzijauskas, Vilnius, 1972, p. 201–211.
201. Lebedys J., *Mikalojus Daukša*, Vilnius, 1963.
202. Lebedys J., Urbutis V., Du žemaitiški XVIII a. vidurio laiškai, J. Lebedys, *Lituanistikos baruose*, t. I, *Studijos ir straipsniai*, parengė J. Girdzijauskas, Vilnius, 1972, p. 184–199.
203. *Leksika: skolinių vartojimas (svetimybės, tarptautiniai žodžiai)* (Kalbos patarimai, kn. 4, d. 1), sudarė D. Mikulėnienė, Vilnius, 2005, p. 21.
204. Lenkijos hidronimų žodynas: <http://eshp.ijp-pan.krakow.pl/search/results/40038>

205. *Les Français en Espagne à l'époque moderne (XVIe–XVIIIe siècles)*, Paris, 1990.
206. *Les migrations internes et à moyenne distance en Europe, 1500–1900*, éd. A. E. Roel et O. R. Castelao, Santiago de Compostela, 1994.
207. Lesger C., Lucassen L., M. Schrover M., Is there life outside the migrant network? German immigrants in XIXth century Netherlands and the need for a more balanced migration typology, *Annales de démographie historique*, nr. 2, 2002, p. 29–50.
208. Lesiak A., Kobiety z rodu Radziwiłłów w świetle inwentarzy i testamentów (XVI–XVIII w.), *Administracja i życie codzienne w dobrach Radziwiłłów XVI–XVIII wieku*, pod red. U. Augustyniak, Warszawa, 2009, p. 113–194.
209. Lesmaitis G., *LDK samdomoji kariuomenė XV a. pabaigoje – XVI a. antroje pusėje*, Vilnius, 2010.
210. Liedke M., *Od prawosławia do katolicyzmu: ruscy możni i szlachta Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec wyznań reformacyjnych*, Białystok, 2004.
211. *Lietuvių kalbos žodynas*, t. IX, red kolegija: J. Kruopas (vyr. redaktorius) ir kt., Vilnius, 1973.
212. *Lietuvių pavardžių žodynas*, t. 1–2, ats. red. A. Vanagas, Vilnius, 1985.
213. *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, II dalis, parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas, Vilnius, 1976.
214. *Lietuvos vietovardžių žodynas*, t. II: C–F, Vilnius, 2014.
215. Linde S. B. , *Słownik języka polskiego*, t. 1, cz. 1, Warszawa, 1807.
216. Litwin H., Katalog alumnów seminarium papieskiego w Wilnie 1582–1798, część I, *Przegląd Wschodni*, t. VIII, zesz. 4 (32), Warszawa, 2003, p. 925–976.
217. Loho-Sobolewski J., *Prawo opiekuńcze w dawnej Litwie*, Lwów, 1937.
218. Lorenzetti L., Les élites „tessinoises“ du XVIIe au XIXe siècle: alliances et réseaux familiaux, A.-L. Head-König, L. Lorenzetti, B. Veyrassat éd.,

Familles, parenté et réseaux en Occident (XVIIe–XXe siècles). Mélanges offerts à Alfred Perrenoud, Genève, 2001, p. 207–225.

219. Łowmiański H., *Zaludnienie państwa litewskiego w wieku XVI. Zaludnienie w roku 1528*, Poznań, 1998.

220. Łoza S., *Kawalerowie orderu świętego Stanisława 1765–1813*, Warszawa, 1925.

221. Lubczyński M., *Szlachta powiatu ksiąskiego za ostatnich Jagiellonów. Struktura majątkowa*, Warszawa, 2016.

222. Lukšaitė I., „Knygos nobažnystės” (1653) parengimo kultūrinė aplinka, *Knyga nobažnystės krikščioniškos (1653) – XVII a. Lietuvos kultūros paminklas*, Kėdainiai, 2001, p. 4–29.

223. Lukšaitė I., Lietuviškos S. B. Chilinskio biblijos spausdinimo aplinkybės, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, ser. A, nr. 1(35), Vilnius, 1971, p. 87–109.

224. Lukšaitė I., *Lietuvių kalba reformaciniame judėjime XVII a.*, Vilnius, 1970.

225. Lukšaitė I., Pradinių mokyklų tinklo susidarymas, *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*, red. kom.: J. Vaitkevičius (pirmininkas) ir kt., Vilnius, 1983, p. 22–35.

226. Lukšaitė I., *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius, 1999.

227. Lulewicz , Rachuba A. i Sikorska-Kulesza J., Dumin S., Haratym A., Macuk A. i Pospizil A., *Dzieje rodziny Ciechanowieckich herbu Dąbrowa (XIV–XXI wiek)*, pod redakcją A. Rachuby, Warszawa, 2013.

228. Maciejauskienė V., *Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.*, Vilnius, 1991.

229. Malec M., *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków, 1994.

230. Maleczyński K., Kilka nieznaných dokumentów z XIII w. przeważnie z archiwów poznańskich, *Kwartalnik Historyczny*, rocz. 40, 1926, p. 185–196.

231. Maroszek J., Siemiatycze jako ośrodek dóbr ziemskich w XV–XVIII w. (do 1801 r.), *Studia i materiały do dziejów Siemiatycz*, pod red. H. Majeckiego, Warszawa, 1989, p. 7–42.
232. Maroszek J., Struktura osadnictwa rycerskiego i drobnoszlacheckiego dawniej ziemi bielskiej do końca XVIII wieku, *Białostoczczyzna*, nr. 1–2 (65–66), Białystok, 2002, p. 66–152.
233. *Materiały genealogiczne, nobilitacje, indygenaty w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, oprac. katalogu A. Wajs, Warszawa, 2001.
234. Matuszewski J., *Polskie nazwisko szlacheckie*, Łódź, 1975.
235. Matuszewski J., Tytułomania szlachecka w świetle patronimików odurzędniczych, cz. 1–2, *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, 1970, t. XV, p. 237–271; 1970, t. XVI, p. 157–190.
236. Matušakaitė M., *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*, Vilnius, 2003.
237. Mazel F., Noms propres, devolution du nom et devolution du pouvoir dans l'aristocratiques provençale (milieu X^e – fin XIIe siècle), *Provence historique*, fasc. 212, 2003, p. 131–174.
238. Meilus E., Lietuvos miestų ir miestelių steigimo ir turgų bei prekymečių privilegijos (XVII a. antroji pusė – XVIII a.), *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, sudarė Z. Kiaupa ir E. Rimša, Vilnius, 1988.
239. Meilus E., XVII a. pabaigos Lietuvos bajorų kasdienybė pagal jų dienoraščius, *Kultūrų sankirtos: skiriama doc. dr. Ingės Lukšaitės 60-mečiui*, sudarė Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, E. Rimša, J. Sarcevičienė, Vilnius, 2000, p. 309–325.
240. Menant F., Ancêtres et patrimoine: les systems de designation dans l'aristocratie lombarde des XIe–XIIe siècles, *Nomen et gens. Zur historischen Aussagekraft frühmittelalterlicher Personennamen*, herausg. D. Geuenich, W. Haubrichs, J. Jarnut, Berlin-New York, 1997, p. 176–189.
241. Menant F., Entre la famille et l'État: l'héritage du nom et ses détours dans l'Italie des communes, *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Moyen-Âge, Temps modernes*, t. 110, nr. 1, 1998, p. 253–270.

242. Menant F., Le nom, document d'histoire sociale ou L'anthroponymie comme outil de classement social, *Les sociétés européennes au Moyen Âge: modèles d'interprétation, pratiques, langages*, Paris, 2011, p. 2–17.
243. *Miasto Warszawa, część I: Stare miasto* (Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria Nowa, t. XI), pod redakcją J. Z. Łozińskiego i A. Rottermunda, Warszawa, 1993.
244. Miknys R., Staliūnas D., Lenkų ir lietuvių konfliktas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje: senų koncepcijų atgimimas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos istorijos ir tradicijos fenomenai: tautų atminties vietas*, sudarė A. Bumblauskas, G. Potašenko, Vilnius, 2013, p. 174–184.
245. Miltakis E., Palangos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios archyvas, *Palanga. Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia. Istorijos, architektūros, meno kūrybų, archyvų tyrimai*, Vilnius, 2007, p. 57–65.
246. *Mitologia. Mity i legendy świata*, Warszawa, 2009.
247. Moch L. P., *Moving Europeans. Migration in Western Europe since 1650*, Bloomington, 1992.
248. Mosingiewicz K., Imię jako źródło w badaniach genealogicznych, *Genealogia – problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym*, pod red. J. Hertla, Toruń, 1982, p. 72–97.
249. *Mūsų Lietuva: krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*, parengė B. Kviklys, Boston, t. 2, 1965.
250. Nadal J. & Giralt E., *La Population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement* (École pratique des hautes Études, VIe section, Centre des recherches historiques. Démographie et société, t. III), Paris, 1960.
251. Nagielski M., Reinhold Rosen, *PSB*, t. XXXII, zesz. 2, p. 60–62.
252. Nagielski M., Rosen Fabian Wilhelm, *PSB*, t. XXXII, zesz. 2, p. 52–53.
253. Nassiet M., *Parenté, noblesse et états dynastiques XVIe–XVIIe siècles*, Paris, 2000.

254. Niendorf M., *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Studija apie nacijos formavimąsi ankstyvaisiais naujais amžiais 1569–1795*, Vilnius, 2010.
255. Niesiecki K., *Herbarz polski*, wydał J. N. Bobrowicz, t. II, VI, VIII, IX, Lipsk, 1839–1846.
256. Nikžentaitis A., *Nuo Daumanto iki Gedimino. Iki krikščioniškos Lietuvos visuomenės bruožai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. V), Klaipėda, 1996.
257. Noflatscher H., Funktionseliten an den Höfen der Habsburger um 1500, *Sozialer Aufstieg. Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit. Büdinger Forschungen zur Sozialgeschichte 2000 und 2001* (Deutsche Führungsschichten in der Neuzeit, Bd. 25), hrsg. v. G. Schultz, München, 2002, p. 291–314.
258. Nowak B., *Ród Porajów w Małopolsce w średniowieczu*, Kraków, 2009.
259. Nowak T., *Własność ziemiska w ziemi łeczyckiej w czasach Władysława Jagielly*, Łódź, 2003.
260. Ochmański J., *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań, 1972.
261. Ochmański J., Szlachta żmudzka w XVII wieku, *Dawna Litwa: studia historyczne*, Olsztyn, 1986, p. 198–212.
262. Ochmanskis J., Žemaitijos bajorija XVII a., *Senoji Lietuva*, Vilnius, 1996, p. 235–251.
263. Oexle O. G., Aspekte der Geschichte des Adels im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, *Europaicher Adel 1750–1950*, hg. H.-U. Wehler, Göttingen, 1990, p. 19–56.
264. Olshausen E., Versuch einer Definition des Begriffes „Integration“ im Rahmen der historischen Migrationsforschung, *Migration und Integration. Aufnahme und Eingliederung im historischen Wandel* (Stuttgarter Beiträge zur historischen Migrationsforschung, Bd. 3), hrsgg., M. Krauss, M. Beer, M. Kintzinger, Stuttgart, 1997, p. 27–35.

265. Pacuski K., *Możnowładztwo i rycerstwo ziemi gostynińskiej w XIV i XV wieku. Studium z dziejów osadnictwa i elity władzy na Mazowszu średniowiecznym*, Warszawa, 2009.
266. Paknys M., *Mecenatystės reiškiny s XVII a. LDK: bažnytinės architektūros užsakymai*, Vilnius, 2003.
267. Paknys M., Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sudarė M. Paknys, Vilnius, 2005, p. 15–102.
268. Pakulski J., *Nalęcze wielkopolscy w średniowieczu: genealogia, uposażenie i rola XII–XIV w.*, Toruń, 1982.
269. Pakulski J., *Ród Godziębów w średniowiecznej Polsce. Studium genealogiczne*, Toruń, 2005.
270. Palionis J., *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius, 1995.
271. Palionis J., *XVII a. antrosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai*, Vilnius, 2003.
272. Panske P. P., *Handfesten der komturei Schlochau: nebst einigen verwandten Urkunden*, Danzig, 1921.
273. Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, wydał K. J. Turowski, Kraków, 1858.
274. Petkus V., *Dominikonai Lietuvos kultūroje*, Vilnius, 2004.
275. Petrauskas R., Atrandant protėvius: genealoginio mąstymo prielaidos ir užuomazgos Lietuvoje XIV–XVI a. viduryje, *Ministri historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos tyrimuose. Mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas dr. Edmundo Rimšos 65-ečio sukakčiai*, sudarė Z. Kiaupa ir J. Sarcevičienė, Vilnius, 2013, p. 45–63.
276. Petrauskas R., *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis–Struktūra–Valdžia*, Vilnius, 2003.
277. Petrauskas R., Tarp riteriško mobilumo ir indigenato: svetimšaliai riteriai Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare XV a. pirmoje pusėje, *Krikščionių visuomenės raidos atodangos LDK vakarinėje dalyje ir Prūsijoje: nuo*

- užuomazgos iki brandos*, sudarytojas M. Ščavinskas, Klaipėda, 2015, p. 183–193.
278. Petrauskas R., Związki personalne między możnowładztwem Polski i Litwy od końca XIV do połowy XVI wieku, *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych*, t. 1, red. W. Bukowski i T. Jurek, Kraków, 2012, p. 479–496.
279. Pielas J., *Oleśnicy herbu Dębno w XVI–XVII wieku. Studium z dziejów zamożnej szlachty doby nowożytnej*, Kielce, 2007.
280. Pietkiewicz K., *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań, 1995.
281. Pietkiewicz K., *Kieźgajlowie i ich latyfundium do połowy XVI wieku*, Poznań, 1982.
282. Piotrowski B., Współpraca i dążenia ku jedności Skandynawów (XIV–pierwsza połowa XX wieku)⁴, (cz. 1), *Zapiski Historyczne*, 1997, t. LXII, zesz. 2/3, p. 37–54.
283. Plewczyński M., *Szlakiem rodów rycerskich dawnego Mazowsza w XV–XVI wieku*, t. 1: *Powiat warszawski*, Oświęcim, 2013.
284. Pocięcha W., Franciszek Chwalczewski, *PSB*, t. III, zesz. 4, Kraków, 1937, p. 479.
285. Pocięcha W., Jerzy Chwalczewski, *PSB*, t. IV, zesz. 1, Kraków, 1938, p. 1–2.
286. Pocięcha W., *Królowa Bona (1494–1557): czasy i ludzie odrodzenia*, t. III, Poznań, 1958.
287. Pocięcha W., Piotr Chwalczewski, *PSB*, t. IV, zesz. 1, Kraków, 1938, p. 2–3.
288. Pocięcha W., Stanisław Chwalczewski, *PSB*, t. IV, zesz. 1, Kraków, 1938, p. 3–4.
289. Pociūtė D., Lietuviškosios Bažnyčios knyga, *Knyga Nobažnystės Krikščioniškos. 1653*, parengė D. Pociūtė, Vilnius, 2004, p. xiii–lxv.
290. Portes A., Introduction: The Debates and Significance of Immigrant Transnationalism, *Global Networks*, nr. 1(3), 2001, p. 181–194.

291. Potašenko G., *Daugiatautė Lietuva: Lietuvos etninių mažumų istorija*, Kaunas, 2008.
292. Potašenko G., Istorijos kultūra šiuolaikinėje Lietuvoje: daugiakultūriškumo samprata visuomenėje ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tyrimuose, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai*, sudarė A. Bumblauskas, G. Potašenka, Vilnius, 2009, p. 276–299.
293. Rabikauskas P., *Vilniaus Akademija ir Lietuvos Jėzuitai*, parengė L. Jovaiša, Vilnius, 2002.
294. Ragauskienė R., Dvaro juokdario „institutas“ Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje, *Naujasis židiny-Aidai*, 2011, nr. 4, p. 263–271.
295. Ragauskienė R., Klientelė Reformacijos verpetuose. Bajoro Skaševskio biografijos tyrimas, *Darbai ir Dienos*, t. 44, 2005, p. 189–210.
296. Ragauskienė R., Kurtuvėnų bažnyčios raida: nuo pirmosios XV a. iki Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčios, *Menotyra*, t. 44, nr. 3, Vilnius, 2006, p. 12–21.
297. Ragauskienė R., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*, Vilnius, 2002.
298. Ragauskienė R., Ragauskas A., *Barboros Radvilaitės laišakai Žygimantui Augustui ir kitiems. Studija apie XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų korespondenciją*, Vilnius, 2001.
299. Ragauskienė R., XVI a. didikų Radvilų lenkų kilmės žmonos, *Istorija*, t. 87, nr. 3, 2012, p. 3–13.
300. Railaitė-Bardė A., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų genealoginė savimonė ir jos atspindžiai heraldikoje XVI–XVIII a.*, Daktaro disertacija, Vilnius, 2013.
301. Ramonienė M., Brazauskienė J., Burneikaitė N., Daugmaudytė J., Kontutytė E., Pribušauskaitė J., *Lingvodidaktikos terminų žodynas*, Vilnius, 2012.
302. Rimša E., *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Vilnius, 2004.

303. Ryżewski G., *Ród Chreptowiczów herbu Odrowąż. Dobra i kariery Chreptowiczów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV–XVIII w.*, Kraków, 2006.
304. Rowell S. C., Rusena karas Žemaičiuose: keletas pastabų apie 1442 m. privilegijos genezę, *Žemaičių praeitis*, t. 8, sud. A. Butrimas, V. Vaivada, D. Mukienė, Vilnius, 1998, p. 5–28.
305. Rowell S. C., Trumpos akimirkos iš Kazimiero Jogailaičio Dvaro: neeilinė kasdienybė tarnauja valstybei, *Lietuvos istorijos metraštis 2004/1*, Vilnius, 2005, p. 25–56.
306. Salys A., *Tikriniai vardai* (Raštai, t. II), Roma, 1983.
307. Salway B., What’s in a Name? A Survey of Roman Onomastic Practice from c. 700 B. C. to A. D. 700, *The Journal of Roman Studies*, vol. 84 (1994), p. 124–145.
308. Saviščevas E., Influx of the „Outside“ Nobility into Samogitia in the 16th Century, *Zapiski Historyczne*, t. 69, zes. 4, 2014, p. 5–24.
309. Saviščevas E., Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knygą, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 1, sudarė D. Antanavičius, D. Baronas, Vilnius, 2008, p. 140–168.
310. Saviščevas E., *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai 1409–1566 m.*, Vilnius, 2010.
311. Schüller K., *Die Beziehungen zwischen Spanien und Irland im 16. und 17. Jahrhundert. Diplomatie, Handel und die Soziale Integration katholischer Exulanten*, Münster, 1999.
312. Semkowicz W., Dzierżkowicz Mikołaj, *PSB*, t. VI, zes. 2, Kraków, 1948, p. 164–165.
313. Semkowicz W., *Encyklopedia nauk pomocniczych historii*, Kraków, 2011.
314. Semkowicz Wł., Ród awdanców w wiekach średnich, *Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego*, t. 45–46, 1919–1920, p. 163–314; 111–327.

315. Sliesoriūnas G., Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lenkai, G. Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje (1588–1733 metais)*, (Lietuvos istorija, t. VI), Vilnius, 2015, p. 353–366.
316. *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, cz. 1, *Odapelatywne nazwy osobowe*, opracowała A. Cieślukowa, Kraków, 2000.
317. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. F. Sulimierskiego, t. IV, VI, XII, Warszawa, 1883, 1885, 1892.
318. *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu* (Dzieje Lubelszczyzny, t. III), opr. St. Kuraś, Warszawa, 1983.
319. *Słownik historyczno-geograficzny województwa płockiego w średniowieczu*, opracowała A. Borkiewicz-Celińska, zesz. 2, Wrocław, 1981.
320. *Słownik historyczno-geograficzny ziemi warszawskiej w średniowieczu*, opr. A. Wolff, K. Pacuski, Warszawa, 2013.
321. *Słownik staropolskich nazw osobowych*, pod redakcją W. Taszyckiego, t. I, zesz. 3; t. I, zesz. 2, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1966–1967.
322. Smoleński W., *Szkice z dziejów szlachty mazowieckiej*, Kraków, 1908.
323. Sobieszczański F. M., Piotr Umiasztowski, *Encyklopedia powszechna*, t. 26, Warszawa, 1887, p. 11.
324. Solin H., Zur Entwicklung des römischen Namensystems, *Person und name. Methodische Probleme bei der Erstellung eines Personennamenbuches des Frühmittelalters*, herg. D. Geuenich, W. Haubrichs, J. Jarnut, Berlin-New York, 2002, p. 1–18.
325. Strzyżewski W., *Herby i tytuły. Pieczęć szlachecka w księstwie glogowskim (XVI–XVIII wiek)*, Warszawa, 2009.
326. Szybkowski S., Rycerscy goście z Polski na dworze wielkiego księcia Witolda – próba portretu grupy, *Litwa i jej sąsiedzi w relacjach wzajemnych (XIII–XVI w.)*, pod redakcją A. Kołodziejczyk, R. Kubickiego, M. Radocha, Olsztyn-Gdańsk, 2014, p. 81–105.

327. Szymański J., *Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku*, Warszawa, 2011.
328. Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa, 2005.
329. Szymczak M., *Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego*, Warszawa, 1966.
330. Szymczakowa A., *Nobiles Siradienses. Rody Porajów, Pomianów, Gryfów, Kopaczów i Pobogów*, Warszawa, 2011.
331. Szymczakowa A., O przezwiskach i przydomkach szlachty sieradzkiej w XV wieku, *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. IX, cz. 1, Lublin-Łódź, 2006, p. 193–216.
332. *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, opracowała E. Sęczys, przygotował do druku S. Górczyński, Warszawa, 2007.
333. Szulowska W., *Dawna antroponimia Mazowsza (XV–XVII w.)*, Olsztyn, 2004.
334. Šapoka A., *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų Liublino unijos: jų valstybinių santykių bruožai*, Kaunas, 1938.
335. Targowski M., *Na prawie polskim i niemieckim. Kształtowanie się ziemskiej własności szlacheckiej na Pomorzu Gdańskim w XIII–XVI wieku*, Warszawa, 2014.
336. Tazbir J., Bracia polscy w służbie Radziwiłłów w XVII wieku, *Radziwiłłowie XVI–XVIII wieku: w kręgu polityki i kultury* (Miscellanea historico-archivistica, t. III), Warszawa-Łódź, 1989, p. 141–158.
337. Topolska M. B., Książka na Litwie i Białorusi w latach 1553–1660 (analiza statystyczna), *Odrodzenie i reformacja w Polsce*, t. 21, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1976, p. 145–164.
338. Topolska M. B., Polacy w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku. (Przyczynek do dziejów polskiej emigracji na wschód w okresie staropolskim), *Litvano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica*, t. 2, 1987, p. 147–166.

339. Trimonienė R. R., Bajorų luomo vedybinių ryšių atspindžiai Žemaičių žemės ir pilies teismo aktuose. XVI a. II pusė – XVII a. I pusė, *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra*, Šiauliai, Ryga, 2004, p. 167–178.
340. Trimonienė R. R., Ewangeliccy przybysze z Polski i innych krajów i ich społeczno-ekonomiczna integracja ze społeczeństwem lokalnym na Żmudzi w drugiej połowie XVI wieku, *Studia nad reformacją*, pod redakcją E. Bagińskiej, P. Guzowskiego, M. Liedke, Białystok, 2010, p. 99–110.
341. Trimonienė R. R., Nagurskių giminės istorija, *Nagurskiai. Garsios bajorų giminės istorija ir palikimas* (Kurtuva: Kurtuvėnų regioninio parko metraštis, 2002–2005 m.), nr. 8, Kurtuvėnai, 2006, p. 6–8.
342. Trimonienė R. R., Polonizacija, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė V. Ališauskas ir kt., Vilnius, 2001, p. 492–507.
343. Trimonienė R. R., Svetimšalių ir svetimtaučių bajorų imigracija į Žemaitiją XVI a. antroje pusėje–XVII a. pirmoje pusėje. Imigracijos kultūriniai veiksniai ir įtakos Žemaičių visuomenei, *Rytų Europos kultūra migracijos kontekste: tarpdalykiniai tyrimai*, sudarė I. R. Merkienė, Vilnius, 2007, p. 491–513.
344. Trimonienė R. R., Žemaitijos bajorų etninio tapatumo problema XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje, imigraciniai procesai, *Tiltai. Priedas: Mokslo darbai: Krikščioniškosios vertybės kultūros ir istorijos kontekste*, red. ir sud.: A. Ramonas, S. Vaitekūnas, nr. 43, Klaipėda, 2012, p. 217–236.
345. Truska L., XVIII a. pabaigos Lietuvos bajorija (skaičius ir sudėtis), *Lietuvos istorijos metraštis, 1992*, Vilnius, 1994, p. 13–30.
346. Urban W., Lietuviai Krokovoje nuo XIV a. pabaigos iki 1579 m., *Šešioliktojo amžiaus raštija* (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 5), sud.: A. Samulionis, R. Jurgelėnaitė, D. Kuolys, Vilnius, 2000, p. 421–452.
347. Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. II, IV, X, XII, XIV, Warszawa, 1905–1917.
348. *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik, 1994.

349. *Urzednicy inflanccy XVI–XVIII wieku. Spisy* (Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. IX), opr. K. Mikulski, A. Rachuba, Kórnik, 1994.
350. *Urzednicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku: spisy* (Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. I, zesz. 2), opr. A. Bieniaszewski, Wrocław etc., 1987.
351. *Urzednicy wojewodztw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy* (Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. III, zesz. 4), opracowali E. Janas i W. Kłaczewski, Kórnik, 2002.
352. *Urzednicy wojewodztw łeczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku: spisy* (Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. II, zesz. 2), opr. E. Opaliński i H. Żerek-Kleszcz, Kórnik, 1993.
353. *Urzednicy wojewodztwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy.* (Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. III, zesz. 2), opracowali H. Gmiterek i R. Szczygieł, Kórnik, 1992.
354. *Urzednicy wojewodztwa lubelskiego XVI–XVIII wieku. Spisy* (Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. IV), opr. W. Kłaczewski i W. Urban, Kórnik, 1991.
355. *Urzednicy wojewodztwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie haliska, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy* (Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. III, zesz. 1), opracował K. Przyboś, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1987.
356. *Urzednicy wojewodztwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy* (Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. IV, zesz. 3), opr. K. Chłapowski i A. Falniowska-Gradowska, pod redakcją A. Gąsiorowskiego, Kórnik, 1993.
357. *Užburtas ratas? Lietuvos gyventojų grįžtamoji ir pakartotinė migracija*, red. E. Barcevičius ir D. Žvalionytė, Vilnius 2012.
358. Vaicekauskas M., *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės*, Vilnius, 2005.

359. Valikonytė I., Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorių teisė laisvai ištekėti: realybė ar fikcija?, *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, red. kol.: Z. Kiaupa ir kt., Vilnius, 1997, p. 147–157.
360. Valikonytė I., Lietuvos Metrikos 4-oji Teismų bylų knyga – šaltinis moters statusui tirti, *Lietuvos Metrikos studijos. Mokymo priemonė*, sud. I. Valikonytė, Vilnius, 1998, p. 124–149.
361. Valikonytė I., Prokuratorius XVI amžiaus pirmoje pusėje: bylos šalies pavaduotojas, kalbovas ar „teisingumo riteris“, *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha: straipsnių rinkinys*, sud. I. Valikonytė ir L. Steponavičienė, Vilnius, 2005, p. 135–151.
362. Vaniuchinas P., [Gargždelės koplytelė]. Interaktyvus: <<http://salantiskis.blogspot.com/2012/01/gargzdeles-kapines-ir-sv-barboros.html>>
363. Vasiliūnienė D., *Žemaičių Kalvarija. Piligriminio centro istorija ir dailė XVII–XX a.*, Vilnius, 2010.
364. Veibulas J., *Švedijos istorijos apžvalga*, Stokholmas, 1996.
365. Vilimas D., Žemaičių bajorai žemės teisme XVI a. pabaigoje (trumpa buvusių ir esamų Žemaitijos žemės teismų knygų apžvalga), *Lituanistica*, t. 59, nr. 4(94), 2013, p. 221–234.
366. *Vilniaus Universiteto istorija 1579–1994*, Vilnius, 1994.
367. Visneris H., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo pavojai*, Vilnius, 1991.
368. Vitėnas A., Žemaičių Kalvarijos kančios kelias: istorija, tradicijos ir architektūrinis ryšys su evangeline Jeruzale, A. Butrimas, N. Markauskaitė, A. Vitėnas, A. Pacevičius, *Žemaičių Kalvarija: vienuolynas, bažnyčia ir Kryžiaus kelio stotys*, Vilnius, 2003, p. 99–114.
369. Vladimirovas L., *Knygos istorija. Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžius*, Vilnius, 1979.
370. Waldstein-Wartenberg B., Neuer Adel unter Habsburgs Patronanz, *Adel in Österreich*, hg. von H. Siegert, Wien, 1971, p. 49–55.

371. Wasilewski T., Jan Mikołaj Korsak Zaleski, *PSB*, t. XIV, zesz. 1, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968-1969, p. 104–105.
372. Weigel S., Pokolenie, genealogija, płeć. Historia koncepcji pokolenia i jej naukowej konceptualizacji od końca XVIII wieku, *Pokolenia albo porządkowanie historii*, (Poznańska Biblioteka Niemiecka, t. 40) wybór, wstęp, opracowanie H. Orłowski, Poznań, 2015, p. 193–225.
373. Wilkiewicz-Wawrzyńczyk A., *Spory graniczne polsko litewskie w XV–XVII w.*, Wilno, 1938.
374. Wilska M., *Mazowieckie środowisko dworskie Janusza Starszego. Studium społeczne*, Warszawa, 2012.
375. Wiśniewski J., Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim od XV do końca XVIII wieku, *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, pod redakcją J. Antoniewicza, Białystok, 1967, p. 13–294.
376. Wiśniewski J., Dzieje osadnictwa w powiecie grajewskim do połowy XVI wieku, *Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego*, t. 1, pod redakcją M. Gnatowskiego, H. Majeckiego, Warszawa, 1975, p. 9–252.
377. Wiśniewski J., Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim od XV do XIX wieku, *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej*, pod redakcją J. Antoniewicza, Białystok, 1963, p. 9–222.
378. Wiśniewski J., Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do połowy XVII wieku, *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, pod redakcją J. Antoniewicza, Białystok, 1965, p. 51–138.
379. Wiśniewski J., Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny – geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne, *Acta Baltico-Slavica*, t. XI, 1977, p. 7–80.
380. Wiśniewski J., Rozwój osadnictwa na pograniczu polsko-rusko-litewskim od końca XIV do połowy XVII w., *Acta Baltico-Slavica*, t. I, 1964, p. 115–135.
381. *Województwo trockie XIV–XVIII wiek* (Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. II), pod redakcją A. Rachuby, Warszawa, 2009.

382. *Województwo wileńskie, XIV–XVIII wiek* (Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. I), pod redakcją A. Rachuby, Warszawa, 2004.
383. Wojtkowiak Z., Urzednicy zarządu lokalnego na Litwie. Tytulatura zarządców powiatowych przed reformą administracyjną z lat 1565–1566, *Studia Źródłoznawcze*, t. XXIV, (1979), p. 139–155.
384. Wolff A., *Studia nad urzednikami mazowieckimi 1370–1526*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1962.
385. Wolff J., *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895.
386. Wolff J., *Pacowie. Materyjaly historyczno-genealogiczne*, Petersburg, 1885.
387. Wolski M., *Małopolska rodzina szlachecka XIV–XVI wieku. Trzeciescy herbu Strzemię*, Kraków, 2005.
388. Wolski M., *Potoccy herbu Pilawa do początku XVII wieku. Studium genealogiczno-własnościowe*, Kraków, 2013.
389. Wolski M., Zmiany heraldyczne u szlachty polskiej w kontekście jej migracji na Podole, *Kamieniec Podolski: Studia z dziejów miasta i regionu*, pod redakcją F. Kiryka, t. 1, Kraków, 2000, p. 271–277.
390. Wroniszewski J., *Szlachta ziemi sandomierskiej w średniowieczu. Zagadnienia społeczne i gospodarcze*, Poznań-Wrocław, 2001.
391. Zajązkowski S., Najdawniejsze osadnictwo polskie na Podlasiu, *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, t. 5, 1936, p. 13–44.
392. Zakrzewski A. B., Jeszcze raz o Polakach w Wielkim Księstwie Litewskim w XIV–XVIII wieku, *Przez Kresy i historię po obrzeża polityki. Profesorowi Marcelemu Kosmanowi w półwiecze pracy naukowej*, redakcja I. Hofman, W. Maguś, Toruń, 2011, p. 258–266.
393. *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek* (Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. IV), pod redakcją A. Rachuby, Warszawa, 2003.

394. Zientara B., Cudzoziemcy w Polsce X–XV wieku: ich rola w zwierciadle polskiej opinii średniowiecznej, *Swojskość i cudzoziemszczyzna w dziejach kultury polskiej*, red. nauk. Z. Stefanowska, Warszawa, 1973, p. 9–37.
395. Zinkevičius Z., *Kriščionybės ištakos Lietuvoje*, Vilnius, 2005.
396. Zinkevičius Z., *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*, Vilnius, 1977.
397. Zinkevičius Z., S. M. Slavočinskio giesmyno (1646 m.) kalba, *Žodžių formos ir jų vartoseną* (Lietuvių kalbotyros klausimai, t. 15), Vilnius, 1974, p. 137–168.
398. Zinkevičius Z., *Senujų raštų kalba*, (Lietuvių kalbos istorija, t. III), Vilnius, 1988.
399. Zinkevičius Z., Tėvavardinė asmenvardžių sistema Lietuvoje, *Baltistica*, II priedas, 1977, p. 151–156.
400. Zins H., Mikołaj Grabia, *PSB*, t. VIII, zes. 5, p. 461.
401. Żychliński T., *Złota księga szlachty polskiej*, rocz. 3, 4, 18, Poznań, 1881–1896.
402. *Žemaitijos dvarų meno kolekcija „Alkos“ muziejuje. Katalogas*, sudarė Z. Dargaitė, Vilnius, 2010.
403. Ассман Я., *Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности*, перевод с немецкого М. М. Сокольской, Москва, 2004.
404. Бірыла М. В., *Беларуская антрапанімія*, т. 1, Мінск, 1966.
405. Белова О. В., Кузьма и Демьян, *Славянские древности: этнолингвистический словарь*, под ред. Н. И. Толстого, т. 3, Москва, 2004, p. 22–24.
406. Брэгер Г., Рэдкі ўзор транслітэрацыі кірыліцай польскамоўнага дакумента канца XVI ст. у Вялікім Княстве Літоўскім, *Silva rerum nova. Штудыі ў гонар 70-годдзя Георгія Я. Галенчанкі*, (Athenaeum: commentarii historiae et culturae, vol. XII) укладальнікі: А. Дзярновіч, А. Семячук, Вільня-Мінск, 2009, p. 50–54.

407. Ворончук І., *Родоводи волинської шляхти XVI–першої половини XVII ст. (реконструкція родинних структур: методологія, методика, джерела)*, Київ, 2009.
408. *Вялікі гістарычны атлас Беларусі*, т. 2, Мінск, 2013.
409. Галубовіч В. У., Шляхта польскага паходжання ў Полацкім ваяводстве ў канцы XVI–XVII стст., *Матэрыялы гісторыка-краязнаўчай канферэнцыі (до 80-годдзя Полацкага краязнаўчага музея)*, уклад. В. Д. Краско, Полацк, 2008, р. 53–55.
410. Кобрин В. Б., *Опричнина. Генеалогія. Антропоніміка*, Москва, 2008.
411. Козловский П. Г., *Землевладение и землепользование в Белоруссии в XVIII – первой половине XIX в.*, Минск, 1982.
412. Крачковский Ю., *Старая Вильна до конца столетія*, Вильна, 1893.
413. Лазутка С., Валиконите И., Гудавичюс Э., *Первый Литовский Статут (1529 г.)*, Вильнюс, 2004.
414. Пичета В. И., *Аграрная реформа Сигизмунда-Августа в Литовско-Русском государстве*, Москва, 1958.
415. *Православная энциклопедия*, т. XXXVIII, Москва, 2015.
416. Радаман А., Ваяводскія і повітавыя земскія ўраднікі польскага паходжання ў Вялікім Княстве Літоўскім у 2-й палове XVI ст., *На шляху да праўды: Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі „Шлях да ўзаемнасці“ (Белавежа, 15 – 17 чэрв. 2000 г.)*, ед. А. Баршчэўскі (Acta Albaruthenica; 2), Мінск, 2001, р. 35–44.
417. Собчук В., Боговитиновичі: генеалогія і маэтки, *До джерел. Збірник навуковых праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*, т. 1, Київ-Львів, 2004, р. 498–537.
418. Срезневский И. И., *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, т. 3, Санкт Петербург, 1912.
419. Тесленко І., Двір князя Януша Павла Острозького, *Крізь Століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя*, ред. кол.: О. Вінниченко и ин., Львів, 2012, р. 417–448.

420. Чичеров В. И., *Зимний период русского народного земледельческого календаря XVI–XIX веков. (Очерки по истории народных верований)*, Москва, 1957.

421. Эксле О. Г., *Memoria* Вельфов: домовая традиция аристократических родов, *История и память. Историческая культура Европы до начала нового времени*, под ред. Л. И. Репиной, Москва, 2006, р. 270–303.

422. Эксле О. Г., Аристократия, *memoria* и культурная память (на примере мемориальной капеллы Фуггеров в Аугсбурге), *Образы прошлого и коллективная идентичность в Европе до начала нового времени*, под ред. Л. И. Репиной, Москва, 2003, р. 38–51.

Jonas Drungilas

**Lenkų bajorų integracija Žemaitijoje:
migracija, kalba, atmintis XVI a. –XVIII a.**

Daktaro disertacija

2018 01 12. 14,80 leidyb. apsk. l. Tiražas 15 egz.

Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5, Vilnius, LT-01108
Spausdino UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, Vilnius